

Enyedi György prédikációi 2.

ENYEDI GYÖRGY
PRÉDIKÁCIÓI
2.

(100–133. beszéd)

*Sárospataki Kódex,
Marosvásárhelyi Kódex,
Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye*

Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta
Lovas Borbála

MTA-ELTE HECE
Magyar Unitárius Egyház
Budapest
2017

A kutatás az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában
Lendület Kutatócsoport keretein belül zajlott.
A kiadást a Magyar Unitárius Egyház támogatta.



Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta,
és a bibliai helyek mutatóját készítette:
Lovas Borbála

Lektorálta:
Pap Balázs

A névmutatót készítette:
Sebestyén Ádám

A latin nyelvű szöveghelyeket ellenőrizte:
Rédey János

Az átírási munkálatokban részt vettek:
Hermann György (114., 115., 116. beszéd (S))
Róczei Csenge (102., 103., 105. beszéd (S))
Szijj Angéla (100., 101., 106. beszéd (S))

Műszaki szerkesztő:
Kiss Béla

Felelős kiadó:
Kiss Farkas Gábor

ISBN 978-963-508-852-2
Nyomdai kivitelezés: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető: Kovács Jánosné

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	7
Előszó	9
A kötetben szereplő kódexek	11
<i>Sárospataki Kódex</i>	11
<i>Marosvásárhelyi Kódex</i>	12
<i>Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye</i>	13
<i>Conciones vetustissimae</i>	14
Átírási elvek.....	15
A kötetben szereplő beszédek listája.....	19
A <i>Sárospataki Kódex</i> indexei.....	21
BESZÉDEK	
100. beszéd (S, GyS)	27
100. beszéd utáni könyörgés (S, GyS)	49
101. beszéd (S)	51
102. beszéd (S, M).....	58
103. beszéd (S)	69
104. beszéd (S)	76
105. beszéd (S)	83
106. beszéd (S)	91
107. beszéd (S)	100
108. beszéd (S)	106
109. beszéd (S, M).....	114
110. beszéd (S)	127
111. beszéd (S)	135
112. beszéd (S)	144
113. beszéd (S)	153
114. beszéd (S)	161
115. beszéd (S)	169
116. beszéd (S)	178
117. beszéd (S [fragm.].....	186
122. beszéd (S [fragm.].....	187
123. beszéd (S)	189
124. beszéd (S [fragm.].....	196

MELLÉKLET

Négy Enyedinek tulajdonított beszéd a <i>Marosvásárhelyi Kódex</i> ből... 201	
1. beszéd.....	203
2. beszéd.....	207
3. beszéd.....	211
4. beszéd.....	215
Latin-magyar beszédvázlat a <i>Conciones vetustissimae</i> kötetből	219
Betűhív mutató.....	221
Jegyzetek	231
Személynevek, földrajzi nevek listája	239
Szójegyzék	247
Rövidítésjegyzék	255
Antik irodalmi művek rövidítésjegyzéke.....	255
Bibliai könyvek rövidítései	257
Kódexek rövidítései	260
Általános rövidítésjegyzék.....	261
Bibliai helyek mutatója	263
Névmutató	273
Errata.....	279

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom Kiss Farkas Gábornak és a Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport tagjainak, hogy egy újabb kötet elkészülhetett Enyedi György prédikációinak kiadásából. Köszönöm Pap Balázsnak, hogy elvállalta a lektorálást. Köszönöm Kiss Bélának a kötet technikai szerkesztését. Köszönettel tartozom emellett a kolozsvári, marosvásárhelyi és sárospataki könyvtárosoknak, hogy lehetővé tették a kódexek vizsgálatát. Kiemelten köszönöm Simon Józsefnek egyes utalások, idézetek azonosításában nyújtott pótolhatatlan segítségét. Hálás vagyok emellett kollégáimnak, valamint barátaimnak, akik segítettek a munkában, tanácsaikkal, kritikáikkal előbbre segítettek a munkában. Külön köszönetem a következőknek: Balázs Mihály, Balázs-Hajdu Péter, Bartók Zsófia, Bíró Gyöngyi, Bognár Péter, Fököli Gábor, Horváth Iván, Káldos János, Kovács Sándor, Luffy Katalin, Maczelka Csaba, Molnár Dávid, Molnár Lehel, James Plumtree, Rédey János, Szatmári Áron, Tubay Tiziano, Túri Tamás. Köszönöm emellett az átírás elkészítésében való segítséget Hermann Györgynek, Róczei Csengének és Szíjj Angélának.

Előszó

Enyedi György erdélyi unitárius püspök¹ prédikációi kiadásának második kötetét tartja kezében az olvasó. Sorozatunk első kötetében² a prédikációgyűjtemény harmadik triacasának anyaga: harminchárom beszéd szövege, szövegvariánsa szerepelt.³ Jelen kötet a negyedik triacas töredékessége miatt ennél kevesebbet, tizenhét beszédet, három beszéd-töredéket és ezek variánsait, egy könyörgést, a *Sárospataki Kódex* fennmaradt indexeit, valamint a mellékletben négy, a gyűjteménybe ma nem sorolható Enyedi-beszédet és egy, a gyűjteménybe szintén nem sorolható latin–magyar nyelvű beszédvázlatot tartalmaz.⁴

A kötetben található negyedik triacas a már Kanyaró Ferenc által röviden, a *Sárospataki Kódex*ben fennmaradt töredékes anyag alapján ismertett két triacas közül a második.⁵ Érdekessége (mely az index alapján jól látható), hogy míg egyes beszédek a megszokott, a gyűjtemény szempontjából átlagosnak mondható hosszúságúak vagy azoknál hosszabbak, addig más beszédek rövidebb formában másoltak a kötetbe. Sajnos ez utóbbiak szövege szinte teljes egészében elveszett, csupán az index jegyzetei tanúskodnak róluk.⁶

¹ A püspök életéről bővebben: KÁLDOS János – BALÁZS Mihály, György Enyedi. *Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 1993, 11–18. [A továbbiakban: BDE.]; Enyedi György *válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1997, 5–27. [A továbbiakban: EGYVM.] Latin nyelvű munkájáról megjelent monográfia: SIMON József, *Explicationes Explicationum. Filozófia, irodalom és egzisztencia Enyedi György életművében*, Typotex, Bp., 2016.

² Enyedi György *prédikációi*, 1. (67–99. beszéd) 2. *Kolozsvári Kódex, Marosvásárhelyi Kódex, Sárospataki Kódex, Conciones vetustissimae*, s. a. r., az előszó, jegyz. LOVAS Borbála, MTA-ELTE HECE – Magyar Unitárius Egyház, Bp., 2016. [A továbbiakban: EGYV 1.]

³ A szövegkiadást megelőző filológiai kutatómunkáról és az eredményekről ld.: LOVAS Borbála, *Enyedi György szerkesztett prédikációskötete új megvilágításban. A prédikációgyűjtemény triacasainak újrarendezése*, ItK 120 (2016), 47–54; valamint: LOVAS Borbála, *Enyedi György prédikációskötetének eredeti szerkezete*, in: *Enyedi 460. Tanulmánykötet Enyedi György születésének 460. évfordulójára rendezett kamarakonferencia előadásaiból*, szerk. K. KAPOSÍ Krisztina, LOVAS Borbála, MTA-ELTE HECE, Bp., 2016, 71–141.

⁴ A beszédgyűjtemény áttekintő táblázatát ld.: EGYV 1, 14.

⁵ KANYARÓ, 1898/1–2. Vonatkozó további írása: KANYARÓ Ferenc, *Enyedi György unitárius püspök beszéde*, KM, 1900/1, 30–40. (115. beszédről).

⁶ A fennmaradt teljes anyag néhány pontján, és karakteresen a *Sárospataki Kódex* nagyon gondos másolatában látszik, hogy a gyűjtemény bizonyos részei kevésbé

A negyedik triacas időben szorosan követi a harmadikat, vagyis első beszédét 1594. július 7. utánra, míg utolsó, ma nem ismert beszédeit 1595 böjti-húsvéti időszakának elejére datálhatjuk. A harminchárom beszédet tartalmazó triacas-szerkezet, valamint egy nagyobb, ciklikus belső tagolás (33+33+33+1) mellett kirajzolódó centuria-szerkezet által körvonalazott, egy szerző által fémjelzett szerkesztett gyűjtemény negyedik triacasa, emellett a feltételezett második centuria kezdete azért is különlegesen érdekes, mert egy a politikai események által karakteresen befolyásolt prédikáció-csoportról van itt szó. A politikai felhangok felerősödését az is segíti, hogy a beszédek nagy része a nagy egyházi ünnepkörökön kívül, a nyári-őszi időszakban hangoztak el, amely hónapok Erdély történelmét, valamint a tizenöt éves háborút tekintve meghatározó fontosságúak voltak. Egy olyan kulcspozícióban lévő egyházi személy, mint Enyedi György, nem hagyhatta e történéseket figyelmen kívül, ahogy szó nélkül sem. Reményeim szerint a modern kiadásban is megjelenő beszédek hozzájárulnak ahhoz, hogy pontosabb képet alkothassunk az említett időszak fontos történéseinek kolozsvári unitárius közösségbeli fogadtatásáról és utórezgéseiről, valamint az említett hónapokat meghatározó, a püspök írásait jellemző, a fejedelemmel, háborúval, politikai szövetségekkel, túréssal, bűnbánattal, a testi és lelki fenyegetettséggel és segítségkéréssel kapcsolatos gondolatokról. Emellett érdemes megfigyelnünk, hogy harminc, ötven, hatvan év távlatából a 17. században a másolók mit kezdenek ezekkel a jól körülírható időszakban keletkezett beszédekkel. Az mindenesetre jól látszik a fennmaradt másolatokból, hogy nagy igyekezettel mentették át az évtizedek alatt a szövegek erős nyelvezetét és tiszta fogalmazását, még ha néhol a püspök által feltételezhetően jelölt hivatkozások, utalások meg is koptak vagy elvesztek, a magyarázatok megrövidültek.

A ma nem ismert ötödik triacasról, melyről szintén ebben a kötetben kell említést tennünk, nagyon kevés információ van. Az 1595 húsvéti időszaktól feltehetően az ősz kezdetéig elhangzott beszédek közül csak néhány beszéd textusát említik más források.⁷ És talán ebbe a triacasba tartozott az

kidolgozottnak tekinthetők. Az ezeken a helyeken szereplő beszédek vagy már eleve vázlatosan maradtak fenn, vagy a másolások során rövidültek. Kanyaró Ferenc a *Sárospataki Kódexszel* kapcsolatban erről így ír (KANYARÓ, 1898/1, 25.): „A III-ik Triacas 373 lapból, a IV-ik mintegy 342 lapból állott; tehát egy-egy prédikáció átlag 5-6 4r. levélnyi terjedelmű, a legutolsó nyolcznak kivételével, melyek félakkora vázlatok gyanánt tűnnek fel.”

⁷ A pontos adatokat ld.: LOVAS Borbála, *Enyedi György prédikációskötetének ...*, i. m., 116–121. A ma nem ismert ötödik triacas (133–165. beszéd) anyagából több darabot az EUET 1596-ra datál. A datálás nem teljesen pontos, mert a korpusz rendezése után a negyedik triacas anyaga 1594–1595-re, míg az ötödik triacas anyaga szorosan az előbbit követve, 1595-re tehető. Az ötödik triacasra vonatkozó adatok az EUET 360–365., 390–396. oldalain találhatóak. Említett beszédek: 134., 143., 144., 145., 146., 161. beszéd. (Utóbbi az UEHT-ban helyesen így, míg az EUET-ben hibásan 156.

a jelen kötet mellékletében közölt, a *Marosvásárhelyi Kódex*ben található, a húsvéti ünnepkörbe tartozó beszédsor, melyet a rendelkezésünkre álló adatok alapján egyelőre nem tudunk elhelyezni a gyűjteményben. Emellett tudjuk, hogy az ötödik triacas egyik másolata a kolozsvári unitárius „Bibliotheca Publica” egyik kötete volt, amelyet a kolozsvári kollégiumból éppen bölöni rektorságra induló Paulus Dersi kölcsönzött ki 1673. április 5-én.⁸ Arról is van adatunk, hogy a hatodik triacast tartalmazó 5. *Kolozsvári Kódex* másoló keze több triacast is, köztük a negyediket és az ötödiket is lemásolta.⁹

Bár jelen kötet anyaga, a negyedik triacas csak töredékesen maradt ránk, a beszédek egy része a kódexek sérülései, esetleg szándékos válogatás miatt elvesztek, és a gyűjtemény ötödik triacasa egyáltalán nem ismert ma, talán van rá esély, hogy az Erdélyhez és erdélyi unitáriusokhoz kapcsolható kéziratos prédikációs korpusz feldolgozása során előkerülnek majd a jelen kiadásból kimaradt prédikációk is. Addig is, remélem, a meglévő anyag tovább inspirálja a korszak kutatóit e kéziratos szövegek kutatásaikba való bevonására.

A kötetben szereplő kódexek¹⁰

Sárospataki Kódex

A *Sárospataki Kódex* másolója ismeretlen, a másolatot a 17. század közepére datálják a másolói és tulajdonosi bejegyzések alapján. Lelőhelye: Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára, jelzete: Kt. 7. A 308 p. + 13

beszédként szerepel. Ld.: UEHT, 289.) Ugyancsak ide tartozik a Papolci György által másolt Karádi Pál-féle terjedelmes Apokalipszis-kommentárban lévő, a 144. beszédre vonatkozó adat (Jel 11,8). Az adatot közli: BDE, 127.

⁸ Az adatot először Bíró Gyöngyi ismertette. Dersi könyvkölcsönzését egy olyan kézirat őrizte meg, amely elsőként Árkosi Tegző Benedek és Árkosi Tegző Ferenc könyveinek katalógusát írta le, majd a kolozsvári magyar és szász unitárius egyházköztség közös könyvtárából való kölcsönzéseket. A jelzet nélküli kézirat jelenleg a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában (MUEKvGyLt.) található. A könyvkölcsönzés bibliográfiai leírása: *Intézményi- és magángyűjtemények, 1541–1750. Könyvjegyzékek bibliográfija*, összeáll. és szerk. MONOK István, ZVARA Edina, OSZK – SZTE BTK Könyvtartudományi Tanszék, Budapest – Szeged, 2008, 31. Szövegkiadása Bíró Gyöngyi megjelenés alatt lévő könyvében jelenik meg: *„Vade, belle libelle. Claudiopolim...” I. A kolozsvári magyar és szász unitárius egyházköztség közös könyvtára I.*, MTA KIK, Budapest.

Köszönöm Molnár Lehelnek, hogy újra felhívta figyelmemet a dokumentumra és az említett bejegyzésre.

⁹ Egy tévedésből üresen hagyott lapon ugyanis a következő átfirkált felirat látható: „In prima, 2da, 3tia, 4ta et 5ta triacadem ita magnum errorem non commisi quemadmodum hoc loco.” (K5, 59v.)

¹⁰ A kódexleírások közül a *Sárospataki Kódex*, a *Marosvásárhelyi Kódex*, valamint a *Conciones vetustissimae* leírása változatlan formában szerepel az EGYPT 1. kötetben.

üres folió terjedelmű kódex mérete 202x160 mm. Lapszámozása korabeli számozás és későbbi számozás vegyesen, mely triacasonként újakezdődik. A harmadik triacast tartalmazó rész, mely a laphiányok miatt a 89. beszéddel kezdődik, korabeli számozása ma 249-től 373-ig fut, hiányokkal. A negyedik triacas indexe 8 ceruzával számozott lapon szerepel. A negyedik triacas beszédeinek korabeli számozása 1-től 278-ig fut, hiányokkal. A dolgozatban a két részt megkülönböztetendő a harmadik triacas anyaga az 1., míg a negyedik triacas anyaga a 2. számot kapta. A töredékes kötet a 93–116. és a 123–124. beszédeket, vagyis a harmadik és negyedik triacas egy-egy részét tartalmazza. A kötetben lévő laphiányok többnyire teljes beszédeket érintenek. Bár elképzelhető, hogy a hiányok a kötés szétesése vagy egyéb rendezés során keletkeztek, nem zárhatjuk ki a használók esetleges cenzúráját sem. A kódex kitűnik a fennmaradt anyagból azzal, hogy nem erdélyi gyűjteményben, hanem a mai Magyarország területén található. Indexei közül csak a negyedik triacas előtt lévők maradtak fenn. Ezeket közöljük jelen kötetben.

A kötetről többen írtak már, legbővebb ismertetését Kanyaró Ferenc közölte 1898-ban, katalogizálta a beszédeket, némely csoporttal részletesebben is foglalkozott, és egy beszédet teljes hosszában közölt. Ennek ellenére ez a kódex is csak marginális szerepet kapott a kutatások során, mivel a legtöb-
bek által használt forrás, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában lévő mikrofilm rossz minőségű, a felvételeken a kódex rubrumos írása szinte kivehetetlen, a finom vonalas, fekete tintás írás halvány és rosszul olvasható. Az eredeti kódex ezzel szemben restaurált, jó állapotú, a fennmaradt másolatok közül az egyik legtisztább, legrendszerettebb, legjobb minőségű szöveget őrzi. Fejlécében követi a triacas- és beszéd számozást, mely jól kereshetővé teszi. A kötet harmadik triacashoz tartozó indexe nem maradt fenn. A negyedik triacas elején lévő indexből látszik, hogy a kódex tartalma megfelel a leírtaknak. A másoló néhány esetben dispositio jelzéssel látja el a felvett beszédeket, mely arra utal, hogy csak a prédikáció vázlatát illesztette másolatába. Ezek a darabok ma hiányoznak a nagy laphiányokat mutató kódexből.

Marosvásárhelyi Kódex

A *Marosvásárhelyi Kódex* vegyes kódex, Sinfalván, Tordatúron, Kidén készült a 17. század második felében.¹¹ Lelőhelye: Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár, jelzete: 0636. A 250 folió terjedelmű, kisméretű

A kötetek könnyebb kezelhetősége érdekében emeltem át a leírásokat jelen kötetbe is.

¹¹ A korábbi szakirodalomban a ma *Székelykeresztúri Kódex*nek nevezett kötet viselte a *Marosvásárhelyi Kódex* nevet. A Teleki-Bolyai Könyvtár gyűjteményben található mindkét kódex. A *Székelykeresztúri Kódex* később származás szerinti azonosítás révén kapott új elnevezést. Ezért érdemes a szakirodalmi utalásokat figyelmesen kezelni.

kódex gerince elferdült, mérete cca. 100x165 mm, eredeti méretét a deformálódott könyvtest miatt nehéz megállapítani. A többféle korabeli számozást és számozatlan részeket tartalmazó kódexben egységes lapszámozás nincs. A kódex kötése régi kéziratlapokból (tollpróbák, kéziratördékek) áll. Az Enyedi Györgyhez köthető beszédmásolatok 1642–1650 közé, valamint 1596 körülre datálhatók, és legalább két másolótól (egyikük PáKay János) származnak.¹²

A kódex egészében további másoló kezeket kell feltételeznünk. A kötet körülbelül egy tucat válogatott Enyedi-prédikációt tartalmaz, hármát a második, négyet a harmadik, kettőt a negyedik triacsból, és néhány egyéb, eddig párhuzamos forrás hiánya miatt azonosítatlan beszédet.

A kódex anyaga vegyes minőségű, erősen szerkesztett, ebből kifolyólag gazdag forrásanyagot találunk benne a korabeli másoló prédikátorok alakító, szerkesztő munkájára nézve. A beszédek rövidítettek, sok pontatlan hivatkozást tartalmaznak, a másoló szándékosan kihagy kisebb tartalmi egységeket, akár a beszéd második vagy harmadik részét is. A mai kötés szerint (nem szorosan egymás után) a következő sorrendben szerepelnek Enyedi beszédei a kódexben: 38. beszéd, 75. (9.) beszéd, 109. beszéd, 102. beszéd, 81. (15.) beszéd, ?/1–4. beszéd, 83. (17.) beszéd, 79. (13.) beszéd, 66. beszéd, 37. beszéd.

Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye

Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye 1617–1626 között készült vegyes másolat, elsősorban prédikációkat tartalmaz, legtöbbjüket jelzetlenül. Lelőhelye: Kolozsvár, Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, jelzete: MS. 1777. A 215 f. terjedelmű kódex mérete 95x45 mm. Nincs korabeli lapszámozása, pecsételt foliószámozás látható a jobb felső sarokban, ezt javító ceruzás számozás kíséri. A 114–120. számok között a pecsét nem látszik. A szakadt vagy félig szakadt levelek nincsenek számozva, így a 137–138 közötti félig szakadt, és a 196. levél sem, innen a két számozás párhuzamosan fut a 199. lapig. A 200. laptól újra csak pecsétes számozás. A kódex kötése nyomott mintás bőrkötés superexlibrisrel, felül S. C., alul 1547 feliratokkal. Az eredetileg bordás kötés felül és alul durván a kéziratfüzetekhez van varrva. Az eredeti könyvkapocspárnak már csak a nyoma látszik elöl és hátul. A füzetek eltérő vastagságúak, vékony spárgával összefűzve. A könyv varrása szétesőben, néhol kijár egy vagy több levél. A füzetekből több helyen kivágtak leveleket. A kódex három Enyedi-beszédet tartalmaz, a 43. és 50. beszédet a második

¹² A kötet részletes leírását, valamint az Enyedinek tulajdonítható beszédek első listáját Káldos János készítette el. A kódex szorosabb vizsgálata során adatait pontosítani is tudtuk. Ezúton köszönöm, hogy belenézhettem a kéziratba. A kódex rövid bemutatása található az alábbi tanulmányban: KÁLDOS János, *Enyedi György prédikációinak szövegahagyománya*, in: *Érték és értelmezés*, szerk. BOKA László, SIRATÓ Ildikó, Gondolat – OSZK, Bp., 2010, 198–201.

triacasból, valamint a 100. beszédet, a negyedik triacas nyitóbeszédét és az ahhoz tartozó könyörgést.¹³ Ez utóbbiakat tartalmazza jelen kötet is.

Conciones vetustissimae

A *Conciones vetustissimae* vegyes anyagot tartalmazó másolat. A kódexben a másolás idejére vonatkozó legkorábbi adatunk 1642, a szerkezetből kikövetkeztetve a másolás biztosan ezelőtt kezdődött, és 1659 körül fejeződhetett be.¹⁴ Lelőhelye: Kolozsvár, Academia III., jelzete: MsU 262. A 489+3 p. terjedelmű kódex mérete 230x160 mm. A korabeli foliószámítás 120-ig fut a jobb felső sarokban, az újabb ceruzás számítás a lap tetején középen 489-ig tart. Az utolsó számozott levél méretében fele a többinek, az utolsó, még kisebb levéldarab nincs számozva. A kódex első lapjai sérültek, bogár-rágta részekkel, több levélen átfutó, tárgy okozta, lyukszerű szakadással. A kötés felső és alsó szélén jól látszanak az egyenlő vastagságú, összefűzött füzetek, melyek 16 laposak, 4 levélpárból állnak, kivéve az első és utolsó 8 lapos füzetet. A kódex kötése szakadozott, puha bőrkötés, a füzeteket a borítóhoz rögzítő varrás kívül, a gerincen fut, a bőrről nyomott, csíkos mintával. A kötet a másolási hagyományt tekintve az egyik legérdekesebb anyagot tartalmazza. Négy magyar nyelvű Enyedi-prédikációt (86. (20.), 185., 188., 191. beszédek) találunk benne, melyek közül jelen kiadáskötetben egy szerepel, valamint néhány a kutatók által Enyedinek tulajdonított beszédvázlatot kevert, latin és magyar nyelven. Utóbbiak közül egy esetben a másoló megnevezi a püspököt a vázlat fejlécében. Ezt a beszédvázlatot tartalmazza e kötet melléklete is.

Budapest, 2017. május 19.

Lovas Borbála

¹³ Az egyik utolsó, a kódexet Hunyadi Demeter beszédei szempontjából ismertető tanulmány csupán egy Enyedi-beszédről szól: POSSÁR Anna-Mária, *Újabb adatok Hunyadi Demeter élettörténetéhez*, KM, 1997/3–4, 178–195.

¹⁴ A kódex első részletes ismertetése: BALÁZS Mihály, *A kolozsvári unitárius kollégium 262. számú kódexe*, in: *Isten és ember szolgálatában. Erdő János emlékezete*, szerk. dr. SZABÓ Árpád, Kolozsvár, Erdélyi Unitárius Egyház, 2007, 197–215. A kódex adatainak pontosítása és a kötetben felfedezett négy magyar nyelvű beszédvariáns ismertetése: LOVAS Borbála, *Másolási stratégiák Enyedi György prédikációinak hagyományozódásában*, *Studia Litteraria (Próza kegyességi műfajok a kora újkorban)*, 2013[2014]/3–4, 79–94.

Átírási elvek

Az átírási elvek a teljes sorozatra vonatkoznak.

Helyesírás

Az írásmód egységesítése

A sokszoros másolatok sokszínűsége, eltérő írásképe és rövidítési szokásai miatt az átírás során a szavak különböző írásmódú alakjait a jelentés értelmezésének megkönnyítése és a helyes olvasat rögzítése végett optimalizáltuk és modernizáltuk. Így elvégeztük a rövidítések feloldását, a magánhangzók ékezetését, a fonetikai modernizálást. (Pl.: Gyorògwł/ gorógűł = görögűł; bolts / bółcz / beolcz = bölcs; edgyczer / egjcz / egjtser = egyszer; mitsoda / miczoda / miczyoda = micsoda; tsak / czyak / cziak = csak; halat / halát / hálát = hálát; kõnyeorõgh / kõnyórõg / kõniõrõgh = kõnyõrõg.)

Sok esetben a másolatokban egymás mellett él a szavak különböző írásformája. Bár az egységesebb olvasatot nehezíti, a labiális és illabiális változatok, a zártabb és nyíltabb magánhangzós szóalakok is a másolatokban megjelenõ alakjukban kerülnek átírásra (pl.: *idõ* – *üdü*; *ítél* – *ítíl*; *veder* – *vider*; *hit* – *hüt*, *gyökér* – *gyükér*; *esmét* – *ismét*; *esmér* – *ismer*; *csoda* – *csuda*; *tett* – *tött*; *vett* – *vött*; *szív* – *szű*; *mi* – *mü*; *város* – *váras*). A mássalhangzók esetében megtartjuk a zöngés-zöngétlen variánsokat (pl.: *kazdag* – *gazdag*). A palatális és veláris formák (pl.: *pogán* – *po-gány*), valamint az l-ly párok (pl.: *királ* – *király*) egyaránt megmaradnak. Az eltérõ mássalhangzó-használat a lehetõségek szerint mindig jelölésre kerül (pl.: *honnat* – *honnan*; *pedig* – *penig*).

Központozás, kis-és nagybetűk használata

A szövegek központozását javítottuk, ehhez igazítva a kis-, és nagybetűk használatát is.

Egybeírás, különírás

Az egybe- és különírás mérlegelésénél a modern helyesírás szabályait követjük (pl.: *smind* = *s mind*; *Attyukfiaytis* = *atyjuk fiait is*; *szent Lelek* = *Szentlélek*; *megh haraguek* = *megharagvék*; *tudode* = *tudod-e*).

Nem modernizáljuk a határozott névelők használatát, azonban elhagyjuk az aposztrófot az *a* alak után, mely az egybeírást és különírást is érinti. (Pl.: az ki = az ki; a' mi = ami; a mint = amint).

A szöveggondozás során alkalmazott jelek

- K2** || A több variánsban fennmaradt prédikációk párhuzamos szöveggözlésénél a bal oldali alapszöveg kódexének azonosítása a margón.
- || **M** A több variánsban fennmaradt prédikációk párhuzamos szöveggözlésénél a jobb oldali szövegváltozat kódexének azonosítása a margón.
- () A másolók saját zárójele.
- [] A szöveggözlő kiegészítései, megjegyzései.
- [!] Sic!
- [...] Kiolvashatatlan szavak jelölése.
- [2:], [2r:], [78 (37v):] A szöveggözlő lapszámozása. Ha az oldaltörés szó belsőjére esik, az olvasás könnyítése érdekében a lapszám minden esetben a szó elé kerül.
- [?] Kérdéses jelentés vagy forma, bizonytalan vagy azonosítatlan bibliai hivatkozás.
- < > A másolók törléseinek jelölése. A zárójelek közé illesztjük a törölt szót, vagy, ha olvashatatlan, annyi pontot teszünk, amennyi betű törölve van. Ha ezt nem tudjuk meghatározni, akkor három pont jelöli az olvashatatlan törlést szavanként.
- [::] A másolók beszúrásainak jelölése. A jeleket lábjegyzet akkor kíséri, ha fontosnak tartjuk feltüntetni a beszúrás jellegét, helyét.

A szöveggondozás során alkalmazott jelölések a lábjegyzetekben

A lábjegyzet tartalmazza a szövegben javított tollhibák, szóképzések, valamint a másolók által jelzett szócsereké kéziratos szereplő, javítást megelőző alakját.

- szöveg* (tollhiba)
- szöveg szöveg* (szóképzés)
- szöveg1 szöveg2 szöveg3* (szócsere)

Névalakok

A személy- és helyneveknél a ma elfogadott írásalaphoz igazítjuk a név átírását, a kötetek végén táblázatos formában közölve a másolók által használt alakokat. (Pl.: Mózes, Sirák, Egyiptom, Kolozsvar.) A bibliai neveknél Ká-

roli Gáspár névvariánsait tekintjük mérvadónak, mivel a kódexekben szereplő kéziratos formák is ezekhez az alakokhoz közelítenek. Sok esetben a személy- és helységnevek rövidített alakban szerepelnek a másolatokban, melyeket jelölés nélkül feloldunk. Ahol a rövidítést nem tudjuk feloldani, ott eredeti formájában közöljük, magyarázó jegyzettel ellátva.

A fentiek alól kivételt képeznek a görög és latin szerzőnevek, irodalmi és történelmi alakok nevei, melyeket latinos alakjukban, ékezés nélkül hagyunk a szövegben. (Pl.: Plato, Socrates, Pythagoras, Cornelius, Ibcus.)

Bibliai és egyéb idézetek

A prédikáció elején álló textust, valamint szakaszainak, félmondatainak, kifejezéseinek ismétlődését kurzívval szedjük. A textushoz a beszéd elején szögletes zárójelben a ma elfogadott számozás és rövidítés szerint is megadjuk az adott bibliai helyet. A textusnak a beszéd során való idézett részeihez további ismétlő jegyzeteket teszünk.

A más esetben előforduló bibliai idézeteket szintén kurzívval szedjük. A bibliai helyeket betűhíven jelöljük. A bibliai idézetek után szögletes zárójelben a ma elfogadott számozás és rövidítés szerint is megadjuk az adott bibliai helyet. (Pl.: „Mint Matt. 21. 2. [Mt 21,33] *Egy családos ember, úgymond, plántála szőlőt.*”; „Szent Lukács is azt mondja cap. 3. [Lk 3,8–9]: *Teremtsetek méltó gyümölcsöt a penitenciához, mert valaki úgy nem cselekedik, az Isten elrontja örökké, kiszagatja, kiveti sátorából és gyökerestől kitépi az élőknek földjéből.*”; „...amint megmondatta vala Ézsaiás által [Ézs 5,5]: *Levoná gyepűjét, eltapodtatik.*”)

A sorozatban a Kálvin Kiadó által kiadott revideált új fordítású Bibliát (RÚF 2014) vesszük alapul a bibliai helyek elemzésénél, emellett bizonyos esetekben a Károli-Bibliára és más fordításokra is hivatkozunk.

A szövegben előforduló egyéb idézeteket is kurzívval szedjük. Szerzőjüket és a forrásként feltételezett művet tudásunkhoz képest minél pontosabban megadjuk.

A szövegben előforduló idegen (latin, görög) nyelvű idézeteket kiírjuk teljes terjedelmükben, a rövidítéseket jelöletlenül feloldjuk. A jegyzetekben kitérünk az esetlegesen a kanonizálttól eltérő szövegformára és a másolók által ejtett hibákra.

Rövidítések feloldása

A rövidítéseket jelöletlenül feloldjuk (pl.: C. U. / CU = Krisztus Urunk; sz. = szent; E. M. F. uristen Egyetlen Mindenható Felséges Úristen; Mi U. I. C. Z. Atyja = Mi Urunk, Istenünk, Krisztus Szent Atyja; In/-/ = Is/te/n = Isten; Chrs/-/ = Chr/istu/s = Krisztus; tan: megh = tan/uljuk/ meg = tanuljuk meg; ugd/-/ = úg/ymon/d = úgymond.).

Kivételt képeznek a szabály alól azok a rövidítések, melyek gyakoriak és ma is használatosak, ezeket feloldás nélkül közöljük. (Pl.: etc.)

Speciális eset emellett a néhány forrásban megtalálható „pont s pont” (%) jelölés, mely eredetileg a latin *scilicet* ('azaz') szó rövidítése. Mivel a másolók nem csak egy jelentésben használják, a rövidítést értelemszerűen oldjuk fel *azaz*, vagy *s* (és) alakban a szövegkörnyezettől függően.

A nazális rövidítés jelölése egyes esetekben nazális+hozzá tartozó magánhangzó jelölését jelenti. (Pl: *feiedel/-/t* = *feiedel/me/t* = *fejedelmet*; *ighikb/-/* = *ighikb/en/* = *igékben*; *nekk/-/* = *nek/ün/k* = *nekünk*; *kikk/-/* = *kik/ne/k* = *kiknek*.) Azokban az esetekben is teljes formájában oldjuk fel a nazális rövidítést, ahol az ellenkezik a nyelvtani modernizálás elveivel. (Pl.: *veghb/-/* = *veghb/en/* = *végben*; *ved eszedb/-/* = *ved eszedb/en/* = *vedd eszedben*.)

Többértelmű feloldásnál a szöveg által megkívánt értelmezést választjuk, jelöletlenül. (Pl: *Euan:* = *Euan/gélista/* = *evangélista*; *Euan:* = *Euan/gélisták/* = *evangélisták*; *Euan:* = *Euan/géliumi/* = *evangéliumi*.)

Feloldjuk a számozási rövidítéseket, ha azok nem értelemzavaróak. (Pl.: *2d/-/tsor* / *2dszor* = *Másodszor*.) Nem oldjuk fel ugyanakkor a beszéd fejezeti tagolásánál a latin nyelvű rövidítéseket. (Pl.: *3tia pars*.)

A beszédekben a magyar folyószövegben található idegen eredetű, legtöbb esetben latin szavak esetében azok mai magyar nyelvű alakját használjuk. (Pl.: *poenitencia* / *poen.* / *pntia/-/* = *penitencia*; *prophetia* / *pphetia/-/* = *prófécia*; *predicatio* / *praedikacio* = *prédikáció*.) Bizonyos esetekben azonban meghagyjuk a latinos formát. (Pl.: *concio*.)

Betűhű átírás egyes mutatókban

A betűhű átírás során ragaszkodunk a fenti formai szabályok közül az oldalszám, lapszám, ívszám jelöléséhez, az idézetek jelölési és jegyzetelési módjához. Ebben a változatban nem változtatunk sem a szintaktikai, sem a fonetikai szinteken.

Adatlap a beszédekhez, a jegyzetek részeként

Minden beszédhez tartozik egy adatlap, mely a következő mezőket tartalmazza: alkalom (A): A beszéd elhangzásának időpontja az egyházi évben, kapcsolódó ünnep.

első datálás (D1): A beszéd keletkezésének és elhangzásának lehetséges ideje adatokkal.

második datálás (D2): A beszéd másolásának és a másoló korában vagy azután való elhangzásának lehetséges ideje adatokkal.

nyomtatott kiadás (NY): A beszéd nyomtatásban való korábbi kiadása.

A kötetben szereplő beszédek listája

- 4. triacas, 100. beszéd (S, GyS), Zsolt 83,2
- 4. triacas, 101. beszéd (S), Zsolt 83,10
- 4. triacas, 102. beszéd (S, M), Zsolt 60,3
- 4. triacas, 103. beszéd (S), Lk 21,20
- 4. triacas, 104. beszéd (S), Péld 24,3
- 4. triacas, 105. beszéd (S), Ézs 63,15
- 4. triacas, 106. beszéd (S), Zsolt 121,1
- 4. triacas, 107. beszéd (S), Préd 9,12
- 4. triacas, 108. beszéd (S), Mt 18,1
- 4. triacas, 109. beszéd (S, M), Mt 8,23
- 4. triacas, 110. beszéd (S), Ef 6,10
- 4. triacas, 111. beszéd (S), Ef 6,14
- 4. triacas, 112. beszéd (S), Ézs 5,1
- 4. triacas, 113. beszéd (S), Jel 14,17
- 4. triacas, 114. beszéd (S), Ézs 33,1
- 4. triacas, 115. beszéd (S), Kol 3,16
- 4. triacas, 116. beszéd (S), Lk 13,31
- 4. triacas, 117. beszéd (S [fragm.]), Mik 3,1
- 4. triacas, 122. beszéd (S [fragm.]), Ef 4,22
- 4. triacas, 123. beszéd (S), Mt 2,13
- 4. triacas, 124. beszéd (S [fragm.]), Róm 13,11

Melléklet

Négy beszéd a *Marosvásárhelyi Kódexből*
(gyűjteménybe nem illeszthető, 5. triacas [?])

- 1. beszéd (M), Mt 4,1
- 2. beszéd (M), Mt 4,3
- 3. beszéd (M), Mt 4,5
- 4. beszéd (M), Mt 4,8

Egy latin nyelvű vázlat a *Conciones vetustissimae* kötetből
(gyűjteménybe nem illeszthető)

Idea Concionis Cl[arissimi] G[eorgii] Enie[dini] (CV), Mt 26,6

A Sárospataki Kódex indexei

[2/1:]

Ez negyedik triacasban lévő külömb-külömbféle és üdökre alkalmaztatott conciók themáinak táblája. Táblája.

Psal. 82. [Zsolt 83,2]: <i>Úr Isten, meg ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál, Úr Isten etc.</i>	folio 1.
Ex eodem loco v. 10. [Zsolt 83,10]: <i>Cselekedjél úgy vélek, mint Madiánnal és Sisarával etc.</i>	f. 15.
Psal. 59. [Zsolt 60,3]: <i>Úr Isten, eltaszítottál minket, megrontottál, megharagudtál, térj meg hozzánk etc.</i>	f. 24.
Lucae cap. 21. [Lk 21,20]: <i>Mikor látandjátok, hogy Jeruzsálemet környülfogja az ellenségnek serege etc.</i>	f. 31.
Proverb. cap. 24. [Péld 24,3]: <i>Az bölcsességgel építtetik az ház, és az eszességgel vastagodik meg etc.</i>	f. 41.
Esaiae cap. 63. [Ézs 63,15]: <i>Tekénts le mennyből, és nézz az te szent, dücsőséges hajlékodból etc.</i>	f. 50.
Psal. 120. [Zsolt 121,1]: <i>Felemelem az én szemeimet az hegyekre, honnan jó énnekem segítségem etc.</i>	f. 61.
Ecclesiastae cap. 9. [Préd 9,12]: <i>Nem tudja az ember az ő végét, hanem miképpen az halak etc.</i>	f. 74.
Matt. cap. 18. [Mt 18,1]: <i>Akkoron járulának Jézushoz az ő tanítványi, mondván: Vallyons ki legyen etc.</i>	f. 82.
[2/2:]	
Matth. cap. 8. [Mt 8,23]: <i>És mikor bement volna az hajóban, utánnamenének az ő tanítványai etc.</i>	f. 94.
Ephes. cap. 6. [Ef 6,10]: <i>Végezetre, atyámfiai, vastagodjatok meg az Úrban, és az ő hatalmas etc.</i>	f. 105.
Ibidem v. 14. [Ef 6,14]: <i>Álljatok annakokáért felövedzvéni ágyéktokat igazmondással, felöltözvéni az etc.</i>	f. 117.
Esaiae cap. 5. [Ézs 5,1]: <i>Az én bátyámnak énekét elmondom az én szerelmesemnek az ő szőlője felől etc.</i>	f. 130.
Apocalyp. c. 14. [Jel 14,17]: <i>És más angyal jöve ki az templumból, ki mennyben vagyon, annál is vala egy etc.</i>	f. 143.
Esaiae cap. 33. [Ézs 33,1]: <i>Jaj neked, ki prédálsz, vallyons nem jutsz-e te is prédára? És ki mást meg etc.</i>	f. 154.
Coloss. cap. 3. [Kol 3,16]: <i>Az Krisztus beszéde lakozzék bennetek bőségesen minden bölcsességgel, tanítván etc.</i>	f. 165.
Lucae cap. 13. [Lk 13,31]: <i>Azon az napon jutának valami farizeusok, s mondanák neki: Eredj, menj el etc.</i>	f. 179.

Mich. cap. 3. [Mik 3,1]: <i>Mondék: Halljátok meg Jákobnak fejedelmi és Izrael házának hadnagyi etc.</i>	f. 191.
Matth. cap. 24. [Mt 24,20]: <i>Könyörögjétek, hogy ne legyen az ti futástok télben, avagy szombatnap etc.</i>	f. 202.
Esaiae cap. 33. [Ézs 33,7]: <i>Íme, az elküldettek kívül kiáltnak, és az békességért bocsáttatott követek etc.</i>	f. 215.
Jacobi cap. 1. [Jak 1,22]: <i>Legyetek pedig az Igének cselekdői, [2/3:] nemcsak hallgatói, megcsalván magatokat etc.</i>	f. 226.
Matth. cap. 1. [Mt 1,18]: <i>Az Krisztusnak pedig születése ekképpen lőn: Mikor az ő anyja, Mária etc.</i>	f. 238.
Ephes. cap. 4. [Éf 4,22]: <i>Vessétek le az tii régi szokástok szerént való ő embert, ki az ő csalárd etc.</i>	f. 254.
Matth. cap. 2. [Mt 2,13]: <i>Mikor pedig (az mágusok) hazatértenek volna, íme, az Úrnak angyala meg etc.</i>	f. 265.
Rom. cap. 13. [Róm 13,11]: <i>Továbbá megismervén az alkolmatosságot, hogy ideje immár az álomból etc.</i>	f. 275.
Joan. cap. 5. [Jn 5,14]: <i>Azután találá Jézus azt az templumban, és mondá neki: Ládd-e, immár meggyógyul etc.</i>	f. 287.
Judicum. cap. 7. [Bír 7,1] :dispositio: : <i>Azokáért Jerubaal, ki Gedeon is, éjjel felkelvén, és az egész nép vele etc.</i>	
:Legatur tota Historia.:	f. 296.
2. Paral. cap. 20. [2Krón 20]. <i>Totius historiae dispositio.</i>	f. 301.
<i>Dispositio capituli septimi Jeremiae [Jer 7].</i>	f. 305.
<i>Brevis explicatio capituli octavi Jobi [Jób 8].</i>	f. 311.
Apocalyp. cap. 6. [Jel 6] <i>explicatio.</i>	f. 317.
Psal. 129. [Zsolt 130,1]: <i>De profundis clamavi etc.</i>	f. 324.
Psal. 136. [Zsolt 137,1]: <i>Super flumina etc.</i>	f. 329.
Libri Paral. in fine [2Krón 33(?)]. <i>Dispositio orationis Manassae.</i>	f. 336.

[2/5:]

Quarta triacas concionum Georgii Eniedini

Loci scripturae in hoc tomo explicati. Et *Loci communes* praecipui hic tractati.

Psal. 82. [Zsolt 83,2]. Con. 100. Precatio ad Deum hostibus ingruentibus.	fol. 1. ¹
Ex eodem Psal. v. 10. [Zsolt 83,10]. Con. CI. :Convenit 127. con.: ²	fol. 15.
Psal. 59. [Zsolt 60,3]. Con. CII. Precatio pro pace publica.	fol. 24.
Lucae cap. 21. [Lk 21,20]. Con. 103. Patriae calamitas deploranda.	fol. 31.
Proverb. cap. 24. v. 3. [Péld 24,3]. Con. 104. Utilitas sapientiae.	fol. 41.
Esaiiae cap. 13.[!] v. 15. [Ézs 63, 15]. Con. 105. Preces in calamitate constituorum.	fol. 50.
Psal. 120. [Zsolt 121,1]. Con. 106. Benedictio in bellum proficiscentium.	fol. 61.
Ecclesiast. cap. 9. [Préd 9,12]. Con. 107. Quam sit mortis dies incerta.	fol. 74.
Matth. cap. 18. [Mt 18,1]. Con. 108. De ambitione fugienda.	fol. 82.
Matth. cap. 8. [Mt 8,23]. Con. 109. De fluctibus vitae huius.	fol. 94.
[2/6:]	
Ephes. cap. 6. v. 10. [Ef 6,10]. Con. 110. Arma spiritualia Christianorum.	fol. ³
Ex eodem loco v. 14. [Ef 6,14]. Con. 111.	fol.
Esaiiae cap. 5. [Ézs 5,1]. Con. 112. Ingratitudo summa et eius poena.	fol.
Apocalyp. cap. 14. [Jel 14,17]. Con. 113. Descriptio calamitatis publicae. :Correspondit huic con. 132.: ⁴	fol.
Esaiiae cap. 33. [Ézs 33,1]. Con. 114. Poenae crudelium.	f.
Coloss. cap. 3. v. 16. [Kol 3,16]. Con. 115. Officium hominis Christiani. fol.	
Lucae cap. 13. [Lk13,31]. Con. 116. Artes pseudoprophetarum.	fol.
Micheae cap. 3. [Mik 3,1]. Con. 117. Crudelitas et poena tyrannorum.	fol.
Matth. cap. 24. [Mt 24,20]. Con. 118. De fuga calamitatum. :Correspondit huic con. 129. : ⁵	fol.
Esaiiae cap. 33. v. 7. [Ézs 33,7]. Con. 119. Auxilium Dei in summa necessitate.	fol.
Jacobi cap. 1. v. 22. [Jak 1,22]. Con. 120. De bonis operibus. :Correspondit con. 124.: ⁶	fol.
Matth. cap. 1. v. 18. [Mt 1,18]. Con. 121. De nativitate Jesu Christi.	fol.

¹ A lapszámok utólag beszúrva az első oldalon.

² Utalás a 127. beszédre.

³ A lapszámkozás inntentől hiányzik.

⁴ Utalás a 132. beszédre.

⁵ Utalás a 129. beszédre.

⁶ Utalás a 124. beszédre.

[2/7:]	
Ephes. cap. 4. v. 22. [Ef 4,22]. Con. 122. De regeneratione.	f.
Matth. cap. 2. v. 13. [Mt 2,13]. Con. 123. Providentia et cura Dei, praesertim in suos.	fol.
Rom. cap. 13. v. 11. [Róm 13,11]. Con. 124.	
Joann. cap. 5. v. 14. [Jn 5,14]. Con. 125. Officium eorum qui ex morbis convalescunt.	fol.
Judic. cap. 7. [Bír 7]. Con. 126. Belligerendi ratio.	f.
Historiae quae extat 2. Paral. cap. 20. [2Krón 20] dispositio. Con. 127.	fol.
Jeremiae cap. 7. [Jer 7] dispositio. Con. 128. Causae interitus regnorum. fol.	
Jobi capitis 8. [Jób 8] brevis explicatio. Con. 129.	f.
Apocalyp. cap. 6. [Jel 6]. Con. 130. Gradus poenarum, quibus Deus perdit regna.	fol.
Psal. 129. [Zsolt 130,1]: <i>De profundis</i> etc. Con. 131. Precandum et sperandum tempore calamitatum.	fol.
Psal. 136. [Zsolt 137,1]: <i>Super flumina</i> etc. Con. 132.	fol.
Orationis Manassae dispositio. in fine libri Paral. [2Krón 33(?)]. Concio 133. ⁷	fol.

⁷ A lap alján tollpróba: Manassae dispositio in fine libri Paral. Concio suis.

BESZÉDEK

100. beszéd (S, GyS)

S || [2/1:] C. Concio. Concio Centesima, Psal. 82. [Zsolt 83,2]:

Úr Isten, meg ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál, Úr Isten etc.

[59r:] Contio Centesima. Psalm. LXXXII. [Zsolt 83,2]:

|| GyS

Úr Isten, meg ne csendesedjél, ne halgass, ne nyugodjál, Úr Isten, mert íme, az te ellenséged felzendültenek, és az kik téged gyűlöltek, felemelték az ő fejeket az te szent néped ellen, álnak tanácsot végeztek, egyenlőképpen tanácskoztanak és frigyot kötöttek, és ezt mondták: Jer, vesszük el az nép közül őket, és még emlékezeti se maradjon meg.

Enyedié

Nagy vigasztalása és fő privilégiuma ez az Isten házána és gyülekezetinek, hogy bízvást megemlékezte|:the:|ti az Urat amaz fogadásáról [Zsolt 50,15]: *Híj segítségedre engemet az te nyomorúságodnak idején, megszabadítlak téged, és dicsőíttesz engemet.*

Nagy vigasztalása és fő privilégioma az az Isten házána és gyülekezetinek, hogy bízvást megemléköztetheti az Urat amaz fogadására [Zsolt 50,15]: *Híj segítségre engem nyomorúságodnak idején, megszabadítlak téged, és dicsőrsz engemet.*

Melyre tekintve az hívek szoktak mind az közönséges s mind az őmagok tulajdon veszedelmeknek, avagy félelemnek idején az igaz beszédű és tökéletes Istenhez mint kegyelmes Atyjokhoz folyamodni, és tőlle segítséget kérni. Mikor annakokáért Jozafát király idejében az Istennek választott népére, Júda országára sok pogán nemzetségek felkészültek, indultak volna, az mint meg vagy on írva 2. Paralip. 20. [2Krón 20], legfővebb megmaradásoknak reménségét veték az Izrael fiai az ő Isteneknek oltalmában, és az több imádságok közt ez meghallott dicséretet éneklék, kiben az Úrnak segítségét, és az ő ellenségeknek veszedelmét buzgó szüvel kívánják.

Melyre tekintve az hívek szoktak mind az közönséges s mind az őmagok és tulajdon veszedelmeknek, avagy félelmeknek idején az igaz beszédű és tökéletes Istenhez mint kegyelmes Atyjokhoz folyamodni, és tőlle segítséget kérni. [59v:] Mikor annakokáért Jozafát király idejében az Istennek választott népére, Júda országára sok pogán nemzetségek felkészültek, indultak volna, az mint meg vagyon írva 2. Paral. 20. [2Krón 20], legfővebb megmaradásoknak reménségét vetik az Izrael fiai az ő Isteneknek oltalmában, és az több imádságok közt az meghallott dicséretet éneklék, kikben az Úrnak segítségét és az ő ellenségének veszedelmét buzgó szível kívánják.

Holott pedig minékünk is mostan hasonló állapotunk vagyon az akkorbéli zsidó népekhez, illik az régi szenteknek példájokra tekentenünk, és menemű könyörgésekkel szokták volt az erős és az övéi-megoltalmazó Istent megtalálni, tőlök megtanolnunk, hogy az ő nyomdokokat követvén az mi imádságunknak is olyan fogamatossága és ereje legyen.

Holott pedig minékünk is mostan hasonló állapotunk vagyon az akkorbéli zsidó népekhez, illik az régi szenteknek példájokra tekentenünk, és menyemű [a. m. minemű] könyörgésekkel szokták volt az erőssen megoltalmazó Istent megtalálni, tőlök megtanoljuk, hogy az mi imádságunkkal is az ő nyomdokokat követvén, olyan fogamatossága és ereje legyen.

Magyarázzuk meg azért ez elészámlált ígétet! Vagyon ez könyörgő dicséretnek két része. Az elsőben kívánják és kérik az Júda országbeliek az Úr Istennek segítségét és óalmát. Az másodikban méltó és illendő veszedelmeket kérik az őellenek indult pogán nemzetségeknek.

Magyarázzuk meg azért az elészámlált ígétet! Vagyon az könyörgő dicséretnek két része. Az elsőben kívánják és kérik az Júda országabeliek az Úr Istennek segítségét, oltalmát. [60r:] Az másodikban méltó és illendő veszedelmeket kérik az őellenek indult pogán nemzetségeknek.

Az mi nézi az első részét, abban nemcsak könyörögnek, hanem [2/2:] könyörgéseknek okait is elészámlálják, hogy ne láttassanak ok nélkül könyörögni és az Urat búsítani, szorgalmaztatni. Könyörgéseknek summája és fő célja imez ígékben vagyon [Zsolt 83,2]: *Úr Isten,*

meg ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál, Úr Isten. Noha semmiképpen az szent Istenhez nem fér az gondviseletlenség, az restség, az miképpen másutt éneкли Dávid, Psal. 120. [Zsolt 121, 4], *Nem szunnyodoz, sem nem aluszik az, ki őrizi Izraelt,* de mindazáltal gyakorta az Írás szokott az Isten felől emberi mód szerént szóllani, hogy az mi rest és ostoba elménkkel könnyebben az Őfelsége felől való tudománt megfoghassuk és érthessük. Miképpen azért mi valakinek elveszésével nem sokat gondolunk, sem szóllani, sem fáradni érette és mellette nem szoktunk, szintén ezenképpen, mikor valamely népre, avagy emberre nagy veszedelem kezd szállani, úgy tetszik, mintha az Úr Isten arról elfeledkezett volna, és reá semmi vigyázása, gondviseleése nem volna.

Az mi nézi az első részét, abban nemcsak könyörögnek, hanem könyörgéseknek okát is elészámlálják, hogy ne láttassanak ok nélkül könyörögni és az Urat búsítani, szorgalmaztatni. Könyörgéseknek summája és fő célja imez igékben vagyon [Zsolt 83,2]: *Úr Isten, meg ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál, Úr Isten.* Noha semmiképpen az szent Istenhez nem fér az gondviseletlenség, az restség, az miképpen másutt éneкли Dávid, Ps. 120. [Zsolt 121,4], *Nem szunnyadoz, sem nem aloszik az, ki őrizi Izraelt,* de mindazáltal gyakorta az Írás szokott az Isten felől emberi mód szerént szóllani, hogy az mü rest és ostoba elménkkel könnyebben az Őfelsége felől való tudománt megfoghassuk és érthessük. Miképpen azért mikor mi valakinek elveszésével nem sokat gondolunk, [6ov:] sem szóllani, sem fáradni érette és mellette nem szoktunk, szinte azonképpen, mikor valamely népre, avagy emberre vagy veszedelem kezd szállani, úgy tetszik, mintha az Úr Isten arról elfeledkezett volna, és reá semmi vigyázása, gondviseleése nem volna.

Hallván azért Júda országa, mennyi sok pogán nemzetség zendült volna fel őellene, és az ő erőtlenségeket meggondolván azt ítélék, hogy az Úr róllok elfeledkezett. Ez igékben azért felserkentek, és segítségre híják az Úr Istent, hogy mind beszédével, s mind cselekedetivel legyen mellettek [Zsolt 83,2]: *Ne csendesedjél meg, úgymond, ne hallgass, ne nyugodjál.* Másutt is szól az Írás ezképpen, Ps. 43. [Zsolt 44,24]: *Kelj fel, Uram, mit aluszol? Kelj fel, és ne vess el teljességgel.* Mely és ezekhez hasonló mondásokból tanoljuk meg elsőben, hogy az Úr Isten néha az ő]: hí:|veit megengedi, hogy nagy félelemben essenek, és az veszedelemhez közelítsenek, honnan nem kell azt ítelnünk, hogy az Úr az övéiről elfeledkezett, mert az Őfelsége cselekedetinek sok és gyakorta megfoghathatlan okai vadnak. Néha ezt míveli azért, hogy

az híveknek tökéletességek megpróbáltassék, hogy ha ez külső veszedelemtől való félelemért elszakadnak-e őtől, kétségben esnek-e vagy nem. [2/3:] Néha míveli az ő dicsőségéért, hogy mindenek megítéljék, és lássák, hogy nem emberi erő által, sem az őmagok okosságok miatt, hanem csak Őfelsége hatalma által szabadultak meg. Néha az jó szerencsében magokelhitt fiait efféle rettentéssel, sőt nyomorúságokkal felserkenti és hozzá híja, hogy ne ezvilági külső dolgokhoz ragaszkodjanak, hanem csak őtől függjenek. És az mint mondtam, sok és bizonyos okai vadnak az Őfelsége cselekedetinek, mellyeket ha mi mindjárt nem értünk és meg nem láthatunk, ne ítéljük gorombául azt, hogy az Úrnak gondviseletlenségéből és híre nélkül lesznek ez ide alá való dolgok, és főképpen az emberek között való változások.

Hallván azért Júda országa, mennyi sok pogán nemzetség zendült volna fel ellene, és az ő erőtlenségeket meggondolván azt ítélék, hogy az Úr róllok elfeledkezett. Ez igékben azért felserkentik és segéltségre híják az Úr Istent, hogy mind beszédével s mind cselekedetivel legyen mellettek [Zsolt 83,2]: *Ne csendesedjél meg, úgymond, ne hallgass, ne nyugodjál.* Másutt is szól az Írás ezképpen Ps. 43. [Zsolt 44,24]: *Kelj fel, Uram, mit aluszol, kelj fel, és ne vess el teljességgel.* Mely és ezekhez hasonló mondásokból tanoljak meg elsőben, hogy az Úr Isten néha az ő híveit megengedi, hogy nagy félelemben essenek, és az veszedelemhez közelítsenek, honnat nem kell azt <gondolnunk> ítelnünk, hogy az Úr az övéiről elfeledkezett, mert az Őfelsége cselekedetinek sok és gyakorta [61r:] megfoghatatlan okai vadnak. Néha ezt míveli azért, hogy az híveknek tökéletességek megpróbáltassék, hogy ha az külső veszedelemtől való félelemért elszakadnak-e őtől, kétségben esnek-e, avagy nem. Néha míveli az ő dicsőségé[ért], hogy mindenek megítéljék, és lássák, hogy nem emberi erő által, sem az őmagok okosságok miatt, hanem csak Őfelsége hatalma által szabadultak meg. Néha az jó szerencsében magokelhitt fiait ezféle rettentéssel, sőt nyomorúságokkal felserkenti és hozzá híja, hogy ne ezvilági külső dolgokhoz ragaszkodjanak, hanem csak Őtől függjenek. És az mint mondtam, sok és bizonyos okai vadnak az Őfelsége cselekedetinek, némelyleket ha mi mindjárt nem ér<tük>tünk és meg nem láthatunk, ne ítéljük gorombául azt, hogy az Úrnak gondviseletlenségéből és híre nélkül lesznek ez ide alá való dolgok, és főképpen az emberek között való változások.

Másodszor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy mentől nagyobb nyomorúságban és félelemben vagyunk, attól nagyobb szorgalmatossággal

buzgó szüüből könyörögjünk az Úr Istennek. Az mint látjuk ezeknek példájokból, kik meg nem elégedvén egyszeri kéréssel, ugyanazon dolgot háromszor is hasonló és ugyanazon értelmű igékkel vitatják [Zsolt 83,2]: *Ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál.* Krisztus Urunk lehet ebből példánk, mert amaz ő utolsó veszedelmének idején, mikor halálára tanácskoztanak vala, azt írják az evangélisták, hogy három úttal könyörgött ugyanazon formán és azon igékkel. Azért mondá [Mt 7,7; Lk 11,9]: *Zergessetek, és megnyitattik.* Sőt, ez példabeszédekkel is megjelenti, mind az [Lk 18,1–6], ki az hamis bírótól igaz törvént és ótalmat nyere gyakorta való untatásával, mind az [Lk 11,5–8], ki barátjától kenyeret vőn éjjel, noha alkotatlan üdőben kér vala. Mi is azért mikor szükségünket és nyavalyánkat érezzük, mindaddig esedezzünk az mi kegyes Atyánk előtt, az míg könyörül rajtunk, mert ha szüvünk szerént és igaz lélekből megtaláljuk, általanfogva megsegét, az mint megígérte Krisztus Urunk [Mt 7,11; Lk 11,13]: *Ha tū, úgymond, gonoszok lévén tudtok etc. [Lk 18,6–8] Ha, úgymond, az hamis bíró megmentette az özvegyet ellenségétől, mennyivel inkább az Isten bosszút nem állana az ő választotttiért, kik éjjel-nappal őhöz kiálnak? Mondom tūnektek, [2/4:] hogy bosszút áll.* Micsoda okok kénszerítik penig erre az Izrael fiait, hogy ilyen buzgó szüvel kívánták az Úrnak segítségét, elészámlállják [Zsolt 83,3]: *Mert íme, az te ellenségid etc.* Méltó és illendő dolog, hogy az kinek ellensége felkészült, ő is tegzelődjék, és elég oka vagyon, hogy meginduljon és felsejkenjen, sőt, ugyan kénszerítették reá, hogy feltámadjon. Jelenti penig az próféta ez igékben az Isten ellenséginek hamis voltokat és kevélységeket, mert hamis, nem igaz ügye vagyon annak az hadakozásra, az ki látja, hogy csendességben vagyon az, kire akar menni. De az Úr Isten nemhogy elsőben támadt volna fel, de még mikor immár az pogánok táborban volnának is, meg nem indult vala. Tehát innét megtetszik, hogy holott az Úr nem adott okot az pogánok felindulására, hamis ügyek vagyon. Az hol penig azt mondja az próféta [Zsolt 83,3], hogy *felemelték az fejeket,* azzal jelenti kevélységeket, mert miképpen az alázatos ember lecsüggeszti fejét, azonképpen az akaratos fenn hordozza az orrát. Ezekkel azért azt akarják jelteni az Izrael fiai, hogy igaz ügye és elegendő oka vagyon az Úr Istennek, hogy az pogánok ellen feltámadjon. Mert illendő dolog, hogy az hamissak és kevélyek megrontassanak.

[61v:] Másodsor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy mentől nagyobb nyomorúságban és félelemben vagyunk, attól nagyobb, szorgalmatossággal és buzgó szüüből könyörögjünk az Úr Istennek, az mint látjuk ezeknek példájokból, kik meg nem elégedvén egyszeri kéréssel, ugyanazon dolgot háromszor is hasonló és ugyanazon értelmű

igékkel vitatják [Zsolt 83,2]: *Ne csendesedjél, ne hallgass, ne nyugodjál.* Krisztus Urunk is lehet ebből példánk, mert amaz ő utolsó veszedelmének idején, mikor halálára tanácskoztanak volna, azt írják az evangélisták, hogy három úttal könyörgött ugyanazon formán és azon igékkel. Azért mondja [Mt 7,7; Lk 11,9]: *Zörgessetek, és megnyitják.* Sőt, az példabeszédekkel is megjelenté, mind az [Lk 18,1–6], ki az hamis bírótól igaz törvényt és oltalmat nyere gyakorta való untatásával, s mind az [Lk 11,5–8], ki barátitól kenyeret vőn éjjel, noha alkotmatlan üdőben kér vala. Mi es azért mikor szükségünköt és nyavalyánkot érezzük, mindaddig esedezünk az mi kegyes Atyánk előtt, az míg könyörül rajtunk. Mert ha szívünk szerént és igaz lélekből Őfelségét megtaláljuk, általámfogva megsegélt[!], [62r:] az mint megígérte Krisztus Urunk [Mt 7,11; Lk 11,13]: *Ha, úgymond, gonoszok levén tudtok az ti fiaitoknak etc.* [Lk 18,6–8] *Ha, úgymond, az hamis bíró megmentette az özvegyet ellenségétől, mennyivel inkább az Isten bosszút nem állana-e az ő választottiért, kik éjjel-nappal őhöz kiáltnak, mondván tünektek, hogy bosszút áll?* Micsoda okok kénszerítették pedig erre az Izrael fiai[t], hogy ilyen buzgó szüvel kívánták az Úrnak segítségét, elészámlálják [Zsolt 83,3]: *Mert íme, az te ellenségid etc. felzendültenek, és az kik téged gyűlölnék, felemelték az ő fejeket.* Méltó és illendő dolog, hogy az kinek ellensége felkészült, ő is rögzölődjék[!], és elég oka vagyon, hogy felszerkenjen és meginduljon, sőt, ugyan kénszerítették reá, hogy feltámadjon. Jelenti pedig az próféta ez igékben az Isten ellenségének hamis voltokat és kevélységeket. Mert hamis, nem igaz ügye vagyon annak az hadakozásban, az ki látja, hogy csendességben vagyon, az kire akar menni. [62v:] De az Úr Isten nemhogy elsőbben támadt volna fel, de még mikor immár az pogánok táborban volnának is, meg nem indult vala, tehát innét megtetszik, hogy holott az Úr nem adott okot az pogánok felindulására, hamis igyek vagyon volt. Ahol pedig azt mondja az próféta, hogy felemelték az fejeket, azzal jelenti kevélységeket. Mert miképpen az alázatos ember lefüggeszti az ő fejét, azonképpen az akaratos fenn hordozza az <magát> orrát. Ezekkel azért azt akarják jelenteni az Izrael fiai, hogy igaz igye és elegendő oka vagyon az Úr Istennek, hogy az pogánok ellen feltámadjon. Mert illendő dolog, hogy az hamisak és az kevélyek megrontassanak.

De miképpen kell azt érteni, hogy ezek az pogánok az Isten ellenségi, és Őfelsége ellen támadtak? Megmagyarázzák ezt mindjárt önnönmagok, mikor azt mondják, hogy az Isten népe ellen támadtanak. Nemcsak az Szentírás, hanem az közönséges szokás és az mindennapi példák megtanítanak erre, hogy valami esik az szolgán, és valaki birodalma alatt való népen, azt az Úr őmagának tulajdonítja. Holott annakokáért az

Úr Isten az Izrael fiait ő saját és tulajdon népévé választotta, és ő örökségének nevezte vala, valami ez népen esett, olyá tartotta, mintha önnönmagán esett volna. Azért mondá Zakariás cap. 2. [Zak 2,12]: *Az ki titeket illet, az én szemem fényét illeti.* Azonképpen Esa. 37. [Ézs 37,23], valamenemű csúfolást tött vala Sénakhérib az jeruzsálembeli népen, azt mind magának tulajdonította az Úr Isten. Innét vadnak amaz mondások [1Sám 8,7]: *Nem tégedet vetettek meg, hanem engem.* Et [2Móz 16,8]: [2/5:] *Nem miellenünk vagyon az tü morgolódstok, hanem az Úr ellen.* [Mt 10,40]: *Az ki titeket fogad be, engem fogad, az ki engem fogad, azt fogadja be, az ki engem elbocsátott.* Holott annakokáért az pogán népek támadtak vala az Izrael népére, méltán mondják, hogy az Istenre támadtanak. Az miképpen mondák az apostolok is, Act. 4. [ApCsel 4,26–27], mikor őket üldöznék az papi fejedelmek: *Összegyűltek az városban Heródes, Pilátus teellened és az te fiad ellen, kit felkentél etc.* Honnat tanoljuk meg mi először, hogy valakik az igaz Isten tisztelőire és vallóira támadnak, nem az emberekre, hanem az Istenre támadnak. Az miképpen mondá Gamáliel az zsidóknak, mikor az apostolokat háborgatná [ApCsel 5,39]: *Meglássátok, hogy Isten ellen ne harcoljátok, ha ezeknek tudományok Istentől vagyon etc.* Annakokáért minden eszes és szemes legyen, és jól meglássa, kit mi okon gyűlöl és üldöz, mert noha azt mondja néha, hogy az embert gyűlöli, de azért az Isten ellen támad. Bizony penig valaki az Istennel akar bajt víni, de vesztő dolga vagyon annak, mert nincs, ki Őfelsége ellen előtte megállhasson.

De miképpen kell azt érteni, hogy ezek az pogánok az Isten ellenségi, és Őfelsége ellen támadtanak? Megmagyarázzák ezt mindjárást önnönmagok, mikor azt mondják, hogy az Isten népe ellen támadtanak. Nemcsak az Szentírás, hanem az közönséges szokás és az mindennapi példák megtanítanak erre, hogy valami essék az szolgan és valaki birodalma alatt való népen, azt az ura őmagának tulajdonítja. Holott annakokáért az Úr Isten az Izrael fiait ő saját és tulajdon népévé választotta, és ő örökségének nevezte vala, [63r:] valami ez népen esett, olyá tartotta, mintha önnönmagán esett volna. Azért mondá Zakaria 2. [Zak 2,12]: *Az ki tüktököt illet, az én szememnek fényét illeti.* Azonképpen Isai 37. [Ézs 37,23], valaminemű csúfolást tött vala Sénakhérib az jeruzsálembeli népen, azt mind magának tulajdonítja az Úr Isten. Innét vadnak amaz mondások [1Sám 8,7]: *Nem téged vettének [a. m. vetettek] meg, hanem engem.* És [2Móz 16,8]: *Nem miellenünk vagyon az tü morgolódstok, hanem az Úr ellen.* És [Mt 10,40]: *Az ki titeket fogad be, engem fogad, az ki engem fogad, azt fogadja be, az ki engem elbocsátott.* Holott annakokáért ez pogán népek támadtanak vala az Izrael népére, méltán mondják, hogy az Istenre támadtanak, az miképpen mondák az apostolok is Acto. 4.

[ApCsel 4,26–27], mikor őket öldöznék az papi fejedelmek: *Össze-
gyűltek az városban Heródes, Pilátus etc. te ellened és az te fiad ellen,
kit felkentél.* Honnét tanoljuk meg mi először, hogy valakik az igaz
Istennek tiszteletire és vallóira támadnak, nem az emberekre, hanem
az Istenre támadnak. Az miképpen mondá Gamáiel az zsidóknak,
mikor az apastalokat háborgatná [ApCsel 5,39]: *Meglássátok, hogy
az Isten ellen ne harcoljatok, [63v:] ha ezeknek tudománya Istentől
vagyon.* Annakokáért minden eszes és szemes legyen, és jól meglás-
sa, kit mi okon gyűlöl és öldöz, mert noha azt mondja néha, hogy az
embert gyűlöli, de azért az Isten ellen támad. Bizony pedig valaki az
Istennel akar bajt véni, de vesztő dolga vagyon annak, mert nincs, ki
Őfelsége ellen előtte megállhasson.

Secundo, ugyaninnét tanoljuk meg, mely nagy bizodalma és bá-
torsága legyen az olyan embernek, az ki az Istenhez kapcsolta
magát, Isten fiai és népe közzé számláltatott. Mert ha mi rajta esik,
azt az Úr Istenre igazíthatja, mintha Őfelségén esett volna, és az
Úr eleiben méltán terjesztheti, és méltán bosszúállását kívánhatja
érette. Mert az Isten az ő evictora. Oly hatalmas evictor pedig
ez, hogy őellene sem captio, sem exceptio, sem ravasz csalárd-
ság, sem erő nem használ, hanem Őfelsége mindenkor győzedel-
mes, és ő triumfál. Nagy bizodalom pedig és vigasztalás, az kinek
ilyen patrónusa és prókátora vagyon. Ím, lásd, az pogán népek
az zsidókra támadtak vala fel, ők pedig azt mondják és bízvást
kiáltják, hogy az Istenre támadtanak. És ezzel akarják elsőben fel-
serkenteni és bosszúállásra indítani, mert illik mindennek magát
oltalmazni.

Másodszor, ugyaninnét tanoljuk meg, mely nagy bizodalma és bá-
torsága legyen az olyan embernek, az ki az Istenhez kapcsolja ma-
gát, Isten fiai és népe közé számláltatott. Mert ha mi rajta esett, azt az
Úr Istenre <tula>igazíthatja, mintha Őfelségén esett volna, és az Úr
eleiben igazán bízvást terjesztheti, és méltán bosszúállást kívánhat
érette. Mert az Úr Isten az ő evictora; oly hatalmas evictor pedig ez,
hogy őellene sem captio, sem exceptio, sem tanács, ravaszság, csa-
lárdság, semmi erő nem használ, hanem Őfelsége mindenkor győze-
delmes, és ő triumfál. Nagy bizodalom pedig és vigasztalás, az kinek
ilyen patrónusa és prokurátora vagyon. Ím, lásd, az pogán népek az
zsidókra [64r:] támadtak vala fel, ők pedig azt mondják és bízvást
kiáltják: hogy az Istenre támadtanak, és ezzel akarják elsőben fel-
serkenteni és az bosszúállásra indítani. Mert illik mindennek magát
oltalmazni.

Másodszor mondnák [Zsolt 83,4]: *Az te néped ellen álnok tanácsot gondoltak és végeztek, az te szentid* etc. Ez igékben vagy az második ok, mellyel akarják az Úr Istent az ő [2/6:] ótalmokra hajtani. Ez pedig vetetett az ellenségnek álnok kegyetlenségéről. Ez ilyeneket nem illendő igyekezetekben, szándékokban elébocsátani. Az álnok és alattomban való végezéseknek, tanácskozásoknak igen ritkán, avagy soha sincsen jó vége, sőt gyakrabban elé sem mehet. Mert az ki gyűlöli az világosságot, az mint Krisztus Urunk mondja [Jn 3,20], gonoszul cselekedik az. Valaki pedig alattomban cselekedik, gyűlöli az a világosságot. Vedd eszedben pedig, hogy nem mondom azt, hogy minden tanács és végezés mindeneknél mindenkor nyilván legyen, mert hasznos gyakorta eltitkolni az jó végezést is. De ezt eszességnek, nem álnokságnak híják. Mert az álnokság mellett mindenkor valami veszedelem, vagy közönséges, vagy kiváltképpen való vagy. Az olyan tanácsot jó pedig elrejtteni, az mely mikor osztán üdővel kijelenik is, sem másnak veszedelmet, sem az tanácsadóknak szégyent, pirosást orcájára nem hoz. És ezt nem álnok végezésnek, hanem eszes tanácsnak híják.

Másodszor mondanák [Zsolt 83,4]: *Az te néped ellen álnok tanácsot gondoltanak és végeztének, az te szentid ellen* etc. Ez igékben vagy az második ok, mellyel akarják az Úr Istent az ő oltalmokra hajtani. Ez pedig vetetett az ellenségnek álnok kegyetlenségéről. Ez ilyeneket nem illendő igyeközetekben, szándékokban elébocsátani. Az álnok és alattomba való végezéseknek, tanácskozásoknak igen ritkán, avagy soha nincsen jó vége, sőt gyakrabban elé sem mehet. Mert az ki gyűlöli az világosságot, az mint Krisztus Urunk mondja [Jn 3,20], gonoszul cselekedik az, valaki pedig alattomba cselekedik, gyűlöli az az világosságot. Vedd eszedben pedig, hogy nem mondom azt, hogy minden tanács és végezés mindeneknél, mindenkor nyilván legyen, mert hasznos gyakorta eltitkolni az jó végezést is. [64v:] De ezt eszességnek, nem álnokságnak híják. Mert az álnokság mellett mindenkor veszedelem, vagy közönséges, vagy kiváltképpen <vagyon> való vagy. Az olyan tanácsot pedig jó elrejtteni, az mely mikor még üdővel kijelenik is, sem másnak veszedelmet, sem az tanácsadóknak szégyent, pirosást orcájára nem hoz, és ezt nem álnok végezésnek, hanem eszes tanácsnak híják.

De micsoda álnokságok volt ezeknek az pogánoknak az tanácskozásban? Ez, hogy noha őmagok közt ezek az nemzetségek nem egyeznek vala, és sem törvényekben, sem vallásokban nem értenek vala egyet, de azért az zsidóknak elvesztésében megegyeztek. Ez azért

az álnokság, hogy az önnön köztök [a.m. közöttük] való különbséget és elmékedést elfeledvén másnak veszedelmében megalkudtak vala. Szokott pedig ez még lenni az emberek közt, mind az lelki s mind az testi dolgokban. Az miképpen az farizeusok és sadduceusok egymással igen ellenkeznek vala, de azért az Krisztus és apostolok tudományának elvesztésében egyeznek vala. Szinte így mondja az evangélista, hogy Heródes és Pilátus megbékéltek, és megegyeztek az Krisztus halálán, noha egyébaránt nem szeretik vala egymást. Az külső dolgokban is azt cselekedék ezek az nemzetségek, kik feltámadtak vala Júdeára. Ez ilyen társalkodás pedig nem dicsíretes, és nem is állandó, mert mikor egyik háborúság leszáll, ottan más támad helyében, [2/7:] és az előbbi pártolás és visszavonás az győzedelmek között megújul, és így az reménlett békesség nem leszen meg. Gyakorta pedig még el sem kezdhetik, avagy ha el kezdik is, véghez nem vihetik az mit elszántak. Mert egyik az másikra irigykedik, élémenetelit bánja, és az mint lehet, megbántja. És ekképpen haszontalanná leszen az frigy és szövetség. Továbbá ez pogánoknak végezésében nemcsak az álnokságot, hanem az kegyetlenséget is kárhoztatja az próféta [Zsolt 83,5]: *Ezt mondták: Jer, vessessük el ez népet, és nem említ* etc. Mást ok nélkül csak megháborítani és sérteni is bűn, de egy nemzetségnek fottig [a. m. fogytig] való elvesztésére igyekezni bolond kegyetlenség, és emberi erő felett való dolog. Példa lehet erről ugyancsak az egy zsidó nemzetség, melynek elvesztésére mennyi számtalan sokféle népek eleitől fogva igyekeztek, és mennyi sok nyavalyák és halhatatlan nyomorúságokban forgottanak, De mindez ideig is fottig el nem veszhetek az Úrnak végezése és akarata ellen. [Esz 3,5] Ámán, az egy Mardukeusra bosszonkodék meg, és az egész zsidó nemzetséget akará elveszteni. De az mely vermet másnak ása, az ő nyaka szakada bele. Rabságra vivé Salmanazár Izrael országát, azután az szíriai, egyiptumbeli királyok, és végre az rómaiak mint vesztek, süllyeszték, pusztíták őket.

Sőt, az keresztyének birodalma alatt is mennyi nyomorúságot láttak, de mégsem fottak [a. m. fogytak] el. Csak az egy Isten az, aki valamely nemzetséget fottig eltörölhet, minthogy csak ő emelhet fel is. Mert az emberek nemhogy egy nemzetséget, de csak egy famíliát is, nemzetet el nem törölhetnek. Mint az históriák megmutatják, hogy gyakorta valami kegyetlenek mikor fottig el akartak valamely nemzetet veszteni, véghez nem vihették, hanem ha az Isten is megharagudt rájuk, és ugyan az ő parancsolatjából rontattanak el. No, azért ezt az kegyetlen és bolond végezéseket is az Úrnak eleiben terítik az Izrael fiai, mintha azt mondanák, nem akarnak azzal megelégedni, hogy győzedelmet vehessenek rajtunk, birodalmok alá hajtsanak [2/8:] adófizetőkké tegyenek, hanem hogy kegyetlenül mind fottig el akarnak veszteni, hogy csak nevünk se maradjon meg.

Mely bolond és kegyetlen igyekezetekért méltó, hogy szegényt valljanak, és hogy megismerjék, hogy az nemzetségeknek elpusztítása nem emberi erőn áll. Tanoljunk azért innét, hogy ne legyünk olyan kevélyek, magunkhánnyók, hogy ellenségünknek fottig való elpusztítását magunknak ígérjük, és még elsőben, mikor tanácsot tartunk, és hozzá sem fogtunk, ne végezzünk olyan kegyetlenül. Mert az Úr gyűlöli az kevélyeket és az erejek felett való dolgokra igyekezőket és az érdem felett való kegyetlen büntetéseket, és efféléket meg szokta szegényíteni.

De micsoda álnokságok volt ezeknek az pogánoknak az tanácskozásban? És noha önnönmagok közt ezek az nemzetségek nem egyeznek vala, és sem törvényekben, sem vallásokban nem értnek vala egyet, de azért az zsidóknak elvesztésében egyeztenek vala. Ez azért az álnokság, hogy az önnön köztök [a. m. közöttük] való külömbiséget és ellenkedést elfedezvén másnak veszedelmében megaludtak és egyetértnek vala. Szokott pedig ez meglenni az emberek közt, mind az lelki s mind az testi dologban. Az miképpen az farizeusok és sadduceusok egymással igen ellenkeznek vala, de azért az Krisztus és az apastalok tudományának elvesztésében egyeznek vala. Szinte mint mondja az evangélista [ApCsel 4,27], hogy Heródes és Pilátus megbékéltek, és megegyeztek az Krisztus halálán, noha egyébaránt nem szeretik vala egymást. [65r:] Az külső dolgokban is azt cselek[ed]ék ezek az nemzetségek, kik feltámadtak vala Júdeára. Ez ilyen társalkodás pedig nem dicséretes és nem is állandó. Mert mikor egyik háborúság leszál, más támad helyében, és az előbbi pártolás és visszavonás az győzedelmesek között megújul, és így az reménlett békesség nem leszen meg. Gyakorta pedig még el sem kezdhetik, avagy ha elkezdik is, véghez nem vihetik az mit elszántak, mert egyik az másikra irigykedik, élemlenelít bánja, és az mint lehet, megbontja, és ezképpen haszontalanná leszen az frigy és szövetség. Továbbá az pogánoknak végezésében nemcsak az álnokságot, az kegyetlenséget is kárhozatja az próféta [Zsolt 83,5]: *Ezt mondták: Jer, vesszünk el ez népet, és ne említtessék meg nevezeti is.* Más ok nélkül csak megháborítani és sérteni is bűn, de egy egész nemzetségnek fottig való elvesztésére igyekezni bolond kegyetlenség, és emberi erő felett való dolog. Példa lehet erről ugyancsak ez egy zsidó nemzetség, melynek elvesztésére mennyi sok számtalanféle népek [65v:] eleitől fogva igyekeztek, és mennyi sok nyavalyákban és halhatatlan nyomorúságokban forgottanak, de mind ez ideig fottig el nem veszthették is az Úrnak végezése és akaratja ellen. Ámán az egy Mardokeusra bosszonkodik meg, és az egész zsidó nemzetséget akará elveszteni. De az mely vermet másnak ása, az ő nyaka szakada bele. Rabság-

ra viteté Salmanazár Izrael országát, Nabukodonozor Júda országát, azután az szíriai, egyiptumbeli királyok, és végre az rómaiak mint veszték, süllyeszték, pusztíták őket.

Sőt, az keresztyének birodalma alatt is mennyi nyomorúságokat láttak, de mégsem fogytak el. Csak az egy Isten az, az ki valamely nemzetséget fottig eltörölhet, minthogy csak ő emelhet fel is. Mert az emberek nemhogy egy nemzetséget, de csak egy famíliát is, nemzetet el nem törölhetnek. Mint az históriák megmutatják, hogy gyakran valami kegyetlenek fottig el akartak veszteni valamely nemzetet, de véghez nem vihették, hanem ha az Isten is megharagutt rájuk, és ugyan ő parancsolatjából rontattanak el. No, azért ezt az kegyetlen és bolond végezéseket is az Úrnak eleiben terítik az Izrael fiai. [66r:] Mintha azt mondanák, nem akarnak azzal megelégedni, hogy győzedelmet vehessenek rajtunk, birodalmok alá hajtsanak, adófizetőkke tegyenek, hanem kegyetlenül mind fottig el akarnak veszteni, hogy csak nevünk se maradjon meg. Mely bolond és kegyetlen igyeközetökért méltó, hogy szégyent valljanak, és hogy megismerjék, hogy az nemzetségeknek el<kell>pusztítása nem emberi erőn áll. Tanoljunk azért innét, hogy ne legyünk olyan kevélyek, magunkhánnyók, hogy ellenségünknek fottig való elpusztítását magunknak ígérjük, és még elsőben, mikor tanácsot tartunk, és hozzá sem fogtunk, ne végezzünk olyan kegyetlenül. Mert az Úr Isten gyűlöli az kevélyeket és erejek felett való dolgokra igyeközöket és az érdem felett való kegyetlen büntetéseket, és ezfélekét meg szokott szégyeníteni.

Harmadik okát az ő könyörgéseknek és az Úr segítség-hívásoknak[!] jelentik megimez igékben [Zsolt 83,6]: *Egyenlőképpen tanácskoztanak, és frigyét kötöttek* etc. Minden nyomorultnak szükség ez segítség és ótalom, de főképpen az kire sokan támadnak, mert ez ugyan közönséges regula és próbált dolog, hogy az sok keveset könnyen győz. Számlálnak pedig itt elé [Zsolt 83,7–9] az Júda országbeliek tíz nemzetségeket, kik egyenlő akarattal összeesküdtek vala Júdának elpusztítására. Ha valóban ezt meggondoljuk, bizony megismerhetjük, hogy Júdea csak egy tartomány vala, azaz két nemzetségnek, Júda és Benjáminnak lakóhelye. Az tíz nemzetségnek országa, ki különszakada Salamon után, és Izraelnek hívattaték, immár elpusztított, rabságra vitetett vala, csak egy szegeleti maradt vala meg az Zsidóországnak, kinek felfordítására csak egy országbeli nemzet-ségnek népe is elég lőtt volna.

Tehát ki hitte volna, hogy tíz nemzetség ellen megmaradhasson? Hogy nem ok nélkül végezték volt, hogy fottig elveszessék az zsidókat, és még csak nevek se maradjon meg?

Harmadik oka, az ő könyörgéseknek, és az Úr segítségére való hívásoknak okát jelentik meg imez igékben [Zsolt 83,6]: *Egyenlőkép-pen tanácskoztanak, és frigyét kötöttek* etc. Minden nyomorultnak szükség az segítség és oltalom, de főképpen az kikre sokan támadnak. Mert ez ugyan közönséges [66v:] regula és próbált dolog, hogy az sok keveset könnyen meggyőz. Számlálnak pedig elé [Zsolt 83,7–9] az Júda országbeliek tíz nemzetségeket, kik egyenlő akarattal összeesküdtek vala Júdának elpusztítására. Ha valóban ezt meggondoljuk, bizony megismerhetjük, hogy nem ok nélkül rémültek volt <me> és könyörgöttek az Úr Istennek. Mert Júdea csak egy tartomány vala, azaz két nemzetségnek Júda és Benjáminnak lakóhelye, az tíz nemzetségnek országa, ki külön szakada Salamon után, és Izraelnek hívatták, immár elpusztított, rabságra vitetett vala, csak egy szegelete maradt vala meg az Zsidó országnak, kinek felfordítására csak egy országbeli ne<p>emzetségnek népe is elég lett volna.

Tehát ki hitte volna, hogy tíz nemzetség ellen megmaradhasson? Hogy nem ok nélkül végezték volt, hogy fottig elveszessék az zsidókat, és még csak nevek se maradjon meg?

De lássuk meg, micsoda nemzetségek voltak ezek. Elsőben nevezik az idumeusokat [Zsolt 83,7]. Ezek származtak vala az Izsák nagyobbik fiától, Ézsautól, ki más névvel nevezetik vala Edómnak, az [2/9:] miképpen meg vagyon írva Genes. 25. [1Móz 25,30]. És miképpen Jákob és Ézsau életekben egymást gyűlölék, azonképpen maradékok is egymásra törének. Úgy annyira, hogy mikor Egyiptumból kijövének az Jákob fiai, és jutottak volna az Ézsau fiainak határában, által nem bocsáták földeken, maga azt ígéri vala, hogy az ország útjaiból ki nem térnek, kárt nem tesznek és mindennek az árát megadják. De ugyan nem bocsáták el őket, hanem nagy haddal támadának ellenek, Numer. 20. [4Móz 20,14–21]. Azután is mindenkor egymásra törének, az mint az szent história megmutatja.

De lássuk meg, micsoda nemzetségek voltak ezek. Elsőben nevezik az idumeusokat [Zsolt 83,7]. Ezek származtak vala az Izsák nagyobbik fiától, Ézsautól, ki más névvel nevezetik vala Edómnak, az miképpen meg vagyon írva Gen. 25. [1Móz 25,30]. És miképpen Jákob és Ézsau életekben egymást gyűlölék, azonképpen maradéki is egymásra törének. [67r:] Úgyannyéra, hogy mikor Egyiptumból kijövének az Jákob fiai és juttak volna az Ézsau fiainak határában, által nem bocsáták földökön, noha¹ azt ígéri vala, hogy az ország út-

¹ maga (tollhiba)

jából ki nem térnek, kárt nem tesznek, és mindennek az árát megadják, de ugyan nem bocsáták el őket, hanem nagy haddal támadának ellenek, Num. 20. [4Móz 20,14–22]. Azután is mindenkor egymásra törének, az mint az szent história megmutatja.

Másodszor nevezi az izmaelitákat [Zsolt 83,7]. Ezek származtak az Ábrahám fiától, Izmaeltól. Vala penig Izmael amaz Hágár, az Sára szolgálójának fia, Gen. 16. [1Móz 16,8–16]. Ez felől vagyon ígéreti az Úr Istennek, Gen. 17. [1Móz 17,20]: *Meghallgattam (úgymond Ábrahám-nak) Izmael felől is az te könyörgésedet, megáldom és megnevelem őtet, és igen megsokasítom. 12 fejedelmeket nemz, és nagy néppé teszem őtet.* Józsefet is az atyjafiai az izmaelitáknak adák el, Gen. 37. [1Móz 37,27].

Másodszor nevezi az izmaelitákat [Zsolt 83,7]. Ezek származtanak az Ábrahám fiától, Izmaeltól. Vala penig Izmael amaz Hágár, az Sára szolgálójának fia, Gen. 16. [1Móz 16,8–16]. Ezfelől vagyon ígéreti az Úr Istennek Gen. 13.[!][1Móz 17,20]. *Meghallgatám (úgymond Ábrahám-nak) Izmael felől is az te könyörgésedet, megáldom és megnevelöm őtöt, és igen megsokasítom: 12 fejedelmeket nemz, és nagy néppé teszem őtöt.* Józsefet is az atyjafiai az izmaelitáknak adák el, Gene. 37. [1Móz 37,27].

Harmadik nemzetség az moábiták [Zsolt 83,7]. Ezek származtak vala az Lót fiától, Moábtól, kit neki szüle az öregbik leánya, Gen. 19. [1Móz 19,37].

Harmadik nemzetség az moábiták [Zsolt 83,7]. Ezek származtak az Lót fiaitól, kit neki szüle az ő öregbik lánya, Gen. 19. [1Móz 19,37].

Negyedik az hagarénusok [Zsolt 83,7]. Ezek származtak az Hágár, az Ábrahám szolgálóleányától és ágyasától. Mert ez szolgálóleánytól nemcsak Izmael születették [1Móz 16], hanem lőnek több gyermeki is [1Krón 1,32]. Mert Sára halála után, sokan úgy ítélik, hogy ezt az Hágárt vette házastársul Ábrahám, kit más névvel nevez az Írás [1Móz 25,1] Ketúrának. De ha Ábrahám felesége nem volt is, lehetett más ura, az kitől gyermeki lőttek, kik az anyjokról nevezettek hagarénusoknak. Némellyek azt ítélik, hogy ugyanezek, az kik azután nevezettek szaracénusoknak az kik közé számlálják sokan az törököket is, noha egyebek azt mondják, hogy inkább az Izmael maradékiból valók.

Negyedik az hagarénusok [Zsolt 83,7]. Ezek származtak az Hágár, az Ábrahám szolgálóleányától és ágyasától. [67v:] Mert az szolgálóleánytól nemcsak Izmael születették [1Móz 16], hanem lövök több gyermek is [1Krón 1,32]. Mert Sára halála után, sokan úgy ítélik, hogy azt az Hágárt vevé házastársul Ábrahám, kit más névvel nevez az Írás [1Móz 25,1] Ketúrának. De ha Ábrahám felesége nem volt is, lehetett más ura, az kitől gyermeki lettek, kit az anyjokról neveztettenek hagarénusoknak. Némelyek azt ítélik, hogy ugyanezek, az kik azután nevezették szaracénusoknak, az kik közé számlálják sokan az törököket is. Noha egyebek azt mondják, hogy inkább az Izmael maradékiból valók.

Ötödik nemzetség az gebaliták [Zsolt 83,8]. Ezek felől nem annyira emlékezik az Írás, hanem az zsidó doktorok azt írják, hogy az Seir hegyén lakó népek [2/10:] neveztek ilyen névvel.

Ötödik nemzetség az gebaliták [Zsolt 83,8]. Ezek felől nem annyira emlékezik az Írás, hanem az zsidó doktorok azt írják, hogy az Seir hegyén lakó népek neveztek ilyenképpen, ilyen néven.

Hatodik nemzetség az ammoniták [Zsolt 83,8]. Ezek származtak az Lót kisebbik leánya fiától, ki Ammonnak hívattott, Gen. 19. [1Móz 19,38].

Hatodik nemzetség az ammoniták [Zsolt 83,8]. Ezek származtak az Lót kisebbik leánya fiától, ki Ammonnak hívattott, Gen. 19. [1Móz 19,38].

Hetedik az amálekíták [Zsolt 83,8]. Ezek származtak az Ézsau unokájától, Amálektól Gen. 36. [1Móz 36,16]. Sok helyen emlékezik az Írás ezek felől, kik igen nagy ellenségi voltak az izraelitáknak.

Hetedik az amálekíták [Zsolt 83,8]. Ezek származtak az Ézsau unokájától, Amálektól <Gen. 16> Gen. 16.[!] [1Móz 36,16]. Sok helyen emlékezik az Írás ezek felől, kik igen nagy ellenségi voltak az izraelitáknak.

Nyolcadik az palesztinusok [Zsolt 83,8], kik maradéki valának az Kánaán földén lakó pogán népeknek, kiket még teljességgel ki nem irthattak vala onnat az földről az zsidók. Ezekkel is mely sok hadok

volt az zsidóknak, mind egyebünnét s mind az bírákról írt könyvből nyilván vagyon.

Nyolcadik az [68r:] palesztinusok [Zsolt 83,8], kik maradéki valának az Kánaán földén lakó pogán népeknek, kiket még teljességgel ki nem irhattak vala onnat az földről az zsidók. Ezekkel is mely sok hadok volt az zsidóknak, mind egyebünnét s mind az bírákról írt könyvből nyilván vagyon.

Kilencedik nemzetség az tírusbeliek [Zsolt 83,8]. Az Tírus penig Föníciában igen fő város vala, kiben ugyan király lakott, és az kivel barátságot, frigyét tartottak az Izrael királyi, Dávid, Salamon. Azután penig gyakorta hadakoztak egymásra.

Kilencedik nemzetség az tírusbeliek [Zsolt 83,8]. Az Tírus penig Föníciában igen fő város vala, kiben ugyan király lakott, és az kivel barátságot, frigyét tartottak az Izrael királyi, Dávid és Salamon. Azután penig gyakorta hadakoztak egymásra.

Tizedik nemzetség az asszíriabeliek [Zsolt 83,9], kik messzebb is lakanak vala, és igen hatalmasok valának, kiknek fejedelme, Salmanazár pusztítá és rablá el Izrael országát is. De ezek felől gyakorta hallottak és hallnak naponként az keresztyének.

Tizedik nemzetség az asszíriabeliek [Zsolt 83,9], kik messzebb is lakanak vala, és igen hatalmasok valának, kiknek fejedelme, Salmanazár pusztítá el, rablá el Izrael országát is. De ezek felől gyakorta hallottak az keresztyének.

Hogy penig ezt mondja az próféta, hogy [Zsolt 83,9] *az asszíriaiak az Lót fiainak karjai és fő segítségi voltak*, az Lót fián érti az moábitákat és ammonitákat, az mint megérted. Ezzel penig azt akarja jelenteni, hogy főképpen ezek indították volt az hadat Júdea ellen, és ők hitták volt segítségül az több nemzetségeket. Az miképpen ez megtetszik az Jozafát históriájából, 2. Paralip. 20. [2Krón 20]. Mert ott is nevezetesképpen csak az Lót maradékiról szól az Írás, az többit meg nem nevezi, hanem csak azt mondja, hogy sokan voltak az tengeren túl való országokból és Szíriából. Mi volt penig az oka, hogy ilyen igen törtek az moábiták az Izra-

el fiaira? Meg vagyon írva Judic. 11. [Bír 11,12–13], hogy tudniillik, mikor Egyiptumból kijöttek és beszállottak [2/11:] Kánaán földébe, az zsidók foglalták volna el az moábitáknak egy darab földeket. De ugyanott [Bír 11,14–18] megmutatja Jefte, az izraeliták hadnagya, hogy hamisság az, mert az amorreusok lakták azt az földet, az kit az moábiták övéknek mondnak vala. Az amorreusokat pedig az Izrael fiai mind levágák az Isten parancsolatjából, és úgy foglalák el földöket. Azért soha azt az moábiták nem bírták. De ugyanis úgy szokott lenni, az kik hadakozni akarnak, találnak okot, vagy jót, vagy gonoszt, vagy igazat, vagy hamissat.

Hogy pedig azt mondja az próféta [Zsolt 83,9], hogy *az asszírúaiak az Lót fiainak karjai*, azaz fő segéltségi voltanak, az Lót fiain érte az moábitákat és ammonitákat, az mint megérted. Ezzel pedig azt akarja, hogy főképpen ezek indították volt az hadat Júdea ellen, és ők hitták volt segéltségül az több nemzetségeket melléjük. Az miképpen ez megtetszik az Jozafát históriájából, 2. Par. 20. [2Krón 20]. [68v:] Mert ott is nevezetesképpen csak az Lót maradékiról szól az Írás, az többit meg nem nevezi, hanem csak azt mondja, hogy sokan voltak az tengeren túl való országokból és Szíriából. Mi volt pedig az oka, hogy ilyen igen törtek az moábiták az Izrael fiaira, meg vagyon írva Judic. 11. [Bír 11,12–13], hogy tudniillik, mikor Egyiptumból kijöttek és beszállottak Kánaán földében, az zsidók foglalták volna el az moábitáknak egy darab földököt. De ugyanott [Bír 11,14–18] megmutogatja Jefte, az Izraeliták hadnagya, hogy hamisság az, mert az ammoreusok lakták azt az földet, az kit az moábiták övéknek mondnak vala. Az ammoreusokat pedig az Izrael fiai mind levágák az Isten parancsolatjából, és úgy foglalák el földököt. Azért soha azt az moábiták nem bírták. De ugyanis úgy szokott lenni, az kik hadakozni akarnak, találnak okot, vagy jót, vagy gonoszt, vagy igazat, vagy hamissat.

No, immár értjük, micsoda és mennyi nemzetségek támadtanak volt fel az Júda országbeliek ellen. Honnan mi két dolgot vehetünk eszünkben. Elsőben, az emberek az hamis és istentelen dologban mely hamar és könnyen egyetértnek, ha szinte egyébben egymással ellenkednek is. Mint az tíz nemzetség egymástól igen különböz vala, de azért az Isten népének elvesztésében mindnyájan egyetértnek vala, sőt, erős hittel egybeesküdtek vala. Honnét megtetszik, hogy nem mindenkor hamis az, az kire sokan támadnak, és nem mindenkor győzedelmesek, az kik nagy sokasággal és felfuvalkodással egy népre vagy tartományra indulnak.

No, immár értjük, micsoda és mennyi nemzetségek támadtanak volt fel az Júda országbeliek ellen, honnét mi két dolgot vehetünk eszünkben. Elsőben, az emberek az hamis és istentelen dologban mely hamar és könnyen egyetértnek, ha szinte egyébben egymással ellenkeznek is. [69r:] Mint ez tíz nemzetség egymással igen különböz vala, de azért az Isten népének elvesztésében mindnyájan egyetértnek vala, sőt, erős hűtellel egybenesküdtek vala. Honnét megtetszik, hogy nem mindenkor hamis, az kire sokan támadnak, és nem mindenkor győzedelmesek, az kik nagy sokasággal és felfuvalkodással egy népre vagy tartományra indulnak.

Másodszor, innét az tetszik meg, mely istenfélő szent atyáknak néha mely istentelen és egymásra vívó, egymás rontó, vesztő magzati vadnak. Szent pátriárkák voltak Ábrahám, Izsák, Lót. Ugyanezektől származtak vala az júdeabeliek, az Izrael országabeliek. Ezek igaz istentisztelők, de némellyek ugyanezen atyáktól valók, mint az idumeusok, hagarénusok, moábiták, ammoniták bálványimádók valának, és éltig egymásnak veszedelmére járanak. Honnét tanoljuk meg, hogy nagyobb kötél az Istennek ismereti, az igaz vallás, hogynem az természetnek és vérnek kötele. Ezért mondá Krisztus Urunk [Mt 12,48–50; Mk 3,33–35]: *Kicsoda az én anyám és atyámfiai? Az, ki teszi az én Atyámnak akaratját, az az én anyám, bátyám, [2/12:] öcsém, húgom és néném.*

Másodszor, innét az tetszik meg, mely istenfélő, szent atyáknak néha mely istentelen és egymásra vívó, egymásra törő, rontó, vesztő magzati vadnak. Szent pátriárkák voltak Ábrahám, Izsák, Lót. Ugyanezektől származtak vala az júdeabeliek és Izrael országabeliek. Ezek igaz istentisztelők, de némelyek ugyanezen atyától valók, mint az idumeusok, hagarénusok, moábiták, ammoniták bálványimádók valának, és mind éltig egymásnak veszedelmére járanak. Honnét tanoljuk meg, hogy nagyobb kötél az Istennek ismereti, az igaz vallás, hogynem az természetnek és az vérnek kötele. Ezért mondá Krisztus Urunk [Mt 12,48–50; Mk 3,33–35]: *Kicsoda az én anyám és atyámfiai? Az, ki teszi az én mennyei Atyámnak akaratját, az az én anyám, bátyám, öcsém, húgom és néném.*

Mi is annakokáért ne annyira helyheztessek az szövetséget az külső atyafiúságban, sógorságban, mint az igaz Istennek egyenlő ismeretiben, és annak tisztességének keresésében. Azokat tartsuk atyánkfainak, az kik velünk azon Istent tisztelik, és annak akaratját igye-

kezik cselekedni, az mint mondá Krisztus Urunk az apostoloknak [Mt 23,8]: *Vos omnes fratres estis* etc. De nem az most itt fő célunk, csak akarám megjelenteni ez harmadik okból, kivel akarják az zsidók az Úr Istent az ő segítségekre hajtani, menemű tanúságok származnának. No, azért ez az meghallott dicsőretnek első része, kiben segítséget kérnek az zsidók az Úr Istentől, és miért kívánják az segítséget, okait is megmutogatják. Mert feltámadtanak az Istennek ellenségi, álnok és kegyetlen tanácsot végeztenek, igen sokan vadnak. Ezeket pedig íratta meg az Úr Isten az mi tanúságunkra, és ha meggondoljuk, bizony, mint egy tükörben minden mostani állapotunkat megláthatjuk. Az kik ilyenképpen könyörögnek, izraeliták, Istennek népei valának, mi is izraeliták vagyunk, mert azt írja Szent Pál Rom. 9. [Róm. 9,7–8]: *Nem mindnyájan, az kik Izraeltől származtak, izraeliták, sem az kik Ábrahám magvai, ő fiai, hanem Izsákban hívattatik neked magod, és nem az kik test szerént születtenek, azok az Istennek fiai, hanem az kik ígéretnek fiai.* Gal. 4. így szól az pogánoknak [Gal 4,28]: *Mi pedig, atyámfiai, Izsák szerént az ígéretnek fiai vagyunk.* Mert minekutánna az szőlőművesek megölék az örököst [Mt 21,39–41], elvevé az gazda az szőlőt, nagy haraggal felgyújtja városokat az gyilkosoknak, őmagokat levágatá, és az ő szőlejét adá más műveseknek. És az ő országának örökségét az pogánoknak adá az Jézus Krisztusban való hűtért, mellyet az kik vőnek, immár nem pogánok, hanem élő Istennek fiai.

Matt. 21.

[69v:] Mi is annakokáért ne annyéra helyheztesük az szövetséget az külső atyafúságban, sógorságban, mint az igaz Istennek egyenlő ismeretiben, és annak tisztességének keresésében. Azokat tartasuk atyánkfiainak, az kik velünk azon Istent tiszteljük, és annak akarátját igyeközik cselekedni. Az mint mondá Krisztus Urunk az apostoloknak [Mt 23,8]: *Vos omnes fratres estis.* De nem az itt most az fő célunk, csak akarom megjelenteni ez harmadik okból, kiről akarják az zsidók az Úr Istent az ő segítsé[ük]re hajtani, minemű tanolságok származnának. No, azért ez az meghallott dicsőretnek első része, kiben segítséget kérnek az zsidók az Úr Istentől, és mért kívánják az segítséget, okát is megmutogatják, mert feltámadtanak az Istennek ellenségi, álnok és kegyetlen tanácsot végeztenek, és igen sokan vadnak. Ezeket pedig íratta meg az Úr Isten az mi tanolságunkra, és ha meggondoljuk, bizony, mint egy tükörből minden mostani állapotunkat meglátjuk, avagy láthatjuk. Az kik ilyenképpen könyörögnek, izraeliták, Istennek népei valának. Mi is izraeliták vagyunk. Mert azt írja szent Pál ad Rom. 9. [Róm 9,7–8]: *Mi[!] nem mindnyájan, az <kik>kik Izraeltől származtak, izraeliták, sem az kik Ábrahám magvai, ő fiai, hanem [70r:] Izsákban hívattatik neked magod, azaz nem az kik test szerént születtenek, azok az Isten fiai,*

hanem az kik ígéretnek fiai. Gal. 4. [Gal 4,28] így szól az pogánoknak: *Mi pedig, atyámfiai, Izsák szerint az ígéretnek fiai vagyunk.* Mert mi-nekutána az szőlőművesek megölik az örököst [Mt 21,39–41], eljőve az gazda nagy haraggal, felgyújtá városokat az gyilkosoknak, őmagokat levágatá, és az ő szőlejét adá más műveseknek, azaz az ő szent országá-nak örökségét az pogánoknak az Jézus Krisztusban való hűtért, melyet az kik vőnek, immár nem pogánok, hanem élő Istennek fiai.

Azért az mely privilégiummal régen dicsekedtek az zsidók, mi mostan ugyanazonnal [2/13:] dicsekedünk, és bízvást mondhatjuk, hogy az ki reánk támad, az Istenre támad. De ebben is igen hasonlatosak vagyunk, hogy mikor így könyörögnek az júdeabeliek, Zsidóországnak csak az galléra maradt vala kezekben, oda vala immár Izrael országa, kit az Írás Júdeának néjének nevez. Bizony, szinte azon hajóban ülünk mi most, mert elkölt [a. m. odaveszett] az nénénk, Magyarország, csak egy kis szegletire szorultunk. Húga, és csak egy cikkele Magyarországnak és az magyar királyságnak Erdély. De mint vagyunk? Júdeára sok idegen pogán nemzetségek támadtak, és összeesküdtek vala, hogy fottig elveszessék, és még emlékezeteket is elveszessék az zsidóknak. Vallyons nem ez-e nyakunkon? Azon izmaeliták, hagarénusok, az törökök, tatárok összeesküdtek az mi veszedelmünkre, hogy teljességgel eltöröljenek az föld színéről. Medgyünk [a. m. mit tegyünk] immár? Kövessük az régi szenteknek nyomdokát és példájokat, mert miképpen azoknak nem vala több remények, megszabadítottók az egy Istennél, bizony, nekünk sincs annyi erőnk, hogy ez ellenünk feltámadt pogánságnak ellen ne állhassunk! És ha azon Isten, az ki régen az ő kicsin seregét és taborát számtalan sokaság ellen megóalmazta, minket is meg nem segét, teljességgel odavagyunk [a. m. elveszünk].

Azért az mely privilégiommal régen dűcsekedtenek az zsidók, mi mostan ugyanazonnal dicseködünk, és bízvást mondhatjuk, hogy az ki reánk támad, az Istenre támad. De ebben is igen hasonlatosok vagyunk, hogy mikor így könyörgének az júdeabeliek, Zsidóországnak csak az galléra maradt vala kezekben, oda vala immár Izrael országa, kit az Írás Júdeának néjének nevez. Bizony, szinte azon hajóban ülünk mi most, mert elkölt az nénénk, Magyarország, csak egy kis szegletre szorultunk, húga és csak egy kűs cikkele Magyarországnak és az magyar királyságnak Erdély. De mint vagyunk? [70v:] Júdeára sok idegen nemzetségek támadtak, és összeesküdtek vala, hogy fottig elveszessék, és még emléközeteket is elveszessék az zsidóknak. Vallyons nem ez-e nyakunkon? Azon izmaeliták, hagarénusok az tö-

rökök, tatárok összeesküdtek az mi veszedelmünkre, hogy teljességgel eltöröljenek az föld színéről. Menjünk immár, kövessük az régi szenteket, azoknak módokat és példájokat. Mert miképpen azoknak nem vala több remények, megszabadítójok az egy Istennél, bizony, nekünk sincs annyi erőnk, hogy az ellenünk feltámadt pogánságnak ellene állhassunk, és ha azon Isten, az ki régen az ő kicsin seregét és táborát szántalan[!] sokaság ellen megoltalmazta, minket is meg nem segélt, teljességgel odavagyunk [a. m. elveszünk].

Serkenjünk fel azért, kérlek, valaha, tudjuk megalázni magunkat az hatalmas Istennek kezei alatt, hagyjunk békét az negédségnek [a. m. fennhéjzásnak], cifraságnak, tobzódásnak, sok istentelenségnek! Érezzük meg, fájlaljuk az Úrnak sújtogatását és fenyegetését, mert bizony, addig fenyeget, addig ijeget, hogy hozzánk csapja az felhúzott ostort, késő lesz akkor jajgatnod! Ím, az napokban az Úr büntetésének szele egy kevésse megütött vala, akkor mégis sokan megrémülvén jajgatnak vala. De az mint veszem eszemben, csak azolta is ismét az előbbi jó szokásunkra és erkölcsünkre tértünk, nem kell az gyász, az könyörgés, az böjtölés. Azt tudod-e, hogy immár megszabadultál, és minden [2/14:] félelemből megmenekedtél? Bizony egy cseppel sem vagy most is külömben. Azon ellenséggel fenyeget az Úr, ím, fenn vadnak, élnek még, s messze sincsenek tőlünk. Az Úr Isten azért csendesítte meg egy kevésse szívünket, engedé meg, hogy lelket vehessünk, hogy lássa, ha meg tudunk ijedni és jobbulni. Ha az előbbi gonoszságokat vesszük elé, bizony nemcsak az, az mitől ez napokban megijedtünk vala, hanem sokkal keservesb nyavalya esik rajtunk. Jobb embernek hazájában meghalni, hogynem idegen földön, pogán, istentelen népnek keserves rabságában édes magzattal kénzódni. Jó az mustra, jó az éles fegyver, jó az puska, de bizony mindezeknél jobb és fogatosb az tiszta szüből való imádság és Isten előtt való esedezés. Sok erős vitézek, puskások vesztenek el, semmié löttek ellenségek ellen, de az, ki az igaz Istenhez folyamodott, soha meg nem csalatkozott, és annak ellenségét az Úr Isten minden fegyver nélkül is meg tudta verni.

Serkenjünk fel azért valaha, kérlek, tudjuk megalázni magunkot az hatalmas Istennek kezei alatt, hagyjunk békét az negédségnek [a. m. fennhéjzásnak], érezzük meg, fájlaljuk az Úrnak sújtolását és fenyegetését, az cifraságnak, tobzódásnak, sok istentelenségeknek hagyjunk békét, mert ezekért nem szeret az Úr bennünköt, és ezekért fenyeget. Bizony pedig addig fenyeget, addig ijeget, hogy hozzánk csapja az felhúzott ostort, késő lesz akkor jajgatnod! [71r:]

Ím, ez napokban az Úr büntetésének szele egy kevésbé megütött vala, akkor mégis sokan megrémülvén jajgatunk vala. De az mint veszem eszembe, csak azolta is esmét az előbbi jó szokásunkra és erkölcsünkre tértünk, nem kell az gyász és könnyörgés, az böjtölés. Azt tudod-e, hogy immár megszabadultál, és minden félelemből megmenekedtél? Bizony, egy cseppel sem vagy most is különben, azon ellenséggel fenyeget az Úr, ím, fenn vadnak, élnek még, s messze nincsenek tőlünk az mi ellenségink. Az Úr Isten azért csendesíti meg egy kevésbé szívünköt, engedi meg, hogy lelket vehessünk, hogy lássa, ha meg tudunk ijedni és jobbulni. Ha az előbbi gonoszságokat vesszük elé, bizony, nemcsak az mitől az napokba megijedtünk vala, hanem sokkal keserűbb nyavalya esik rajtunk. Jobb embernek hazájában meghalni, hogynem idegeni földön pogán, istentelen népnek keserves rabságában édes magzattal kénzódni. Jó az mustra, jó az éles fegyver, jó az puska, de bizony mindezeknél jobb és fogatosb az tiszta szüvből való imádság, és Isten előtt való esedezés. [71v:] Sok erős vitézek, puskások vesztenek el, semmié löttek ellenségek ellen, de az ki az igaz Istenhez folyamodott, soha meg nem csalatkozott, és annak ellenségét az Úr Isten minden fegyver nélkül is meg tudta <oltalmaz> verni.

Boruljunk azért az minden irgalmasságnak Atyjának szent színe és lába eleibe, és keserves szűvel, igaz töredelmességből könnyörgjünk mind egyebütt, s mind pedig efféle gyülekezetünkben Ő Szent Felségének, hogy legyen ótalmunk, pajzsunk, kővárunk. Mert bizony csak ő lehet minden védőnk, és ez jelenvaló veszedelemből megszabadítónk!

Boruljunk azért az minden irgalmasságnak Atyjának szent színe és lába eleiben, és keserves szűvel, igaz töredelmességből könnyörgjünk mind egyebütt, s mind pedig efféle gyülekezetünkben Ő Szent Felségének, hogy legyen oltalmunk, pajzsunk, kővárunk. Mert bizony csak ő lehet minden védőnk, és az jelenvaló veszedelemből megszabadítónk. Ámen.

Sámuel Gyalai

100. beszéd utáni könyörgés (S, GyS)

S || [2/14:] *Precatio ad sensum verborum explicatorum efformata*

[72r:] *Precatio ad sensum verborum explicatorum* || GyS
efformata

Noha, Uram Isten, ha meggondoljuk, mely siralmas állapotra jutotunk, ugyan azt ítélnék, hogy te Felséged elfeledkezett rólunk, és semmi gondot nem viselsz reánk. De hisszük, hogy az mi bűneinkért, melyekért nagyobbakat is ezeknél megérdemlettünk, vetettél próbára, és még teljességgel színed és szemed elől el nem taszítottál. Mert [2/15:] megígérted, Uram, hogy valakik az te híveidet háborgatják, azoknak nyavalyájokat magadnak tulajdonítod. Hiszük azt, hogy minket is az te szent Fiadban, az mi Urunk Jézus Krisztusban való hűt által az tied közzé számláltál és fogadtál, és az kik méltatlan háborgatnak, azokon bosszút állasz.

Noha, Uram Isten, ha meggondoljuk, mely siralmas állapotra jutotunk, ugyan azt ítélnék, hogy te Felséged elfeledkezett rólunk, és semmi gondot sem viselsz reánk. De hisszük, hogy az mi bűneinkért, melyekért nagyobbakat is ezeknél megérdemlettünk <volna>, vetettél az próbára, és még teljességgel színed és szemed elől el nem taszítottál. Mert megígérted, Uram, hogy valakik az te híveidet háborgatják, azoknak nyavalyájokat magadnak tulajdonítod. Hiszük azt, hogy minket is az te szent Fiadban, az mi Urunk Jézus Krisztusban való hűt által az tied közé számláltál és fogadtál, és az kik méltatlan háborgatnak, azokon bosszút állasz.

Lásd meg, tekénts meg, Uram, az kegyetlen, kevély nemzetségeket, kik te Szent Felséged ellen felemelték fejeket, szarvokat, és álnok tanácsokat formáltak, végeztek az te kicsin sereged és kevés juhaid ellen. Kik azt mondták: Jer, vesszessük el az erdélyieket, és még sohal emlékezetben is ne maradjanak, fottig levágjuk őket! Egyenlő akaratból elvégezték, és frigyét kötöttek az tatárok és törökök,

hogy eltöröljenek ez földről, kit kegyelmességedből az mi eleinknek lakóhelyül engedté volt.

Lásd meg, tekénts meg Uram, az kegyetlen, kevély nemzetségeket, kik te Szent Felséged ellen felemelték fejeket, szarvokat, és álnok tanácsokat formáltak, végeztek az te kicsin sereged és kevés juhaid ellen. [72v:] Kik azt mondák: Jer, vesszünk el az erdélyieket, és még suhult emlékezetbe is ne maradjanak, fottig levágjuk őket. Egyenlő akarattól elvégezték, és frigyét kötöttek az tatárok és törökök, hogy eltöröljenek ez földről, kit kegyelmességedből az mi eleinknek lakóhelyül engedté volt.

Nincs, Uram, minekünk annyi erőnk és hatalmunk, hogy ezek dühösségének ellen ne állhassunk, azért csak te Felségedre vetjük szemeinket, tőled várunk ótalmat. Hallgass meg minket, fiaidat, |:mi:| Szent Atyánk, ki vagy mennyekben, megszenteltesse az te neved etc.

Nincs, Uram, minekünk annyi erőnk és hatalmunk, hogy ezek dühösségének ellene álljunk, azért csak te felségedre vetjük szemünköt, tőled várunk oltalmat, hallgass meg minket, fiaidat, Szent Atyánk, ki vagy mennyekben, szenteltesse te neved, jöjjön te országod etc.

101. beszéd (S)

[2/15:] **Concio CI. Ex eodem Psal. v. 10. [Zsolt 83,10]:**

Cselekedjél úgy vélek, mint Madiánnal és Sisarával, mint Jábínnal az Kísón patakánál etc.

Következik immár második része ez dicsőretnek, melyben az Izrael fiai utolsó veszedelmeket és romlásokat kívánják az ő ellenségeknek. Kétféle nyavalyát kérnek pedig fejekre. Egyiket, hogy fegyver mia [a. m. miatt] levágassanak, másikat, hogy szegényt valljanak. Az levágást érdemlik vala az kegyetlenségért, az szegyenvallást az kevélységért, felfualkodásért. Az első romlást kétképpen magyarázzák meg. Elsőben hoznak valami régi példákat elé, hogy miképpen az Isten régen az ő népének [2/16:] ellenségét megverte, azonképpen ezeket is elveszesse. Másodszor valami hasonlóságokkal ez veszedelemnek ábrázatját mutogatják meg [Zsolt 83,10]: *Cselekedjél úgy vélek*, úgymond, *mint Madiánnal* etc. Ezek az históriák vadnak megírva az bírákról írt könyben [a. m. könyvben]. Az egyik lőtt Debóra és Bárák, az másik Gedeon hadnagyságakor, Judicium 4. [Bír 4,1–18]. Mert mikor az Izrael fiai vétkeztenek volna, adá az Úr Isten őket az kánaáni királynak, Jábínnak birodalma alá, ki 20 esztendeig igen nyomorgatá őket. Végre az Úr Isten könyörüle rajtok, és Debóra, egy prófétáló asszony által megszólíttatá Bárákot, ki Abínóam fia vala, hogy felkészüljön, mert őáltala megszabadítja az Izrael fiait. Akkor Jábín királynak vala egy fő hadnagya, kit az Írás nevez Siserának. Mikor annakokáért tízezeredmagával felkészült volna Bárák, és az Tábor hegyére gyülekezett volna, az Jábín főhadnagya is, Sisera felkészüle, és csak kaszás szekere is 900 vala. De mikor az Kísón folyam mellett szembeszállottak és megütköztek volna, az Úr Isten úgy megrettenté Siserát és az ő népét, hogy mindjárt hátat adának, és Sisera, leugordván az szekerről, gyalog futamodék el [Bír 4,17]: *És mikor futna, egy asszonyállat, Jáél, Hébernek felesége hívá be sátorában* etc. Ez győzelem után úgy elhatalmazának az Izrael fiai az kananeusokon, hogy addig meg nem szűnnek, mígnem Jábínt, az Kánaán királyt elveszték, eltörlék. Ez azért az egyik história, kiről itt mostan emlékeznek az Júda országbeliek [Zsolt 83,10]: *Cselekedjél* etc. Jóllehet, az Józsué könyvének is cap. 11. [Józsué 11] vagyon emlékezet egy Jábín nevű királyról, kit Józsué hadnagyságakor ölének meg az izraeliták.

Az másik história vagyon megírva Jud. 6., 7., 8. [Bír 6–8], mert mikor ismét az Urat megbántották volna az Izrael fiai, adá őket az madiániták kezében. Ezek pedig, az madiániták, származtak vala az Ábrahám fiától, Madiántól, kit szült vala az ő második felesége, Ketúrát, Gen. 35. [1Móz 25,1]. Ezek mindenkor hadakoztanak az izraeliták ellen, és gyakorta az Úr Isten diadalmát is [2/17:] adott nekik, hogy ekképpen az ő bűnös fiait megverje és penitenciára híja. Mint akkor is 7 egész esztendeig uralkodának az Istennek népén. De mikor könyörgések által az Urat megkeresték volna, úgy bocsáta el egy angyalt [Bír 6,11–24], ki megszóllíttá Gedeont etc. Ez az második história, kiről itt emlékeznek.

Hogy pedig ugyan neveken is neveznek benne [Zsolt 83,12], *úgy cselekedjél az ő fejedelmekkel, mint Órébbel, Zeébbel* etc., tudjad, hogy ezek fő hadnagyok valának az madiániták seregében, az miképpen ugyanott meg vagyon írva az históriában [Bír 7,25]: *Ezeket pedig fogák és ölék meg az efraimiták* etc. Ezeknek pedig halálok oly nevezetes volt, hogy még másutt is emlékezik az Írás késén [a. m. később] azután felállók, Esa. 10. [Ézs 10,26]: *Az seregeknek Ura, úgymond, ostort támaszt az asszíriabeliek ellen, mint régen az madiániták ellen támasztott volt az Óréb közsiklája mellett.* Az Zebah pedig és Salmunna ugyanazon madiánitáknak királyi valának, kiket mikor űzne Gedeon [Bír 8,4–12], és fáradt, megéhezett néppel jutott volna Szukkót városában, élést kér vala vitézinek, de azok még csúfolák fellyül reá. No, azért hozzák elé és említik meg itt az Izrael fiai ez két jeles győzelmet, mellyet az Úr Isten csudálatosképpen az ő eleiknek és atyjoknak engedett vala, és kívánják, hogy mostan is hasonló kegyelmességgel cselekedjék övelek is. Innét pedig mi elsőben tanoljuk meg azt, mi legyen haszna az régi históriáknak, és mivégre kelljen azokat hallgatnunk és olvasnunk. Hogy tudniillik azokból tanúságokat és vizsgálatást, bizodalmat vegyünk magunknak. Mert gyakrabban úgy szokott lenni, hogy az hasonló dolgoknak, cselekedeteknek hasonló végek és kimenetelek vagyon. Mivelhogy annakokáért régen az Úr Isten megverte vala az Izrael népének ellenségét, innét bizodalmat vesznek és reménséget magoknak, hogy most is ekképpen cselekedik Ófelsége.

Másodsor, ugyanitt szükség meggondolnunk, mi legyen az oka, hogy kiváltképpen az ellenség hadnagyinak és fejedelminek kívánják veszedelmeket [Zsolt 83,12]: *Úgy cselekedjél minden ő fejedelmivel* etc.

Ennek egyik oka ez: Mert tudjuk azt, hogy valamely népnek, országnak fejedelme, előtte járója nincsen, igen nyomorult állapotja vagyon annak, és nemkülönben dolga, mint az pásztor nélkül való, eszeveszett nyájnak. Tudván azért azt, hogy ha az [2/18:] ellenségnek hadnagyai elvesznek, az köznépek is el kell veszni, főképpen azoknak veszedelmeket kérik. Mint olvassuk 3. Reg. 22. [1Kir 22,31], hogy mikor az szíriai király hadakoznék Akháb ellen, meghatta vala, hogy főképpen az király ellen harcolnának, és azon igyekezzenek, hogy azt vesztessék el, mert annakutána, tudja vala, hogy könnyű az többit megverni.

Másik oka ennek ez: Mert tudjuk, hogy az hadat főképpen indítják az fő népek. Az szegény község pedig és az had népe gyakrabban kételenek [a. m. kénytelenek] az hadra, és oda kell menniek, az hova parancsolják. Azért ha valami méltatlan és hamis okból hadakoznak, nem annyira bűnös az közlegény, mint az hadnagy és főember, és ez ilyen inkább érdemli az bűntetést. Ez az oka annakokáért, hogy itt is az izraeliták főképpen kívánják az ellenség vezérinek és hadnagynak veszedelmeket.

Harmadszor, ugyanitt tanoljuk meg azt is, menemű fejedelmeket és fő népeket szokott az Úr Isten megverni, elveszteni. Mert ezt megmutatja minékünk azok neveknek megmagyarázatja, az kiket itt említnek az zsidók, és az kiket az Úr Isten Gedeon által elveszte. Mert imez ígéket *Óréb, Zeéb, Zebah, Salmunna* ha az zsidó nyelvnek tulajdonságiból megmagyarázod, az istentelen és kegyetlen fejedelmeknek természeteket kimutatják. Az *Óréb* annyit teszen, mint pusztító. Az *Zeéb* annyit, mint farkas. Az *Zebah* annyit, mint megítélő. Az *Salmunna* annyit, mint az árnyéknak, azaz az nyugodalomnak ellensége. Ezeket az Úr Isten akkor elveszté, de egyébkor is, mindenkor valakik ilyenek voltak és lesznek, bizony elveszté. Mert az igaz fejedelemnek nem pusztítóknak, hanem építőnek kell lenni, nem farkasnak, hanem pásztornak, és ha mikor látja, hogy az farkas az juhokra jó, ne fusson el, mint az béres, hanem az ő életét adja az ő juhaiért. Ne legyen megölő, hanem elevenítő. Ne veszedelemhozó, hanem inkább megtartó. Végezetre, ne ellensége, hanem keresője legyen az békességnek, az nyugodalomnak. Mert ez fő tiszte az igaz fejedelemnek, hogy az ő alatta valóit csendességben és békességben éltethesse. Mert az kik külömben cselekednek, ez elészámlált kegyetlenek példájában is megmutatta az Úr Isten, mint bánik vélek. De Jeremiás által is megmondá, az hol így szól, cap. 23. [Jer 23,1]: [2/19:] *Jaj az pásztoroknak, kik elszélesztik és elszaggatják az én nyájamat, azt mondja az Úr etc.* Ezech. 34. [Ez 34,2]: *Jaj az pásztoroknak, kik legeltetik vala magokat, vallyons nem az etc.* Meglássák azért az fejedelmek, az fő népek, mint viselik magokat, és mint uralkodnak az alattok valókon. Mert nyilván az Úr nem szenved mindörökké el kegyetlenségeket, hanem meglakoltatja őket, az miképpen cselekedék ezekkel is, kiket itt az zsidók elészámlálnak, és azoknak példájok szerént kívánják, hogy az ő akkori ellenségeket is megverje.

Másodsor, ez <az> Úr bosszúállásának képét jelentik meg három hasonlatossággal [Zsolt 83,14]: *Én Istenem, úgymond, tedd őket olyanokká, mint az kerék etc.* Szokott az Szentírás nemcsak ékességnek, hanem nagyobb világosságának okáért is élni gyakorta szép hasonlatosságokkal, kik az Istennek mind kegyelmességét s mind bosszúállását előnkben adják, hogy az megszokott, és mindenkor szemünk, elménk előtt forgó dolgokból megítélhessük az ő nagy hatalmasságát.

Első hasonlatosság vétetett az kerékről, mellyel kívánják az izraeliták az ő ellenségeknak megszedülését, mind elméjekben s mind magokviselésében tibolygását és állhatatlanságát. Mert tudjuk, hogy az kerék alá s fel forog, azon helyen meg nem áll, és az mely része alól volt, felfordul, az mellyik

fenn, alá. Meg szokta penig az Úr ilyenképpen verni gyakorta az bűnös és kevély nemzetségeket, mint Esa. 19. [Ézs 19,13–15]: *Megbolondultak, úgymond, az Lanis és Memphis városának fejedelmi, és az ő fő népek megcsalták Egyiptumot. Az Úr megszédülésnek lelkét és tóbolygásnak poharát töltette nekik, és eltévelyítették Egyiptumot minden dolgaiban, miképpen bolondoskodik, bolyog az részeg és okádozó ember, és nem leszen az Egyiptumban sem fő, sem fark, az ki tudja, mit míveljen.*

Második hasonlatosság vétetett az pozdorjáról [Zsolt 83,14]: *És mint az pozdorja az szélnek színe előtt* etc. Ezzel azt kívánják az zsidók, hogy az ő ellenségek széllelhányassanak [a. m. széthányassanak], és ekképpen könnyebben elvessenek. Mint az miképpen meghallók az első részében, sokféle pogán népek, tíz nemzetségek gyűltenek vala egyben. Az míg azért együtt voltak [2/20:] és egyesek egymással, addig erőssek lehetnek. De ha megszakadoztanak, az miképpen kívánják itt az Úrtól, hogy elszélessze őket, mindjárást megerőtlenülének. Másodszer, ez hasonlatosságban jelentetik meg az Úr Istennek nagy hatalmassága és ereje akármennyi sokaság ellen is. Mert miképpen soha nem lehet oly nagy rakás por, pozdorja, kit csak egy szellő fuvall is meg, az ki mindjárást széjjel nem hintetnék, szinte azonképpen akármennyi számtalan sokaság legyen is, de ha az Isten haragjának szele megüti, mindjárást semmivé lesznek, és még csak az helyek sem tetszik meg. Ezért az második psalmusban [Zsolt 2,9] is hasonlítatnak az pogánok az cse-repekhez, az Istennek hatalma az vasvesszőhöz. Az mely könnyű azért az cse-repet elrontani az vasvesszővel, szintén oly könnyű az Istennek akármennyi sokaságot semmivé tenni. Sok helyen él penig az Írás ezzel az hasonlatossággal, mint Psal. 1. [Zsolt 1,4]: *Nem így az istentelenek* etc., Psal. 34. [Zsolt 35,5]: *Legyenek mint az por az szélnek színe előtt, és az Úrnak angyala szorongassa őket.* Hogy penig ily gyakorta él az hasonlatossággal az Írás, oka ez: Mert igen szépen kimagyarázza az Izraelnek bosszúállását és erejét. Nem látjuk az szellet, azonképpen láthatatlan az Istennek ereje és hatalmas karja. De azért az mint hiszed, hogy vagyon szél, ha szinte nem látod is, azonképpen elhiggyed, hogy vagyon Isten, és Őfelségének ereje, ha szinte külső, testi szemekkel nem láthatod is. Azt sem tudod, honnan fú, és honnét indul az szélnek folyása, azonképpen azt sem tudod, honnat és miképpen indul meg az Úrnak bosszúállása, és hertelen az istenteleneket semmivé teszi.

Harmadik hasonlatosság vétetett az tűzről [Zsolt 83,15]: *Miképpen az tűz, mely megégeti az erdőt, és mint* etc. Tudjuk mindnyájan, az tűznek mely sebes és nagy ereje legyen mindeneknek megemésztésében. Igen gyakorta azért hasonlítja az Írás az Úrnak haragját az tűzhez, sőt önnönmagát is megemésztő tűznek mondja, hogy ezzel megmutattassék, hogy semmi erő és hatalom az Úr ellen nem állhat úgy, hogy teljességgel semmié ne tenné. Hogy penig végezetre így [2/21:] szólnak az könyörgő zsidók [Zsolt 83,16], *Az képpen öldözzed őket az te szélvészeddal* etc., azt akarják ezzel jelenteni, hogy sok egyéb módon is el tudja az Úr Isten az ő ellenségét veszteni, de ha akarja, mennyei háborúkkal is, miképpen az fáraó király példája meg-

mutatja. Józsué idejében is, cap. 10. [Józs 10,11], az amorreusok ellen mikor hadakoznának az Izrael fiai, azt mondja az Írás, hogy sokkal többet vere az Isten köössővel [a. m. jégesővel] agyon az ellenségben, hogynem mint az mennyit levágának az izraeliták fegyverrel. Azonképpen Apoc. 16. [Jel 16,20–21]. De miképpen szokott legyen az Úr Isten hadakozni az felhőkből az emberek ellen, igen szépen megírja Dávid Psal. 17. a versu 8, ad v. 17. [Zsolt 18,8–17]. Mindezekből pedig az mi tanúságunk ez, hogy valamikor látjuk vagy az sebes forgószélet, mely nemcsak az port, hanem gyakrabban még az erős épületeket is felforgatja, vagy az sebes tűznek égését, vagy egyéb égi háborúknak rettenetességét, mindjárt jusson eszünkben az mi gyarlóságunk, és az mennyei Úrnak hatalmassága, hogy tudjunk Őfelségétől félni, és nyomorúságunknak idején hozzája folyamodni. Mint az Júda országbelieknek példája előnkben adja, kik, az mint meghallók, az Úrtól kérik az győzedelmet, és elhitték, hogy nem egyéb, hanem csak Őfelsége verheti és veri meg az ő ellenségeket.

Ez mellett pedig ezt is kívánják, hogy szégyent valljanak [Zsolt 83,17]: *Tölts be, úgymond, az ő orcájakat szégyenvallással etc.* Ezt azért kívánják, mert ez az ellenség nemcsak kegyetlen, hanem kérkedékeny [a. m. dicsekvős] vala, az miképpen ugyanezen dicséretnek az első részéből megtetszik. Ennek pedig jutalma az szégyenvallás, mint az kegyetlenségnek az vérontás és fegyverrel való halál. Erről sok példáink vadnak az Szentírásban. Az mint jára Holofernész [Jud 8,1–14,19], mint Sénakhérib, kinek az mondá az Úr Isten Esa. 37. [Ézs 37,24–29]: *Mivelhogy azt mondtad, hogy az te sok szekereddel felmégy az hegyekre etc. Mikor dühösködnél ellenem, az te kevélységed felhatott az én füleimben, azért karikát vetek az orrodban, és zabolát az szádban, visszaviszlek azon úton, az kin jöttél etc.* [2/22:] Nabukodonozor ezenképpen jára. Amaz istentelen Nikanor is, 2. Macchab. 15. [2Mak 15,30], ki mikor kevélyen azzal kérkedett volna, hogy az Isten templumát elrontja, Júdás Makkabeus az harc után fejét és jobb kezét elvágatá, és az jeruzsálembeli kőfalra felfüggeszteté, hogy lenne az Úr bosszúállásának bizonsága. De mivelhogy az tökéletes, hú emberhez nem illik, hogy másnak veszedelmét felette igen szomjúhozza, és az ő megszabadulását másnak kárával kívánja, holott Krisztus Uruk azt mondja [Lk 6,27], hogy még ellenségünket is szeressük és vélek jól tegyünk. Immár az utolsó cikkelyben könyörgéseknek megmondják, mi végre kívánják az ellenségnek romlását, tudniillik hogy innét mind az pogánoknak hasznok, s mind az Úr nevének tisztessége nevedjék és öregbedjék [Zsolt 83,19]: *És így, úgymond, megkeresik az te neved, Uram etc.* Mintha azt mondanák, ezt az bosszúállást az mi ellenségünknek veszedelmét nem azért kívánjuk, hogy szívünket, elménket gyönyörködtessük benne és másnak nyomorúságán örüljünk, hanem hogy innét az igaz Istennek tisztessége és híre-neve terjedjen. És ekképpen az kik őtet soha nem ismerték is, megkeressék, tudakozzanak felőlle, és így annak szolgálván ők is bódog állapotra juthassanak. És így nem annyira az Izrael fiai nézik az győzedelemnek hasznát, mint az pogánok.

Innét mi két szép dolgot tanolhatunk. Elsőben, hogy az nyavalya gyakorta hasznos embernek, mert azáltal tanul. Ím, hallod, hogy azt mondja az szent nép, hogy ha az Isten megveri az pogánokat, azután megismerik az igaz Istent, ki őnekik nagy hasznokra és javokra lehet. Sőt, gyakorta az Úr ugyan azért szokta az embereket és az pogán fejedelmeket megbüntetni, mint meg vagyon írva Dan. 4. [Dán 4,26–30]: *Hogy mikor nagy kevélyen sétálna palotájában Nabukodnozor etc.*, lege a v. 26 ad 30. Az hol azt mondja, hogy azért változtatta barommá, hogy megismerje azt az igaz Istent, az ki minden országokon uralkodik. És úgy is lőn, mert az miképpen [2/23:] ugyanott meg vagyon írva, ez nyomorúság által és ezután ismeré meg Nabukodnozor az igaz Istent, aki minden országokon uralkodik. És ekképpen látjuk, hogy az Úr az gonoszból jót, az sötétségből világosságot hozhat ki, és mindeneknek reménsége és ítéleti ellen, az mit veszedelemnek tartnak az emberek, Ófelsége jóra fordítja, honnat az ő bölcsessége és jó volta világosan kitetszik.

Második tanúságunk innét legyen ez, hogy soha oly kegyetlen és istentelen ellenségünk ne lehessen, az kiknek veszedelmét csak mi magunkért kívánjuk, hogy bosszúságunkat kitölthessük, és szívünket másnak veszedelmével hizlalhassuk, hanem mindenkor nézzünk, mint egy utolsó célra, az Istennek tisztességére, és úgy kérjük ellenségünknek veszedelmét, ha ítéljük, hogy az Úr nevének dűcsőségére vagyon. Sőt, nemcsak ez illyen könyörgésünkben, hanem minden egyéb cselekedetünkben is, sőt teljes életünknek folyásában keressük az Úrnak nevének dűcsőségét az apostol mondása szerint, 1. Cor. 10. [1Kor 10,31]: *Vagy esztek, vagy isztok, vagy valamit cselekesztek, de mindent az Isten dűcsőségéért cselekedjete.* Ez az meghallott dicséretnek magyarázatja.

Csak az vagyon hátra, hogy immár ezeket mimagunkra és az mi üdönkre alkalmaztassuk. Miképpen penig esztennap¹ [a. m. egy héttel ezelőtt] megértők, hogy az könyörgésnek első része igen szépen illik mireánk, azonképpen az második részét is méltán magunkra vehetjük. Mert miképpen az zsidók megemlékeznek az Úr Istennek régen az ő atyjokkal tött kegyelmességéről, és azokról az diadalmakról, kiket az pogánok ellen őnekiek adott volt, szinte azonképpen mi is megemlíthetjük az mi atyáinknak ellenségeken vött diadalmokat, kikhez képest várhatunk, remélhetünk, sőt bizvást kérhetünk az mi mennyei Atyántól most is segítséget és mennyei ótalmat. Említik ők Báraót, Gedeont, mi említjük Hunyadi Jánost, Mátyás királyt, kiknek hadnagysága által az Egeknek Istene jeles és örök emlékezetre méltó győzedelmeket adott az mi [2/24:] nemzetségünknek. Minthogy penig most is ugyanazon Isten vagyon, bizony szinte azonképpen megsegéthet, és mellettünk leszen, mint régen övelek, csak tudjuk Ófelségét megtalálni. Az Izrael népének ellenségi nemcsak kegyetlenek, hanem kevélyek is valának. Hasonlók az mi ellenségünk is, kik azt hiszik, sőt hirdetik, hogy

¹ Utalás a 100. beszédre.

minket teljességgel elnyelhetnek, semmivé tehetnek, és úgy elpusztíthatnak, hogy nevünk sem maradhat meg. Méltán kívánhatjuk tehát, hogy az Isten őket megszegyenítse és pironságra [a. m. szégyenre] juttassa. Ezeket pedig nemcsak az mi bosszúságinkból kívánhatjuk, hanem inkább az mi kegyes Istenünk nevének tisztességéért, mert ha ők mirajtunk, az mit elszántak, győzedelmet vehetnek, azt kezdik hirdetni, hogy nem igaz Istent imádtunk, tiszteltünk, és ekképpen az Ő szent neve káromlattatik. Ha pedig őket az igaz Isten meggyalázza, ezekben veszik magokat, és megismerik, hogy nekünk erős és hatalmas gondviselő Istenünk vagy. És így megkeresik az Urat, megtalálják, és tisztelni, magasztalni velünk egyetemben kezdik, kiből mindeneknél nyilván leszen, hogy csak Ő Magasságbeli, csak Ő Úr, és Király mind ez széles földön, ki vége az mi életünknek, és fő oka minden népeknek és ez egész világnak teremtésének.

Annakokáért ez régi szenteknek példájokat követvén, ilyen reménség és bizodalom alatt, és ilyen egyenesen nézvén az Úr nevének tisztességére, mi is mind kiváltképpen s mind közönségesképpen kövessük és találjuk meg az mi kegyes Atyánkat, Istenünket, és teljes bizodalommal higgyük el, hogy miképpen az Izrael fiait régen, azonképpen minket is könyörgésünkben meghallgat. Ámen.

102. beszéd (S, M)

S || **Concio CII. Psalm. 59. [Zsolt 60,3]:**

Úr Isten, eltaszítottál minket, megrontottál, megharagudtál. Térj meg hozzánk etc.

[107r:] **Ex Psal. 59. vel 60. [Zsolt 60,3] contiuncula:**

|| M

Úr Isten, eltaszítottál minköt, megrontál minköt, mert megharagudtál. Térj meg, Uram, mihozzánk! Megmozdítád az földet, és megszakada, megrendítéd az földet, mutatál az te népednek nyavalyákat, itatál minköt keserves borral. Az téged félőknek zászlót adál, hogy megszabaduljanak a nyavalyákból az te szerelmesid. Szabadíts meg az te jobb karoddal, és hallgass meg, Uram!

Az, ki betegségének okát megismerte, és tudós orvoshoz [2/25:] folyamodott, nyavalyájának jó részéből megmenekedett. Azt mondja pedig Ámos caput 3. [Ám 3?], hogy nincs oly veszedelem, kit az Isten ne bocsátana az emberekre. Tehát az, ki nyavalyájában az Urat keresi meg, és őtölle kíván segítséget, remélheti meggyógyulását.

Exordium.

Az ki betegségnek okait megismeri, és tudós doktorhoz folyamodik, nyavalyájának nagy részétől megmenekedik az. Melyről így szól az szent Dávid [?]: *Nincs olyan veszedelem, ki az Úrnak, Istennek [107v:] hite és akaratja nélkül történnék az embereken, kit az Úr Isten nem bocsáttana az emberekre.* Tehát az ki nyavalyájában az Urat keresi, és tőle kér segítséget, remélheti meggyógyulását az.

Mikor annakokáért az Izrael országának háborodása és megbúdulása [a. m. felbolydulása] lőtt volna, szent Dávid közönséges névvel, az híveknek képében könyörög ez dicsíretben az Úr Istennek, hogy az háborúságot lecsendesítvén az egész országban békességet engedjen és szerezzen.

Summa. Mikoron egykor az Izrael országa fel|:zendült|, megbódult volna, az ellenség miatt felháborodott volna, szent Dávid könyörög az Istennek ez meghallott psalmusban, hogy az háborúságot lecsendesítvén az egész országban békességet és csendességet adjon Ő Szent Felsege.

Holott pedig mostan mind minékünk, s mind országunknak felháborodása vagyon, illik az szent Dávid példáját követnünk, és azt az Urat könyörgésünkben megtalálnunk, aki minden országokkal bír, az ki az birodalmakot elváltoztatja, annak adja, az kinek akarja, és az ki az fejedelmeket országokban megkonfirmálhatja [a. m. megerősítheti], csendesítheti. Hogy pedig ezt jobb módjával cselekedhesünk, szükség az próféta beszédét és könyörgésének rendit eszünkben vennünk. Vagyon ez elészámlált igéknek két része: az elsőben keservesen panaszkodik szent Dávid az közönséges nyavalyáról; az másokban az Úrnak segítségét és ótalmát kéri.

Holott annakokáért mostan is az mi országunknak háborúsága és felzendülése vagyon az idegen ellenség miatt, tehát illik nekünk is az szent Dávid példáját követnünk, és az mi kegyelmes fejedelmünkkel együtt az Úr Istent alázatos könyörgésünk által megtalálnunk, hogy Őfelsége, ki minden királyok királya, minden országoknak hadnagyja, minden veszedelmet, minden háborúságot és zűrzavart lecsendesítsen.

[108r:] Két része vagyon ez meghallott igéknek. Primo: Igen keservesen panaszkodik az próféta szent Dávid az országnak nyavalyáján, háborúságán. Secundo: Az Úrtól segítségét és ótalmat kér megmaradásokra.

Lássuk meg ezeket cikkelenként [Zsolt 60,3]: *Úr Isten, eltaszítottál minket* etc. Szól az próféta az Írásnak szokásából emberi mód szerént, mintha valahul lehetne az ember, az hol az Isten nem volna, mert noha minden helyet betölt Őfelsége, és az mint szent Pál szól Act. 17. [ApCsel 17,28]: *Őbenne mozgunk, élünk és vagyunk*, de emberi mód szerént és az mi ostoba elménk ítéletéhez képest úgy tetszik, mintha nem volna ott, az hul kegyelmességét meg nem mutatja. Sőt, ugyan őmaga is, az Úr Isten így szokott szólni [4Ezsd 1,25]: *Elhagyál, úgymond, de én is elhaðlak, és eltávozom tetőlled*. Holott annakokáért csak az Úr Istenben és Ónála vagyon az megmaradás, az miképpen meg vagyon írva Oseae <16.> 13. [Hós 13,9]: *Az te veszedelmed, Izrael, tetőlled vagyon, de csak énbennem van segítséged*. És ezért mondá

Dávid, Psal 73. [Zsolt 73,28]: *Énnekem az Úrhoz ragaszkodnom jó, és reménységemet vetnem az én Uramban, Istenemben.* Nyilván valaki az Úrtól [2/26:] eltaszítatik és eltávozik, de nincsen annak megmaradása. Az miképpen itt mindjárt utánna mondja az próféta [Zsolt 60,3]: *És megrontottál minket* etc. Megrontja pedig az Isten az embert azzal, hogy nyavalyát bocsát reá, s mindazzal, hogy nem ótalmazza, és így akárki is martalékot [a. m. prédát, zsákmányt], hatalmat vehet rajta. De okát is megjelenti, miért taszította el az Isten őket [Zsolt 60,3]: *Mert megharagudtál* etc. Tehát az Istennek emberekre való haragja minden nyomorúságoknak oka.

De primo. [Zsolt 60,3] *Úr Isten, eltaszítottál minköt lege usque itatál keserves borral.*

Magyarázzuk meg az igéket renddel [Zsolt 60,3]: *Úr Isten, eltaszítottál minket* etc. Nyilván valaki az Úrtól elszakad, eltávozik, Istentől is eltaszítatik az, nincsen annak megmaradása. Azért ha elszakad Istentől, nem az Isten oka az ő veszedelmének, hanem ómaga. Erről mondja Hóseás 13. [Hós 13,9]: *Perditio* etc. Az te veszedelmed tetőlled vagyon, Izrael, de csak énbennem vagyon segítséged. Jól tudja vala ezt az szent Dávid, hogy jó az Istenben remélleni, így szól Psal. 33.[!] [Zsolt 73,28]: *Jó énnekem az Úrhoz ragaszkodnom, és reménységemet az Úrba vetnem kellemetes.* [108v:] Mert ő ront meg, s ő épít meg, amint mondja itt is az próféta [Zsolt 60,3]: *Megrontál minköt* etc.

Megrontja pedig az Úr Isten az embert mind azzal, hogy veszedelmet bocsát rájok, mind azzal, hogy ki nem szabadítja, meg nem ótalmazza az veszedelemtől, akárki háborgatja. Kérhetnéd: Miért taszítottál el, Úr Isten, miért rontál meg minköt? Oka: Mert megharagutt Ófelsége, tehát az embereken az nyomorúságnak nagy volta, az Istennek nagy haragja.

Szokott pedig az emberekre megharagunni az Úr Isten nem egyébert, hanem az bűnökért, az istentelenségért, itt vagyon azért az veszedelemnek gyökere és eredeti. Valaki annakokáért nem vétkezik, arra nem haragszik az Úr Isten. Az kire nem haragszik, nem taszítja azt el tőlle. Az kit el nem taszít tőlle, nem romol az meg, hanem békességben marad. Innét pedig tanoljuk meg, hogy az Istenhez való könyörgésben az első grádus ez, hogy ismerjük meg bűnünket, veszedelmünknek okát, és fájlaljuk, és érezzük meg az Úrnak sojtolasát [a. m. sújtolás, büntetés], ostorát, az miképpen halljuk az próféta beszédéből. Ne legyünk olyanok, mint az kikről szól Jer. cap. 5. [Jer 5,3]: *Uram, megveréd őket, és nem fájlalák, megrontád őket, s meg sem akarnak <meg> <:tanol:|> térni; megkeményítették orcájokat*

inkább az kőnél, és nem akarának megtérni. Aggai cap. 2. [Hag 2,17]: Megverélek titeket szárazító széllel, rogyával, és köössővel [a. m. jég-esővel] minden kézi munkáitokat, és nem leszen közülletek, aki énhozzám megtérne, azt mondja az Úr. Ne legyünk ilyenek, hanem valljuk meg bűnünket, és érezzük az Úr csapásit, mert még az betegségben is igen veszedelmes jegy, mikor nem érzik az fájdalmat, és azok élete felől kevés reménség vagon.

Ezután, mikor immár látjuk nyavalyánkat, úgy szükség az orvoshoz folyamodnunk, és segítséget kérnünk, az miképpen szól itt szent Dávid [Zsolt 60,3]: *Térj meg hozzánk etc.* Az ki megver és sért, ugyanazon segíthet is, Deut. 32. [5Móz 32,39]: *Én öllek és én elevenítlek meg, én verlek és én gyógyítlak meg is, és nincsen, ki megszabadítson az én kezemből.* 1. Reg. 7. [1Sám 2,6–7]: Anna, az Sámuel anyja ezt mondá: *Az úr öl meg, és ő elevenít meg is, pokolra vet és visszahoz, az Úr szegényít és gazdagít meg, megaláz [2/27:] és felelem.* Tehát az igaz és hű keresztyén embernek azt kell mondani, az mi meg vagon írva Oseae 6. [Hós 6,1]: *Jertek, térjünk meg az Úrhoz, mert ő kapott meg [a. m. ragadott meg], és ő gyógyíthat meg, ő ver meg, és ismét megvigaszt.* De mivelhogy az könnyörületességre inkább felindít akárkit is az nyavalyának sok és nagy volta, több beszédekkel is panaszkodik az próféta, és az országnak nyavalyáit bővebben elészámlálja [Zsolt 60,4]: *Megmozdítottad az földet és megszagattad etc.* Ezzel azt jelenti szent Dávid, hogy ez az veszedelem nem egyre vagy kettőre néz, hanem közönségesképpen az egész országra, és annyival keservesb, és mindennek illik azt fájlalni, mert egy az, hogy mikor az közönséges társaság elvész, mindennek jut az nyavalyában. Más az, hogy nemcsak mi magunkért születettünk volna, hanem főképpen az kiket Isten tisztre, méltóságra emelt, arra valók, hogy másra is gondot viseljenek, és azoknak megmaradásokat keressék.

Szokott pedig Ófelsége megharagolni az emberekre az sok bűnnek cselekedetiért. Mint [1Kir 21,1–16] megharagvék az Úr Akhábra és feleségére, Jezabelre az istentelenségért, elvevék Nábótnak édes keserményit, magának vérét az földdel itaták meg. [1Kir 18] Az Istennek prófétáját, Illést kergeték az bálvánnak rontásáért. Azért az Úr Isten az Akháb országára is éhséget bocsátta, [109r:] magának vérét az ebekkel nyalatá fel, feleségét az palota ablakain kiveték, tetemét az ebek hordozák el. Így cselekeszik Isten azokkal, az kire valóban megharagszik, eltaszítja mellőle, elveté és megrontja. |:Látjuk mi is, hogy Ófelsége még most valóba megharagutt reánk:|

Ismerjük meg magunkot, bűnös voltunkot, érezzük meg az Úrnak sojtolását [a. m. sújtolását, büntetését], büntetését, kemény, súlyos ostorát, térjünk meg Ófelségéhez, ne mondja azt felöllünk Jere-

miás próféta, cap. 5. [Jer 5,3]: *Uram, megvered őket s nem fájlalják, megrontád őket, s nem vevék az tanóságot, megkeményítettéd orcájokat inkább az kőnél, és nem vevék az tanóságot.* Ne legyünk illyenek, hanem valljuk meg bűneinket, érezzük az Úr csapását, mert igen betegek vagyunk, folyamodjunk az orvoshoz, és kérjük Öfelségét az prófétával és kegyelmes fejedelmünkkel együtt, térjen hozzánk [Zsolt 60,3]: *Térj meg, Uram, hozzánk* etc. [109v:] *Az ki megver és ugyan megsebhet, azon segethet, azon szabadíthat meg minden ellenségtől.* Ut apud Moseu Deut. 32. [5Móz 32,39], ni fallor, dicit Dominus: *Én öllek meg, és én elevenítlek meg, én verlek meg és én gyógyítlak meg is, nincs, ki megszabadítson az betegségből más énkívüllem.* 1. Reg. 2. [1Sám 2,6–7]: *Az Sámuel anyja is így szól: Az Úr öl meg és ő eleveníthet meg is, megalázhat, ismét felmagasztalhat.* Mondjuk azt hát Hóseással együtt cap. 6. [Hós 6,1]: *Jertek el, térjünk meg az Úrhoz* etc.

Hogy azért az könyörgésre inkább felindítson minköt ez életnek rövid volta, az nyomorúságnak nagy volta, és az Istennek parancsolatja, térjünk meg az mi kegyelmes Urunkhoz, Istenünkhöz. Nám, az ki úton jár, az igaz utat elveszti, azaz eszében¹ veszi, hogy az igaz útról eltévedt, azon igyekezik, hogy az igaz útra térhessen. Mi is, mivel az Istennek utát elvesztettük etc. Conclude melius et dic si vis Amen.[†]

[Zsolt 60,4]: *Megrendítetted, úgymond, az földet* etc. Az földön érti az egész országot és az rajta lakó népeket. Ez szóllásnak módjával pedig azt jelenti, hogy nem kicsin megháborodása volt az országnak, mert miképpen nagy és hatalmas erő mozdítja és rendíti meg az földet, azonképpen hasonlítja ez megháborodást az földinduláshoz.

Az földnek pedig megszabadulásán érthetjük avagy az ellenségnek gyakran való beütését, rablását, pusztítását az országban, mellyek miatt csorbák estek ez földnek lakói közt, és megszakadozott az faluknak, városoknak határa, és az lakos embereknek szomszédsága és társasága, vagy ezen érthetjük az sok pártolást, visszavonást az országbeli főnépek közt, mint az miképpen az szent história megmutatja. Saul halála után nagy pártütések támadának Zsidóországban az fejedelemség miatt, mert kik Dávidot, kik Saul fiát, Isbósetet választák királyul, és sok esztendeig vívának össze, ki miatt sok pusztulások és károk esének az országban.

[110r:] Továbbá mégis bővebb beszéddel panaszkodik az próféta, s mond [Zsolt 60,4]: *Megmozdítottád az földet, [;megrendítettéd;] és megszakada* etc. Ez ígékben azt jelenti az próféta, hogy az veszed-

¹ *esszében* (tollhiba)

lem, az háborúság nemcsak egy személyre, kettőre néz, hanem mind az egész országra, mert az földön érti az egész országot és az rajta való népet, az földnek megszakadásán és megrendítésén az ország népén való nyavalyát, háborúságot érti. Mivelhogy azért nem kicsin erő szaggatja, rendíti meg az földet, azonképpen nem kevés számú ellenség háborítja és búsítja meg az népet az bűnért, azt akarja jeleníteni az Isten ez mondásban.

Bizonyára valóba megmozdította, megrendítte az Úr Isten az földet Krisztus Urunk mennybemenetele után is, [110v:] mikor szörnyű pártolás, támadás és nagy vérontás támadta az ország népe között, az mint az szent história megmutatja. |:Megrendítte Krisztus Urunk születése előtt is.:| Mert akkoron is kik Dávidot, kik Saul, kik Saul fiát, Isbósetet választották fejedelmeknek, mely válogatás, pártolások miatt nagy, iszonyú vérontás, pusztulás lón az országban. |:Megrendítette Székely Mózes Basta G. kivitelekor is. Vide.:† Mostan is csaknem szintén úgy vagyon az mi országunknak <is> állapata, mert ki az erdélyi vajdát, ki az török császárt, ki német császárt, ki egyet, ki mászt akar uralni [a. m. úrként tisztelni], azért vagyon országunkban az visszavonás, az gyűlölség és háborúság.

Lehet azért, hogy erre nézett Dávid ez igékben, és könyörög az Úr Istennek, hogy ez sebeket begyógyítsa, az országbeli fő népeknek szívöket eggyé tegye és békességre hozza, mert azt [2/28:] mondja az Írás, hogy az fejedelmeknek szívök az Úrnak kezében vadnak, és odahajthatja, az hova akarja. Ófelsége az kő- és kemény szívet kiveheti az emberekből, és lágy hússzívet adhat helyette.

De jó vagy Isten, az te kezében vagyon az kemény fejedelmeknek szívök, te oda hajthatod, az hova akarod, mint az lágy viaszt, teneked azon könyörgünk, az kemény szíveket tedd eggyé [a. m. egységessé] és békességessé, hogy országunkban megmaradhassunk.

Tehát csak Ófelségének kell azon könyörögni, hogy az megsebesült szívöket meggyógyítsa, és az egymásra ellenkezőket békességre hozza. De hogy mégis az könyörületességre inkább felindítsa az Úr Istent, mond [Zsolt 60,5]: *Mutattál az te népednek nyavalyákat* etc. Mintha azt mondaná: Uram, mi nem idegenid vagyunk mi[!], mint az egyéb pogán népek, hanem teneked kiváltképpen szenteltetett nemzetség, az mint szólla Mózes Deut. 7. [5Móz 7,6]: *Az te Uradnak, Istenednek szent*

népe vagy, és tégedet választott² az te Urad, Istened, hogy légy neki saját népe minden nemzetségek közül, kik az föld színén vadnak. Ámosz Cap. 3. [Ám 3,2] Csak titeket ismerlek ez földnek minden nemzetsége közül. Illik pedig, hogy ki-ki az ő örökségét és alatta valót ótalmazza, és rajtok nyomorúságok idején könnyörüljön. Az hul pedig azt mondja [Zsolt 60,5]: Itattál minket keserves borral etc., ezzel is akarja az próféta az Urat az irgalmasságra hajtani, mely igékben két dolgot vegyünk eszünkben: Elsőben, hogy mikor az italt említi, jelenti azzal az nyavalyáknak sokságát és bőségét, mellyeket immár megkóstoltak vala. Illik pedig, hogy azokon az Isten könnyörüljön, az kik immár eléggé sanyarkodtanak, és bűnökről meglakoltanak. Másodsor, itt azt vegyünk eszünkben, hogy az Írás ez szóllásnak formájával gyakorta szokott élni, mikor valami nyavalyát és veszedelmet akar jelenteni, mint ugyanezen Dávid Ps. 68. [Zsolt 69,22]: Adtak énnékem ennem epét, és szomjúságomban itattanak ecettel. Esai. 51.[!] [Ézs 52,1] így szólítja meg Jeruzsálemet: Állj fel, állj fel, kelj fel, kelj fel, Jeruzsálem, ki megittad az Úrnak kezéből az ő haragjának poharát, és mind az pohár fenekéig felhajtottad. Jer. 9. et 23. [Jer 9,14; Jer 23,15]: Íme, én adok ez népnek enni ürmöt, és innia adok epének vizét. Apoc. 17.[!] [Jel 14,8]: olvassuk amaz tisztátalan Babilon felől, hogy az ő poharának borával és fertelmességével itatta és részegítette meg az földnek királyit.

[111r:] Mond tovább az próféta [Zsolt 60,5]: *Mutatál az te népednek nyavalyákat* etc. Itt mintha azt mondaná az próféta könnyörgésében: Uram, Istened, szánj meg ennyi sok keserves esetünkben és sok nyavalyánkban, hiszem, Úr Isten, nem idegenid vagyunk, hanem szentelt népeid vagyunk, ne itass, ne etess ily keserű étellel és itallal. Immár untig öttünk és ittunk az keserves méreggel, epével teljes eledelben, azaz elég nyavalyában, búdosásban, keserűségben, kárvallásban és rabságban forgottunk. Elégedjél meg immár az mi nyavalyánkkal, állj fel, kelj fel mimellettünk, és szabadíts meg az kegyetlen ellenségtől, könnyörülj mirajtunk. Ámen.

Itt is azért az próféta mikor így szól [Zsolt 60,5]: *itattál minket keserves borral*, jelenti az ő nyavalyájoknak sokságát és bőségét. Megmagyarázván az közönséges nyomorult állapotot, második részében ez meghallott igéknek ótalmat és segítséget kíván az Úr Istentől az próféta [Zsolt 60,6]: *Emelj zászlót az téged félőknek, hogy [2/29:] menekedjenek meg az fiaktól, és megszabaduljanak* etc. Mivelhogy az Úr Isten olyan, mint az kegyes atya, és ha az ő fiait megostoroz-

² választod (tollhiba)

za, viszontag ismét hozzája szokta fogadni, tekintvén az próféta az Úrnak ilyen természetire, bízvást segítséget és ótalmat kér azon megharagudt Istentől, az ki őket megsanyargatja vala. Él pedig hasonlatossággal, kit veszen az megvert és elszéledett hadnépéről, mert miképpen az megveretett és -futamodott nép közt ha valamely hadnagy vagy megmaradt fejedelem zászlót emeltet, az megijedteknek szűvet ad, és megmaradásra, megszabadulásra való reménséget mutat, szinte azonképpen, holott az Izrael fiait az Úr Isten igen megverette és nyomorgatta volna, kívánja az próféta, hogy jó kedvének valami jelenségét mutassa, mint az megvert hadnak az zászlót, hogy szűvök megjöhessen, és reménségek lehessen megmaradások felől.

Hogy pedig azt mondja [Zsolt 60,6], hogy ez zászlót emelje azoknak fel, az kik őtet félék, azzal azt jelenti, hogy az Úr Isten azokon szokott könyörülni, és azokat nem szokta nyavalyájokban is elhadni, az kikben isteni félelem vagyon, és az ő előbbi bűnöket megtekéntvén megijednek és az Úrhoz esnek. Amaz szemes vak azt mondja Joh. 9. [Jn 9,31]: *Tudjuk, hogy az bűnösöket az Isten meg nem hallgatja*, azaz az ki<k> az vétkekben úgy hever, hogy ingyen sem érzi, vagy ha érzi is, nem akar kitérni belőlle, hanem tudva, vakmerőképpen ugyan abban marad, ez ilyen, ha szinte kérne is segítséget az Úr Istentől, nem hallgattatik meg. Honnat tanoljuk meg, hogy ha azt akarjuk, hogy az Úr Isten nyomorúságinkban reánk tekentsen, megóttalmazzon, féljük az Urat, és az mely vétkekkel haragját reánk gyűjtöttük, hagyjuk el, úgy remélhetjük, hogy meghallgat.

De secundo. [Zsolt 60,6] *Az téged félőknek zászlót adál, hogy megszabaduljanak az nyavalyától az te szerelmesid* etc. [111v:] Immár az próféta az igéknek második részében segítséget és ótalmat kér az Istentől. [Zsolt 60,6] *Zászlót adj, úgymond, az tégedet félőknek* etc. Mivel az Úr Isten olyan, mint az kegyes atya, ki az ő fiait, leányit megostorozza, viszontag hozzá fogadja, tehát tekintvén az próféta az Istennek ilyen kegyelmességét, örömet kér segítséget és ótalmat az megharagudt Istentől, ki őket megsanyorgatta [a. m. megsanyargatta] vala. Hasonlatosságot veszen itt ez igékben az próféta az had népe előtt levő zászlóról. Mert miképpen az megveretett had népe között szokott lenni az elszélyedés, imide-amoda való futkosás, tehát ha valamely hadnagy, kapitány vagy tizedes megmaradott, zászlót emeltet fel, mellyel az megmaradott népnek szíveket megbátorítja, vigasztalja. Szintén azonképpen az Istentől megveretett, megsanyorgatott népnek kívánja az próféta az Istennek szent igéjének és Szentlelkének zászlóját, vigasztalását, [112r:] hogy immár az sok nyavalyából, nyomorúságból az idegen, kegyetlen ellenségnek

ínségéből megszabadulván megvigasztaltassanak. S mond [Zsolt 60,6]: *Emelj zászlót, Uram, hogy megszabaduljanak az te szerelmesid.*

Itt kérhető: Hogy voltak ezek Istennek szerelmissi, holott az Isten reájok megharagutt, veré, sonyorgatja és bünteti őket, az mint az ide feljebb való igékből kitetszik? Istennek szerelmesinek mondatnak az választás szerént, mert atyjokról, Ábrahám, Izsák, Jákobról Istennek választott népei fiai lányi és szerelmissi valának az Izrael fiai.

Az hol penig így szól [Zsolt 60,7], *hogy megszabaduljanak az te szerelmesid* etc., méltán kérhető valaki: Hogy voltak ezek az Istennek szerelmissi, ha reájok megharagudt vala, megverte és nyomorította vala az bűnökért? Erre megfelel szent Pál Róm. 11. [Róm 11,28]: *Az zsidók, úgymond, mostan az Istennek ellenségi, de az választás szerént az ő atyjokért szerelmesek.* Azért ilyen tulajdonsága vagyon az Istennek választásának és frigyének, hogy az kik abban vadnak, ha szinte vétkeznek is, ugyan Isten népének és fiainak neveztetnek, és vagyon módjuk és utok az Istennel való [2/30:] megbékélésre az penitenciatartás által. Noha azért az zsidók akkor vétkeztek vala, de az Isten választásáért és az ő szent atyjokért, Ábrahámért, Izsákért, Jákobért, az Isten szerelmesinek hívattatnak.

Szinte azonképpen van nekünk is dolgunk, mert minekutánna az Jézus Krisztusban való hűt által az mi eleink az Istennek frigyében minden maradékival egyetemben befogadtattanak, immár mi ha szinte vétkezünk is, ugyan Isten népének mondathatunk, és bízást az Istent atyánknak mondhatjuk, tőlle segítséget kérhetünk, mert szerelmissi vagyunk az választásért, az mi atyánkért, az mi Urunk Jézus Krisztusért.

Így vagyunk mi is Istennek szerelmissi, mert az Jézus Krisztusban való hűt által személyválogatás nélkül Istennek fiai és lányi vagyunk, ha sonyorgat is, de ő szerelmissi vagyunk, mint régen az zsidók, Ábrahámiban vagyunk mostan választotti, vagyunk az Úr Jézus Krisztusban. [112v:] Ha ver, büntet, ostoroz is bűneinkért, ha Ófelsége ellen találunk vétkezni is, de ugyan ő népei, hívei vagyunk, addég, míg az penitenciának valami kis szikrája gerjede szívünkben, de mihelt az kialuszik, mindjárt oda leszünk, nem Istennek fiai, hanem ördögnek rabjai leszünk. De könyörögjünk az szent Dáviddal egyetemben, kiáltunk így fel az Istenhez [Zsolt 60,7]: *Tarts meg, Uram, az te karoddal, és hallgass meg.* Ez legyen célja és határa minden cselekedetinknek, hogy szükségünk idején folyamodjunk az Istenhez, kiáltunk Ófelségéhez, bízunk az ő hatalmában, mert csak Ófelsége óalmazhat meg, önála vagyon csak az megmaradás.

Az hol azt mondja [Zsolt 60,7] *Tarts meg az te karoddal* etc., azt jelenti, az mit mindenütt kiált az Írás, és az mit számtalan sok példák, kikben az napokban eleget hallottak az népek, megmutatnak, hogy az megmaradás vagyon csak az egy Istennek hatalmában, és csak Őfelsége tarthat meg, az kit akar. Nem kell hát minekünk sem fegyverünkben, sem kővárunkban, sem jó lovainkban, sem sok vitézinkben remétségünket vetnünk, hanem csak az egy élő Istennek segítségével, hatalmában, karjában, miképpen erről az hívek mindennap elég tanúságokat hallnak. Ezt elhitte vala Dávid, noha jó vitéz vala, és elég népe, erős serege táborában, de mégis azt kiáltja [Zsolt 60,7]: *Hallgass meg engem* etc., tudván azt, hogy minden készülete, hadi szerszáma haszontalan és hiábavaló leszen, ha az Úr kegyes szemmel reájok nem teként.

Nem kell hát minekünk sem fegyverben, sem erős kővárakban, sem az sokaságú seregekben, lovakban, álgyúkban [a. m. ágyúkban] és egyéb efféle hadi szerszámokban elbizakodnunk, hanem csak az egy, élő, mindenható, miérettünk viaskodó Istennek ótalmában, segítségével kell [113r:] bizakodnunk és remétségünket helyheztetnünk. Elhitte vala ezt az szent Dávid, jó vitéz vala, erős várai is valának, de mégis azt kiáltja [Zsolt 60,7]: *Hallgass meg, Uram, tarts meg az te erős karoddal.*

Ezekből értjük, az szent Dávid mint viselte magát, mihez bízott, és kitől várta az felháborodott országnak lecsendesedését, és az megnyomorodtaknak megmaradását. Jó volna bizony minekünk is ötet követnünk, mert ha az nyomorúságoknak sokaságát, mellyek környülnőttének, megtekéntjük, bizony méltán ítélnélhetjük, hogy megharagudt az Isten mireánk, és eltaszított tőlle [a. m. eltaszított magától]. Megrendítötte, -mozgatta országunkat mind külső ellenségnek reánk ütésével s mind belső visszavonással, egyenetlenséggel. Elég keserves dolgokat nézettet és hallgattat velünk, és méltán mondhatjuk, hogy epével, örömmel, ecettel etetett, itatott.

Úgy vagyon, hogy ezeket mind érdemlettük, sőt ezeknél nagyobakra is méltók vagyunk, de azért ugyan ő fiai és ő népei vagyunk, [2/31:] és bátorsággal az ő irtalmasságának széki eleiben mehetünk, és tőlle bizvást segítséget kérhetünk, mert noha az mi bűneinkért utálatosok vagyunk, de azért az ő szent frigyiért, az mi Atyánkért, az ő szent Fiaért szerelmesi vagyunk. De ha azt akarjuk, hogy könyörögésünk heában való ne legyen, olyan szüvel és szándékkal keressük meg Őfelségét, hogy ez elébbi fertelmes életünket és gonoszságinkat elhagyjuk, és az ő szent parancsolatit kövessük, kit mostani magunk

megalázásával, szent és istenes magunkviselésével megmutassuk, ne az mint kezdtük és az mint vagyunk. Mert ha most, mikor az sulyok [a. m. lesújtó büntetés] fejünk felett vagyon, meg sem jobbulunk még, ki remélhetné és várhatná felőlünk, hogy az megszabadulás után jámborbak leszünk? Holott ugyan szokása ez az embernek, hogy az szabadságban megvesznek, és jó szerencséjeknek idején mind az Istenről s mind az ő szent parancsolatiról hamarébb elfeledkeznek! Uta azért megmaradásunknak nem egyéb, hanem hogy megaláztatva magunkat, siratván bűneinket, buzgó szűből való könyörgésünkkel Őfelségét megtaláljuk, mert különben el kell vesznünk. Legyen elég.

Oh, jó volna nekünk is, és ha valamikor szükséges volt, bizonyon most valóba szükséges volna őt követnünk az könyörgésben, az segítségkérésben. Mert minköt is mostan környülvött az sok nyomorúság, az külső ellenségnek reánk való szándékozása. Fogát csikorgatja, már benyelni akarna, ha az Úr ótalma nem tartana. Úgy vagyon, hogy sokak az mi bűneink, melyekért az ostort voltaképpen érdemlenők, mert sok időnek folyásában búsított búsítjuk Őfelségét, ingerelvén ingereljük az haragra, de hogy Őfelsége megszánjon, meghallgassa könyörgésünköt, országunkot, városinkot, faluinkot és szerelmes házunknépét [113v:] jövődöbeli szörnyő romlástól és veszedelemtől megóalmazza, az miellenünk felzendült ellenségünköt lecsendesítse, fejedelminköt az vitézlő rendekkel és kedves, szerelmes atyámfiaival egyetemben békével megtartsa, édes hazánkban hazahozza, az mi megfélemlött, és mostan igen elkeseredett özvegy-ségben, árvaságban lévén, elbágyadott, elfonnyadott és elkeseredett szívünköt, elménköt megvidámítsa és örvendeztesse. Szánjuk-bánjuk meg minden gonosz cselekedetünköt, hagyja el azt, kéreljük [a. m. kérleljük] meg Őfelségét az haragról, engeszteljük meg Őfelségét alázatos könyörgésünk által, az melyre segéljen és vezéreljen Őfelsége szerelmes szent Fiának, az Úr Jézus Krisztusnak általa. Ámen.

Anno 1644 in Sinfalva.

103. beszéd (S)

[2/31:] **Concio CIII. Lucae cap. 21. [Lk 21,20]:**

Mikor látandjátok, hogy Jeruzsálemet körülülfogja (megszállja) az ellenségnek serege etc.

Eleitől fogva ilyen szokása volt az Úr Istennek, hogy minekelőtte utolsó veszedelmet bocsát arra az ő népére, szolgálói és prófétái által őket megintette, az öniteniára hitta. Az miképpen mondá Jeremiás által hasonlatosságban [Jer 29,19]: *Reggel felköltem, és úgy küldöttem hozzátok szolgálókat, prófétákat, de nem akarátok szót fogadni.* Azért mikor az jó intésnek helt nem adtak, megbüntette, megverte őket, hol égháborúkkal, hol külső ellenséggel, hol fogsággal, de viszontag megszánta, és megkönyörült rajtuk. Végezetre, mikor teljességgel immár ugyan elunta volna velek való bajlódását, és ítélné, hogy netalán az ő [2/32:] szent Fiának beszédét inkább megfogadnák, azt is közikben bocsátá. Az miképpen ezt önnönmaga Krisztus Urunk igen szép példabeszédben megmutatá, hogy először az gazda küldé el szolgálóit, hogy az szőlőművesektől az földnek gyümölcsét és hasznát megkérnék, de mikor azokkal nem gondoltak volna, végtére az ő szerelmes fiát küldé ezt mondván [Mt 21,37]: *Megböcsüllik az én fiamat, és szavát fogadják.* De mikoron Krisztus Urunk, az élő Istennek szerelmes Fia három egész esztendeig kiáltott, tanított volna az zsidók közt, és látná, hogy semmi haszna és böcsülete sem tanításának, sem személyének nem volna, megismeré, hogy általán fogva az Úr Isten teljességgel el akarja veszteni és rontani az zsidó nemzetséget. Nem úgy, mint annakelőtte, hogy csak rabságra küldte és ismét visszahozta őket, avagy csak pusztított, rablatott közöttök, hanem ugyan el akarja őket ez világra széjjel [a. m. széjjel], szerénszerte [a. m. szerteszt] hinteni, hogy se templumok, se városok, se királyok ne legyen, az mint Mózes és az több próféták által nekik megjövendöltette vala. Ezen igen nagy keserősége lón ez utolsó bemenetelekor Jeruzsálemben, ugyan keservesen is megsiratá az városnak és az egész nemzetségnek utolsó romlását és veszedelmét. És akkoron ugyan szomorosan beszélgeté külön az ő tanítványinak mind az templumnak, s mind az zsidóságnak következő pusztulását. És az több szók közt mondá ez elészámlált ígéket is. Kiknek értelmét hogy jobban eszünkben vehessük, szükség tudnunk, hogy azoknak három része vagon. Az elsőben Jeruzsálemnek és vele egyetemben egész Júda országa

Jer. 29. v. 19.

veszedelmének bizonyos jelét mondja meg. Másodszor, tanácsot ad azoknak, az kik abban az veszedelemben meg akarnak maradni. Harmadszor, egynehány rendbeli nyomorúságokat ugyan világosan elészámlál és megnevez. Mond azért [Lk 21,20]: *Mikor látandjátok* etc. Noha az Úr Istennek sok külömb-külobmféle oston vadnak, kikkel az ő bűnös fiait meg szokta verni, de azok közül legkeservesb, mikor idegen és pogán kegyetlen nemzetséget bocsát reájok, mert az ilyenek nemcsak az ő bűneik [2/33:] szerint, hanem gyakorta felettébb is megbüntetik az népet, viseltetvén az ő kegyetlenségektől és dühösségektől. Ezért fenyegeti gyakorta külső ellenséggel az próféták által az ő népét, mint Jer. 5. [Jer 5,15]: *Íme, én hozok türeátok, Izrael háza, messzinnét* etc. Az külső ellenségnek pedig kegyetlensége kétképpen szokott esni az embereken: vagy mikor mezőn szembeszállva megvínak, vagy mikor várakat és fő erősségeket megszállnak. Sokkal nehezebb dolog pedig az megszállás, hogynem az mezőn való megvívás, mert az várszálláskor az rettegés és az félelem is tovább tart, az szükség és éhség is nevededik, de amott mindennek hamarébb vége leszen.

Azt mondja azért Krisztus Urunk, hogy az nehezbik csapás leszen Jeruzsálemén, [Lk 21,20?] *mert, úgymond, sáncokkal körülülvesznek téged az te ellenségid, megszorogatnak mindenfelől, az földre lerontnak téged és az te fiaidat, kik benned vadnak.*

Azt beszélgeti Krisztus Urunk itt az tanítványoknak, hogy utolsó veszedelmének jele Jeruzsálemnek ez leszen, mikor megszállja az ellenség. Ezt pedig az jelt nem kell senkinek megutálni, mert mondhatná valaki: Ezt akárki is tudja, hogy valamely várost megszállnak, az nem vész mindjárt el. Megszállá Holofernész is Betuliát, de azért el nem vesze az város. Megszállá az asszíriai király is Samáriát Akháb idejében 3. Reg. 20. [1Kir 20], de nem adatik kezében. Megszállá Sénakhéríb Jeruzsálemet [Ézs 37], de szégyenével és nagy kárával pironkodék el alólla! De Krisztus Urunk itt azt mondja, hogy mihelt megszállja az ellenség Jeruzsálemet, senki ne remélje azt, hogy megszabadul az ellenség kezéből, miképpen azelőtt gyakorta történt vala, [Lk 21,20] *hanem tudjátok, hogy elérkezett az ő pusztulása.* Az apostolok közül pedig sokan azt megérhették, azért szól így [Lk 21,20]: *Mikor látandjátok* etc. Mert Krisztus Urunk halála után 40 esztendővel veszték el az rómaiak Jeruzsálemet, azért megérék. Némellyek az apostolok közül azt (érék meg), mikor Vespasianus nevű császár idejében hadakozni kezdé Júdeára és Jeruzsálem ellen, és mikor az fia, Titus megszállá [2/34:] és megvevé Jeruzsálemet. Vedd eszedben pedig, hogy nemcsak azt mondja Krisztus Urunk, hogy akkor leszen Jeruzsálemnek nyomorúsága, hanem utolsó pusztulása, az miképpen azelőtt megmondá, hogy nem marad egyik kő az másikon, mert az Úrnak haragja igen felgerjede, mikor látá, hogy nemcsak az szolgálakat, hanem az ő szerelmes fiát is az gonosz szőlőművesek megöleék, és az szőlőn kívülvették. Felkészüle az király, és az gyilkosoknak várasokat felgyújtá, ömagokat fegyverrel levágtá, és az ő szőlőjét, azaz az örök életnek örökségét adá más művesnek, azaz az pogánoknak, Mat. 21. [Mt 21,33–44]. Ez veszedelemnek

Esa. 37. 36.

nagy voltát pedig világosan megmagyarázza második részében beszédének, mikor azt adja tanácsul mindennek, hogy az ki meg akar maradni, távol legyen akkor Jeruzsálemtől. Mond [Lk 21,21]: *Akkor az kik Júdeában lesznek* etc. Szokott az ember szükségének idején futni valahova ótalomnak okáért, avagy hogy megsegéttessék, avagy ha segítsége nem lehet is, csak legyen bátorságos helye és megmaradása. Azt mondja pedig itt Krisztus Urunk, hogy akkor Júdea nemhogy mást segíthetne meg, de inkább az ki odamegyen, ha szinte másutt megmaradhatna is, el kell veszni az gonoszok közé való elegyülésért. Azért azt mondja [Lk 21,21], hogy ha ki benne vagyon is, elfusson az hegyekre, azaz valami pusztákra, havasokra, az hová az ellenség utánna ne mehessen vagy ne tudjon menni. Az ki pedig ott nincs, oda ne menjen az. Az miképpen szoktak félelemnek idején az külföldiek az városokban futni megmaradásoknak reménségéért. *Et est in tecto, aut agro* etc. És mivelhogy az maradhat akkor meg, az ki elfuthat, azt mondja, hogy jaj, leszen dolgok az nehézkeseknek és az szoptatósoknak, mert ez ilyenek igen alkalmatlanok az <el>futásra és búdosásra. Annélkül is pedig az asszonyállat serde [a. m. szeleburdi], gyenge, erőtlen, és az búdosásnak terhét, munkáját nehezen viselheti. Mennyivel inkább az kik szerelmes magzatjoknak terhével megnehezítettnek! Innét pedig mi tanoljunk két dolgot: Elsőben, mely veszedelmes legyen az gonoszokkal való [2/35:] társalkodás és azokkal való együttlélet. Régi és igaz mondás: Az asszú fával az nyers is megég. Az Úr Isten el akará vesztetni az zsidókat, nem volt azért hasznos senkinek akkor velek társalkodni, egy helyen és egy városban velek lenni, az miképpen itt Krisztus Urunk nyilván mondja. Másodsor, nemcsak megengedi az Úr Isten, hogy az gonoszokkal egy helyen ne legyünk, hanem ugyan parancsolja is, hogy az veszedelemnek idején tőlök elfussunk, másutt keressünk megmaradást, mint Jer. 51. [Jer 51,6]: *Fussatok ki Babilonból, és ki-ki mentse meg az ő lelkét (életét)*. Esa. 48. [Ézs 48,20]: *Menjetek ki Babilonból, fussatok el az káldeusoktól*. Apoc. 18. [Jel 18,4]: *És hallék más szózatot az mennyből, ki ezt mondja vala: Menjetek ki belőlle, én népem, és ne legyetek részesek az ő vétkekben, hogy az ő csapásiban nektek is ne jusson*. Mely mondásokkal arról intetünk, hogy eltávoztassuk azt az helt, ahol az Istennek haragja felgyulladott, nemhogy az Isten előtt futnánk el, hanem az megharagudt Isten elől menjünk az kegyes Isten eleiben. Azaz az helyről, az melyre igazán megharagudt, és bosszúállását úzi, menjünk oda, az hol azon Isten az ő kegyelmességét gyakorolja és kimutatja. Az Úr Isten mindenütt vagyon, még ott is, az hul semmi nincs, azért senki Ófelsége előtt el nem futhat, ha szinte minden helyekről olyan helyekre futna is, az hol semmi hely nincs. De azért gyakorta egyik-egyik helyen megmaradhat, az ki másutt meg nem maradhatott volna, mint Lót pátriárka meg nem maradhatott volna Szodomában, azért siettetik vala az angyalok, hogy fusson ki hamar onnét, de megmaradhata másutt, az hegyen Segorban [a. m. Cóár hegyén], azonképpen Noé meg nem maradhatott volna az szárazon, ha az hajóba nem futott volna. Azért adja Krisztus Urunk is tanácsul itt, hogy az ki Jeruzsálem megszállásakor meg akar maradni, fusson el Júdeából.

De ez az kérdés ha illik-e, és kiknek illik, és mint legyen szabad arról az helyről valakinek elfutni, az hol az Istennek haragja felgyulladott, bővebb magyarázatot kívánna, és nem az most az fő cél, az kire kell néznünk ez Krisztus Urunk beszédének magyarázatjában. Mert [2/36:] csak azt akarja ezzel megmutogatni, mely szörnyű veszedelme és romlása leszen akkor Júdeának, hogy senki ott akkor megmaradást ne keressen, hanem az ki egészségben, békességben akar maradni, másfelé tartson.

Az harmadik részében beszédének immár ugyan elészámlálja az nyomorúságokat, és magyarázza az veszedelmeknek valami neveit. Háromról emlékezik penig. Elsőben: leomolnak éles fegyver miatt. Másodsor: rabságra vitetnek minden népek közzé. Harmadszor: Jeruzsálem tapodtatik az pogánoktól.

Elég nyavalyás dolog fegyver mia [a. m. miatt] embernek levágnatni, elveszni, de sokkal keservesb idegen, pogán nemzetiség közzé rabságra vitetni. Mégpenig, az mint itt Krisztus Urunk mondja, nem egy helyre vitetni, hanem széjjel [a. m. széjjel], minden nemzetiségek közzé eloszlatni, mert az együtt való létel [a. m. együttlét] mégis valami vigasztalást hozhat egymásnak. Ezt penig még régen is megprófétáltatta vala az Úr Isten Mózes által az zsidóknak: *Ha, úgymond, az én parancsolatimat megutáljátok, -vetitek, elszéleszt téged az te Urad, Istened minden nemzetiségek közzé az földnek egyik szélétől fogva az másik végéig, és ott szolgálsz idegen isteneknek.* Deut. 28. v. 64. [5Móz 28,64]. De mindezeknél keservesb az igaz hazájaszerető embernek, ha érti, hogy országát, lakta [a. m. az általa lakott] földét idegen, pogán nemzetiség bírja, lakja. Mert nem tudom, miképpen természet szerint vonssza az embert hazája hozzá [a. m. magához], és alattomban [a. m. titokban] való szereteti vagyon hozzá. Az zsidók penig Jeruzsálemet, és főképpen az Templomot oly szent helynek tartják vala, hogy még békességnek idején is csak azzal is azt ítélték, hogy megferteztetik az szent hely, ha idegen, pogán nemzetből való jár és megyen be. Miképpen csak az újtestamentumbeli példák is megmutatják. Szent Pált azért fogák meg Jeruzsálemben, hogy azt kiálták reá, hogy görögöket vitt be az Templumban, és megferteztette az szent helyet. Szent Istvánt is egyikért azért kövezék meg, hogy valami hamis tanúk azt mondák, hogy az Templum ellen szóllott. Azt mondja azért Krisztus Urunk, hogy azt az szent helyt nemcsak elfoglalják az pogánok, hanem [2/37:] megtapodják, azaz bosszúból, kevélyül megcsúfolják és -ferteztetik, mely dolog az zsidóknak keservesb vala az halálnál. Ezképpen számlálja elé és keservesen beszél meg Krisztus Urunk az ő apostolinak Júdeának és Jeruzsálemnek veszedelmét. De végezetre az utolsó cikkelyben az prófétáknak, avagy inkább az könyörülő Istennek szokása szerint egy kis homályos vigasztalást jelent, mikor így szól [Lk 21,24]: *míglen beteljesednek az pogánoknak ideji* etc. Mintha azt mondaná: Mindazonáltal ez rettenetes romlás nem örökké tart, hanem csak addig, az míg az pogánoknak ideje eltelik. De ez az vigasztalás igen homályos, és semmi bizonyos határát és célját ez veszedelemnek nem magyarázza. Lássuk azért, ha valami világosságra hozhatjuk ez mondást. Hiszem, hogy az

zsidók ez mondást imígyen értenék és magyaráznák, hogy az Úr Isten csak addig engedi és hagyja az pogánokat őrajtok uralkodni, és az szent várost, az jeruzsálembeli Templumot ferteztetni, az míg az ő gonoszságoknak is mértéke eltelik, és őket is az Úr Isten elveszti, megrontja. Akkor ismét az Izrael fiait felemeli, és megengedi, hogy az várost és az Templumot megépítsék, és nagy csendességben, bódóságban éljenek. De ez az magyarázat meg nem állhat, mert az Úr Isten sok csudatételi által is megmutatta, hogy ez külső Jeruzsálemnek és Templumnak megépítése neki nem kell, sőt mikor meg akarták építeni is, csudálatosképpen elbontotta, mint az históriákban olvassuk. Más az, hogy az Újtestamentumnak doktori nekünk megmutatták, hogy az a testi Jeruzsálem jegyzette az mennyei Jeruzsálemet, az eklézsiát, az szenteknek gyülekezeti, az hol Ófelsége lakik sokkal nyilvánban, hogynem régen az Salamon Templumában. Vegyünk azért az Krisztus beszédére magyarázatot az szent Pál mondásából, mikor így szól, Rom. 11. [Róm 11,26]: *Az vakság rész szerént lött Izraelben, míglen bejő az pogánoknak teljessége, és ekképpen az egész Izrael üdvözül, az mint meg vagyok írva: Sionból jó ki az, ki megszabadítson, és Jákobról eltérítse az istentelenséget.*

Az pogánoknak teljes idején azért ne értsük az zsidókkal az ő bűnös voltoknak sokságát és az ő mértékeknek beteljesedését, hanem inkább az [2/38:] üdvözülendőknek és az pogánok közül való szenteknek sokságát. Azt mondja azért Krisztus Urunk, hogy addig is tart az zsidókon való nyomorúság, az míg az pogánok teljességesen az igaz Istent és az ő Krisztusát megismerik. Annakutánna az Úr Isten az ő nagy hatalmasságából az zsidókat is az igazságnak és az igaz messiásnak megismeretire hozza, és így egész Izrael üdvözül. Ez pedig mikor és miképpen legyen beteljesedése, csak az Úr Ófelsége tudja. Azt jól látjuk, hogy mind ez óráig az pogánok tapodják Jeruzsálemet, az szent helt, az zsidók azon nyomorúságban és vakságban vadnak, honnét megítélhetjük, hogy még nem tölt el az pogánoknak idejek, és az ő teljes voltak nem érkezett el, az kiről itt szól Krisztus Urunk. Adja az mi kegyelmes Istenünk azt az üdőt és örömet érnünk, mikor Ófelségét egy szüvel és szájjal, mind az zsidókkal s mind egyéb pogánokkal együtt igazan ismerjük és magasztaljuk. Illyenképpen jelenté és beszélgeté meg Krisztus Urunk az ő tanítványinak Júdeának és Jeruzsálemnek utolsó romlását, mely pontról pontra annakutánna 40 esztendővel beteljesedék, mert az rómaiak környülvevék, megszállák Jeruzsálemet, és nem lehet oly nyomorúság, az kit meg nem láta és szenvedé az bennszorult nép, az miképpen az históriák világosan előnkben adják.

Azt írja Josephus Lib. 7. cap. 17.[!],* hogy az szállásnak idején fegyver mia [a. m. miatt] vágatának le tizenegyszer való százezer ember, rabságra esék 97 ezer, kik nem valami bizonyos helyen, országban telepedének meg, hanem ez világon szerénszerte [a. m. szertesztét] minden nemzetségek közé eloszlanak, az miképpen ez mai nap is látjuk. Ezeket jó és hasznos az embereknek érteni és tudni, hogy ha valaki ehhez hasonló veszedelmekben esik,

* JOSEPH. BJ 6.9.3.

vegyen mégis valami kis vigasztalást magának, tudván azt, hogy nemcsak ő egyedül nyomorog, hanem az Istennek szerelmes népe is szörnyű veszedelmekkel pusztítottatott és romlott el. Ha kiben pedig még ez meg nem esett, szükség vigyázniok, hogy bele ne essenek. Ez pedig úgy lehet meg, ha megértvén ezféle romlásoknak okait, eltávoztatják, elkerülik. Micsoda vétkekkel vonják pedig ez [2/39:] veszedelmet az zsidók fejekre, megmutatják az históriák, Krisztus Urunknak és Baptista Jánosnak prédikációi, mert akkor mind az fő rendek, papok, s mind az község az gonoszságban eláradott vala.

Az farizeusok, kik az népnek doktori valának, elhagyván az élő Istennek tiszta és megíratott szent törvényét, emberi találmányokkal, az atyáknak szerzésivel megalégtették és megferteztették vala, minden szentségek csak képmutatás vala, és az hiú dücsőségek keresésiben áll vala. Az község és egyéb renden valók meg olyanok valának, azért Krisztus Urunk alkalmaztatá reájok amaz próféta mondását [Mt 15,8]: *Ez az nép csak szájjal közelget énhozzám, ajakával tisztel, de az ő szíve távol éntőllem.* Másutt ezt mondja [Lk 13,34]: *Vaj, Jeruzsálem, Jeruzsálem, ki megölöd az prófétákat, és megkövezed, az kik tehozad küldetnek.* Baptista János azt mondá [Mt 3,7]: *Ó, mérges viperakégyóknak fajzati, ki mondta meg nektek, hogy az reátok következő harag elől elfussatok? Sőt, annyira elborultak vala az sok fertelmességben, hogy Josephus in fini Lib. 6.* azt írja, hogy ha az rómaiak késtenek volna, úgymond, reánk jöni, azt hiszem, hogy Jeruzsálem vagy elsüllyedett volna, vagy vízözön mia [a. m. miatt] veszett volna el, vagy mennyűtő kövekkel [a. m. villámokkal], mint Szodoma, felgyújtatott volna, mert sokkal gonoszbak valánk, hogynem mint az kik ekképpen vesztenek el.* Mellyekből megtetszik, mi volt oka az zsidó nemzetségnek és Jeruzsálem elpusztulásának. Immár tekéntsük meg magunkat, és minden hízelkedés nélkül lássuk meg, ha nincsenek-e azok az bűnök bennünk, az ki-kért ezek elvesztenek.

Vallyons az igaz isteni ismeretet, az Úrnak szent törvényét nem elégítettük-e meg emberi találmányokkal, páterek, koncíliumok végezésével, sokféle tradíciókkal? Életünket, erkölcsünket sok fertelmességekkel, undok bűnökkel nem rúttítottuk-e meg? Nem kell ehhez sok szó, sem bizonság, nyissa fel csak ki-ki szemét, tekéntszen kétfelé, bizony nemcsak megláthatja, hanem ugyan kezével megtapasztalhatja gonoszságinknak sok és bő voltát. Nem mondhatjuk azt, hogy az Úr Isten nem [2/40:] tanítat, nem kiálttat, nem izeni, jelenti meg, mit kívánna tőlünk, és mitől tiltana. Értjük és látjuk az jót, de nem akarjuk követni. Ismerjük az gonoszt, de mégis abban heverünk. Azt tudod-e [a. m. úgy gondolod-e], hogy az Isten aluszik, nem tudja, nem látja, mint vagyunk, avagy elhallgatja, és csak elmulatja büntetés nélkül ezeket? Bizony, nem ezt mutatja az ő eleitől fogván való cselekedete és az ő igazsága. Ha az Úr Isten annak az városnak nem kedveze, azt, ki felől azt írja Dávid Ps. 131. [Zsolt 132,13–14]: *Az Úr választotta Siont, és lakóhelyiül választotta magának, mondván: Itt vagyok az én nyugodalmam örökkön-örökké, itt lakom, mert ez*

* JOSEPH. BJ 6.

választottam. Ha annak az népnek nem kedveze, az kinek azt mondá, hogy ő elsőszülötte, szerelmes fia, kit magának kapcsolt, választott vala minden földön lakó nemzetség közül, hanem az gonoszságért teljességgel elpusztítá, az föld színéről eltörlé, bizony inkább nem kedvez Erdélynek, nem minékünk azon vétkekért, kik vad faágak vagyunk, és az jó olajfába, úgymint idegenek, oltattunk. Sokáig tűr, hosszú ideig vár, késedelmes az Úr büntetésre. Bizony, minket is eléggé vára, immár úgy tetszik, hogy szemünkkel megláthatjuk az ő bosszúállásának eleit, nemkülönbén mint Jeruzsálemet, körös-körül fogatta országunkat pogán, kegyetlen nemzetségekkel, bizony, berekesztettek, mint egy kertben, avagy szállott várban. Mondd meg kérlek, ha futni, szaladni akarnál, hol és melyfelé lehetne bátorságos utad? Megvagyon az szállás, csak ezután következő nyomorúságokat várjuk fejünkre.

Noha azért immár úgy tetszik, hogy késő az intés. Mert mikor az Úr haragja fellobban, igen nehéz, avagy ugyan lehetetlen azt megoltani. Mert elkölt [a. m. elfogyott] akkor az kegyelemnek ideje, és elérkezett az bosszúállásnak napja, az mint mondá Jer. 15. [Jer 15,1]: *Ha Mózes és Sámuel állana előttem, nincs kedvem ez néphez.* Mindazonáltal meggondolván az Úr Istennek megmérhetetlen nagy irgalmasságát, és Krisztus Urunknak amaz mondasát, mikor immár ugyan siratja vala az várost [Lk 19,42]: *Vajha megismerted volna akárcsak ez mai napon, az [2/41:] mik néznek az te békességedre.* És nézvén amaz szent Dávid mondására [Zsid 3,7–8]: *Ha ma hallandjátok az Úr szavát, meg ne keményítsétek szűveteket. Talám jó és hasznos volna még megtérnünk, talám kegyelmet nyerhetünk.* De az utolsó veszedelemnek ez az egyik bizonyos jele, hogy az emberen nem fog semmi jó tanács, hanem megkeményíti szűvét, az mint mondá az Úr Isten Esa. 6. [Ézs 6,9–10]: *Hallván halljatok és ne értsetek, látván lássatok, és ne tudjatok, vakíts meg ez népnek szívét* etc. Vallyons nem úgy vagyon-e dolgunk? Kicsoda az, ki hallván és látván az nyilvánvaló veszedelmet, megszorodnék, erkölcsét megjobbítaná magát megalázzván? Most is tánc, lakás, vigasság az mi dolgunk, mintha igen jól volna dolgunk, és nagy békességben ülnénk. Bizony, beteljesedett rajtunk, az mi meg vagyon írva Esa. 22. [Ézs 22,12]: *Hí az se-regeknek Ura, Istene azon az napon az siralomra, az jajgatásra* etc. Holott annakokáért minden jelei, az kik elől szokták venni az utolsó veszedelmet, rajtunk megvadnak. Ki ítélhet egyebet felöllünk, hanem hogy megtölt az mérték, felhatott az Úr színe eleiben az mi sok gonoszságink, és immár minket is például akar hadni ezután való embereknek és nemzetségeknek, hogy az bűnökért meg szokta az bűnös nemzetségeket verni.

Engedje az szent Isten, hogy ez<en> én gondolkodásom legyen heáavaló, és az Úrnak haragja forduljon az pogánokra, kik az igaz Istent nem ismerik, nem tisztelik, és nevét segítségre nem híják. Minket pedig irgalmasságával fogjon körül, vegyen elől, mely úgy lehet és leszen meg, ha szűvünkben megdobbanunk, hogy és mint legyen dolgunk, eszünkbe vesszük, és az mi gonoszságinkról az mi édesatyánkat siralminkkal, megjobbulásunkkal és könyörgésünkkel megengeszteljük. Ámen.

104. beszéd (S)

[2/41:] **Concio CIII. Proverb. cap. 24 v. 3 [Péld 24,3]:**

Az bölcsességgel építetik az ház, és az eszességgel vastagodik meg, tudománnyal rakodik meg etc.

[2/42:] Noha még az pogán bölcs is azt mondta, hogy az jóságos cselekedet az dicséretes és tisztességes dolog, elég jutalom ömagának, ha semmi haszon is nem leszen mellette,* de még az keresztyének között is igen ritkán találhatik oly ember, az ki ezt elhinné, és valami jót cselekednék haszonnak és nyereségnek reménsége nélkül. Ezt annakokáért jól tudván Salamon, az bölcsességnek és tudománnak szerelmére fel akarván indítani az embereket, annak hasznát és bőséges jutalmát számlálja elő ez meghallott igékben, hogyha nem ömagáért, akár csak haszonért kapjanak az emberek rajta, és igyekezzenek annak megszerzésére.

Mivelhogy pedig az ember életének folyása, az ki külső cselekedetekben és munkában foglalja magát, imez három részben áll: Elsőben az ömagáét építse, öregbítse. Másodsor, hogy magát és marháját [a. m. vagyonát, tulajdonát] mástól oltalmazza. Harmadsor, kényszerítettik néha, hogy más idegenre, <támad> ellenségre támadjon. Azt mondja itt Salamon, hogy egyik dolog sem lehet ezek közül az bölcsesség nélkül, tudomány nélkül, hanem ha ki hasznoson ezeket <meg> végbe akarja vinni, szükség, hogy bölcs és tudós legyen, mert ha épülni, öröködni [a. m. öregedni, nagyobbodni] akar, azt mondja [Péld 24,3]: *Az bölcsességgel épül az ház* etc. Ha mástól akarja magát oltalmazni, azt mondja [Péld 24,5]: *Az bölcs férfi erős* etc. Ha másra akar támadni, azt mondja [Péld 24,6]: *Tanáccsal indítják az hadat* etc. És ezképpen nyilván vagyon, hogy az ember életének teljes folyását az bölcsesség és tudomány hordozza, és ebben áll minden jó, bátorságos állapot. Ez rövideden az Salamon beszédének summája. De nagyobb világosságnak okáért szóljunk mindenik cikkelyről bővebben [Péld 24,3]: *Az bölcsességgel épül az ház* etc. Mondám, hogy első dolga ezvilági életben forgolódo embernek az, hogy ömagát építse, mert igen hitván ember az, sőt, nem méltó az emberi társaság közé, az ki magára, csendes állapotjára [2/43:] és jó módal való életére gondot nem visel. Mert nem ollyanok vagyunk mi, mint

* ARIST. *Eth. Nic.* I. 1094a–b.

egyéb élő állatok, kiknek élete nem az ő gondjokviseléséből, hanem az üdőknek és az természetnek folyásából vagon. Elég nyugodal<om>|:mok|:ra és életre való helt, eledelt szolgáltat az Úr Isten az mező|:k|:ben, erdőkben az vadaknak, madaraknak. De nem úgy vagon az mi dolgunk, hanem mezítelen születetünk ez világra, és szükség, hogy minnenmagunk [a. m. saját magunk] keressünk, szerezzünk nyugodalmat és életet magunknak. Azért adott az Úr Isten észet, okosságot és elmét. Azt mondja pedig itt Salamon, hogy az építhet házat, az kinek bölcsessége és tudománya vagon. Itt pedig az házon kell érteni nemcsak az fából, kőből csinált hajlékot, hanem városokat, országokat, sőt, egyéb csendes életre való módot és állapotot. Mert csak az tudja jól rendelni dolgát, az ki nemcsak belebotlik mindenben, hanem jól meggondolja, mihez fog, és mire elég, mit vihet tisztességesen véghez. De itt egy ellenvetés támadhat. Mert azt mondja Salamon [Péld 24,3], hogy *az bölcsességgel épül az ház*. Szent Dávid pedig Ps. 126. [Zsolt 127,1] azt írja: *Ha az Úr nem építi az házat, csak heában munkálkodnak, az kik építik azt*. De ez két mondás egymással nem ellenkezik. Mert egy az, hogy az igaz bölcsesség az Istennek félelmével együtt jár. Sőt, az mint szól az bölcs másutt [Péld 9,10]: *Az bölcsességnek kezdete az Úrnak félelme. Az ötet féltőkét pedig az Úr megsegéti, és vélek együtt épít*. Más az, hogy nem szól itt Salamon az közön-séges és fő okról, mert tudjuk azt, hogy semmi az Úr nélkül nem lehet. És nemcsak az építés, de az megmozdulás is Ófelsége nélkül nem lehet. De szól itt Salamon az közel valókról, mert az Úr Isten adja az bölcsességet, és az bölcsesség által épül osztán az ház. Azért az bölcsesség nem első és fő, hanem második ok, és csak az Istennek eszköze. Továbbá, ugyanezen igékből vegyük eszünkben, hogy az embernek épülése és magára való gondviselése három dologban áll: Elsőben, hogy [2/:44] keressen. Ezt jelenti Salamon, mikor azt mondja [Péld 24,3]: *Bölcsességgel épül az ház*. Másodsor, hogy az mit kereshet, azt megtartsa, annak uraságában megmaradhasson. Azt jelenti, mikor így szól [Péld 24,3]: *És eszességgel vastagodik meg*. Harmadsor, hogy bővelkődjék, és oly marhái is legyenek, kikben gyönyörködhessenek, dicsekedhessenek. Azt jelenti, mikor így szól [Péld 24,4]: *Az tudomány által rakodik meg az tárház drága és ékes gazdagsággal*. Mindezek pedig lesznek és lehetnek meg attól, az kinek bölcsessége és szentsége vagon. Mert elsőben az épülés és az kereset attól lehet meg, az ki tudja, mihez és miképpen kell nyúlni. Ezért mondá ide fel cap. 14. [Péld 14,1]: *Az eszes asszonyállat építi az ő házát, de az bolond azt is, az ki megépítettett, őmaga kezével elbontja*. Az ki eszesség nélkül fog valami örökségnek építéséhez, avagy úgy jár, az mint mondja Krisztus Urunk amaz példabeszédben Luc. 14. [Lk 14,28]: *Ha valaki tornyot akar építeni, leül előszer, és megszámlálja etc.*, avagy pedig olyhoz fog, az ki nem őhozája illendő. És ekképpen minden igyekezete haszontalan leszen. Mert igazan mondták az régiek: *Tu nihil invita dices faciesve Minerva*.^{*†} De minekutánna valaki megépül, keres valamit az ő éle-

* HOR. Ars P. 385. Ugyanezt magyarázza: CIC. Off. 1.31.110–111.

tére illendő és szükséges dolgot, ugyan ismét szükség az bölcsesség és eszeség. Mert azt mondja Salamon [Péld 24,3]: *És eszeséggel vastagodik, azaz állapathatik* [a. m. állapotodhat] meg. Vadnak olyanok sokan, az kik keresnek ugyan valamit, és tanulnak is, de úgy nem tudják, vagy nem tarthatják meg. Ezt mondá az poéta: *Non[!] minor est virtus, quam querere parta tueri.*^{*†} Tehát szükség itt az eszeség. Harmadik része épülésének, hogy bővülködjék az ember drága és ékes marhákkal. Azt mondja Salamon, hogy ez sem lehet eszeség nélkül [Péld 24,4]: *Tudománnyal rakodik, úgymond, az tárház* etc. Az mint Seneca mondá az tudomány felől: *Necessaria ignoramus, quia non necessaria didicimus.*^{**†} Szinte azont mondhatják némely csaladosoknak: Szükséges marhák nélkül vadnak, mert nem szükséges dolgokat gyűjtöttek. Soknak [2/45:] friss köntöse vagyon, s nincsen búzája. Némelynek jó agara vagyon, de nincs jó lova. Soknak madarai vadnak, s nincsen páncélja, fegyverdereka. Miért? Mert az marhatarakásban [a. m. vagyongyűjtésben] az nem szükséges dolgokra nézett, azt szerzett, az mi szükséges volna, arra nem volt gondja. Honnét vagyon ez? Mert nem volt az bölcsesség és az tudomány nála. Ki nélkül, azt mondja itt Salamon, hogy nem épülhet az ember, sem meg nem rakodhatik az tárház drága marhákkal. No, azért [ha] az emberi társaság közt gonosz és istentelen emberek nem volnának, ezképpen az bölcsesség és eszeség által bódog állapotban, az mennyire ez jelenvaló élet engedi, élhetne az ember. De mivelhogy az jóknak és az gazdagságnak ellenségi vadnak, szükség, hogy az ember elegendő legyen az ellenségnek ellene való állásra is. Mert így maradhat meg csendességben. Azt ítélik penig az emberek, hogy az ki tudós, és az bölcseségnek tanulásában foglalta magát, igen erőtlen és alkotmatlan az ellenségnek meggyőzésére. De lásd meg, ez ellen mit mond Salamon [Péld 24,5]: *Az bölcs férfi erős, és az tudós ember vastag* [a. m. nagy erejű]. Bezzeg, ha az erősséget tartod az tagoknak vastagságában, megengedé, hogy az tudatlan erősb az bölcs embernél. De ha ez az erősség, nem lehet oly vastag ember, kinél egy medve nem erősebb, vagy oroszlán, vagy elefánt, sőt, csak egy ló is. Azért senki bátor teste erejével ne dicsekedjék. Egy fél rész szerént való erejű ember¹ mást, ugyan igen erőstet is, eszeségével, gyorsaságával könnyen meggyőz. Honnan megtetszik, hogy az erősség inkább áll az eszeségben, hogynem az vastagságában. Egy jeles athénásbeli hadnagy azt szokta vala mondani, hogy inkább félne ő egy sereg szarvastól, az kinek oroszlán hadnagya, hogynem egy sereg oroszlántól, az kinek szarvas vezére volna. Maga az sereg oroszlánokban vagyon több erő, hogynem az sereg szarvasokban. Más poéta azt mondja: *Sapientia torquet navem gubernator non*

* *Ov. Ars am. 2.13.*

** A szállóige-szerű, Senecának tulajdonított mondást a korban Erasmustól kezdve Lutheren, Chytraeuson, Caspar Pfaffardon át Comeniusig mindenki idézte. Pontos forrását nem sikerült azonosítani. A mondás megtalálható a 47. beszédben (K3, 35v; K4, 50r) is.

¹ *ember erejű* (szócsere)

*valentia.*² Ezen dolog felől azt írja szent Jakab c. 3. [Jak 3,4] [2/46:]: *Noha az hajók, bárkák igen nagyok, és sebes szélről viseltetnek, de egy kis kormányossal oda csavaríthatják, az hová akarják.* Mely mondásokból megtetszik, hogy az erősség áll inkább az eszességen, hogynem az testi vastagságon. Kiről mégis két példát mondok. Egyiket írta meg ugyanezen Salamon Eccl. 9. [Préd 9,13–18]: *Ezt is látom, az bölcsességet az nap alatt, és igen dicsírem. Vala egy kis város, és kevés emberek laknak vala benne, jöve ez ellene egy hatalmas király etc.* Lege. Hasonló példát olvasunk ehhez az római történetekben.* Mert mikor Marcus Marcellus vóna, ostromlaná Szicíliának fő városát, és sokféle faltörő szerszámokat készített volna az város megvételeére, azt írja az történet, hogy egy ember, Archimedes az ő mesterségével csak egykönnyen ezeket mind lerontja, és semmivé teszi vala. Az mit amazok sok ideig nagy költséggel, fáradsággal készítenek vala, egy órában ő mind elveszti vala, és az egy ember nem testi erejével, hanem eszességével annyi számtalan sokaságnak hatalmas erejét haszontalanná teszi. Honnat megtetszik, hogy igaz, az mit mond itt Salamon, hogy az eszes ember erős, és az bölcs vastag. Annakokáért az ellenség ellen is nincs jobb pajzs és ótalom az eszességnél, bölcsességnél. De mivelhogy az ember nemcsak magát szokta az ellenségtől ótalmazni, hanem ugyan reá is szokott támadni és menni, azt mondja Salamon, hogy akkor is igen hasznos és szükséges az bölcsesség. [Péld 24,6] *Mert, úgymond, tanácsból indítják az hadat etc.* Bizonyára ha valami dologban szükség az tanácskozás és az eszesség, mindeneknek felette az hadnak indításában, főképpen imez két okért: Elsőben, mert igen sok dolgok esnek, történnek az hadakozásban, kik mindjárt eszes és okos tanácsot kívánnak. Másodsor, mert az had nem egy vagy két embernek személyét nézi, hanem az közönséges megmaradást, avagy veszedelmét. Országoknak, birodalmoknak, fejedelemségeknek változását, mely sokaknak nyavalyájok nélkül soha nem lehet. Ha pedig az embernek csak őmaga [2/47:] vagy egyéb embernek dolgában is kívántatik az eszesség, mennyivel inkább az közönséges [a. m. közös] dolgokban? Tudjuk pedig, hogy az eszesség abban áll, hogy az ember elé lácson, és az dolgoknak nemcsak az eleit tekintse meg, hanem az végét gondolja meg, tudniillik miből mi követ-

* Lehetséges forrás: PLUT. *Vit. Marc.* 16–19.

² A példásor a 68. (2). beszédben is megtalálható. Az szarvasokról és oroszlánokról szóló idézet egy Cabriasnak (vagy Chabriasnak) tulajdonított mondás, mely számos variációban létezik. A második idézet Titiniusnak tulajdonítják. A Cabriasnak tulajdonított mondás a beszédekben is kétféleképpen tűnik fel, egyikben helyet kap egy számár is a szarvasok között. Az „athénásbeli hadnagy” Nagy Sándor születése idején hunyt el. Nagy Sándor említése azért fontos, mert neki is tulajdonítanak egy kísértetiesen hasonló mondást, miszerint Egy oroszán vezette báránysereg sokkal félelmetesebb, mint egy bárány vezette oroszlánsereg. Az, hogy a szövegrészt Enyedi egy idézetgyűjteményből vette, jól mutatja a szöveg formája. Ilyen alakban tartalmazza azt például Nonius Marcellusnak a 15–16. század folyamán többször kinyomatott gyűjteménye, mely számtalan műhöz szolgált forrásul.

kezhetik, és hogy ha az elvégzett célnak megnyerésére vagyon-e elegendő készület és út. Mert késő osztán embernek akkor tanácskozni, mikor immár az dologban kezdett. Ezt jelenté és adá tanácsul Krisztus Urunk az királyoknak, fejedelmeknek, Luc. 14. [Lk 14,31–32]: *Vallyons micsoda király az, ki hadat akarván indítani más király ellen, le nem ül elsőben, és gondolkodik* etc. Perlege! Ha azért valakinek valamikor szükség az tanácskozás, bizony, annak az fejedelemnek szükség, az ki hadat akar indítani. Azért mondá ugyanezen bölcs ide fel, cap. 20. [Péld 20,18]: *Az gondolkodások tanács által vastagodnak meg, és tanácsból indíts hadat.* Et cap. 13. [Péld 13,16]: *Az okos ember mindent tanácsból cselekeszik, az ki pedig bolond, kiterjeszti az ő bolondságát.* De mivelhogy egy ember, akármely bölcs és eszes legyen is, nem elég mindenre, azért szükség ilyen nagy dolgot egyebekkel is közleni, és tanácsokat érteni. Azért mondja Salamon [Péld 24,5]: *Ott vagyon az megmaradás, az hul bővölködnek az tanácsok.* Sapien. 6. [Bölcs 6,24]: *Az bölcsenek sokasága ez széles földnek egészsége, az bölcs király erőssége az ő népének.* Ugyanide néz supra, cap. 15. [Péld 15,22]: *Ahol nincsen tanács, széjjeloszolnak ott az gondolatok, de az hol sok tanácsadó vadnak, megerősödnek.* Azaz az kinek nincs jó vezére az tanácskozásban, vagy hogy ő maga nem elég bölcs, vagy nincs jó és hű tanácsadója, annak minden gondolati haszontalanok, és hol imide, hol amoda hajol, nem tökéletes és állhatatos, de az bölcs tanácsadók megvastagítják az gondolkodásokat, azaz állhatatossá és megmarandóvá teszik. Mert ugyan lehetetlen dolog az, hogy mikor valaki látja, hogy sok eszes emberek valamiben egyetértnek, azt gonosznak ítélhesse, avagy ahhoz ne bízzék, abban meg ne nyugodjék. Annakokáért minden eszes és hadviselő fejedelmek az eszes tanácsadókat mindenkor [2/48:] megböcsüllötték. Mint azt olvassuk Agamemnon felől, hogy noha őneki sok erős vitézi valának, és az többi között egy Ajax nevű, ki felől azt írják, hogy csak az pajzsát is hét ökörbőrrel borították volt be, de azért nem ilyen erős vitézeket kíván vala, hanem azt mondá: *Vaj, adna az Isten énnekem tíz olyan tanácsadót, mint Nestor, bizonynal hiszem, hogy hamar megvehetném Tróját.** Ez az Nestor pedig igen vén ember vala, és erőtlen, alkolmatlan az hadakozásra, de azt írja Homerus felölle, hogy igen eszes ember és ékesen szóló vala, úgyhogy az méznél édesben foly vala az szájából az beszéd.** Az perzsiái Darius király felől is azt olvassuk, hogy mikor egy pomagránátot [a. m. gránátalmát] feltört volna, és látná az sok számtalan magvát, nem annyi gyémántot vagy rubintokat kívánna, hanem azt mondá, hogy adna az Isten neki annyi Zephirust, mennyi magva vagyon annak az almának. Ez pedig az Zephirus egy fő tanácsa vala, kinek hűsége által vötte vala Babilóniát meg.***

* HOM. *Il.* 2.370–374.

** HOM. *Il.* 1.332.

*** ERASM. *Adag.* 2.10.64. (Zopyri talenta). Erasmus a következő forrásokra utal a történet kapcsán: Hdt. *Hist.* 3.160.; Plut. *Mor.* 173A.

Ezekből és ehhez hasonló históriákból megérthetjük, mely kedveseknek és mely bölcsületeseknek illik, hogy az királyok, fejedelmek előtt legyenek az eszes, bölcs és hű tanácsadók, és hogy ezen kell igyekezniek, hogy effélék sokan forogjanak és legyenek körülök udvarokban mindenkor.

Mindezekből annakokáért nyilván vagy az egészség és bölcsesség, mely szükséges minden rendbeli embereknek, és életünknek teljes folyásában. De mondhatnád: Értem, hogy az bölcsesség menemű szép dolog, de nem mindennek adatik. Medgyen [a. m. mit tegyen] tehát az az együgyű ember, mihez tartsa magát, ha nem bölcs? Elsőben, erre ez a válasz, hogy ha temagad éles eszű nem vagy, fogadd meg az bölcs embernek jó és eszes tanácsát. Mert azt írja Hesiodus, hogy három rendbeli emberek vadnak ez világon: *Egyikfélék az kik őmagoktól is minden jót meg tudnak gondolni, és meg is csekekeszik. Ezek igen dicséretesek. Más rendbeliek, az kik noha nem tudnak magoktól igen eszes tanácsot gondolni, de másnak jó intését megfogadják. Ezek is dicséretre méltók. Harmadfélék azok, az kik őmagok sem tudnak jót gondolni, és másnak jó tanácsát sem fogadják. Ezek igen alávalók és kárhozatra méltók.**† De másodsor, nincs az Istennek oly elvetett [2/49:] embere, kinek az természet olyan mostohája volna, az ki eszességet és bölcsességet nem tanolna annyit, az kivel szükségét beérné, és életét jól rendelhetné, gubernálhatná, ha igyekeznék annak megkeresésén és tanulásán.

Úgy vagy az Isten ajándékinak bizonyos grádusi vadnak, és nem lehetünk mindnyájan egyaránt bölcsék, eszesek, de lehetünk annyira, az mennyivel szükségünket beérjük, ha igyekezünk rajta. És hogy most ez fölül hosszú beszédet ne nyújtsak, valaki imez három dologot követi, ad az Úr Isten³ annak bölcsességét.

Elsőben, hogy az Úr Istent félje, és az ő parancsolatiban, szent törvényiben igyekezzék járni, és azokat tudakozza. Erre nem hozok sok bizonságot, csak kettőről vagy háromról emlékezem. Deut. 4. [5Móz 4,5] azt mondja Mózes, hogy az Istennek törvényének tudása teszi bölccsé az embert: *Tudjátok, hogy megtanítottalak titeket az parancsolatokra és végezésekre, az mint az én Uram, Istenem nekem parancsolta* etc. Psal. 18. [Zsolt 19,8]: *Az Úrnak törvénye makula nélkül való, megtéríté az lelkeket, az Úrnak tanúbizonságtétele hű bölcsességet ad az kisedeknek.* Sirac. cap. 1. [Sir 1,1]: *Minden bölcsesség az Úr Istentől vagy az ővele volt mindenkor, és előtte mindörökké.* Holott azért az Úr Isten minden bölcsességnek kútfeje, őtölle kell kérni, az mind mondja Jac. 1. [Jak 1,5]: *Ha ki közületek szűkölködék bölcsesség nélkül, kérjen az Istentől, ki ad mindennek bőségesen, és meg nem panaszolja.* Azoknak ad pedig az Isten bölcsességet, az kik az ő parancsolatiban járnak. Ezért mondá Salamon [Péld 1,7]: *Az bölcsességnek eredete az Úrnak félelme.* És mivelhogy ő ezt tudta, mikor az Isten neki megjelenék, és szabaddá hagyá, hogy kérőt kérjen tőlle, nem gazdagságot, sem nagy országot, hanem bölcsességet kére, és megadá az Isten neki. Tehát ez az első és fő, hogy az ki bölcs akar lenni,

* HES. Op. 295–299.

³ Istennek (tollhiba)

istenfélő legyen, az Úr törvényét tudakozza, kérjen Őfelségétől bölcsességet, és megadja.

Másodszor, szükség, hogy az ki bölcsességet kíván, józan és tiszta életben viseltesse magát. Mert miképpen az köd és felhő befödé az napnak fényét, azonképpen az gonosz, fajtalan élet ezek nélkül befödé embernek jóra néző lelki szemét. Ezért mondá ezen Salamon cap. 20. [Péld 20,1]: *Buja dolog az bor, és háborúságszerző [2/50:] az részegség, valaki ezekben gyönyörködik, nem leszen bölcs.* Oseae. 4. [Hós 4,11]: *Az parázñaság, az bor és az részegség elveszik az embernek szívét.* Ezért mondá Krisztus Urunk is Luc. 21. [Lk 21,34]: *Meglássátok, hogy meg ne nehezüljön szívetek tobzódással és részegséggel.*

Harmadszor, szükség, az ki bölcs akar lenni, hogy bölcs és eszes emberekkel társalkodjék, nyájaskodjék. Ezért mondá ezen Salamon ide feljebb, cap. 13. [Péld 13,20]: *Az ki bölccsekkel jár, bölccsé leszen, de az bolondoknak barátja hasonló leszen azokhoz.* Régi és igaz mondás: *Az ki meneműekkel társalkodik, olyan leszen.* Psal. 17. [Zsolt 18,26–27]: *Az szenttel szent léssz, az ártatlannal ártatlan, és az választottal választott léssz. De az visszafordultakkal visszafordulsz etc.* Mert igaz amaz szentencia, kit Neander poétából hoz elé szent Pál [1Kor 15,33]: *Az gonosz társaság megveszti még az jó erkölcsöt is.* Ha ki ezért ez három dolgot megcselekszi, kétség nélkül elhiggye, hogy az Isten eszességet és bölcsességet ad neki, ha nem annyit, netalám, az mennyit ő kívánna, annyit, az mennyivel megéri, ki által teljes életének folyását dicséretesen gubernálhatja. Ámen.

105. beszéd (S)

[2/50:] **Concio CV. Esaisae cap. 63. v. 15. [Ézs 63,15]:**

*Tekénts le mennyből, és nézz az te szent, dücsőséges hajlékodból!
Hol vagyon etc.*

Az Úr Istennek gondviselése noha minden népekre kiterjed, és semmi rendbeli emberek előtt az ő kegyelmességének ajtaja be nem tetetett <(az kiknek ígéretet tevén kegyelme felől reménséget adott)>, Act. 10. [ApCsel 10,35], de főképpen azért teljes bizodalommal és nagyobb bátorsággal azok találhatják meg, az kiket ő népévé és ő fiaivá fogadott, az kiknek ígéretet tevén kegyelme felől reménséget adott. Ezért olvassuk, hogy az Izrael fiai, kik Krisztus Urunk születése előtt csak egyedül valának az Istennek saját népei, minden szükségekben és nyomorúságoknak idején könyörgésekben Őfelségéhez folyamodtanak, és tőlle segítséget kértenek. Az ő [2/51:] imádságoknak formái pedig örök emlékezetre és az utánnok valóknak tanúságokra megíratának. Az többi között efféle imádságnak egyik része ez elészámlált igék, kiket illik minekünk előnkben vennünk, hogy innét megtanulván az régi szenteknek imádságoknak módját, tudjuk mi is az mi kegyes Atyánkat olyanformán megszólítani, hogy hasonló irgalmasságát és segítségét Őfelségének érezhessük meg szükségünknek, nyomorúságunknak idején mi, az kik Ábrahámnak lelki fiainak lévén, az ő hűte alatt, lelki Izrael, és az Krisztusban Istennek népe vagyunk.

Exordium.

Deductio.

Vaygon ez meghallott igéknek három része. Az elsőben igyekeznek azon az Izrael fiai, hogy az Úr Istent irgalmasságra és könyörületességre hajthassák. Az másodikban az Úrnak igaz haragját engesztelik, és az mint lehet, magokat igazítják. Harmadszor, megemlékeznek az Úrnak tött fogadásokról, és arra való tekéntetben kívánják, hogy őket megszabadítsa az ellenség kezéből.

Ezek valának az igék: [Ézs 63,15]: *Tekénts le mennyből etc.* Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy holott az Úr Isten mindenütt vagyon és minden helyeket betölt, az miképpen ezen Esa. cap. 66. [Ézs 66,1], Dávid Ps. 138. [Zsolt 139], szent Pál Act. 17. [ApCsel 17,24–28] mondják, mi az oka, hogy az Írás mind itt s mind egyebütt [mondja], sőt ugyan közönségesképpen is azt valljuk és mondjuk, hogy mennyben vagyon? Vedd eszedben, úgy vagyon az, hogy az Isten mindenütt vagyon, de hogy főképpen mennyben lenni mondatik, első oka ez: Mert noha teljes ez egész világ az ő hatalmasságának és bölcsességének bizonsággival, és mindenütt fénlük az ő gondviselésének

és jelenvoltának bélyege és jele, de főképpen az felettünk való mennyekben ugyan megtapasztaltathatik. Ezért mondá Dávid Ps. 18. [Zsolt 19,2]: *Az mennyek kibeszéllik az Istennek dücsőségét, és az ő kezének mívét hirdeti az felső ég.* Holott azért ott tetszik meg inkább az ő hatalmassága, ott mondatik inkább lenni, hogynem egyebütt.

Másodszor, nézzünk ebben az Úrnak méltóságára és böcsületire. Itt ez alsó világ, az melyben mi lakunk, rakva zúrzávarral, minduntalan való változással. Itt vagyon hévség [a. m. hőség], hidegség, szárazság, nedvesség, [2/52:] hol tiszta, hol homályos üdő, hol világosság, hol sötétség, hol élet, hol halál. De odafel mindenkor fényesség, mindenkor tisztaság, élet. In summa, semmi változás. Illendő hely tehát az az Úr Istenhez, mert Ófelsége is megváltozhatatlan, halhatatlan és fényességben lakó. Ezért mondá Dávid Ps. 113. v. 16. [Zsolt 115,16]: *Az mennyeknek mennyei az Úré, az földet pedig adta az emberek fiainak.* Ps. 18. [Zsolt 19,5]: *Az napban helyeztette az ő sátorát.* Esa. 66. [Ézs 66,1]: *Az menny az én ülszékem, az föld pedig az én lábaimnak zsámolya.*

Harmadszor, mondjuk, hogy az Isten mennyben vagyon, hogy ezzel megmutassuk, hogy ő Urunk, fejedelmünk, ő az mi királyunk, mert tudjuk azt, hogy az fejedelmeknek mindenkor magasabb, feljebb való helyek, ülőszékik vagyon egyéb rendbeli embereknél, az honnan alánéznek, hogy az ő méltóságok, és egyebeknek hozzájuk képest alább való állapotjuk kitessek. Az menny pedig minden helyeken és országokban lakó embereknek fejek felett vagyon. Tehát mikor mennyben lakónak mondatik az Úr, megjelentetik, hogy mindeneknek felette vagyon, és mindenek óalatta vadnak, és onnat fellyül mindenekre vigyáz, és az ő szemevilága előtt semmi és senki nem rejtezhetik el. Azért mondják az zsidók itt is az könyörgésben [Ézs 63,15]: *Tekénts le mennyből, és nézz az te szent és dücsőséges hajlékodból* etc. Ezért mondá Krisztus Urunk is, hogy mikor imádkozunk, azt mondjuk [Mt 6,9]: *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben* etc. Minekutánna így szólítják meg az ő Isteneket, az könyörgéshez kezdnek, és elsőben két dologról akarják az Urat irgalmasságra hajtani. Először mikor így szólnak [Ézs 63,15]: *Hol vagyon az te bosszúállásod és az te erőd?* etc. Értelme ez igéknek imez: Nám, Úr Isten, ennekelőtte mindenkor megmutattad az te hatalmatod és kegyelmességedet az te népednek ótalmában. Most is azért, mint régen, mirajtunk is mutasd meg, mert az Úrnak állhatatossága azt kívánja, hogy az mit egyébkor cselekedett, mindenkor azt mívelje. De hogy az zsidók okoskodásának értelmét jobban eszünkben vehessük, tudnunk kell, hogy minden cselekedetben szükség, hogy imez két dolog legyen, tudniillik az erő és az akarat. Mert ha valamellyik távol leszen, semmi nem megyen véghez.

Gyakorta vagyon [2/53:] valakinek ereje valaminek megcselekedésére, de ha mellette nincs az akarat, nem megyen véghez. Az hol pedig mind az két- tő egyszersmind megvagyon, ott véghez megyen az dolog. Azt mutogatják pedig itt az zsidók, hogy mind az hatalom és erő, s mind az akaratnak meg kell lenni az Úr Istenben az ő megszabadulásokban. Az hatalom felől így

szólnak [Ézs 63,15]: *Hol az te bosszúállásod és erőd?* Mintha azt mondanák: Ha azelőtt volt, és tudjuk, hogy volt, mert sokszor megmutattad, illik, hogy mostan is jelen legyen, és kimutatódjék, hogy az pogánok téged erőtlennek ne ítéljenek. Az akarat felől így szólnak [Ézs 63,15]: *Hol az te kegyelmességednek sokasága és az te könyörületességed?* Mintha azt mondanák: Egyébkor nem tekintetted az te népednek gonoszságát, hanem könyörültél rajtok, és jóakaratodból őket megszabadítottad. Azért illik, hogy mostan is azon szeretettel légy hozzánk, ne mondják az pogánok, hogy az te népedet elhattad, és ekképpen állhatatlannak ne ítéljenek. Nem szükség sok bizonyosságokat erre hoznom, hogy megmutassam az Istennek ez két tulajdonságát, hogy tudniillik erős és könyörülő, holott rakva az Írás afféle szentenciákkal és példákkal, kik ezt bizonyítják. Deut. 10. [5Móz 10,17]: *Az tii Uratok, Istenetek minden isteneknek Istene és uraknak Ura, erős és nagy Isten, és rettenetes.* Psal. 75. v. 12., 17. [Zsolt 76,12–17] De még az pogánoknak is megmutatta ezt az külső okosság, hogy az mindenhatóság illeti csak az egy igaz Istent. Mert azt írja egyik, hogy az ő fő istenek, kit mindeniknél nagyobbak tartottak, azt mondja az több apró isteneknek: *Hogy megismerjétek, úgymond, az én hatalmasságomat, egy aranyláncot bocsátok alá mennyből, és az mennyien vattok, bátor mind reá csüngölődjétek, és úgy vonjátok, de csak helyemből sem mozdíthattok meg. Ha pedig én megvonítom az láncot, nemcsak titeket, hanem veletek egyetemben mind az földet s mind az tengert felrándítom.*†* Ha azért az pogánok az ő bálványistenek felől ilyen ítéletben voltak, mennyivel inkább illik minékünk elhinnünk az mi igaz Istenünk felől, hogy mindenható, és senki ellene nem állhat.

Hogy pedig nemcsak mindenható, hanem irgalmas is legyen, sok helyeken kiáltja az Írás, és az példák bizonyítják. Azt mondá ezen [2/54:] Ézsaiásnál cap. 49. v. 15. az Isten [Ézs 49,15]: *Ha lehetséges, hogy az anya elfeledkezzék az ő méhéből szült magzatjáról, én mégsem feledkezem el rólatok.* Másutt azt mondja az próféta által, Jer. 3. [Jer 3,20–22]: *Az férfi ha feleségét paráznaságban találja, haza nem fogadja. Te, Izrael, paráználkodtál az bálványokkal, térj meg hozzám, és visszafogadlak. Sőt, az nagy irgalmasságért hívhatja az Úr Isten Atyának magát.*

Az miképpen az pogánok is az ő fő isteneket nevezték: *Patrem hominumque deumque.*** Sőt, Platónál in Timeo, azt mondja az fő isten az angyaloknak: *Tii ugyan természetetek szerént halandók volnátok, de nagyobb köté az én akaratom az tii megmaradástokra, hogynem az tii természetetek. Azért tii soha meg nem haltok, nem az tii természeteteknek vastagságáért, hanem az én hozzátok való jóakaratomért.**** Mellyekből megtetszik, hogy mind az Szentírás bizonyítja, s mind az okosság megmutatja, hogy az Isten mindenek felett hatalmas, és mindeneknél irgalmasb. De mondanád: Mi ennek az haszna? Imez, hogy ezekre megemlékezvén minden nyomorúsá-

* HOM. II. 8. 18–24.

** HOM. II. 1.544. Ezt imitálja később Vergilius is: Verg. Aen. 1.229.

*** PL. Ti. 41.

godnak idején bízást folyamodhatol az te kegyes Istenedhez, mert mikor érted, és szüvedben elhiszed, hogy erős, nyilván nem keresesz [a. m. keresel] más patrónust és ótalmat. Tudd-e, mikor megriasztnak, megijedsz, mentől nagyobb erősséget tudsz, odasietsz, és ha odaférkezhetel, nagy bátorságban vagy. Holott azért érted, hogy az mi Istenünk mindenek felett hatalmas, tudjad, hogy ha ő ótalmában léssz, senki neked nem árthat. Az mint mondá Salamon, Proverb. 18. [Péld 18,10]: *Erős bástya az Úrnak neve, oda szalad az igaz, és békével marad.* Az ő irgalmassága felől való hűt penig arra való, hogy kétségben ne¹ essél. És ha szinte bűnös, vétkes vagy is, tudjad, hogy az Isten Atya, és az ő fiainak bűnét meg szokta engedni. Azért bízást Ófelségéhez folyamodjál, és az ő előbbi irgalmasságára emlékeztetvén kérjed segítségét és ótalmát. Az miképpen itt cselekesznek ez könyörgő zsidók, hogy ha az Úr Isten eleitől fogva megmutatta az ő hatalmasságát és irgalmasságát, őrajtok is mostan tökélje és mutassa meg.

Másodszor akarják az Urat indítani az könyörületességre az [2/55:] ő gyámoltalanságokkal, mikor így szólnak [Ézs 63,16]: *Mert te vagy az mi Atyánk, Ábrahám nem tud* etc. Inkább megesik akárkinek is szüve az olyan emberen, az kit lát, hogy elhagyatott, és sohonnat senkitől semmi segítsége és semmi reménye nincsen. Azt jelentik ez igékben az zsidók, az fiak az atyáktól és az ő szülejektől várnak segítséget. Az zsidóknak atyjok, az kiktől test szerént származtanak vala, Ábrahám és Jákob, kit az Írás más névvel nevez Izraelnek. Illik vala azért, hogy ezektől kérjenek és várjanak segítséget. De ezek régen megholtak vala, és nemhogy segíthették volna az ő maradékokat, de még azt sem tudták, ha ezek vadnak-e ez világon, vagy ingyen sincsenek. Tehát bizony ezektől sem nem kérhettek, sem nem várhattak segítséget. De ez testi atyák kívül vala az zsidóknak más, lelki Atyjok is. Mert azt izené az Úr Isten Mózesről fáraónak [2Móz 4,22–23]: *Bocsásd el az én elsőszülött fiamat, Izrael.* Sőt, Deut. 32. [5Móz 32,6] azt mondja, hogy ő szülte az zsidókat. Esa. 46. [Ézs 46,3] azt mondja, hogy az ő méhében hordozta őket. Ez az izraeliták Atyja sem meg nem holt, sem meg nem vénhedett, sem meg nem erőtlenedett soha. Azt mondják azért itt az zsidók, hogy ők nem kérnek az ő testi atyjoktól segítséget, hanem az ő lelki Atyjoktól, az igaz Istentől várnak minden ótalmat, és nincs sohul semmi több reménségek, ha ő meg nem segíti, nem tudnak <he> hová lenni. Innét tanoljuk meg mi, szükségünknek, nyomorúságunknak idején kitől és honnat kelljen segítséget várnunk. Nem ezvilági halandó emberektől, sem az megholt régi szent atyáktól, hanem az halhatatlan Úr Istentől. Igen szerelmes emberi voltanak az Istennek Ábrahám és Izrael, és az zsidók ugyan minden üdőben dicsekedtek azzal, hogy ők ezektől származtak, az mint Baptista János beszédéből megtetszik [Mt 3,9]: *Ne dicsekedjetez ezzel, hogy Ábrahám magvai vattok, mert mondom tünektek, hogy imez kövekből támaszthat Isten fiaikat Ábrahámnak.* Krisztus Urunknak is Joan. 8. [Jn 8,33] azt mondják

¹ ne ne (szókettőzés)

vala az zsidók: *Mi Ábrahám fiai vagyunk, soha senki rabjai nem voltunk* etc. Noha azért ilyen nagy böcsületben tartották őket Ábrahámot és Izraelt, de azért tőlük holtok után segítséget nem kértek és nem vártak. Miért? Mert azt mondják itt [Ézs 63,16]: *Ábrahám nem tud minket, és Izrael [2/56:] nem ismer minket.* Ezen tudománt erősíti és prédikálja szent Dávid, Psal. 145. [Zsolt 146,3–5]: *Ne bízzatok az fejedelmekben, az embereknek fiaiban, kikben nincs megmaradás. Kimegyen az ő lelkek, őmagok földdé lesznek, és azon nap minden gondolatjok elvész. Bódog az, kinek az Jákob Istene az ő segítsége, és reménsége az ő Urában, Istenében vagyon.* Jól eszedben tarts penig, hogy itt szöllünk az megholtakról, nem az elevenekről. Mert az míg az szentek itt ez világban élnek, addig segítséggel lehetnek, és velünk egyetemben az Urat érettünk velünk kérhetik. Az miképpen erről sok példánk vagyon az Írásban, és ugyan tartozunk vele, hogy egymásért könyörögjünk, egymást segítsük. Csakhogy akkor is fő reménségünket ne az emberekben, hanem az Istenben vessük, és ezvilági fejedelmeket, szent életű jámborokat, mint Istennek <beszéd>|:eszköz:|it, böcsüljük, és Isten után ugyan ótalmunknak is tarthatjuk. De itt az zsidók szólnak az megholt szentekről, mert Ábrahám és Izrael immár egynéhány száz esztendővel ezelőtt, mikor Ézsaiás ezeket írta, megholtak vala. Azért nem várnak vala semmi segítséget tőlük, mert őket nem tudják vala. És az mint Dávid szól [Zsolt 146,4]: *Mikor lelkek kiment testekből, akkor elmúlt minden gondolkodásuk.*

Az második részében ez elészámált ígéknek enyhíteni és engesztelni akarják az zsidók az Istennek az haragját. Mert jól tudják vala, hogy az Úr az ő könyörgésekre azt felelhetne volna, hogy igen gonoszok, az ő parancsolatját megvetették, kiért megérdemlik az büntetést, és nem illik, hogy segítséggel legyen nekik. Erre megfélemlen az zsidók [Ézs 63,17]: *Miért tévelyítettél, Uram, el minket az te utaidról?* etc. Mely ígékben két mentséget keresnek és mutogatnak az zsidók az Isten haragja ellen. Elsőben, mintha az Istenre vetnék ennek okát, hogy Ófelsége oka annak, hogy ők vétkeznek, mert ő tévelyítette el, és ő keményítette meg szívüket. Azért nem illik, hogy reájok haragudjék. Tagadhatatlan dolog ez, hogy néha ilyenképpen szól az Írás. Mint fáraó felől azt mondja az Isten, Exod. 7. [2Móz 7,3]: *Én megkeményítem az ő szívét.* Ismét, Esa. 6. [Ézs 6,10]: *Vakíts meg ez népnek szemét, nehezsíts meg fülét.* [2/57:] Ismét itt [Ézs 63,17]: *Megkeményítetted az mi szívünket.* Ez penig az Úr Istennek igen nagy csapása és büntetése az embereken, és utolsó veszedelemnek jele. De itt igen jól meg kell látnunk, hogy az Istent az bűnöknek és az mi gonoszságinknak okául ne vessük, az mint némelyek istentelenül cselekesznek, hanem efféle mondásokat szükség megsúlyogatnunk. Mondám, hogy az szűvek megkeményítése az Istennek rettenetes csapása és büntetése. Az Isten penig soha senkire csapást és büntetést nem bocsát, hanem bűnért, gonoszságért. Mikor annakokáért az ember gonoszságában elmerül, és sem lelkiismeretivel, ki ellenne tusakodik, sem az Isten szolgálójának intésével, sem az Úrnak fenyegetésével nem gondol, úgy szokta oszton az Úr Isten ezzel megverni utolszor, hogy ugyan

ne hihessen az igazságnak, és megkeményíti szívét. Hogy ez igaz legyen, megtetszik az elészámlált Szentírásnak helyéből, mert mikor az Isten fáraó felől azt mondá, hogy megkeményíti szívét, immár azelőtt sok gonoszságot cselekedett vala, és az Izrael fiait az Isten beszédére nemhogy elbocsátta volna, de inkább kezdte vala sanyargatni. Ézsaiásnál is az Úr Isten nagy kemény panaszolkodásokat tón az Izrael népének nagy fertelmességéről. Azután úgy küldé el az prófétát, hogy megvakítsa őket. Itt is ide feljebb v. 10. azt mondá [Ézs 63,10]: *Az zsidók haragra ingerlék az Urat, és megkeseríték az ő szent lelkét. Annakokáért ő is ellenségek lőn, és megrontá őket.* Látod azért, hogy az embernek gonoszsága ad erre okot, hogy az Isten osztán megkeményítse és megvakítsa szívöket. De hogy ebben senki ne kételkedjék, szépen megmagyarázza szent Pál 2. Thess. 2. [2Thessz 2,10–11]: *Mivelhogy az igazságnak szeretetét be nem fogadták, hogy üdvözülhessenek, annakokáért bocsát az Úr Isten reájok tévelygésnek hathatóságát, hogy higgyenek az hazugságnak.* Ahol nyilván mondja szent Pál, hogy az ő engedetlenségekért vakítja meg Isten őket. Így vala azért az dolgok ezeknek az zsidóknak is, mert az ő gonoszságokért az Úr Isten úgy megkeményítette vala szívöket, hogy ugyan nem tetszik, és semmiképpen nem fér vala fogokra az Istennek parancsolatja. Kéri azért az Urat, [2/58:] hogy ez csapást és ezt az keménységet vegye ki szívökből, lágyítsa, enyhítse meg elméjeket, mert ha most vétkeznek, nem csuda, miért az Úrnak csapása rajtok vagyon. De ha azt Ófelsége róllok elveszi, ők is azután jól cselekesznek. Ekképpen könyörög vala Jeremiás is Thr. 5. [JSir 5,21]: *Téríts hozzád, Uram, minket, és tehozzád térülünk, újíts meg az mi napjainkat, mint régen, kezdetől fogva.*

Másodszor, engesztelni akarják az Úrnak haragját az ő elejeknek, atyjoknak emlékezetivel [Ézs 63,17]: *Térj hozzánk az te szolgáláidért és az te örökségednek nemzetségéért* etc. Mintha azt mondanák: Ha nem miérettünk is, Uram, akár csak az mi atyáinkért, kik teneked kedves szolgálid voltak, az kiket mint egy saját örökséget, fogadtál és választottál volt minden nemzetsek közül magadnak, könyörülj rajtunk, és vedd el rólunk haragodat. Az mi bűneinkről fordítsad el szemedet, és jussanak eszedben az te szerelmes szolgálid. Efféle szóllásnak és könyörgésnek formáját vötték vala az zsidók az Istennek ígéretiből és mondásiból. Mert az tízparancsolatban megígérte vala, hogy az jámboroknak magvain és maradékin ezer ízig megmarad az ő irgalmassága. Mikor az zsidó birodalmat kettészakasztá az Úr Isten az Salamon vétkéért, azt mondá 3. Reg. 11. [1Kir 11,13]: *Egyik nemzetség megmarad az Salamon fiának az én szolgálámért, Dávidért, és Jeruzsálemnek városáért, kit választottam Izraelnek minden nemzetségéből.* Esa 37. [Ézs 37,35], mikor Sénakhérib ellen meg akará az Úr Isten Jeruzsálemet tartani, azt mondá: *Megóttalmazom az várost énmagamért, és az én szolgálámért, Dávidért.* De ez ilyen mondásokból senki azt ne gondolja, hogy az szenteknek Istennel valami érdemek maradt volna, avagy az Urat adóssá tötték volna, kiért osztán Ófelsége tartoznék valaki maradékinak valami jótéteménnyel, mert efféle gondolkodást Krisztus Urunk imez egy mondással fottig [a. m. teljesen]

elront, és semmivé teszen, Luc. 17. [Lk 17,10]: *Mikor, úgymond, mindent megcselekesztek, azt mondjátok: Haszontalan szolgák vagyunk.* Az haszontalan szolga pedig nemhogy megadósítaná az ő Urát, de még csak azt sem érdemli, hogy enni adjon. Szinte ilyen pedig minden szent embernek jámborsága Isten előtt. Hogyhogy [2/59:] vagyton tehát, hogy az² Isten azt mondja, hogy Dávidért cselekeszi? És ezek is azon könyörögnek, hogy az ő elejekért irgalmazzon az Isten nekik? Responsio: Ezzel semmi nem egyéb jelentetik, hanem az Istennek nagy irgalmassága, kivel oly igen kedves az embereknek jó igyekezetek, és az ő parancsolatinak megőrzése, hogy nemcsak azokat áldja meg érette, az kik cselekeszik, hanem maradékokot is. Nemhogy az ő szolgálatjok érdemlené, hanem hogy az Isten oly jó és oly bőkezű, hogy minden érdek felett meg szokta az jámborokat ajándékozni és áldani. Holott azért ezeknek az zsidóknak nem vala semmi jámborságok, az kiben az Úr Isten gyönyörködhetett volna, azon kérik az Urat, hogy jusson eszébe, és tekéntszen az ő elejeknek szent és jámbor életekre, és azokhoz való jó kedvéért kegyelmezzen meg maradékjoknak is, ne haragudjék reájok.

Az harmadik részében az meghallott igéknek ismét térnek az könyörgésre, és megemlékeznek az Úrnak régen tött fogadására, megszabadulást kérnek [Ézs 63,18]: *Kevés ideig bírta az te örökségedet az te néped* etc. Ez igéknek fundamentuma vagyton amaz ígéletiben az Istennek, kit tőn Ábrahámnak, Gen. 13. [1Móz 13,14–15]: *Mondá az Úr Ábrahámnak, mikor elvélék Lót tőlle: Emeld fel szemeidet, mind az egész földet, az mellyet látsz, neked adom és az te magodnak mindörökkön-örökké.* Holott annakokáért az Úr Isten azt ígerte vala, hogy az Ábrahám magva mindörökké bírja Kánaán földét, illik és méltó dolog, hogy annak örökségéből az pogánokat kivesse, mert nemhogy örökké, de azt mondja itt az próféta, hogy igen kevés ideig bírták örökségül azt az földet az Izrael fiai. Hogy azért az Úr beszédének és fogadásának igazsága megálljon, szükség, hogy rajtok könyörülvén az pogán ellenséget onnat kivesse. De itt mondhatná valaki: Holott mostan nyilván vagyton, hogy az zsidók azt az Kánaán földét nem bírják, miképpen áll meg az Isten ígéletinek igazsága? Responsio: Erre [:mi így:] megfelelhetünk: Először nyilván vagyton ez, hogy az Szentírásban az örökkévaló üdő nem mindenkor vég nélkül való, hanem néha csak hosszú üdőt jegyez. Azért megáll az Isten fogadása, mert elég hosszú ideig lakták azt az földet az zsidók. Más az, hogy az Istennek [2/60:] fogadásit, és ígéletit mindenkor ha-val kell érteni, conditio alter. Megígéré azért az Isten, hogy Ábrahám maradékja bírja azt az földet <az zsidók> mindörökké, ha tudniillik az ő parancsolatiban jár. De ha gonosz életben, erkölcsben foglalja magát, onnat kiűzi, -veti őket, miképpen azután Mózes által nyilvánban megmagyaráztatá. Mivelhogy azért nem az Isten parancsolatiban élének az zsidók, hanem még az Isten Messiását is, szent Fiát megölik, méltán üzettenek ki az földnek örökségéből. Harmadszor, gyakorta az Istennek ígéletit nem testi, hanem lelki értelem szerént kell magyarázni,

² azt (tollhiba)

az mit jegyzett, és az mire nézett. Illyenképpen az Kánaán földe jegyzette az mennyei Jeruzsálemet, az Istennek országát, mint mondja az apostol, Hebr. [Zsid 12,28]. Az Ábrahám fiai jegyzték az igaz, hú keresztyéneket. Az hívek pedig mindörökké bírják az Istennek országát, és az ő bódogságoknak nem leszen vége. És így az Isten Ábrahámnak tött ígérete és fogadása beteljesedik.

De térjünk az igéknek magyarázatjára, lássuk meg, menemű szókkal élnek könyörgésekben [Ézs 63,18]: *Az mi ellenségink megtapodták az te szentségedet.* Úgy beszélik meg nyavalyájokat, hogy az ő károkkal összekötik az Úr nevének gyalázatját, hogy ha nem őérettek, akár csak őmagáért segítse meg őket. Elsőben említik az szent helynek, azaz a Templumnak és Jeruzsálemnek, mely helyt kiváltképpen az Ő tiszteletire választott vala, megferteztetését. Mert azt jegyzi az megtapodás. Másodsor azt jelentik, hogy noha ők eddig Isten népének hívatának, de szinte olyanokká löttenek, mintha nem voltának volna az Istennek ótalma alatt, kiért az Úr nevének nagy gyalázatja vagon. Mert az pogánok ebből azt ítélik, hogy avagy nem volt az zsidók Istenének hatalma arra, hogy őket megótalmazhassa ellenek, avagy hogy nem akarta ótalmazni, kiből azt gondolhatják, hogy az Isten nem tökéletes az ő cselekedetiben. Mert az kiket egyszer ótalma alá fog és keze alá veszen, azután elhagyja és prédára bocsátja, mellyekből az Istennek [2/61:] böcsülete és szent neve káromlatik. Azt jelentik azért az zsidók, hogy ők nem annyira keseregnek az őmagok veszedelmén, [noha] maga az is nagy, mint az Úr nevének gyalázatján. Hogy azért ez ne legyen, és inkább ki ne terjedjen, illik, hogy az ő bűnös fiainak vétkeket megbocsássa, vélek megbékéljék, és az hűtötlén pogán népnek káromlásától az ő dücsőségét mentse meg, és mutassa meg hatalmaságát. Illyenképpen esedeznek vala régen az Izrael fiai az könyörülő Isten előtt nyomorúságoknak idején, kiket jó és illendő minekünk is követnünk. Mert az miképpen gyakorta megmutogattuk, az zsidóknak privilégiuma, és az Isten előtt való kedves voltak mireánk szállott, és szinte olyan kegyes Atyánk most minekünk, mint azoknak régen.

Látjuk pedig Őfelségének azon haragját, fenyegetését rajtunk. Az pogán ellenségnek hasonló dühösségét és szándékát ellenünk. Bizony, mi is mondhatjuk, hogy nincs több Atyánk, több ótalmunk Őfelségénél, és ha ő elhagy, nem tudunk hová lenni. Őfelsége lágyítsa meg az mi kő-, és kemény szűveinket, hogy az ő parancsolatinak szerelme gerjedjen fel bennünk, és az ő utait kövessük gyönyörűséggel, az mint mondá Krisztus Urunk [Mt 11,29–30]: *Vegyétek fel az én igámat, mert gyönyörűséges, az én terhemet, mert könnyű.* Ha erre törhetnök magunkat, minden kétség nélkül remélhetnök megmaradásunkat. De ha szinte ezt nem cselekedjük is, minthogy nem úgy készültünk, Őfelsége ne nézze az mi bűneinket, hanem az Ő nagy nevéért tartson meg, hogy az mi utolsó veszedelmünkkel együtt ne káromlattassék az pogánok közt az Ő szentséges és az Ő szerelmes Fiának neve. Amen.³

³ A margón elhalványult rubrumos bejegyzés: Hoc die // erat 30 Aug. // A. 1594. // Comprehendebantur // ... a C...- // ... 12 proce-// res regni Trans- // silvaniae.

106. beszéd (S)

[2/61:] **Concio CVI. Psal. 120. [Zsolt 121,1]:**

Felemelem az én szemeimet az hegyekre, honnan jó énnekem segítségem etc.

Mely erőtelen és elégtelen legyen az ember az ő dolgainak véghezvitelire isteni segítség nélkül, nemcsak az Istennek könyve, az régi szenteknek példája bizonyítja, hanem az pogánoknak is [2/62:] cselekedetek megmutatják. Mert noha ők csak az külső okosságtól, nem az Istennek megíratott és kiadott törvényétől viseltettek, de mégis egyebeknek is azt hatták, és őmagok is azt mívelték, hogy minden dolgoknak kezdetiben az Istent hitták segítségül, és tőlle kértek azoknak elvégzésére való erőt. De ezekről bővebb tanúságunk és több példáink vadnak az Úrnak választott népe között, kikre illik nekünk mint egy tükörben néznünk, és azokat életünknek folyásában követnünk.

Ez meghallott dicséretben íratik meg, az régi szent királyok és az Istennek választott hívei miképpen indultanak hadban, mire néztek főképpen, és honnat vártak és reménlettek minden segítséget és ellenségen való diadalmat. Vagyon ez éneknek két része. Az elsőben megjelenti, az király miben bízik, és honnat várjon segítséget, ótalmat az ő ügyében. Az másodikban az községnek imádsága íratik meg, miképpen ajánlották az Úr Istennek gondjaviselése és ótalma alá fejedelmeket.

Az első része imez igékben vagyon [Zsolt 121,1]: *Felemelem az én szemeimet etc.* Soha oly eszes ember nem lehet, az mint az következő dolgokról nem gondolkodhatik, hogy sok különben ne essék, az mint ő ítélte volna. Efféle véletlen eseteket penig mind régen az pogánság, s mind most közönségesen az emberek szerencséinek és történetnek szoktak mondani. De ha erről valóban akarunk szólni, és igaz értelemben lenni, ez semmi nem egyéb, hanem az Istennek titkos tanácsa és elvégzett akarátja, kit az emberi okosság és elme meg nem foghat, és semmi jelekből meg nem ismerheti. Mert nem akarta az Úr Isten, hogy Őfelségének szándékát valaki elébb megtudhassa, hanem immár mikor meglőtt és végbenment. Ha penig valami dologban efféle véletlen esetek szoktak történni, bizony, főképpen az hadakozásban, mellyekben gyakorta sok eszes és tudós hadnagyk megcsalatoznak, és az meglőtt dolgokon csak csudálkoznak. Méltán annakokáért minden eszes fejedelmek és hadnagyk egyéb dolgokban is,

[:János:]¹

de főképpen hadban induláskor támasztják minden ügyeket az Úr Istennek gondjaviselésére, és Őfelségétől kívánnak és várnak minden segítséget, <és őt> [2/63:] tudván azt, hogy az ő okosságokkal az hadban való dolgokat nem igazgathatják, és sokak nem az ő rendelések, hanem az Úrnak végezése szerint esnek. Szent Dávid is azért mint bölcs fejedelem, ki sok hadakat viselt vala, az ő ellenségére akarván indulni, ez igékben azt jelenti, hogy ő minden bizodalját vetette csak az Úrnak segítségével. De lássuk meg ez igéket [Zsolt 121,1]: *Felemelem az én szemeimet az hegyekre, honnan jó* etc. Meg akarván mutatni az szent király az ő vigyázását és hadindításkor való szorgalmatosságát, él hasonlatossággal, hogy miképpen az megszállott várban valók, és minden segítségtől elhagyatott és megfogyatkozott emberek mindenfelé tekintélnek, mindenünnét várnak segedelmet, azonképpen ő is az ellenségre akarván indulni, megnézelte és eltekéntélte, ha valami erőhez és segítséghez bízhatnék. Hogy pedig említi az hegyeket, néz az megszorult embereknek szokásokra, kik magas hegyekre szoktak felállani, és úgy nézni, ha valahonnan jó segítségek. Avagy, minthogy az hegyeken szoktak erős várak lenni, és azokban laknak jó vitézek, gyakorta az ellenségtől környülvetetett ember szokta olyan helyekre fordítani szemeit. Némelyek azt mondják, hogy nézett itt Dávid az Sion várának állására, mely nagy hegyen vala, és az hol vala az Istennek frigyládája, honnat az Úr az ő kegyelmességét és jókedvét bocsátja vala az zsidókra. Azért ez igéssel azt akarta jelenteni, hogy ő vár segítséget az Úrtól, kinek jelenvoltának bizonsága vala az Sion hegye, tudniillik az frigy ládája. Némelyek pedig az hegyeknek igéjén értik az mennyet és az egeket, kik fenn és magas helyen vadnak, mint az hegyek. De ha az históriákból kellene ez igéket megmagyaráznunk, netalán ez dicsíretben nézett szent Dávid arra, az mint olvassuk 2. Reg. 5. [2Sám 5,22–25]. Mert mikor Dávid ellen az filiszteusok feltámadtak volna, és Dávid az Urat megkérdezte volna, ha rájok menjen, azt felelé az Úr neki, hogy hátok megé kerüljön, és mikor látja, hogy az fáknak teteje zúg és mozog, ő is mindjára az ellenségre rohanjon, mert az Úr akkor indul meg az filiszteusokra. Emlékeztvén azért Dávid erre, az Úr ígéretire, mondja, hogy nézett ő, és tekintett az hegyekre, hogy ott [2/64:] eszében vehetné, mikor indulna meg az fáknak teteje, mert mindjára abból eszében veheti, hogy neki segítség jó. De valamit értett az hegyeknek igéjén, megmagyarázza az következő igékben, mihez volt bizodalma és reménsége [Zsolt 121,2]: *Az Úr az én segítségem, ki teremtette az mennyet* etc. Ez igékben azt jelenti meg, hogy noha ő szorgalmason vigyázott, mindeneket megnézelt, az miben szokott ember bízni, és az miben vethetné reménségét, de ő nem talált semmit, mihez ragaszkozhatnék, többet az Úr Istennél.

Azt is pedig megmagyarázza, kicsoda az az Isten [Zsolt 121,2]: *Az, az ki teremtette az mennyet és földet*. Mert ugyanis bizony nincs ennél több magától való Isten. Az többi: mondatnak isteneknek, de ez nemcsak mondatik, hanem ugyan az. Mindenütt pedig így adja minekünk előnkben az Írás az igaz Istent. Sőt, Jer. 10. [Jer. 10,11] ugyan saját és tulajdon bélyegnek mondja,

¹ tollpróba

hogy az ki az kívül Istennek mondatik, átokra méltó: *Az mely istenek, úgy-mond, nem teremttették az mennyet és földet, elveszenek az menny alól és föld fellyül.* Mely mondást nem kell érteni azokról az istenekről, kiket az egy igaz Isten méltóságra felemel és isteni nevezettel feltisztel, mint az fejedelmeket, bírákat, királyokat etc. Hanem főképpen az bálványokról, kik az egy igaz Istennek méltóságát rontják. Mert ha ezt így nem érted, meg kellene átkozni az királyokat és bírákat is, de meg vagyon tiltva [2Móz 22,27; ApCsel 23,5]: *Az te nemzetséged fejedelmét meg ne átkozd.* Az olyan isten azért, az ki az mennyet, földet nem teremtette, és az kit az egy Isten nem tött istenné, méltó arra az átokra, az kiről szól ott Jeremiás.

Ki legyen pedig az az Isten, aki teremtette az mennyet és földet, megmondja Krisztus Urunk Matth. 11. [Mt 11,25], az apostolok Act. 4. [ApCsel 4,24], sőt mindjárt megtalálod az Credónak az elein. Ez igékben pedig vagyon főképpen az fejedelmeknek két tanúságok. Egyik, mikor hadat indítanak, ne tartsák azt játéknak, hanem szorgalmatosan vigyázzanak, és mindenfelől segítséget keressenek, szerezzenek, mert azt mondja itt Dávid [Zsolt 121,1], hogy ő az hegyekre felemelte szemeit, ha valahunnét jó segítsége. Azaz nem restelkedett, hanem minden segítségekre és erősségekre tekintélt, és jól [2/65:] meggondolta erejét, minden tehetségét, hatalmasságát. Mert bizonyára nincsen az veszedelemnek nagyobb jelensége, és az hadnagynak, fejedelemnek tudatlanságát ki inkább megmutassa, mint mikor ellenségét megutálja és semminek tartja. Ez felől sok példákat, sok szép sentenciákat hallottunk, olvastunk, látunk, kiket most nem szükséges elszámálnunk.

Második tanúság, hogy soha senkinek is annyi vitéze, népe, kővára, fegyvere, lova ne legyen, hogy azokban vesse remenségét, és az diadalmat azokban helyeztesse. Hallod-e, mit mond Dávid, minekutánna az ő segítségét eltekéntélte volna? [Zsolt 121,1] *Az én segítségem* etc. Jó vitézember vala Dávid, sok erős vitézi, jó fegyveres népe, sok kővári, erősségi valának, de mégis nem nyughaték meg szüve, sem nem ragaszkodhaték azokhoz, hanem felemelé lelkének szemeit, az Úrhoz felkiálta.¹ Ha azért az ellenségen való győzelem csak az Úrtól vagyon, bizony nem lehet senkinek annyi erőssége, annyi népe, hogy diadalmat várhasson, ha az Úr segítséggel nem leszen, Ófelsége mellette és vele nem hadakozik. Az miképpen megtetszik az izraeliták példájokból, Num. 14. [4Móz 14,42], mikor Mózes akarhatja ellen az ellenségre akarának menni, mondá nekik: *Ne menjetek el, mert nincs az Úr veletek, leomlottok az tü ellenségetek előtt.* S úgy lón. Azért az miképpen az Úrban kell vetni remenségét az fejedelemnek az hadnak viselésében, azonképpen Ófelsége akaratójából kell meg is indulni és feltámadni. No, ez első része ez dicsíretnek, az melyben meghallók, az szent Dávid király menemű szüvel indított hadat, és miben volt remensége, bizodalma.

Immár az második részében az íratik meg, micsoda áldomást mondott az föld népe, az ország, és az alatta valók mit kívántak neki [Zsolt 121,3]: *Ne*

¹ az Úrhoz felkiálta az Úrhoz (szóketőzés)

engedje, hogy megcsiszamodjék lábad etc. Igazan mondta az Sirák fia Cap. 10 [Sir 10,2]: *Az menemű az népnek bírója, [2/66:] olyanok az szolgálói is. Az menemű az városnak fejedelme, olyanok az lakos polgárok is.* Minthogy szent király vala Dávid, és az Úrtól vár vala minden ügyében segítséget, azonképpen az község azon utat követé, és az ő fejedelmét ajánlja ez igékben az Úr gondviselése alá, és biztatja is az Istennek ótalmazásával. Mivelhogy penig az hadakozó embernek kétféle nyavalyája és bántása eshetik, elsőben az el-lenségétől, másodsor az időnek alkolmatlan állapotjából, kívánják itt az otthonmaradó népek az papokkal egyetemben, hogy az Úr Isten mind az kettőtől megóalmazza. Sőt, ugyan biztatják, hogy egyiktől sem leszen semmi bántása Dávidnak.

Az első nyavalyának eltávoztatásáról így szólnak [Zsolt 121,3]: *Ne engedje, hogy megtántorodjék lábad* etc. Az láb gyakorta vetetik az Írásban az járásért, minthogy annak eszköze. Az járás penig az ember életének teljes folyásáért és magaviseléséért. Azt kívánják azért, hogy semmi igyekezetiben, semmi szándékában szent Dávid meg ne ütközzék, ez elkezdett dolgában meg ne csalatkozzék, hanem egyenesen véghezvihesse, az mihez fog. Mikképpen az láb is akkor jár el tisztiben, mikor meg nem iszamodik és meg nem tántorodik. Hasonlóképpen szól ezen szent Dávid Ps. 90. [Zsolt 91,11–12]: *Nem járul tehozzád semmi nyavalya, és az ostor az te hajlékodbán. Mert az ő angyalinak parancsol felölled, hogy őrizzenek téged minden utaidban, kezekben hordozzanak téged, hogy meg ne üssed lábadot az kőben.* De mivelhogy soha az ember magától elég eszes nem lehet, hanem ha igazgattatik attól, az ki semmiben meg nem csalatkozik, kívánják azt, hogy legyen az ő királyoknak igazgatója, vezére és gondjaviselője az Úr Isten.

Az vezértől és gondviselőtől két dolog kívántatik. Elsőben, hogy vigyázó [2/67:] legyen. Másodsor, nagy ereje legyen az megóalmazásra. Azt magyarázzák itt az könyörgő népek, hogy mind az kettő megtalálhatik abban az Úrban, az kinek gondjaviselése alá ajánlják Dávidot [Zsolt 121,4]: *Ne szunnyodjon, úgymond, aki őriz téged, íme, nem szunnyodoz, sem nem aluszik az, ki Izraelt őrizi.* Néha az Írás, szabván magát az emberi elmének gyarlóságához, szól az Úr Isten felől nem az ő tulajdonsága, hanem az mi szokásunk szerént. De gyakrabban, az mikor az szükség kívánja, kimagyarázza igyenesen Ófelségének mivoltát. Bizonyára minthogy minden jóságoknak bőséges kútfeje, és ugyan fészke az Úr Isten, azképpen semmi fogyatkozás Ófelségéhez soha nem fér. Az álom penig és alvás nyilván vagon, hogy az élő állatokban vagon az gyarlóság miatt, mert az külső érzékségek az szüntelenvaló vigyázásban megfáradnak és fogyatkoznak. És ha nyugodalmok nem leszen, teljességgel elmúlnak, -vesznek. Nem ilyen penig az halhatatlan Isten, ki soha semmiben meg nem fárad, sem meg nem fogyatkozik, tehát nem szűkölködik nyugodalom nélkül is. Mindenkor vigyáznak azért az ő szent szemei, soha el nem hunynak, hanem az ő teremtett állatira szüntelen néznek, és semmi azoknak világa előtt el nem rejtezhetik. Azt mondja itt az szent nép, hogy nemhogy alunnék, de csak in-

gyen sem szunnyadoz Ófelsége. Hogy pedig az Istent Izrael őrizőjének nevezi, megjelenti, hogy az fejedelmek közönséges személyek. De mivelhogy haszontalan az vigyázás segítség nélkül, mert akármin nézz valakire, de ha meg nem segéted nyavalyájában, semmit nem használ az nyomorult vele.

Azt mondják másodszer, hogy nemcsak vigyáz az Úr Isten Dávidra, hanem ótalmazza és segétti is [Zsolt 121,5]: *Az Úr őriz téged, az Úr az te ótalmad jobb kezed felől* etc. [2/68:] Innét pedig megtanulhatjuk az gonoszoknak és az jóknak különbségét. Mert az Úr Isten közönségesképpen mindenekre vigyáz, mind jóra s mind gonoszra, és nemkülönben látja az hamissaknak álnokságokat, mint az jámboroknak jócselekedeteket, noha úgy tetszik az embereknek néha, és főképpen az istenteleneknek, hogy az ő alattomban való csalárd és hamis cselekedeteket az Úr Isten nem látja, nem tudja. Kikre panaszkodik az Úr Esa. 29. [Ézs 29,15]: *Jaj tünektek, kik mély szívűitek vattok, hogy elrejtétek tanácsokat.*[†] Psal. 40. v. 20.[!] [Zsolt 40,2]: *Veszteg ülvén szállasz vala* etc. Látja tehát bizony az Úr, és vigyáz az gonoszokra is egyaránt, mint az jókra, de azért csak az jókat segétti és ótalmazza. Azt mondják azért itt ezek Dávid felől, hogy nemcsak vigyáz az Úr őreá, mely köz neki az gonoszokkal, hanem meg is segétti, mellyet szokott cselekedni csak az jámborokkal.

Mondám, hogy az hadakozásoknak nemcsak ez ellenségtől, hanem az üdőnek alkalmatlan állapotjától is vagon bántások, de ezfől is bátorítják az ő fejedelmeket ez könyörgő népek [Zsolt 121,6]: *Nappal az hevűség nem éget meg téged, sem* etc. Ez igéket kell értenünk és magyaráznunk annak az földnek és országnak állapotja szerént, az hol Dávid és az Izrael fiai laknak vala. Mert Kánaán földén nem annyira vagon az embereknek bántására az sok eső és az hideg, mint az hevűség, mert az az ország igen meleg, és nyárban főképpen, az mikor az hadat szokták viselni, ritkán leszen esső, mert az napnak hevűsége megemésztí az fellegeket, és nem lehet esső belőlle. Igen ártalmas pedig ott az hevűség. Innét olvassuk Judith. 8. [Jud 8,2–3], hogy Manassé, Juditnak az ura abba hala meg, hogy aratáskor napestig lón az aratókkal, az nagy hevűség általveré az fejét, és [2/69:] meghala bele. Sőt, mikor az zsidók 40 esztendeig búdosnak az pusztában, az Úr Isten ködöt szállít vala közikben, az ki őket meghűvösíttené, mint megolvashadd Num. 10. [4Móz 10,11–12]. Nem ok nélkül mondja tehát itt [Zsolt 121,6] az közűség, hogy az Úr megőrizi Dávidot, hogy nappal az hevűség ártalmára ne legyen. Hogy pedig azt mondják [Zsolt 121,6], *sem az hold éjjel*, nyilván vagon, hogy efféle meleg országokban lakó embereknek, kiknek testek az hevűséghez szokott, hamarabb árt akármí kicsin hűvűség is, hogynem mint az hideg országbelieknek. Minthogy pedig éjjel az ég meg szokott hűvűsödni, és az hold is az nedvűséget öregbíti, ártalmas az éjjeli hűvűség is azoknak az embereknek. Sőt, az természettudó és orvosdoktorok azt írják, hogy az holdnak világa sok nyavalyát szerez embernek, az ki gyakran éjjel az holdvilágon jár és aluszik, mert az agyvelőt megbántja, és annak természet szerént való állapotját megbontja.

In summa, azt akarják ezek jelteni, hogy semmi üdőben, sem éjjel, sem nappal az Úrnak gondviselése el nem távozik Dávidtól, hanem mindenkor Ófelsége megőrzi minden gonosztól. Továbbá szabad minekünk efféle mondásokat alkalmaztatnunk az mi országunkra és az mi állapotunkra. Úgyhogy ha minálunk az sok esső és az hidegség ártalmasb az hevűségnél és holdnak fényénél, méltán mondhatjuk, hogy mind az essőtől s mind az hidegségtől megóalmazza az Úr Isten az övéit. Mint gyakorta olvassuk az Írásban, hogy az Úr Isten ígéri az zsidóknak, hogy olajfájokat és figefájokat megtartja, termővé teszi, de holott nekünk afféle gyümölcsfáink nincsenek, értsük az mi gyümölcsfáinkról. Mert immár az élő Istennek [2/70:] nemcsak abban az országban, ahol ezek teremnek, vadnak választott fiai, mint régen, hanem az Jézus Krisztusban való hűt által az éjszaki és hideg országokban is. Az hol ha efféle gyümölcs nincs is, vagyon egyéb testnek táplálására való ajándéka és földi veteményeknek áldása. De mivelhogy annyi sokféle nyavalyák és véletlen veszélyek találják az embert, főképpen hadakozásnak idején, hogy az ember meg sem tudná gondolni, nemhogy elészámálhatná.

Mind egy csomóban bekötik utolszor, és mondák [Zsolt 121,7]: *Az Úr őrizzen meg téged minden gonosztól, az Úr őrizze meg az te lelkedet, azaz életedet.* Mert gyakorta az Szentírásban az lélek vetetik az életért, mint mikor mondá Krisztus Urunk [Lk 9,24]: *Az ki megtartja az ő lelkét, elveszti azt* etc. [Zsolt 121,8]: *Az Úr őrizze meg az te jövősedet és kimeneteledet, azaz az miképpen szoktunk szólni, az Úr Isten viseljen békével, és hozzon meg egészségben.* [Zsolt 121,8]: *Mostantól fogva mindörökké, azaz nemcsak ez mostani ügyedben legyen melletted, hanem egyébkor is mindenkor áldjon meg, és tegyen szerencsésé minden utaidban, dolgaidban.*

Ezekből immár megértők, az régi szent királyok miképpen indítottak hadat, mihez bíztanak, mit viseltek előttek, és viszontag az község, az egyházi szolgálak menemű áldomással bocsáták el az hadnépet, és miképpen könyörgöttek megmaradásokért, jó szerencséjükért. Ezeket pedig az Úr Isten örök emlékezetre megíratta az mi tanúságunkra, hogy hasonló ügyekben hasonlóképpen viseljük mi is magunkat, mert hasonló dolgoknak hasonló végek és kimenetelek vagyon, miképpen az ellenközőknek ellenköze. Mi is hadat akarunk indítani, avagy inkább el is indítottuk. Ómagában az hadakozás nem kárhoztatandó, mert az régi szent királyok is mikor az szükség kívánta, hadakoztanak. Csakhogy meglássuk, hogy mind az hadnagyok, és az kik okai az hadnak [2/71:] elkezdésének, mind az hadbeli emberek úgy viseljék magokat, az mint az Úrnak törvénye parancsolatja, és az szent királyok példája mutatja. Meghallók, hogy noha Dávid jó vitéz vala, népe sok, erős, nem fegyvertelen vala, de azért azt mondja, hogy csak az Úr az ő segítsége és bizodalma. Tehát az hadindító ne bizzék sem az ő karjának erejében, sem az szomszéd királyoknak segítségében. Mert tudd-e, mit mond az Úr Esa. 31. [Ézs 31,1]: *Jaj azoknak, kik Egyiptumba mennek segítségért az lovakban bízván.* Nem illik tehát senkinek az külső segítségében vetni bizodalmit, hanem az mint itt szólla Dávid [Zsolt 121,2]: *Az Úrtól az én segítségem* etc. Illyen

bizodalomban lehet penig csak az, ki jó lelkiismerettel mondhatja, hogy nem valami külső, hiú dücsőségnek kereséséért, sem gazdagságnak, uraságnak megnyeréséért, hanem az közönséges megmaradásért, és az Úr Isten tisztességének megóalmazásáért, és az igazságért fogott fegyvert, és indított hadat. Az mikor az hadnagy ilyen indulattal vagyon, és bízvást helyhezveti az Úrban reménségét, szükség, hogy az ország népe, az község, az kinek oltalmáért indíttatott az had, jót kívánjon, áldomást vessen az vitézekre és az hadban menőkre, az miképpen itt meghallók. Mert az Úr Isten az szegény népnek és az sokaságnak könyörgését, kívánságát be szokta teljesíteni.

De kicsodákat szokott az szegény község áldani, és kiknek kíván jókat? Bizony nem azoknak, az kik istentelenül őket kóborolják [a. m. prédálják], dúlják, fosztják, és éhhez halókká teszik, az miképpen az mi hadban indult vitézink és legényink cselekednek. Azt mondják, hogy ótalmunkra vadságnak, azért készültek, hogy békességben maradhassunk. Másfelől minden javokat, marhájokat az szegénységnek eldúlják [a. m. elrabolják], kóborolják, akár az ellenség eméssze meg, s akár efféle istentelenek. Sőt, még az keservesb, hogy az kitől ótalmat várnánk, azok emésztnek meg, és az kikért véreket kellene kiontaniok, azokat szidalommal, vereséggel illetik, minden marhájoktól megfosztják.

[2/72:] Azért az áldomás helyett átkot kiáltnak fejekre. Hallanád csak, azt hiszem, gyakran hallod is, mint áldnak, bizony nem mondják, az mint az Izrael fiai [Zsolt 121,8]: *Az Úr őrizze meg bejövésedet és kimenésedet.* Hanem azt kiáltják sírva: *Az Isten odaveszessen, soha egy se forduljon haza [a. m. térjen haza] bennetek, megszakadjon nyakad lovad hátáról!* Mondanád: Nem vennék el semmit is, de szűkölködöm, nincs mit tennem, mert széllel nem élhetek. Responsio: Hallottad-e azt, hogy bódog az a nemzetség, az mely békességnek idején az hadról gondolkodik? Tudd-e, mit mondnak az magyarok? Nem akkor kell az lovat hízlalni, mikor az hadban kell indulni. Úgy tetszik, elég ideje vagyon, az miolta békességben nyugszunk, akkor jutott volna azért eszedben az hadban való készület, és mind arravaló szerzőköt s mind költséget akkor gyűjtöttél volna. Azért voltál szabados, az közönséges terehnek [a. m. tehernek] és szolgálatnak viseléséből kivetett. Azért volt jobbágyod, hogy ez mostani üdöre keress. Ne költötted volna pénzedet haszontalan, heábaló dolgokra, cifrára. Nem így mentek az régi rómaiak az hadban, hanem ki-ki gyűszőjét [a. m. erszényét] derekára köti vala, úgy indul vala el, nem kóborolják, sem dúlják vala el azoknak marhájokat, az kiknek ótalmára készültek vala fel. Mondanád: No, én is tudnám ezután, de most, minthogy nem tudtam reátartozni, készületlen vagyok, azért nincs mit tennem, prédával kell élnem. Vaj, nem ez az regula, hanem ha nem tudtad, és az te hivatalod, tiszted eszedben nem jutott, bűnhődjél, lokolj, koplalj érette! Vagy add el mindenedet, az mit békességnek idején szerzettél, és meg se bántsad az másét. Vagy ha prédálni akarsz, ahol [a. m. amott] az ellenség földje, ott menj zsákmányra azokra, marhájokból gazdagodjál meg!

Az fizetett zsoldos népnek pedig sokkal külömb és könnyebben vagyon dolga, megmondja Baptista János, azok mit cselekedjenek, Luc. 3. [Lk 3,14]: *Senkit, úgymond, meg ne rázzatok, senkin ne patvarkodjatok, elégedjete meg az tü hópénzetekkel.* Ha azt mondod, hogy nem éred meg velem, [2/73:] vaj megéred, csakhogy az költséghez képest lakjál. Mert nem menyegzőben, sem lakodalomban megyen, az ki hadban indul. Szenvedni, túrni, hévet, hideget, éhséget, szomjúságot kell látni az táborban való vitézeknek. Mondanád: No, ki látott szent hadat? Nem az evangélium szerint járhatunk az hadban, vaj, meglehetne ott is, ha akarnál. Sőt, még az pogán fejedelmek is tartották olyan disciplinában az ő vitézeket, mint másszor is megmondtam, amaz római Aurelius² császár menemű levelet írt vala az táborban egy hadnagyának: *Ha hadnagy akarsz lenni, sőt, ha élni akarsz, az legények kezét megtartóztatod, senki másnak csak egy tyúkiát se vegye el, senki az juhhoz ne nyúljon, szőlőgerezdet senki le ne szakasszon, az gabonát el ne tapodja, olajt, sőt, fát senki erővel ne vegyen, ki-ki az ő zsoldjával megelégedjék!** Ha azért az pogánok ezt megmívelték, bizony mi is megmívelhetnők, sőt, hogy azok megmívelték és mi nem míveljük, nemcsak szemérem, hanem örök kárhozat.

Azt tudod-e [a. m. úgy gondolod-e], hogy az szegényeknek, kiket megnyomorítottok, kiáltások és siralmok az Úrhoz fel nem hat? Azt tudod-e, hogy az átkok, kikkel beborítanak, nem foganatosok? Félek bizony, s igen félek rajta, hogy leszen oly üdő, az mikor eszedben jut ez mostani prédálás, és késén [a. m. későn] kezded sírva magadat kárhozatni. Énnekem ugyan nincs egyéb reménségem, hanem mikor azt gondolom, hogy az Úr Istennek szokása ez, hogy egyik bűnös népet más vétkes nemzetséggel megbüntesse, mint az bűnös Izrael fiait az kegyetlen pogánság által, hanem ha nekünk is az Isten csak azért adna diadalmat, hogy az bűnös török nemzetséget általunk megbüntesse. Mert bizony mi nem érdemljük, sem nem úgy viseljük magunkat, hogy megérdemelnők, hogy az Úr együtt hadakozzék velünk. Minthogy pedig ez bizontalan, és csak Őfelsége tudja, mit végezett az pogán nemzetség felől, meddig akarja, hogy uralkodjék az keresztyéneken, és [2/74:] ki által verje meg és mikor őket. Én azt mondanám, hogy efféle vak reménségben ne bíznának, hogy az Isten elhozta immár az ő óráját, ideje, hogy megromoljon, mert ezt csak az Úr tudja, hanem nyúlnánk az bizonyoshoz, aki meg nem csalhat, tudniillik indítanók az hadat az Úr nevében, az Úr tisztessége óalmazására, mi magunk jobbulnánk meg, viselnénk szent hadat. Az mi tagunkat, nevünket, ne dúlnók, nyúznók, fosztanók, az Urat fertelmes életünkkel, undok szitkozódásinkkal ne búsítanók. Így lenne, hogy mikor az hadban indulunk, az község is áldana, érettünk könyörgene, megmaradásunkat kívánná, és az Úr Isten is megsegéttene, velünk lenne.

Ez nem vak, hanem bizonyos reménség volna, és így bizonynal hirdetnők és hihetnők, hogy az pogánságot általunk megrontja, és nekünk őellenek

* *Hist. Aug. Div. Aurel.* VII. 5–6. Az idézet a kor prédikációirodalmában gyakran ismételt hely.

² *Aureinus* (tollhiba)

diadalmat és győzedelmet ad. De ha ezt nem míveljük és nem követjük, igen félek rajta, hogy nem az mi remétségünk, az mi kérkedésünk, hanem az nyomorult községnek átka teljesedik be fejünken. Kitől az mi kegyelmes Atyánk az ő nagy irgalmasságából ótalmazzon meg. Ámen.

107. beszéd (S)

[2/74:] **Concio CVII. Ecclesiastae cap. 9. [Préd 9,12]:**

Nem tudja az ember az ő végét, hanem miképpen az halak megfogatnak horoggal etc.

Az emberek életének gyarlóságáról nemcsak az Szentírás, hanem az pogán bölcsek is sokat szólottanak, de elég világosan ezt az mindennapi példák is megmutatják. Mindazáltal oly igen belénk ött [a. m. belénk ette magát, belénk ivódott] ezvilági életünknek és jovainknak szerelme, hogy csak igen ritkán jut eszünkben, és akkor is igen gyorsan elfelejtjük, hogy [3Móz 25,23; Zsolt 39,13] itt zsellérek vagyunk, és mint egy vendég, fogadóháznál lakunk. Nem árt annakokáért gyakran való emlékezettel magunkat felszerkentenünk, és az mi elmúlándó állapotunkról gondolkodván az megmaradandó hazáról, [2/75:] szorgalmatosban, hogyanem mint szoktunk, gondot viselnünk. Ez elészámlált egynéhány igékben azt mondja meg Bölcs Salamon, mely bizontalan és reméttelen legyen az embernek halála, mellyet két szép és illendő hasonlatossággal magyaráz meg [Préd 9,12]: *Nem tudja*, úgymond, *az ember az ő végét*. Noha az Úr Isten több ajándéki között oly okossággal is szerette az emberi nemzetet, hogy nemcsak az elmúltról gondolkodhatik, az jelenvalókat elrendelheti, hanem az jövendőkhöz is alkalmason arányozhat, de azért az következendő dolgoknak bizonyosan való tudását az Úr Isten csak az ő hatalmában és értelmében helyeztette. Ez az oka, hogy Őfelsége ugyan nagy fenyték alatt megtiltotta, hogy az jövendő dolgoknak tudásában senki fejét ne törje, varázslókat, jövendölőket, búbajosokat, babonásokat gyűlöljön, eltávoztasson, és azoknak szava után ne induljon, se tőlök ne függjen, ne tudakozzék. Sőt, még az pogánok is gyakorta afféle jövendölőket várasokból, országokból kihajtottanak, kergettenek, mint az historiák megmutatják. És sokan bölcs írásokkal megbizonyították, hogy afféle jövendölő tudománynak semmi igaz fundamentuma nincsen, az mint ezen Salamon ide feljebb cap. 8. [Préd 8,17] azt mondja, hogy az ember semmiképpen az jövendőket meg nem tudhatja, mert ez csak az Úrnak tulajdonsága, az mint mondá Esa. 45. [Ézs 45,22]: *Ezt mondja az Úr, az Izraelnek szente: Az jövendőkről éntőllem tudakozzatok*. Et cap. 46. [Ézs 46,9]: *Emlékezzetek meg az régi üdökről, mert én vagyok Isten, és senki nincsen küvvüllem Isten,*

*sem énhozzám hasonló, ki meg tudná mondani kezdetről fogva az legutol-
sót, és eleitől fogva azt, az mi még ingyen sincsen.*

Noha azért az jövődök ilyen nagy homályban vadnak, és senki azoknak bizonyos tudását magának nem tulajdoníthatja, de főképpen halálunknak óráját senki nem tudhatja, ha szintén egyéb dolgokhoz [2/76:] alkalmason aránzhat [a. m. gondolhat] is. Azért mondja itt az Bölcs [Préd 9,12]: *Nem tudja az ember az ő végét* etc. Mi legyen pedig annak az oka, hogy az Úr Isten ezt az emberektől eltitkolta, noha mi végére nem mehetünk, és ugyan nem is illik az Őfelsége dolgait az mi rövid és csekély elménk szerint vizsgálunk, de mindazáltal gondolkodhatunk felőle. Mert elsőben ezzel akarta megmutatni az Úr az ő méltóságát és az emberi állatnál feljebb való voltát, hogy az jövődök tudását magának tartotta. Anélkül is elég kevély az ember csak Istennek az egyéb ajándékival is, ha ezt is értené, annál inkább elhinné magát, és mind Istenről, s mind tisztiről inkább elfeledkez-
nék. Másodszer, ugyan nem is volna hasznos embernek ezt tudni, mert az ki tudná, hogy keveset él, annak élete csak szomorúság, bú, bánat volna, és sem Istennek, sem felebarátjának jó és víg kedvvel nem szolgálhatna. Az ki pedig értené, hogy sokáig él, életének virágát fertelmességben, gonoszságban töltené el, és csak utolsó részében foglalná magát az isteni szolgálatban és tiszteletben. Nem jó pedig, azt mondja egy bölcs [Préd 11], az ifjúságnak virágát adni az ördögnek, az vénségnek pedig seprejét az Istennek ajánlani. Végezetre, ezzel az Úr Isten akarta az embereket szüntelen való vigyázásban tartani. Mert ha tudná az ember az ő végét, csak akkor lenne az ő dolgaiban szorgalmatos, mikor elészólítják, azelőtt az örömben[?] és egyéb haszontalan dolgokban töltené idejét. De mivelhogy nem tudja, mikor költöztetik innét el, az kinek esze vagyon, mindenkor vigyáz, és készen várja az ő Urát (óráját), miképpen Krisztus Urunk amaz gazdának, ki idegen országban ment volt, szolgálainak példáiában megmutatja, és azt mondja [Mt 24,46]: *Bódog szolgál az, akit az gazda úgy talál visszajöttében, hogy az ő tisztiben jár.* Ezekért és hasonló okokért, mellyeket mi meg nem tudhatunk, |: megteszik:|, hogy soha senki oly bölcs és eszes ember nem [2/77:] lehet, ki az ő halálának óráját tudhassa. De mondaná valaki: Nám, az mindennapi példákából minden megtanulta azt, sőt, az természetnek folyása is azt bizonyítja, hogy az minek eleje volt, annak vége is legyen. Hogyhogy vagyon tehát, hogy azt mondja Salamon, hogy nem tudja az ember az ő végét? Vedd eszedben, kettő az dolog. Egyik az, hogy embernek meg kell halni. Más az, mikor, hol és mi módon hal meg. Az első bizonyos, és mindeneknél nyilván vagyon. Az másik bizonytalan, és senki nem tudja. Az halált tudjuk, de az környülle való dolgokat nem tudjuk. Ez környülálló dolgok pedig, főképpen három. Az ideje, mert látjuk, hogy az ember hol mindjárt születése után, ki pedig gyermekkorában, ki ifjúságában, ki emberkorban, kik vénség-
gekben hálnak meg. Némelylek ugyan majd az mostani emberek életének célját is meghagyják. Azért senki az ő halálának idejét nem tudhatja. Nem tudhatja másodszer helyét is. Mert látjuk, hogy némely hazájában, némely

idegen országban, némely baráti és szerelmi között, némely ellenség közt vész el. Nem tudhatja harmadszor módját is. Mert ki hosszú betegség miatt emésztetik meg, ki hertelen halállal, ki fegyverrel, ki örömben, ki bánatjában hal meg. Sőt, oly dolgok miatt is esik embernek halála, hogy csak meg sem tudná gondolni. Olvassuk, hogy ki csak egy szórszáltól, ki egy szőlőmagtól fulladt meg, ki az hüvelykét, ki lába ujját ütötte meg, és megholt belé.*† Mikor annakokáért mind itt az bölcs, s mind egyebek azt mondják, hogy senki halálát, az ő végét nem tudja, értsed, az körülálló dolgokhoz képest, azaz mikor, micsoda helyen, miképpen és mi módon hal meg. Mert azt, hogy meg kell lenni, valamiképpen leszen, minden jól tudja. Ezt igen szép két hasonlatossággal magyarázza meg Salamon [Préd 9,12]: *Hanem miképpen az halak* etc. Az Úr Isten az embert minden földön, vizen lakó állatoknak urává tevé, Gen. 1. [1Móz 1,28]: *Uralkodjatok, úgymond, az tengernek halain, az [2/78:] égnék madarain, és minden állatokon, az kik mozognak ez földön.* Az vízözön után nemcsak azt mondá, hogy uralkodjék rajtok, hanem hogy szabadon éljen vélek, Gen. 9. [1Móz, 9,3]: *Minden, valami mozog és él, nektek legyen eledeletekre, nektek adtam mind, mint az zöld parét.* Azolta az emberek kezdenek az vadak, madarak után lesekedni, hogy az kiket erővel meg nem győzhetnek, okosságokkal megfogják, és azokkal testeket táplálják. Innét támadtak az sok vadászok, halászok, madarászok, kikiről veszen itt az bölcs hasonlatoságot. Holott elsőben azt vegyük eszünkben, hogy az példákban adatik előnkben az embereknek gyarlóságok az isteni erőhez képest. Mert miképpen az hal soha oly nagy vízben, oly mély örvényben nem lehet, hogy az mesterséges [a. m. ügyes, rafinált] halász onnat hálóval, vagy szigonnyal, vagy horoggal, vagy varsával, vagy maszlaggal [a. m. méreggel], vagy valami egyébféle okossággal kezében nem veheti, ha ugyan reá veti magát, és az miképpen az madarász vagy léppel, vagy törrel, vagy hálóval, vagy étővel [a. m. méreggel] az madarat megfogja, szintén azonképpen az ember annyit nem mesterkedhetik, úgy magát el nem rejtheti, meg nem erősítheti, hogy az Istennek hatalma előtt, és az halálnak tőri elől elszaladhasson. Mert az mennyivel az ember eszesb az oktalan állatnál, annyival bölcsebb az embernél az Úr Isten. És az menemű goromba [a. m. tudatlan] az hal az emberhez képest, szinte olyan ostoba az ember az Istenhez képest. Ez az oka, hogy ilyen hasonlatosságokkal él az bölcs. Az első vétetett az halakról [Préd 9,12]: *Miképpen, úgymond, az halak* etc. Noha az halakat sokképpen szokták az vizekből kivenni, az mint im most is elészámálám, de nem ok nélkül említi itt az bölcs az horgot. Mert az hálóba néha ugyan hajtják és űzik az halakat, és nem annyira véletlen és hertelen leszen fogságok, de az horoggal való fogás gyorsabban esik, sőt, még szoktak az halászok a horogra étőt csinálni. Az hal pedig az hol azt tudná, hogy haszna és élete vagyon, szinte ott veszi el életét, és őmaga szerez magának veszedelmet. Szinte ekképpen vagyon ezvilági embereknek is dolgok. Mert

* Forrása feltehetőleg PLIN. Nat. 7. 7. (44.) és PLIN. Nat. 7. 53. (184.)

mikor ingyen sem vélnék, sőt, [2/79:] mikor azt tudnák, hogy igen hasznoson, és önekik igen nagy javokra cselekesznek, szinte ott vesztik bele az dolgot, és az mit ítélték életekre valónak, az leszen veszedelmeknek és haláloknak oka. Igen illendő tehát az hasonlatosság az ember életének bizonytalanságának kimagyarázására. Az másik is szinte azonképpen [Préd 9,12]: *És az mint az madarak megfogatnak törrel* etc. Az madarak is, mikor törben esnek, azt tudják, hogy ott életekre valót találnak, és igen jól leszen dolguk, miképpen az ember az hul megmaradást reménlene, ott esik nyomorúságban. Hogyha azért ott is halál vagyon, ahol életet reménlenél, kit bízhatol oda, ahol semmi jelét nem látod megmaradásodnak. Igazan mondja azért Salamon [Préd 9,12]: *Nem tudja az ember az ő végét*. Holott annakokáért mind az Szentírás kiáltja, s mint az okosság megmutatja, s mind az mindennapi példánk, |:hogy ezek így vadnak,| innét mit tanoljunk mi? Elsőben, ismerjük meg az mi gyarlóságinkat, és tudományunkkal, eszességünkkel ne dicsekedjünk, mert azt mondja Salamon [Préd 9,12]: *Nem tudja az ember az ő végét*. Ha penig nem tudja az ő maga dolgait, hogy tudhatná az másét? Az miképpen olvassuk egy jövendőmondó felől,* hogy mikor az piacon másnak jövendőt monda<t vol>na, egy ember juta, ki azt mondá, hogy meglopták, eldúlták házát. Felugorván futni kezde, hogy az lopók után menjen. Mondá egy ember neki: Ha te másnak jövendőt tudtál mondani, hogyhogy nem tudtad, mint jársz temagad? Melyből megtetszik az ő bölcsességekben bizakodó embereknek hiúságok. Mert az régi mondásként: *Sapiens qui sibi non sapit, nec |: quid:| cuignam[!] sapit.*** Másodszor, ha olyan igen bizonytalan az embernek vége, nem illik minékünk ezvilághoz, az jelenvaló élethez ragaszkodnunk, és remenségünket vetnünk vagy nagy hatalmasságunkban, vagy gazdagságunkban, nagy bölcsességünkben, vagy egyéb külső és testi ótalmokban. Igen hatalmas vala amaz Hámán Ahasvérus király idejében, kit az király után minden bölcsül, tisztel, imád vala, térdet, fejet hajtnak vala neki, de az akasztófára függesztették fel. Hasonló vége lón amaz Polükratész számoszbeli hercegnek, kinek oly jó szerencséje vala minden dolgában, hogy mikor aranygyűrűjét az tengerben vetette [2/80:] volna, egy halat hozának az konyhára, és az hálnak az gyomrában megtalálák az gyűrűt. Egy királynak vala 500 hajója, tízezer lovagja, százezer gyalogja, és ezt szokta vala híni adamáskőből [a. m. gyémántból] való, azaz győzhetetlen kőfálnak, ótalmoknak. De mikor ellensége támadott volna, harmadnapig minden uraságát elveszté. Tehát nem illik senkinek hatalmasságában bízni, azonképpen sem gazdagságában. Gazdag vala, az kiről szól Krisztus Urunk, Luc. 12. [Lk 12,19], ki azt végezé magában, hogy csüreit, gabonás házait elbontassa és megőregbitse [a. m. megnagyobbítsa], de mikor azt mondaná: *Én lelkem, nagy sok eltött kéncsed vagyon sok esztendőkre, nyugodjál, egyél,*

* *Aes. Fab. 161.* (A jövendőmondó)

** A sok alakban élő, általában Cicerónak tulajdonított mondást a korban gyakran használták, elterjedt, Enyedi által is ismert forrásai (*Nequicquam sapit, qui sibi non sapit*): Erasmus (ERASM. *Adag. 1.6.20.*), Vives (VIV. *Preparatio Animi ad Orandum 41.*) etc.

igyál, gyönyörködjél, szinte akkor mondák neki: *Bolond, ez éjjel megkérlek lelkedet, az mit gyűjtöttél kié leszen?* Egy bölcs azt írja: *Ha, úgymond, az arany, az sok kéncs embernek életét meghosszabbíthatná, én is örömetst pénzt gyűjtenék, hogy mikor eljőne az halál, adnék valamit neki, s tartaná dolgát. De mivelhogy erre haszontalan az gazdagság, mit gyötreném és kénoznám magamat?* Nem használ az halál ellen az bölcsesség is. Elég bölcs vala Akhitófel, az Dávid tanácsadója, mert azt mondja az Írás 3. Reg.[!] 16. [2Sám 16,23], hogy az Akhitófel tanácsát nemkülönben tartják vala, mintha ő maga adna az Isten tanácsot. De úgy megbolondítá az Úr Isten, hogy ő maga felakasztá magát, és beteljesedék rajta, az mit ír Ézsaiás cap. 29. [Ézs 29,14]: *Elvész az bölcseknek bölcsessége és az eszeseknek¹ értelme.* Mellyekből nyilván megtetszik, hogy nem lehet embernek az külső és ezvilági jókban tökéletes reménysége, kikhez bizvást ragaszkozhatnak. Honnét tanoljuk meg utálni ez jelenvaló világot minden ő pompaságával és hiú dücsőségével egyetemben.

Harmadik tanúságunk az meghallott igékből legyen ez, hogy holott senki nem tudja az ő végét, semmi jövődő dolgok felől úgy ne tanácskozzunk, se gondolkodjunk, mintha az külömben nem eshetnék. És soha semmiből is az Istennek akaróját ki ne rekesszük, kiről ekképpen szól szent Jakab Cap. 4. [Jak 4,13–15]: *Azt szoktátok mondani: Ma, avagy holnap elmenjünk amaz városban, és ott legyünk esztendeig, vásároljunk [a. m. kereskedjünk] és nyereséget keressünk. De nem tudjátok, mi leszen holnap, [2/81:] mert mi csoda az tü életetek? Pára, mely egy kevésé tetszik meg, és hertelen elvész. Azt mondjátok annakokáért: Ha az Úr akarja, és ha élünk, emezt vagy amazt cselekedjük.*

Negyedszer, tanoljuk meg innét, hogy holott ilyen bizontalan az embernek mind élete s mind állapotja: *Soha senkit se ne ítéljünk, se magunkat bódognak ne tartsuk utolsó óráknak és halálunknak előtte.* Eccle. 11. v. 30.[!] [Sir 11,28] Az miképpen amaz bölcs Solon mondotta vala az lídiabeli Croesus királynak, mikor azt akarná tölle tudni, ha önánál láttott-e boldogb embert. Azt felelé neki, hogy szerencsés embert látott sokat, de boldognak nem kell senkit mondani holta előtt. Mellyet noha nehéz kedvvel halla akkor Croesus, de azután megismeré, hogy bölcs felelet volt, mikor ötet Cyrus király minden birodalmától megfosztá, és egy rakás fára felteteté, hogy ott megégesse.* Ide való amaz mondás is: *Nescis quid serus vesper vehat.*† Az magyarok is azt mondják, hogy az napot nem felköltében, hanem lenyugtában kell dicsérni. Ismét: Igen fenn az nap, de igen alá nyugszik. Mely mondások mind azt jelentik, hogy az embernek állapotja és szerencséje bizontalan. Az miképpen mondja egy bölcs: *Fortuna vitrea est, [tum] cum splendet frangitur.***† Tehát ki bízhatik, ki ragaszkozhatnak ez

* HDT. Hist. 1.29–33; Plut. Vit. Solon.

** PUBL. SYR. Sent. 171. (189).

¹ eszeteknek (tollhiba)

bizontalan és csalárd világhoz? Medgyünk [a. m. mit tegyünk] tehát? Az ember ím nem arra teremtett, hogy itt sokat éljen, és ez elmúlandó jókban gyönyörködjék, hanem hogy innét kibúván, mint az kégyó bőriből, más, vég nélkül való életre és jókra jusson. Az azért hatalmas, aki az más életének fejedelmében, az Istenben bízik. Az gazdag, nem aki ez földi kincset gyűjt, mellyet mind az rozsdá megeszen, s mind az lopó ellop, hanem aki Krisztus Urunknak mondása és tanácsa szerént, mennyben gyűjt kincset. Nem az bölcs, aki álnok tanácsokat tud formálni, hanem aki az Úrnak törvényét tudakozza, az miképpen Mózes és szent Dávid mondják. Ez egész könyben [a. m. könyvben] Salamon, az kiből ez mai tanúságot vöttük, minden világi jókat és gyönyörűségeket elszámál, és azt mondja, hogy ő azokat megkóstolta, próbálta, [2/82:] elméjében megforgatta, de egyebet nem talált benne, hanem hogy [Préd 1,2] *hiúságoknak hiúsága, és minden csak hiúság*. Mely szentencián kezdi el az könyvét, és az utolsó részéig minduntalan eléhozza. Végre ez igékkel köté be minden beszédét, és ezzel pecsétli be az könyvet [Préd 12,13–14]: *Ez legyen, úgymond, minden szónak summája: Az Istent féljed, és az ő parancsolatit megőrizzed. Mert ez éppen teljességgel az ember, és minden cselekedeteket, akármely titkon valókat, ítéletre hoz az Isten, mind jót s mind gonoszt*. Mi is sem beszédünknek, sem teljes életünknek ennél jobb célt nem tehetünk, hogy tudniillik féljük az Istent, az ő parancsolatiban járunk, és elhiggyük, hogy minden cselekedetünkről számot kell adnunk, mely leszen az jövődő életben. Ugyanezen tudománt prédikálja szent Pál az athénásbelieknek, Act. 17. [ApCsel 17,30–31]: *Most, úgymond, hirdetteti az Isten minden embereknek az pönitentiát, azaz a bűnökből való megtérést. Mert rendelt egy napot, mellyen megítéli ez világot igazan az férfi által, az kit arra rendelt, és erre hitelt adott mindeneknek, feltámasztván ötet halottaiból*. Noha azért ezt az tudománt némely istentelen emberek nevetik, az mint ugyanott írja szent Lukács [ApCsel 17,32], de mi tudjuk és tökéletesen elhittük, hogy igaz, és ennek elhiteliben és megőrizetében vagy az mi bódogságunk, mely nem ez jelenvaló, hertelen elmúlandó, hitván életben, hanem az következő világban adatik meg minden híveknek, kit hogy mi is elvehessünk és megkóstolhassunk, engedjen meg az mi mennyei szent Atyánk az ő irgalmasságából. Ámen.

108. beszéd (S)

[2/82:] **Concio CVIII. Matth. cap. 18. [Mt 18,1]:**

Akkorban járulának Jézushoz az ő tanítványi, mondván: Vallyons ki legnagyobb az mennyeknek országában etc.

Az több sok vétkek között, kik az közönséges békességet és csendes állapotot megháborítják, nem kisebb az tisztességnek és uraságnak kevésége, mert az kiben az vagyon, ő maga is [2/83:] nyughatatlan, és az kik nyugodalomban volnának is, megháborítja. Ez ellen pedig, mint egyéb lelki betegségeknek, orvosságot kell az Istennek szent könyvéből vennünk, holott mind példák s mind szép intések mindennemű vétkek ellen bőségesen találhatunk, miképpen ez elészámlált igékben az apostoloknak tisztességkévánások dorgáltatik meg, és az magamegalázás felől szép példa és intés adatik előnkben. Vagyon pedig ez históriának két része. Az elsőben írja meg az evangélista, minemű kérdést vetettek volt az apostolok Krisztus Urunk eleiben. Az másodikban, mint fejtette és mint felelt meg Urunk az ő tanítványinak kételkedésére és kérdésére. [Mt 18,1] *Akkor, úgymond, járulának Jézushoz az ő tanítványi etc.* Legelsőben azt vegyük itt eszünkben, hogy ezen históriát írták meg az több evangélisták is, Marc 9. [Mk 9, 33–37], Luc. 9. [Lk 9,46–48], de úgy, mintha nem egyeznének szent Mátéval. Mert szent Lukács azt írja, hogy csak gondolkodtak ezfelől az apostolok. Szent Márk azt mondja, hogy ugyan disputáltak, vetekedtek egymás közt felette. Egyik sem írja, hogy Krisztus Urunkat megkérdezték volna róla, az miképpen itt szól szent Máté. De ebben nincsen semmi akadály, semmi külömbözés, mert elsőben gondolkodtanak felőlle, az mint írja szent Lukács, azután őmagokban ugyan vetélkedtek felőlle, az mint szól szent Márk. Ha pedig nyelvvel megkérdezték is Krisztus Urunkat, de elég, ha szívükben és elméjükben kételkettenek felőlle, és örömezt akarták volna felőlle érteni Krisztus Urunk szentenciáját. Mert gyakorta az Szentírás az felől is mondja, hogy szól, az ki csak gondol. Mint Luc. 7. [Lk 7,39]: *Látván, úgymond, ezt az fariezus, ki hitta vala őtet, monda őmagában, így szólván.* Ihol azt mondja, hogy szólott, maga csak gondolta. Azonképpen azért noha az apostolok nem adták ezt az kérdést Krisztus Urunk eleiben, de elég, ha gondolták, és méltán mondhatta szent Máté az írásnak és nyelvnek folyása szerént, hogy az tanítványok így szólottak [Mt 18,1]: *Vallyons kicsoda nagyobb az mennyeknek országában?, ha csak gon-*

dolkodtak is. [2/84:] Továbbá ez igékben ezt is vegyük eszünkben, hogy az mennyeknek országán nem az örök életet, az másvilágot kell érteni. Mert nem azon tudakoznak az apostolok, az jövendő boldogságban ki leszen nagyobb közöttök, hanem az írásnak folyása szerént itt az mennyeknek országán kell érteni az Krisztus országlását és uralkodását, mellyet igen gyakorta az Írás Istennek és mennyeknek országának nevez. Mint Matt. 3. [Mt 3,2], mikor azt mondá Baptista: *Térjetez meg, mert elközelített az mennyeknek országa*. Luc. 17. [Lk 17, 21] azt mondá Krisztus Urunk az zsidóknak: *Az Isten országa köztetek vagon*. Másutt [Mt 12,28]: *Elérkezett hozzátok az mennyeknek országa*. Itt is azért azon tudakoznak az apostolok, az Krisztus országlásakor és királyságában mellyik leszen nagyobb úr, és az király után legfővebb.

Hoc nec esse inde quoque patet quod Marcus[?] et Lucas non addunt illud: in regno coelorum, sed simpliciter quis [?] esset maior vel maximus.¹

Ez históriának az első részéből tanoljunk mi két dolgot. Elsőben, innét megérthetjük, az apostolok menemű ítéletben voltak Krisztus Urunknak országlása és birodalma felől, mert ők azt tudták, hogy miképpen az több Izrael király, ez is fegyverével megveri az külső ellenségeket, és az zsidókat az pogánok birodalmából megszabadítja, és itt testi és külső urasága, királysága leszen. Mint ez megtetszik az Zebedeus fiainak kívánságokból is, kik azon kérik vala Krisztus Urunkat, hogy az ő királyságának idején egyik jobb keze, másik bal keze felől üljön. Ez penig az vélekedés nemcsak egy ideig tarta az apostolok közt, hanem mind Krisztus Urunknak haláláig, az mint megtetszik amaz Emmausba menő két tanítványoknak beszédekéből. Sőt, még Krisztus Urunk feltámadása után is ilyen ítéletben voltak. Az mint megtetszik Act. 1. [ApCsel 1,6], mikor azt kérdik vala, ha akkor építti-e fel, adja-e meg az birodalmat Izraelnek. De az Krisztusnak mind akkor s mind mostan menemű birodalma legyen, megmondja az apostol Haebr. 1. [Zsid 1,3]: *Mindeneket hordoz, visel az ő hatalmasságának igéjével, avagy beszédevel, eltörölvén az bűnöket, ül magasságban az dűcsőségnek jobbján*. Másodszor, az apostolok példájából megtanolhatjuk, eszünkben vehetjük, mely igen beleszorult az emberben az tisztességekívánás. [2/85:] Ím, menemű emberek valának az apostolok, szegény rendbeliek, halászok, s mégis az uraság eszekben, azon disputálnak, ki leszen fő közöttök az király után? Hát, medgyenek [a. m. mit tegyenek] azok, az kik nagy nemből valók, gazdagok, méltóságbeliek, és gyermekségektől fogva bódog állapotban nevededtenek? Azt írja egy bölcs ember, hogy nyavalyás dolog ez, hogy mentől ki nagyobb, fővebb elméjű ember, attól nagyobb szomjúsága vagon az tisztességre, hatalmasságra és dűcsőségre. Mely mondásnak igazsága innét is megtetszik, hogy még az alávaló rendből valók is igen szeretik és kívánják azt, mikép-

¹ A bekezdés végén lévő két sor vörös tintája elhalványult, a sorok nem olvashatók tisztán.

pen az apostolok példája világosan megmutatja. Noha penig ez olyan igen tulajdonsága az emberi természetnek, de Krisztus Urunk megmutatja itt, mely veszedelmes és káros az embereknek, és inti, hogy az hívek ezt az indulatot megzabolázzák, sőt ellene tusakodjanak. Honnat megtanulhatjuk, hogy soha nem lehet az emberben oly természet szerént való indulat, az kit az Istennek ígéréhez nem kellene formálnunk, és kit az Úr parancsolataihoz nem illenék szabnunk. Mert csak az jó, az mi az Őfelsége akaratjával együtt jár, nem az mint nekünk az mi természetünkhez, és az mire vonsszon az mi indulatunk. Mely innét tetszik meg, hogy mikor Krisztus Urunk ez apostolok gondolkodását értette volna, az miképpen ez históriának második részében írja az evangélista [Mt 18,2]: *Egy gyermekskét híva elő, megállatá közepettek* etc. Az bölcs és eszes emberek kétképpen szoktak mást tanítani. Néha szép intéssel és beszéddel, néha cselekedettel, ha szinte egyet sem szólnak is. Mint mikor egy bölcs embert arra kérnének, hogy valami szép intéssel az városbeli népet az egyességre oktatóná, felállta az prédikálósékből, és egy kis lisztet habara egy pohár vízben, megívá előttek, s egyet sem szólla, hanem leszálla az prédikálósékből. Azzal azt jelentvén, hogy ha kevés és alávaló eledellel megelégednek, friss konyhára nem néznek, hasokat nem hízlalják, nem leszen visszavonás közöttök. Más mikor meg akarná mutatni, mely rövid az embernek élete, egy kevéssé mutatá magát az emberek előtt, s ismét elbúnék, egyet sem szólla. Ezzel akarván megmutatni, [2/86:] hogy csak hamar elmúlik az embernek élete. Mástól mikor tanácsot kérdene egy kegyetlen fejedelem, mint regnálhatna kedve szerént, egyet sem szólla, hanem az követet az kertben vivén, az mákok közül aki magasb vala az többinél, egy pálcikával lecsapdosá. Azzal azt jelentvén, hogy az népnek fejét² vágassa le, azután nem leszen, ki ellene szóljon, és mind azt mívelheti, az mit akar. Ezeket csak azért hozám elé, hogy megmutassam, hogy kétképpen tanítatik az ember, cselekedettel és beszéddel. De néha nagyobb világosságnak okáért mind az kettő éléhozatik. Az miképpen cselekszik itt Krisztus Urunk. Mert meg akarván felelni az apostolok kérdésekre, megmondhatta volna beszéddel is, hogy az a legnagyobb, aki olyan, mint az gyermek. De ezzel meg nem elégedvén ugyan egy gyermeket állata elé, hogy ne csak füllökkel hallják, hanem ugyan szemekkel is lássák az ő kételkedéseknek megfejetését [Mt 18,2]: *Híva azért egy gyermeket elé*. Niceph. lib. 2. cap. 35.* azt írja, hogy ez az gyermek Ignatius volt, ki annakutánna antiókhiaiabeli püspök lött. De ezt igen nehéz megbizonítottani és elhinni, eleget írnak ezfélét az pápás doktorok. Más az, hogy ebben semmi haszon, sem kár nincs, ha nem tudjuk is, ki volt, vagy ha Ignatius volt is. Mert ha az Istennek lelke ezt szükségesnek ítélte volna lenni, hogy tudjuk, megíratta volna az evangélistával. Ezt azért hátrahagyván lássuk, mit ír szent Máté [Mt 18,3]: *Mondá Jézus: Bizony mondom tünettek* etc. Ez ígékben először amaz cikkelt vegyük eszünkben [Mt 18,3]: *Ha meg nem tértek*. Az megtérés annak való, aki az

* NICEPH. CALLIST. *Hist. Eccl.* 2.35.

² *fejét fejet* (szókettőzés)

igaz útról eltévelyedett. Ez igével tehát azt jelenti Krisztus Urunk, hogy az apostolok nem jó úton járnak. Honnat megtanulhatjuk az tisztességkévánásnak káros és veszedelmes voltát. Mert ha kiben az vagyon, arra inti Krisztus Urunk, hogy megtérjen. Nem szükség elészámlálnunk, mely sok veszedelmeket hozzon, és sok nyavalyáknak oka legyen az uraságnak kívánsága. Mert azt mind az históriák s mind az mindennapi példák megmutatják. Tudjuk, hogy sok fiak atyjoknak halálokat [2/87:] nem győzték várni, hanem hogy uralkodhassanak, szülejeket megölték. Viszontag az atyák, féltve fioktól az birodalmat, azoknak gyilkosi löttek, mint amaz Heródes felől olvassuk. Az atyafiak egymásra támadtanak, egymást megölték, mint Cyrus és Artaxerxes, és sokan többek. Sőt, ez az török nemzetség közt ugyan szokott dolog. Sokan hütöket és fogadásokat az uraságért megszegtek. Az miképpen amaz istentelen Eteocles mondja vala: *Ha hütödet meg kell szegned az uraságért, az birodalomért, szegd meg. Egyéb dologban szent lehetsz.** Némellyek ugyan Isteneket és relígiókat is megtagadják az uraságért, kiért bár ne menjünk messze, hallhattad az napokba mit cselekedett az navarrai király hogy csak francia király lehessen, hütit és vallását elváltoztatá.³ Jeroboám similiter.[†] Nagy dolog tehát, az kinek szívét megszállja az uralkodásnak kívánsága, mert minden istentelenségre, és még az természet kötelének felfejtésére is reáviszi az embert. Nem ok nélkül inti tehát itt az apostolokat Krisztus Urunk, hogy térjenek meg, és ne vetélkedjenek az uraság felett. Mert valakiben az a kívánság vagyon, de lehetetlen, hogy az veszedelmet elkerülhesse, és az mi ezeknél nagyobb, az Istennek országából ezáltal kirekesztetik. Itt azért vedd eszedben, hogy Krisztus Urunk kárhoztatja az uraságnak kívánságát, nem az uraságot és az birodalmokban helyeztetett személyeket. Mert ezek nélkül ugyan nem lehet az emberi társaság és az fejedelemség. Istennek hasznos és dicsíretes rendelete, ha kit az Úr Isten az közönséges gyülekezetnek szava és ingerlése által az birodalomra hí és választ, jó lelkiismerettel felveheti, sőt ugyan tartozik vele, hogy magát meg ne vonja attól. De ne vadássza, ne kívánja, se adománnyal, se egyéb incselkedéssel azt magának kuporítani ne akarja, mert mind az Isten s mind az emberek megutálják. Az mikor illendő és szükség, várjon az üdőtől és Istentől, ne szomjúhozza, ne keresse, ne kívánja, mert ez viszi osztán minden gonoszságra és mindben álnok cselekedetekre. Az hol pedig így szól Krisztus Urunk [Mt 18,3]: *Ha ollyanok nem lesztek, mint [2/88:] az gyermeccskék, nem mehettek be* etc., pirongatja az apostolokat az ő tudatlan és heávaló vetélkedésekről, mintha azt mondaná: Tü azon disputáltok, ki leszen legnagyobb tüközülletek az mennyeknek országában, s nem tudjátok, hogy az kikben ilyen indulat vagyon, és az kik ezen veszekednek, még csak helylek sem lesznek, be sem bocsáttatnak ab-

* A példa elterjedt szállóige volt, forrása nehezen megállapító. Idézetgyűjteményeken kívül számos Enyedi által is használt forrásban is szerepel, a kortárs források közül is számtalan együtt adja meg e forrásokat: CIC. *Off.* III. 82.; SUEF. *De vita caes.* I.30.2. etc.

³ Párhuzamos beszédhely: 188. beszéd, K5, 111v.

ban az országban. Szintén úgy vagy azért nektek dolgotok, mint aki meg sem fogta, s [immár:] addig mellyeszi [a. m. kopasztja]. Jobb volna azért azon tudakoznotok, miképpen juthassatok oda, hiszem, osztán megtudnátok, kinek adatik az fő hely. Tü pedig úgy disputáltok, mintha már benn volnátok, de igen sok héa [a. m. híja] vagy még annak, ha meg most irigykedtek az koncon, nem osztózhattok, azzal megmutatjátok, hogy nem oda valók vattok, mert ott nem leszen helye az irigységnek.

Gyakorta vétkeznek abban az emberek, hogy mikor valami dologban egy kis elömenetek [a. m. előmenetelük] vagy, és valaminek egy részecskéjét megkaphatják, reménségekkel és gondolatokkal teljességgel általfalják, és azt tudják, hogy immár mind övék. Ez apostolok, minthogy Krisztus Urunk körül forgolódnak vala, és ő tanítványnak mondatnak vala, azt tudják vala immár, hogy ugyan ők az Krisztus után fők, és senki őket meg nem előzheti. Nem gondolják vala meg, hogy kieshetnek az gratiából, mint ám ugyan egyik ki is esék, mert ördöggé lőn. Azért immár az uraság felett osztóznak vala. Erről dorgálja őket Krisztus Urunk, hogy ha így mennek el az dologban, nemhogy urak, de csak szolgák sem lehetnek az ő országában, onnét kirekesztenek. Honnét tanuljon minden ember, hogy maga felől nagyot ne értsen, sokat magának ne tulajdonítson, és az ő fejedelme, előttejárónak jó kedvéhez, akarathoz ne felettébb ragaszkodjék, és ahhoz való bíztaban az linea mellett el ne menjen, az fő uraság felett ne osztózzék. Mert csak gyorsan kiesik onnan, az hol ül, és végre csak szolga sem lehet ott, az hol fő uraságot reménlett. Minekutánna így megfeddé és inté az apostolokat, Krisztus Urunk tér az ő kérdésekre, és azt igyenesen megfejté, és [2/89:] kételkedésekre megfelel ilyen módon [Mt 18,4]: *Valaki annakokáért megalázza magát, mint* etc. Az ellenkező nyavalyát ellenkező orvossággal kell elűzni. Az kinek hevűségből vagy betegsége, hűvösítéssel gyógyul meg. Minthogy azért az apostolokat erre az kérdezkedésre és vetélkedésre az kevélység vitte vala, kommandálja Krisztus Urunk nekik az alázatosságot, ki ellenkezik az kevélységgel, hogy ekképpen meggyógyulhassanak. Az alázatosság pedig nemcsak az kevélység ellen hasznos orvosság, hanem egyéb sok jóknak oka és megszerzője, mert az Isten előtt is kedvessé teszi az embert, az mint szent Péter mondja [1Pét 2,20]. Az emberek előtt is böcsületessé, az mint Krisztus Urunk mondja amaz példabeszédben, hogy [Lk 14,8] *mikor lakadalomban hínak, ülj ne az első, hanem az utolsó helyre*, és mikor az gazda feljebb ültet, neked nagy tisztességedre leszen. Mert minden, valaki magát megalázza, felmagasztaltatik. Azokáért gyakorta int minket az Írás az alázatosságra mind szentenciák által, s mind egyebeknek, de főképpen Krisztus Urunk példájával, ki mikor az Istennek formájában volna, Philip 2. [Fil 2,8–9] *megaláza magát, engedelmes lőn mindhalálig, az keresztnek haláláig. Annakokáért felmagasztalá őtet az Isten, és oly nevet ada neki, mely mindenek felett vagy* etc. Illik tehát az alázatosságot szeretnünk és követnünk, mind azért, hogy az lelki betegségekből meggyógyít, mind azért, hogy dicsüretes jókkal megajándékoz. Inti pedig itt Krisz-

tus Urunk az apostolokat az alázatosságra az gyermecske példájával [Mt 18,4]: *Valaki, úgymond megalázza etc.* Holott elsőben vegyük azt eszünkben, hogy ez hasonlatosságban, miképpen mind egyebekben is, nem azt akarja Krisztus Urunk jelenteni, hogy mindenben hasonlók legyenek az gyermekhez, mert az gyermecsékben is sok fogyatkozások vadnak. 1. Igen állhatatlanok, az mit egyszer szeretnek, másszor meggyűlölik, hamar megharagosznak, hamar megbékélnek, mindent hamar elhisznek. Ebben nem jó az gyermecsékét követni, az mint mondá az apostol, Eph. 4. [Ef 4,14]: *Ne hányassanak széjjel [a. m. széjjel] az haboktól, mint az [2/90:] gyermecsék, és ne hordoztassunk minden tudománnak szelétől.* 2. Osztón az gyermekek idejekben is igen gyengék, erőtlének, ezt sem kell követnünk. Ezért mondá 1. Cor. 3. [1Kor 3,1–2]: *Én atyámfiái, tünektek nem szólhattam mint lelkieknek, hanem mint testieknek, mint gyermecséknek az Krisztusban. Tejet adtam nektek innotok, nem étet.* 3. Az gyermecséknek elméjük és értelmek is kevés vagyon, ezt sem jó követnünk. Azért mondá 1. Cor. 14. az apostol [1Kor 14,20]: *Atyámfiái, ne legyetek gyermekek, értelemmel pedig tökéletesek, ért [a. m. érett] emberek legyetek.* 1. Cor. 13. [1Kor 13,11]: *Az míg kisdéd valék, úgy szóllok vala, mint gyermek, úgy értek vala, mint gyerek. De mikor öregember-korban juték, hátrahagyám az gyermekségnek dolga-it.* Mely és hasonló mondásokból megtetszik, hogy nem mindenben jó az gyermecséknek példáját követni, de jó abban, az miért itt Krisztus Urunk eléhozza [Mt 18,4]: *Valaki, úgymond, megalázza magát, mint ez etc.* Egyéb sok vétkektől is üresek az gyermecsék, de főképpen az tisztességkévánás, az kevélység nincs benne, mert ingyen sem értik azt, micsoda. Illyennek kell lenni az igaz keresztyéneknek is, hogy ingyen se értse az kevélységet, azaz ha az Isten vagy tudománnyal, vagy gazdagsággal, vagy méltósággal szerette, úgy viselje magát, hogy senki meg ne ismerhesse magaviseléséből, hogy ő azokat az ajándékokat ismeri magában, és ahhoz való tekintetiben valami böcsületet kívánjon magának. Mert ha szinte ő nem kívánja is, ugyan meg leszen böcsülete azoktól, az kik ismerik. az miképpen az árnyék szokta követni az testet. De az kik pipiskednek az ő ajándékokkal, azt mondja Krisztus Urunk, hogy elvették az ő jutalmokat, és az Úr Istentől ne várják semmi megfizetését cselekedeteknek. Vadnak az gyermecsékben több jók is, kiket illik követnünk, minthogy valaki őket megbántja, mindjárást azt az atyjokkal, anyjokkal fenyegetik az nálloknál hatalmasbakat. És csak azokhoz tudnak folyamni [a. m. folyamodni, fordulni]; és ha ki megsérti is őket, főképpen ha az szülei kívánják, gyorsan [2/91:] megbékélnek, és elfelejtik az rajtok tött nyaváját. Illyennek kell lenni az keresztyéneknek is, hogy minden nyavalyában csak az ő mennyei Atyjához folyamodják, őbenne bízzék, és az bosszúállást reá hagyja, legyen kész mindenkor az megbocsátásra és megbékélésre. Ezért mondá 1. Petr. 2. [1Pét 2,1–2] *Levetvén annakokáért minden gonoszságot és álnokságot, képmutatást, irigységet, rágalmazást, mint az mostan született gyermecsék, az igének tiszta tejét kívánjátok, hogy azáltal felnevekedhettek.*

Nem ok nélkül veti és adja tehát itt is Krisztus Urunk például az apostoloknak az gyermecskéket, és innét fejti meg az ő kérdéseket [Mt 18,4]: *Mert, úgymond, aki oly alázatos leend, mint az gyermecske, ez legnagyobb az mennyeknek országában, nem az, akiről tii most vetélkedtek és gondolkodtok.* Továbbá ez Krisztus Urunk felelete noha elég világosnak látszik, de azért nincsen akadály és homályosság nélkül. Mert úgy tetszik, <hogy> mintha Krisztus Urunk nem igyenesen, és nem elegendőképpen tött választ az apostolok kérdésére. Az apostolok azon tudakoznak vala, ki legyen legfővebb Krisztus Urunk után. Ez pedig, az fő uraság nem fér sokhoz, hanem csak egyhez. Mert az hun sokan vadnak egyarányú méltóságban, ott nem mondathatik egyik legfővebbnek, hanem egynek kell annak csak lenni. Erről tudakoznak azért az apostolok, de Krisztus Urunk erre közönségesképpen felel, és nem mint egyről, hanem sokról szól az ő feleletiben [Mt 18,4]: *Valaki, úgymond, úgy megalázza magát, mint ez gyermek, az leszen legnagyobb az mennyeknek országában.* Mellyel azt jelenti, hogy akárki is megnyerheti azt, csak igyekezzék rajta. Immár ha sokan azon igyekeznek, és megalázzák magokat, mindnyájan legnagyobbak lesznek az mennyeknek országában. De az sokaság közt nem lehet az legfővebbség, az mint megmondók, tehát ezek között egy sem leszen legfővebb, és így Krisztus Urunk az apostolok kérdését meg nem fejtette. Erre az ellenvetésre kétképpen is tehetünk választ. Elsőben azt mondhatjuk, hogy az mi héja [a. m. hía] vagon az Krisztus Urunk feleletinek ez igékben, könnyű azt hozzája értenünk és toldanunk, mert az [2/92:] evangélisták rövideden írtnak, és gyakorta csak summáját hozzák elé az Krisztus Urunk disputációjának. Úgy vagon azért, hogy az legfővebb uraság nem adathatik soknak, hanem csak egynek, és Krisztus Urunk az ő feleletiben megmagyarázza azt, ki legyen. Mert noha sokan követhetik az gyermecskének ártatlanságát és alázatosságát, de ki közelb, s ki távolb jár attól az ártatlanságtól. Azért mindennek az ő grádussa szerént helye leszen az mennyeknek országában. De az ki legközelb leszen az gyermek ártatlansághoz és alázatossághoz, ki ugyan nem lehet soktól, hanem csak egytől, az ki az többit meghaladja, az leszen legfővebb Krisztus Urunk után az mennyeknek országában. És így elég világoson meg vagon fejtve az apostolok kérdése. Másodsor, azt mondhatjuk, hogy ugyan nem akart Krisztus Urunk derékképpen és igyenesen választ tenni az apostolok kérdésére, mert látá, hogy balgatag és haszontalan kérdés, kin nem kellene fejeket törni, hanem hasznosb dolgokra viselni gondot. Azon tudakoznak ki leszen legnagyobb mennyeknek országában, arra nincs gondjok, miképpen lehessenek ott abban az országban. Ez volna pedig szükségesb. Mintha azt mondaná: *Valaki az Isten országában juthat, elég nagy, elég fő ember az, elég bódog.* Úgyhogy senkinek nem illik annál nagyobb uraságot kívánni. Mert abban az országban nincsen kicsin, miképpen megtetszik amaz Krisztus Urunk mondásából Matt. 5. [Mt 5,19]: *Az ki felfejt [a. m. eltöröl] egyet az kiseded parancsolatok közül, és úgy tanítja az embereket, ez legkisebbnek hívattatik az mennyeknek országában.* Mely mondásból megtetszik, hogy az

mennyeknek országában nincs helyek az Isten parancsolatinak felfejtőinek. Az pedig itt Krisztus Urunk kicsinnek híja. Tehát az Isten országában minden nagy, minden fő, azaz mindennek elegendő bódogsága vagyon. És ha ki emberi mód szerint akar felőlle szállani, mindent, valaki alázatos, mint az gyermekeske, legfővebb embernek mondhatja. Ez pedig nem arra való, mintha azt mondanók, hogy az Isten országában ugyan nincs semmi grádus az hívek között, mert ez sok mondásokból megtetszik, hanem hogy nem [2/93:] illik minekünk azon tudakoznunk, ki menemű bódogságban leszen, ki leszen Krisztus Urunk után legfővebb. Mert ha szinte tudakoznánk is rajta, meg nem érthetjük. Nem ez mostani üdőre és életünkre való kérdés ez, hanem halasszuk azt az jövődő skólára, megtaní az Ūr akkor, és meglátjuk mi magunk szemünkkel. Mostan csak arra kellene gondot viselnünk, hogy ott lehessünk, és bizonyonnyal higyjük, hogy valaki ott lehet, de mind fő ember és bódog leszen az. Ezért monda szent Dávid Ps. 83. [Zsolt 84,11]: *Jobb, Uram, az te hazádnak tornácában (pitvarában) egy nap, hogynem másutt ezer. Inkább választottam elvetett lenni az én Istenem házában, hogysen az bűnösök hajlékában lakni.* Mert tudja vala Dávid, hogy az Isten országának csak egy kicsin részecskéje is úgy megelégti az embert, hogy tökéletes bódogságnak tarthatja azt. Végezetre, tanoljuk meg innét, hogy ha az mennyeknek országa az Krisztusnak uralkodása, az mint megmutogatók, és ha az Krisztusnak uralkodása nem egyéb, hanem az szent gyülekezetben az evangéliumnak hirdetése, bizony, nem az mennyeknek országában, azaz nem az eklézsiában, az Istennek egyházában vadnak és laknak azok, akik az Krisztus után való fő uraságok kérkednek, és azt mondják, hogy Krisztus után ők fővek, az kik az gyülekezetben való grádusokat, méltóságokat nemcsak kívánják, kiről itt megdorgálá Krisztus Urunk az apostolokat, hanem vadásszák, sőt, pénzen és áron teszik meg, és az Isten szolgálatot komplárságra [a. m. üzérkedésre], kufárságra fordították. Mi pedig megtanulván Krisztus Urunknak ez mai intéséből, hogy az mennyek országának társaságát, az Isten házában polgárságát nem pénzen, sem áron veszik, hanem ártatlan étellel, alázatos magaviseeléssel találjuk, igyekezzünk azon, hogy az tisztességkívánást, az dücsőségkeresést hátrahagyván, az hatalmas Istennek keze alatt alázzuk meg magunkat. Így leszen, hogy itt ez jelenvaló világban is emberek előtt böcsületnünk, tisztességünk leszen, az jövődő életben is az mi Urunk, Jézus Krisztus mellett fő emberek, böcsületesek, és minden jókban megelégedettek leszünk, [2/94:] kibin engedje az mi kegyelmes Atyánk, hogy részünk lehessen. Ámen.

109. beszéd (S, M)

S || [2/94:] **Concio CIX. Matth Cap. 8. [Mt 8,23]:**

És mikor ő bement volna az hajóban, utánnamenének az ő tanítványi. És íme, nagy háború etc.

[35r:] **Contiuncula kiskarácsony után 4. vasárnap. Matt. 8. || M**
[Mt 8,23]:

És mikor bement volna az hajóba, utánamenének az ő tanítványi is.

Az apostoloknak és Krisztus Urunknak históriáit nem úgy kell olvasnunk és hallgatnunk, mint egy emberen történt dolgokat, hanem úgy, mint közönséges példákat, kikben az Úr Isten mint egy tükörben meg akarta az emberek életeknek folyását mutatni, és mindeneknek eleikben adni. Illik azért az ő cselekedetek felől nemcsak azt értenünk, mint s hogy löttének imekkori és amakkori dolgok, hanem főképpen azon értekezzünk, az Úr Istennek Lelke azokban mire intsen, tanítson és híjon minket. Azért még azokban is, az kikben úgy tetszenék, hogy tanúság nincs, keressünk hasznos tudománt és intést. Mert nyilván nem haszontalanul és ok nélkül íratta meg azokat az Úr Isten. Ez elészámlált igékben írja meg az evangélista, mint jártak volt az apostolok Krisztus Urunkkal együtt, mikor egyszer az galileabeli tengeren által akarnának evezni. Mely históriából hogy mi valami tanúságot vehessünk, szükség minden részéről szorgalmatosan szölganunk. Mert most is vagyon tenger, vadnak habok, kik háborgatják az híveket, az míg az túlsó partra juthatnak.

Az apostolok és Krisztus Urunk históriáját nem úgy kell olvasnunk és tanulnunk, mint egy emberen történt dolgot, hanem úgy, mint közönséges példát, kiben az Isten meg akarta az ember életinek folyását itt ez világon mutatni. Ez előszámlált igékben annakokáért megírja az evangélista, mint jártak volt az tanítványok Krisztus Urunkkal, mikor az galileabeli tengeren által akarnának menni. Melyből mi

is, hogy valami tanóságot vehessünk magunknak, szükség ezekről beszélgetnünk. Mert most is vagyon tenger, vadnak habok, kiktől hányattatnak az hívek, az míg az innenső partról az túlsóra jutnak.

Nagyobb világosságnak okáért osszuk ez históriát négy cikkelyre. Az elsőben íratik meg az tengeren támadott háború. Az másodikban, mit cselekedett az háborúkor Krisztus Urunk és az apostolok. Az harmadikban feddése Krisztus Urunknak. Utolszor, ennek mi lött vége, és ezekből mi következett, adatik előnkben.

Summa. Négy része volna egy evangéliumnak, de csak kettőről szóllok. Primo. Íratik meg az tengeri háború. 2do. Mit cselekedett az háborúkor Krisztus Urunk az apostoloknak. 3. Feddése íratik meg Krisztus Urunknak. 4. Ennek mi lött az vége.

Az első cikkely ez igékben vagyon [Mt 8,23]: *És mikor ő bement volna az etc.* Holott elsőben azt vegyük eszünkben, hogy noha az három evangélista, szent Máté, szent Márk és szent János az Krisztus Urunk históriájában gyakorta emlékeznek az tengerről, és [2/95:] azt írják, hogy Krisztus Urunk azon evezett gyakorta, de azért mind az históriának s mind annak az földnek állása megmutatja, hogy az nem tenger, hanem csak egy nagy tó. És ezért szent Lukács soha nem híja tengernek, hanem mindenütt tónak. Mint mikor ezen históriát megírja is, cap. 8. [Lk 8,22]. De mivelhogy az köznép ezt tengernek híja vala, és igen széles tó is vala, nevezik az evangélisták tengernek, követvén az közönséges szokást, és az zsidó nyelvnek folyását, kiben minden öreg [a. m. nagy] víz tengernek mondatik. Másodsor, azt vegyük eszünkben, hogy noha kevés beszéddel, de igen világosan megírja szent Máté az szélvésznek és háborúnak nagy voltát [Mt 8,24]: *Az hajó, úgymond, elborítottatik vala az haboktól.* Szent Márk azt írja [Mk 4,37], hogy az habok úgy beötlődnek vala az hajóba, hogy immár majd megtölt vala vízzel. Ez penig nem csuda, mert noha nem tenger, de igen nagy és széles tó vala, és az olyan tókon [a. m. tavakon] ugyan nagy szélvészek szoktak támadni. Az hajó sem volt igen nagy, úgymint kiben nem marhát [a. m. árut], hanem csak embereket hordoztak. Azért az habok miatt könnyen elborulhatott. Harmadsor, ugyanitt igen szükséges ezt meggondolnunk, hogy az hajó, az kiben az apostolok eveznek, az kiben ő maga Krisztus Urunk vagyon, ilyen szélvésszel, háborúval hányattatik, és veszedelemben forog. Honnat minekünk egynéhány tanulságunk lehet. Mert elsőben, itt az híveknek és az istenfélőknek állapotja ez jelenvaló világban

adatik előnkben. Az tenger jegyzi ez mostani életet. Mert miképpen csalárdabb és bizontalamb nem lehet az tengernél, és senki nem tudhatja bizonytal, meddig és mikor marad csendességben, vagy mikor háborodik fel. Szintén olyan ez világon való élet, soha senki nem tudhatja, meddig és mikor jó szerencsés, avagy mikor zavarodik meg. És miképpen az tengernek sok számtalan hajjai és háborúi vadnak, szinte azonképpen ez jelenvaló élet is rakva nyavalyákkal. Ezen eveznek penig az hívek, és az innenső partról az másakra igyekeznek [2/96:] menni, de az míg oda jutnak, sok zűrzavar, háború találja, miképpen itt az apostolokat.

Szóljunk az elsőről. [35v:] De primo. [Mt 8,23] *És mikor bement volna az hajóban* etc. Itt elsőben azt vegyük eszünkben, hogy noha az evangélisták gyakorta emlékeznek az tenger felől az evangéliumi históriában, az mellyen Krisztus Urunk gyakorta evezett, de az nem tenger, hanem Galileában egy nagy tó volt, de az emberek hitták tengernek, azért, mert igen széles tó volt.

Azt mondja azért az evangélista [Mt 8,24]: *Az hajó, úgymond, beborítottatik vala az haboktól* etc. Azaz az víz, az habok úgy beötlöttek az hajóba, hogy immár majd megtelik vala és szinte elmerül vala az hajó. Ez penig nem csuda, mert az ilyen nagy tengereken, avagy tókon [a. m. tavakon] nagy szélvésznek szoktak járn, osztán az hajó sem volt igen nagy, mint az kiben marhát [a. m. árut], hanem mint az kiben embereket szoktak vala hordozni, hát az tengeri háborúk miatt könnyen elborulhatott. Az honnat tanoljuk meg mi is, <azt is vedd eszedbe,> hogy ez az hajó, az melyben az apostolok vagy Krisztus Urunk evezett, és az habok, az mellyektől hanyattatának, jegyzi ez mi mostani nyavalyás életünköt. Mert mivel igen bizontalan, csalárd az tengernek állapotja, úgyannyira, hogy senki nem tudja, meddig csendes, nem tudja, [36r:] mikor zavarodik meg és mikor szűnik m[eg] sok számtalan hajjai, mely úgy veri az hajó oldalát, hogy azt tudnád, úgy szempillantásban ízenként romlik, hasadoz az hajó. Tehát, szintén azonképpen <vagyon> vagyon állapotja az híveknek ez tengerhez hasonló veszedelmes és nyomorúságos világban, szintén, mint az habok csapdossák az hajó oldalát, úgy ez világnak sok hajjai az sok veszély, nyomorúság, az sok kárvallás, búsulás, az sok gond, fáradság, munka ugyan elrontják és borítják az híveket itt ez jelenvaló életben. Ezen hajóban, ezen tengeri háborúban eveztek az apostolok, ezen Krisztus Urunk, ezen evezünk mi is, hívek, az innegző [a. m. innenső] partról az másik<hoz>ra, de az míg oda jutunk, <az sok háború elborítja mind> az míg születésünk napjától fogva halálunknak vége felé közelítvén sok háború, sok szélvész, sok nyavalya talál, mint szinte az apostolokat és Krisztus Urunkot.

Ezért mondá Pál apostol Act. Cap. 14. [ApCsel 14,22]: *Sok nyomorúságok által kell bemennünk az Istennek országában.* Krisztus Urunk ugyanezt mondá Jo. 16. [Jn 16,33]: *Ez világon szorongatások lesznek.* Másutt [Mt 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23] azt mondá, hogy aki öutána akar járni, felvegye az ő keresztit. Másodszer, ugyaninnét megtetszik, hogy az Úr az övéit nemcsak imilyen, amolyan kicsin nyavalyákkal látogatja meg, hanem ugyan kemény és sanyarú késértetben [a. m. kísértésbe] veté. Mert azt jegyzi az haboknak bősége, kik miatt csak el nem borul az hajó, úgyhogy immár ugyan odaajánlották vala magokat az apostolok.

Harmadik tanúságunk innét, hogy ha valamely embereket vagy gyülekezetet látunk, avagy hallunk, hogy nyomorúságban forog, nyavalyákkal környülvetett, ne mindjárt legyünk gonosz ítéletben felőllek, mert az Úr az övéit gyakorta megostorozza és sanyargatja, az miképpen az bölcs is mondja, hogy az mely atya szereti gyermekét, megvesszőzi. Negyedszer, innét minden nyomorult ember vigasztalást vehet magának. Mert ha az szent apostolok, ha őmaga Krisztus Urunk itt ez jelenvaló életben háborúságot és nyavalyát szenvedett, ki volna olyan negédes [a. m. öntelt] és magaszerető ember, aki békével nem szenvedne, ha az Úr csapást bocsát reá? Bizony, sem jobbak, sem szentebbek, sem Istennél kedvesbek nem lehetnek az emberek, mint ezek valának, de mégis veszedelmekben forganak, úgyannyira, hogy életek felől is majd kétségben estek vala. Ne csudáld azért, ha vagy te, vagy más jámbor gyakorta keserves állapotra jut. Mert ugyan olyan ez világi tengernek tulajdonsága, hogy soha ugyanazon állapotban sokáig ne maradjon, és ez közönséges sorstól senki ki nem vétetett, vagy kicsin, vagy nemes, vagy nemtelen, vagy szent, istenfélő, vagy gonosz életű ember. <Mert> |:Azért:| szükség, hogy mindenkor készítsük magunkat, sőt, készek legyünk efféle eseteknek és reánk következő nyavalyáknak elviselésére, és álhatatos szűvel várjuk reánk. Jusson eszünkben amaz mondás: *Homo sum nihil humani a me puto alienum.*^{†*}

Ezért mondá Pál apostol [ApCsel 14,22]: *Sok nyomorúságok által kell az Istennek országában bemennünk.* Ezért mondja Krisztus Urunk is [Mt 16,24; Mk 8,34; Lk 9,23]: *Ha ki énutánnam a[kar] jönni, fel kell venni az én keresztemet.* Azaz sok nyomorúságot kell szenvedni, mint Krisztus.

Azért innét minden nyomorult ember vigasztalást vehet magának, mert ha Krisztus Urunk, ha apostolok [36v:] itt ez életben ilyen veszedelmes tengeren eveztenek, azaz ilyen háborúságot, nyavalyákat szenvedtenek, miért nem szenvednéd te is békével, ha

* TER. Hea. 1.1.25.

az Úr csapást bocsát reád? Mert bizony mi sem vagyunk sem jobbak, sem szentebbek ezeknél, de mégis veszedelemben forganak. Ugyanilyen embernek állapotja és sorsa ez életben, hogy soha senki azon egy állapotban ne maradhasson sokáig, vagy nagy, vagy kicsin, vagy nemes, vagy nemtelen, vagy istenfő, vagy gonosz ember legyen az, de megpróbáltatik Istentől ez életben.

Azért szükség, hogy mindenkor készítsük magunkot, sőt, készítsek legyünk efféle próbáknak, nyavalyáknak elszenvadására. Ámen.⁴

Az második cikkelyben azt írja meg az evangélista, mint viselték magokat ez háborúságnak idején az apostolok és Krisztus Urunk [Mt 8,24]: *Ő pedig*, úgymond, [2/97:] *aluszik vala*. Ha ez dologhoz az história szerént szállunk, nem volt csuda, hogy akkor Krisztus Urunk aludt. Mert késén [a. m. későn] estve indulának el az partról. Más az, hogy az mint az több evangélisták írják, sokáig tanított, prédikált vala, és megfáradt vala. Azért, mint első álomnak idején,[†] lefeküdt vala, az mint szent Márk írja [Mk 4,38], az hajó hátulsó részében egy főaljra [a. m. párnára, vánkosra], és úgy aluszik vala. Hasonló históriát olvasunk Jonae. 1. [Jón 1,5], hogy mikor Jónás el akara az Úr színe előtt futni, az tengeren nagy háború támadta. Ő pedig az hajónak belső részében igen aluszik vala. De nyilván nem vala Krisztus Urunk olyan aluszékony, hogy olyan igen kívánta volna akkor az álmodni. Mert gyakran egész éten-étszaka vigyáz vala könnyörögvén. Valamit akart azért az Úr Isten ezzel jelenteni? Ítéltjük, hogy ezzel azt akarta előnkben adni, hogy gyakorta az kik valamely gyülekezethez, embereknek gondját viselik (mint Krisztus Urunk akkor az ő tanítványival), el szoktak szunyodni, azaz az ő tisztekben nem járnak el, hanem elfeledkeznek hivatalokról, és szinte akkor szokta találni az őalattok valókat az nyavalya. Nemhogy pedig ezt az tisztviselő emberek felől nem hihetnők el, de az emberi gyarlóság még az élő és mindenkor vigyázó Isten felől is ilyen gondolkodásban legyen, mikor látja, hogy Őfelsége az övéit nyavalyájokban meg nem segíti és könnyörgésükben meg nem hallgatja. Ezért mondá Dávid Ps. 43. [Zsolt 44,24] *Serkenj fel, Uram, mit aluszol? Kelj fel, ne vess el mindvégig előled*. Ps. 21. [Zsolt 22,2] *Én Istenem, tekints reám, miért hagyta el engemet?*

De secundo. Mond másodszer az evangélista [Mt 8,24]: *Ő pediglen aluszik vala*. Másodszer azt mondja meg az evangélista, mit cselekedett Krisztus Urunk az háborúkor [Mt 8,24]: *Aluszik vala*, úgymond.

⁴ A Marosvásárhelyi Kódex másolója két részre bontotta a prédikációt.

Ha az dologhoz história szerént szólunk, nem volt csuda, ha Krisztus Urunk akkor aludt. Mert estve késén [a. m. későn] indulának el az partról, oka ez, mert aznap sokáig tanított vala Krisztus Urunk künn az parton, és igen megfáradt vala, azért azt mondja az evangélista, hogy az hajóban aluszik vala. [37r:] Hasonló példát olvasunk Jonae 1. [Jón 1,5], hogy mikor Jónás próféta el akara az Isten előtt futni, és az tengeren Tarsisba evezne, nagy szélvész támada az tengeren, Jónás pedig jóízűn aluszik vala az hajó belső részében, azt mondja az Írás.

De nyilván Krisztus Urunk nem vala olyan aluszékony, hogy akkor olyan igen kívánta volna az álmodni, mert gyakorta olvassuk, hogy éten-étszaka imádkozott, vigyázott, könyörgésben töltötte <el> az éjet. Valamit akart ezzel jelteni. Vedd eszedben, ezzel azt akarta jelteni, hogy az tanítványoknak, azaz az hallgatónak ilyen állapotjok és sorsok vagy az világon, |:mikor jól vagy, és semmi bánkódások sem,| hogy csakhamar elfeledkeznek az Istennek ígéről, beszédéről, mint az apostolok Krisztus Urunk beszédéről, és olyankor el szokta az Úr Isten <felett> szemét fordítani az emberekről, semmi gondot nem visel róllok, mintha ugyan aluszik az Úr. Mint Krisztus Urunk az hajóban, és olyankor hirtelen találja az háború, az nyavalya az híveket, mint az apostolokat. Ezokáért könyörög vala Dávid Psal. 44. [Zsolt 44,24], mikor az ő ellenségi háborgatnák őt: *Serkenj fel, Uram, mire aluszol, kelj fel, és ne hagyj el mindéltig.*

Mikor azért ilyen állapotra jutnak az emberek, mit kelljen cselekedniek, megmutatja itt az apostolok példája [Mt 8,25]: *És odamenvén felserkenték* etc. Közbeszéd, hogy némának még anyja sem érti szavát. Ha mikor azért valaki nyomorúságba esik, szükség, hogy az öelötte járóját, gondviselőjét megtalálja, és ha tisztiben el nem járna, megszólítsa, felserkentse, tölle segítséget kérjen. Krisztus Urunknak pedig oly gondviselése volt az apostolokra, hogy még valahova elküldte őket is, semmi fogyatkozás nem volt. Az miképpen ömaguk megvallják az végvacsorán, Luc. 22. [Lk 22,7–23]. Tehát ilyen veszedelemnek idején is nem ok nélkül folyamodnak hozzája, és segítséget kérnek tölle. [2/98:] Jóllehet, az több evangélisták ezt ilyen világoson nem írják, hogy segítséget kértek vala tölle. Mert szent Márk azt írja, hogy mikor immár látnák, hogy szinte elborulna, felkölték Jézust, ezt mondván [Mk 4,38]: *Mester, hitteddel sincs, hogy elveszünk.* Szent Lukács azt írja, hogy így szóltak [Lk 8,24]: *Mester, elveszünk.* Mintha azt mondták volna: Nem alunni való idő vagy most, kelj fel, mert ezennel ideveszünk. De azért hihető, hogy holt az apostolok látták vala immár gyakorta Krisztus Urunknak sok csudatételit, reménlették, hogy akkor is valami segítséggel le-

het nekik, és ugyan kérték, hogy őket ne hagyja. Mert amaz pópások gondolatjának helye itt nincsen, mintha az apostolok azért kérték volna ez veszedelemben Krisztus Urunktól segítséget, hogy őket örökkévaló és mindenható Istennek ismerték. Mely vélekedésnek hamis volta ugyanezen históriából is megtetszik. Mert ha ez úgy lőtt volna, tehát Krisztus Urunk nem mondta volna őket hűtötleneknek, kicsin hűtűeknek. Más az, hogy az apostolok sem csudálkoztak volna rajta, hogy az habokat megfeddék, és megcsendesednének. Mert nyilvánvaló dolog ez, hogy az mindenható Isten parancsolatjának mind menny, föld és ezekben valók engednek. Azért ha az apostolok ilyen ítéletben löttek volna Krisztus Urunk felől, bizony nem szóltak volna így felölle [Mt 8,27]: *Kicsoda lehet ez, hogy az szelek és az tenger szavát fogadják?* Mondom azért, hogy ez segítségkérésben néztek és megemlékeztek Krisztus Urunknak sok csudatételire, és azokhoz képest reménlették, hogy ez mostani veszedelemben is segítséggel lehet nekik.

Ez apostolok példájából pedig tanoljuk meg, hogy mikor valami nyomorúságban esünk, ne legyünk olyanok, mint az király részi [a. m. alattvalói], kik azt mondják vala, mikor az házat reájok gyűjtötták volna: Hiszem, ha az jó királynak kellünk, kivitet innét. Hanem kiáltunk segítséget, kérjünk azoktól is, az kiket Isten előnkben vezérül, gondviselőül rendelt. És ha alusznak, tisztokról elfeledkeztek, felserkentsük, és nekik nyavalyánkat megjelentsük. De főképpen azért várjuk az ótalmat az mennyei Úrtól, ki soha nem aluszik, az mint mondá Dávid Psal. 120. [Zsolt 121,4]: *Nem aluszik s nem szunnyodoz, aki őrzi Izraelt.* Mert az Úr ugyan megkévánja ezt tőlünk. Psal. 49. [Zsolt 50,15]: *Híj segítségre engemet az te nyomorúságodnak idején, megszabadítlak tégedet, és dücsőítesz [2/99:] engemet.* 4. Reg. 13. [2Kir 13,4–5]: *Könyörge Joakház az (Istennek) Úrnak, és meghallgatá az Úr, és ada megszabadítót Izraelnek.* Miképpen ez ugyanezen históriából is megtetszik.

[37v:] Mikor azért az apostolok is ilyen állapotra jutottak volna, hogy szinte elmerülnének mind hajóstól, menének Krisztus Urunkhoz, és felkölték, mondván [Mt 8,25]: *Domine serva nos perimus* etc.

Közbeszéd: Némának anyja sem érti szavát. Ha ki azért nyavalyában esik, szükség, hogy mást segítségül híjjon. Az apostolok pedig azt cselekedték, hogy nyavalyájokban Krisztus Urunkat hítták segítségül, mert Isten után ő vala gondjokveselőjök, és mint egyébkor ítélik, hogy ez háborúból való megszabadításban is segítséggel lehet nekik. Az apostolok példájokból pedig tanoljuk meg mi is, hogy mikor hasonló nyavalyában, veszedelemben jutunk, ne legyünk olyanok, mint az király részi [a. m. alattvalói] kik azt mondják vala,

mikor az házat rájuk gyújtották volna, hiszem, ha az jó királynak kellünk, kivetet innét az tűzből, hanem kiáltsunk az Úrhoz nyavalyánkban, és ha aluszik, azaz ha röllünk elfordította szent szemeit, felserkentsük, pönitenciát tartván, segítségre híjuk.

Mert az ki ötöt segítségre híja, megmenti és megszabadítja minden nyavalyától. Psal. 49. [Zsolt 50,15]: *Invoca me* etc. [38r:] Mivel mikor mostan környülvöttek az habok, az szélvészek ez életnek hajójában, mindenfelől csak halál nekünk, elől tűz, hátul víz nekünk, mert egyfelől az pokolbeli ördög incselkedik, ellenünk feltámadt, és az ő mérges nyilaival, sok külömb-külömbféle próbáival késérget⁵ [a. m. kísértget] minköt, lövöldöztön lövöldöz minköt ez életnek hajójában, sok szükséggel, sok nyavalyákkal, sok kárvallással, búsulással késérget bennünköt, mellyeket naponként igen-igen keservesen szenvedünk.

Másfelől, im, jól értjük és halljuk, hogy az kegyetlen pogán nép, az török felfegyverkezett az környülettünk való szomszéd országokra, de kiváltképpen Felső-Magyarországra, dúlja, rabolja és keményegeti, mely minékünk igen szomorú hír, mert az az ország volna egyik ótalma Erdélynek, ha az ótalom elpusztul, bizony, mi sem maradhatunk békével. Más az, hogy mikor a szomszéd háza ég (az mint szokták mondani), az tiedet is félted akkor, mert az tiedre is reáhara[g]szik az tűz. Hogy azért az Úr Isten ez kis hajót megtartsa az háborútól, ez kis sereget megóalmazza az <háborútól> |:szélvésztl:|, bűneinket elhagyván híjuk segítségül Őfelségét alázatos könyörgésünk által. Ámen.

Mert azt írja az harmadik cikkelyben az evangélista, hogy felserken<vén> Krisztus Urunk megfedd mind az tanítványokat s mind az habokat. [Mt 8,26] *Mondá nekiek: Mit féltek, kicsin hütűek?* Elsőben azt vegyük itt eszünkben, miért feddi és dorgálja meg az apostolokat. Nem azért, hogy ötet álomból felserkentenék. Mert abban semmit nem vétkeztenek vala, hanem inkább tiszték szerént cselekedének. Hanem amaz szóért, hogy azt mondák [Mt 8,25]: *Elveszünk*. Mellyel azt jelenték, hogy immár semmi reménségek nincs megmaradások felől. Mely hütötlenségeket és kétségbeneséseket kárhoztatja. Mert ezekben kellett volna jutni, hogy mikor őmaga vélek nem volt is, hanem csak az ő dolgában jártak is, senkitől semmi bántások nem volt, annyival inkább nem illenék félniek, mikor őmaga is jelen vagon. Azért nem kellene így szólniok: *Elveszünk*. Illik pedig emberben efféle indulatot kárhoztatni. Mert aki jól tudja, hogy tisztiben jár, nem gonosz utat vött eleiben, és azonban valami nyavalya találja,

⁵ *késérget* (tollhiba)

ha mindjárt kétségben esik, azzal azt jelenti, hogy az Isten vagy nem igaz, hogy az övéit megtartá, vagy nem elég hatalmas, hogy meg nem tartja. Mely gondolkodás távol legyen minden keresztyén embertől. Tanoljuk meg azért innét, hogy minden, valaki vétékét nem tudja, hanem az ő hivataljában igazan jár, nagy bátorsággal legyen. És ha valami nyavalya találja is, kétségben ne essék. Mert az Úr az övéit nem hagyja, az mint szól Tóbiás cap. 13. [Tób 13,2]: *Nagy vagy, Uram, mindörökké, és minden üdőkben az te országod. Megostrossz [a. m. megostorozol] és megtartasz, pokolra vetsz és visszahossz [a. m. visszahozol], és nincs, ki az te kezed előtt elszaladhasson.* Sap. 13.[1] [Bölcs 16,13]: *Te vagy, Uram, kinek az életen és halálon vagon birodalma. Az halálnak ajtajáig vissz, és ismét visszahossz.* Azért ha szinte úgy tetszenék is, hogy immár elnyel az halál, mégis kétségben ne esünk. Megtartá az Úr amaz három iffjat az égő kemencében. Dánielt az oroszánok között. Jónást az cethalnak gyomrában. [2/100:] Minket is megoltalmazhat mindenek ellen. De mondanád: *Úgy vagon, hogy Ófelsége megtarthatna, ha akarna.* De látjuk azt, hogy sokan nem szabadulnak meg, hanem elvesznek az nyomorúságban. Holott azért nem bizonyos ember⁶ abban, hogy őtet megtartja vagy nem, illik félni. Úgy vagon az, hogy az Úr Isten bizonyos okokért az külső és testi veszedelemtől nem mindeneket szabadít meg, mind az ő igazságának megkonfirmálására, s mind az emberek lelkének üdvösségére. De azért ugyan nem mondhatjuk ezek felől, hogy elvesztenek, mert nem azok vesznek el, kik ez jelenvaló világból kimúlnak, melynek vagy imígy, vagy amúgy, vagy hamar, vagy késén [a. m. későn] ugyan meg kell lenni, hanem azok vesznek el, az kik ez élet után, az mint Krisztus Urunk szól, mind testestől, lelkestől az gyehennának tűzében vettetnek. Az kik penig az ő igazságáért és az ő hűségéért szenvednek, élnek, ha szinte ezvilágiak[ként] elvesztenek is. Mert azt mondá Krisztus Urunk [Mk 8,35]: *Valaki megtartja az ő lelkét, azaz hogy ezvilágon élhessen, az igazságot megtagadja, elveszti lelkét. De valaki elveszti itt lelkét az igazságért, megtartja azt az örök életre.* Másutt azt mondá [Jn 11,26]: *Valaki énbennem hiszen, soha örökké meg nem hal.* És ha szinte test szerént meghal is, él. Tehát ez illyen felől nem mondhatjuk azt, hogy elvész. Aki penig hiszi bizonynal, hogy el nem vész, nem illik annak félni. De aki jó lelkiismerettel jár el dolgában, az ha meghal is, nem vész el. Ha el nem vész, nem illik félni. Méltán dorgálja tehát itt Krisztus Urunk az apostolokat az ő kétséges szavokért, mikor azt mondják: *Elveszünk.* Mi penig mondjuk azt Dáviddal, Ps. 26. [Zsolt 27,1]: *Az Úr az én világosságom és üdvösségem, kitől félnék? Az Úr az én életemnek ótalma, kitől rettegnék?* Psal. 22. [Zsolt 23,4]: *Ha járnék az halálnak árnyékában is, nem félek*

⁶ *emben (tollhiba)*

az veszedelemtől, mert te énvelem vagy. Ps. 117. [Zsolt 118,6–7]: Az Úr énnekem segítségem, nem félek, mit mivel nekem az ember. Az Úr az én segítségem, és semminek tartom az én ellenségemet. Szent Pál is azt mondja [Róm 8,31]: *Ha az Isten mivelünk, kicsoda ellenünk?* [2/101:] Ez ilyen mondásokkal és az szenteknek példájával bátorítsuk magunkat minden nyomorúságinkban és veszedelminkben.

Megfeddé azért az apostolokat Krisztus Urunk, és hogy megtessék, hogy nem ok nélkül dorgálta meg őket, mert az mint ők mondják vala, nem vesznének el, fordítja beszédét az tengerre, és azt is megfeddé. Szent Márk penig ugyan ez igéket is megmondja, az melyekkel megfeddé az habokat és az tengert [Mk 4,39]: *Hallgass, úgy-mond, vesztegyj, némulj meg.* Ez igékből először megtetszik az Krisztusnak méltósága és nagy hatalmassága, hogy az néma, fül, szem és érzékenység nélkül való tengernek parancsolhatott, és szavát fogadta. Olvassuk egy bolond király felől is, hogy mikoron az tengeren hidat csináltatott volna, és az habok megindulván azt elhánták volna, háromszáz piricskét [a. m. verést] üttete rajta, és egy békót [a. m. béklyót, bilicset] tettete bele, mintha azzal megnyűgözné. De azért ez ellen ugyan nem parancsolhata neki, mert azután csak elig [a. m. alig] szaladhata egy hajón el, és csak kevésen múlték, hogy az habok miatt oda nem vesze. Nem így parancsola Krisztus Urunk az tengernek, hanem ugyan szavát is fogadá, és engedelmes lón neki. Ez azért az Krisztus nagy böcsületinek és méltóságának jele. De nem olyan azért, az mint az pápások mondják, hogy innét az ő örökkévaló istensége, mindenhatósága, az Atyával való egyenlősége megbizonyítatnék. Mert az Úr Isten egyéb szenti által is cselekedett ehhez hasonló csudákat, kiket soha senki azért örökkévaló Istennek nem tartott. Mózes megsújtá pálcájával az Veres-tengert, és mindjára kétfelé válék, az Izrael fiai száraz lábbal menének által, mely nem kisebb csudatétel ennél. Józsué idejében is az papok mihelyt az frigyládaival bemenének az Jordán vízében, mindjára az egyik része alá folya, az másik feltornyozék, mint egy kőfal, és az izraeliták száraz lábbal menének által. Illés megsújtá pálcájával az Jordán vizét, kétfelé szakada, és száraz lábbal mene által rajta. Azonképpen cselekedék Elizeus is. Ezeket nem azért hozom elé, [2/102:] mintha ez szenteket egyenlővé akarnám tenni az Krisztussal. Mert tudom és vallom azt, hogy mindezeknél s mind egyebeknél feljebbvaló volt, hanem csak azt akarom megmutatni, mely erőtlen fegyverrel hadakoznak miellenünk, sőt, az Istennek igazsága ellen, kik az Krisztusnak csudatételiből akarják bizonyítani, hogy öröktől fogván való, földnek, mennynek teremője, mindenható Isten legyen az Krisztus. Mert ha ez ő okoskodások erős volna, számtalan sok örök Istenünk lehetne. És hogy efféle ellenvetésekre egyszer megfeleljünk, halld meg, mit mond önnönmaga Krisztus Urunk, Jo. 14. [Jn 14,12]: *Bizony, bizony,*

mondom tünektek, hogy aki énbennem hiszen, az mely dolgokat én cselekedem, ő is megcselekeszi, és ezeknél nagyobbakat cselekeszik. Im-már ha az Krisztus csudatételi bizonyítják azt, hogy ő örökkévaló Isten, tehát [ebből] az következők, hogy az ő hívei is örökkévaló Istenek, vagy még annál is nagyobbak. Mert azt mondja nagy esküvéssel Krisztus Urunk, hogy őnálánál nagyobb csudákat cselekedtenek és cselekesznek azok. Erre nincsen soha egyéb feleletek, hanem azt mondják, hogy az próféták és apostolok nem az ő hatalmokkal, hanem az Istentől vött hatalommal töttek csudákat, de az Krisztus őmaga hatalmával cselekedte. Ez ő mondások arcul szembe áll az egész Szentírással és Krisztus Urunk vallástételivel. Mert számtalan helyen kiáltja, hogy ő mindent vött, tanolt az ő mennyei szent Atyjától. Az többi közt azt mondá Joan. 14. [Jn 14,10]: *Az Atya, ki énbennem lakik, teszi az cselekedeteket.* Szent Péter Act. 10. [ApCsel 10,38]: *Az názáretbeli Jézust megkente az Isten Szentlélekkel és hatalommal, ki széllel [a. m. széjjel] jára jól cselekedvén, és meggyógyítván, az kiket az ördög megnyomorított vala, mert az Isten vala vele.* Ám lássad immár, ha Krisztus Urunk és szent Péternek akarod-e inkább szavát elhinni, vagy az conciliumbeli végezéseknek? Mi elégedjünk meg az-zal, hogy ezféle csudatételi Krisztus Urunknak pecsétí voltak az ő igaz tudományának és méltóságának, és ezzel csak azt akarta az Úr Isten megmutatni, hogy |Jézus igaz messiás legyen, és valamit tanít, igaz:|, és ez csudatétel [2/103:] nem arra való, hogy valakit örök Isten-né tegyen. Mert az ördög is, az Antikrisztus is elég csudát teszen, hanem az igaz tudománnak és hivatalnak megkonfirmálására való. Másodszor, ez Krisztus Urunk csudatételiből azt tanulhatjuk meg, mely nagy ereje legyen az hitnek és teljes bizodalommal való beszédnek. Tudja vala Krisztus Urunk, hogy az tenger és az hab nem eleven állat és nem hallhat, de mégis megriasztá, mint egy embert, és mindjárt megcsendesedék. Ezért mondá másutt az apostoloknak, Matt. 21. [Mt 21,21]: *Bizony, mondom tünektek, ha hütetek leszen és nem tibolyogtok [a. m. kételkedtek, tévelyegtek], ha azt mondjátok imez hegynek: Kelj fel, és vesd az tengerbe magad! – megleszen.* Vagyon er-ről példánk Act. 13. [ApCsel 13,8–11], mikor nagy indulattal megát-kozza szent Pál amaz ördöngős Elimást, mindjárt megvakula. Act. 14. [ApCsel 14,10] mikor megtekéntette volna Listra városában az embert, ki születésétől fogva sánta vala, mondá neki csak hertelen: *Állj talpadra! Amaz mindjárt felugrik.* Mely példák megmutatják, az teljes bizodalommal és igaz hűtből származott ígéknek mely hatalmas és csudálatos ereje vagyon. Az negyedik és utolsó cikkeliben ez históriának azt írja meg szent Máté, mi következett ez Krisztus Urunk cselekedete után [Mt 8,26–27]: *Lőn, úgymond, nagy csendes-ség. Az emberek penig etc.* Két dolog lőn ez Krisztus beszéde után: Az tengernek csendessége és az embereknek csudálkozása. Az mi az el-

sőt nézi, abban nagy vigasztalásunk vagy. Azelőtt azt mondá az evangélista, hogy nagy háború támadott volt az tengeren. Most azt mondja [Mt 8,26]: *Lőn nagy csendesség az tengeren* etc. Kiből megtetszik, hogy az mely Isten az embereket megszorítja, azon ismét megvigasztalja. Az ki megrettentí, viszontag megbátorítja. És az hul [a. m. ahol] zűrzavart, háborút szerez, ismét ugyanott csendességet csinál. Még egy pogán bölcs is azt írja, hogy az Isten setét éjjel fényes napot és világosságot támaszthat, világos nappal pedig sötét éjet szerezhet. Holott azért az Úr Isten mind ez széles világnak, mind az tengernek, kin evezünk ez halandó testben, igazgatója és fedelme, szükség csak [2/104:] Őfelségéhez folyamodnunk, hogy ha mikor habokat támaszt ez mi tengerhez hasonló búdosásunkban, életünkben, viszontag Őfelsége adjon csendességet is, ne hányjanak mindenkor az habok, serkenjen fel Őfelsége, lásson hozzánk, fedje és dorgálja meg az minket rontó, pusztító és rettentő habokat. Másodszor, azt írja az evangélista, hogy ez csudát látván elálmélkodtak az apostolok, és így szólottak [Mt 8,27]: *Ki lehet ez, hogy még az szelek és az tenger engednek neki?* Bizony, méltó volt ezen mindennek elálmélkodni, és ez nagy hatalmasságot az Krisztusban csudálni. Mert noha egyéb csudatételek is álmélkodásra méltók, mikor az vakokat, sántákat, sokféle betegségben lévőket meggyógyítja, de ahhoz mégis szót vehettek némely istentelenek, hogy vagy nem volt amaz oly beteg, az mint tettette, vagy csak mutatja, hogy meggyógyult, maga nem. De ehhez semmi patvar nem fér. Ez az csuda, hogy ez érzékenség nélkül való állat úgy megszűnnék az parancsolatra, mint ha okossága volna, és értené, mit hagynak neki. Nyilván azért az Krisztus ezzel nagy hatalmát jelenté meg. Az mi ellenkező atyánkffiai azt mondják, hogy ez csudatételből ismerték meg az apostolok, hogy az Krisztus örök Isten legyen, és azért szólnak egymásnak [Mt 8,27]: *Ki lehet ez?* De az ő vélekedések meg nem állhat. Mert egy az, hogy azelőtt is sok csudatételit látták vala, az mint ide fel megírta az evangélista. Más az, hogy ha ebből azt magyarázták volna, az mit ők mondnak, nem így szóltak volna: *Ki lehet ez?* Hanem azt mondták volna: Az örök Isten ez. Az miképpen cselekedének az Lистра városbeli pogánok, mikor Pál és Barnabás meggyógyították volna amaz sánta embert, felkiáltának [ApCsel 14,11]: *Az Istenek, úgymond, emberi ábrázatba öltöztek, és alászállottak közinkben.* Azért az apostolok csudálkozásának oka nem az, hogy ebből ismerték volna meg az Krisztus örök Istenségét, mert így inkább megszűnt volna csudálkozások. Mert ki csudálná azt az hívek közül, ha az teremtő az ő teremtett állatjának parancsol, és szavát fogadják? [2/105:] Hanem azon csudálkoznak, hogy az Istentől ilyen nagy hatalom adatott az ő mestereknek. És az miképpen ide alább írja ezen evangélista c. 9. [Mt 9,1–8], mikor az guttaütött embert meggyógyítá Krisztus Urunk, az sokaság mikor ezt látta vol-

na, megrémüle, és dicsőítte az Istent, ki ilyen hatalmat adott vala az embereknek. Mi is azért ez csudatételen álmélkodhatunk, és tanoljuk meg, hogy igaz az, amit monda halálának előtte szent János Krisztus Urunk felől, cap. 13. [Jn 13,3]: *Tudván azt Jézus, hogy mindeneket az Atya adott az ő kezében.* És feltámadása után az mit ő maga mond az apostoloknak [Mt 28,18]: *Adatott énnekem minden hatalom mennyen és földön.* Ezt annakokáért tudván adjunk hálát az mi mennyei szent Atyánknak, hogy minekünk olyan fejet, gondviselőt adott, kit dicsőséggel és |ilyen nagy:| hatalommal megkoronázott, megígérte, hogy minket is részessé teszen, és elváltoztatja az mi halandó testünket, és hasonlóná teszi az ő maga dicsőült testéhez, kit hogy megnyerhessünk, az mi mesterünknek nyomdokát kövessük, és ezvilági gyönyörűségeket hátrahagyván amaz örökkévaló hazára igyekezünk. Ez mostani tengerhez hasonló életnek penig sokféle habját és háborúságit békességgel és csendes szűvel szenvedjük. Mert ha az mi Krisztusunkkal együtt szenvedünk, azt mondja az apostol, hogy vele együtt meg is dicsőítettünk. Kit engedjen megkóstolnunk az mi mennyei szent Atyánk, Istenünk az ő megmérhetetlen irgalmasságából.

110. beszéd (S)

[2/105:] **Concio CX. Ad Ephes. Cap. 6. v. 10. [Ef 6,10]:**

Végezetre, atyámfiái, vastagodjatok meg az Úrban, és az ő hatalmas erejében öltözzetek etc.

N. B.

Igen bölcsen és igazan mondta Jób pátriárka Cap. 7. [Jób 7,1], hogy *vitézkedés az embernek élete ez földön*. Mert nem lehet semmi állapotbeli és rendbeli ember, kitől az ő hivataljában olyan vigyázás és szorgalmatosság nem kívántatnék, mint az vitézektől az hadakozásban. Sőt, ugyan nem lehet senki ez életben vitézkedés nélkül. Mert ha szinte külső és testi [2/106:] tusakodás nélkül vagyon is, de belső és lelki viaskodás nélkül nincsen. Mert az léleknek és az isteni igaz ismeretnek mindenkor ellensége vagyon, és ugyan velünk hordozzuk az jámborság és Isten parancsolatja ellen rugoldozó indulatokat, kik ellen nem kisebb szorgalmatosság és sérénység kívántatik, mint az ellenünk felfegyverkezett hatalmasok ellen. Ez az oka, hogy gyakorta szent Pál az igaz keresztyéneket az vitézkedésre és harcolásra inti, 1. Tim. 1. [1Tim 1,18–19]: *Vitézkedjél jó vitézséggel, legyen hűtöd és jó lelkiismereted, melyet némelyek eltaszítván tőlök elvesztenek*. 2. Tim. 2. [2Tim 2,3]: *Munkálkodjál, mint az Jézus Krisztusnak jó vitéze*. Mint kelljen az testi ellenség ellen víni, az végekben és az históriák olvasásából szokták tanulni az emberek. De az lelki ellenség ellen, ki sokkal veszedelmesb, miképpen harcolhassunk, az Istennek szent könyve tanít meg, és az többi között szent Pál ez elészámlált igékben igen szépen és szorgalmatosan megírja, és mindeneknek elébe adja, miben álljon az keresztyén vitéznek minden készülete és győzedelme. Holott azért mostan egyebek, az kiket az Úr Isten arra az állapatra hítt és rendelt, az testi ellenség ellen külső fegyverrel készülnek, mi is az lelki ellenség ellen belsőképpen fegyverkezzünk fel, mert az miképpen sokkal veszedelmesb az mi ellenségünk, azonképpen szebb és dicsíretebb leszen az mi győzedelmünk, ha az lelki ellenséget megverhetjük. Hogy pedig ezt megnyerhessük, szükség az szent Pál tanácsát követnünk, és jól megtanolnunk, menemű készületet és fegyvert kívánjon tőlünk. Mert ő fő és igen bölcs hadnagy, és gyakorta szembeszállott, megvívta azzal az ellenséggel, az ki most minket is szüntelen háborgat. Lássuk meg azért, menemű fegyverrel verte mind ő arcul az igazságnak és jámborságnak ellenségét, s mind penig egyebek-

nek is, az kik győzedelmet akarnak venni, menemű tanácsot és menemű fegyvert ad kezekben.

Ez apostol tanító és oktató beszédének vagy két fő része. Az elsőben felszerkenti és szorgalmatosságra inti az keresztyéneket, hogy minden restséget és tunyaságot [2/107:] hátrahagyván vigyázzanak, mert nagy és hatalmas ellenségek vagyunk. Az másodikban elészámlálja igen szépen, menemű fegyverének illik lenni az igaz keresztyén vitéznek, aki győzedelmet akar venni ez hatalmas ellenségen. [Ef 6,10] *Végezetre, atyámfiai, vastagodjatok meg az Ūrban* etc. Mindeneknek előtte vegyük azt eszünkben, hogy az Istennek szent emberi tudván azt, mely nehezen emelheti az ember fel elméjét, és vonhatja¹ el gondolatját az külső érzékenséggel megtapasztalható dolgoktól, szokták az láthatatlan és lelki dolgokat külsőknek példájával megmagyarázni, és azoknak hasonlatosságából az mély és homályos dolgoknak megértésére egyebeket vezetni. Akképpen cselekedik itt is az apostol, mivelhogy az lelki viaskodás és az belső ellenség láthatatlan. Ezt az harcot írja meg és szemünk eleiben támasztja az külső és látható vívásnak és vitézkedésnek példájával. Tudjuk pedig azt, hogy az erős vitézben főképpen két dolog kívántatik. Először, hogy bátor szűvel legyen, mert az félelmes szűvű ember, ha kuracélba [a. m. páncélba] öltöznék is, ugyan rossz. Másodsor, hogy illendő fegyvere legyen, kivel mind magát ótalmazza s mind ellenségét megsérthesse. Az lelki vitéztől is ugyanezen dolgok kívántatnak, az miképpen itt az apostol megjelenti. Mert elsőben arra inti őket, hogy bátor szűvel legyenek, mikor így szól [Ef 6,10]: *Vastagodjatok meg* etc. Az test az léleknek csak eszköze, mert az lélek minden cselekedeteknek fő oka és eredete. Azért az menemű az lélek, olyan az cselekedet is. Innét látjuk, hogy akármely jó természetű, vastag tetemű [a. m. testű] ember legyen is, de ha félenk szűvű, ugyan rossz, és semmi haszna nincs erejének. Viszontag némely, ha testiben erőtlén is, de ha szűve bátor, igen hasznos és nagy dolgokat véghezvihet. Azért főképpen kívántatik az vitéz emberben az bátorság. Ez az oka, hogy Krisztus Urunk is gyakran ezt kívánja az ő híveitől. [Lk 12,32] *Ne félj, úgymond, én kisdéd nyájam.* [Jn 16,33]: *Ne féljete, mert én meggyőztem ez világot.* [Mk 5,36] *Ne félj, csak higgy.* [Mk 9,23] *Minden lehetséges annak, az ki hiszen.* Itt is az apostol azt mondja [Ef 6,10]: *Erősek legyetek, vastagodjatok meg* etc. De mivelhogy az ember akármint biztassa magát, akármint [2/108:] mérsékelje erejét, ugyan nem talál egyebet magában az gyarlóságnál és erőtlenségnél, megmondja az apostol, miben álljon az keresztyén vitéznek erőssége és biztatása, mikor így szól [Ef 6,10]: *Vastagodjatok meg az Ūrban* etc. Mintha azt mondaná: Mikor biztatlak, nem azt akarom jelteni, hogy magatokat elhiggyétek, magatoknak sokat tulajdonítsatok, hanem minden tü bizodalmatok, erősségetek, vastagságtokat helyeztessétek az Ūrban. Mert akkor vattok erősek, mikor erőssen bíztok az Ūrban, és minden reménségteket őbenne vetitek. Ezért mondá ezen

¹ *vohatja* (tollhiba)

apostol 2. Cor. 2.[!] [2Kor 3,4–5] *Vagyon bizodalmunk az Krisztus által az Istenben. Nemhogy mi magunk elegek volnánk valaminek csak gondolatjára is, hanem minden mi elégségünk az Istentől vagyon.* Jer. 17. [Jer 17,7]: *Áldott, aki bízik az ő Urában, és az Úr az ő bizodalma.* Psal. 148.[!] [Zsolt 146,5]: *Boldog, akinek az Jákob Istene segítsége, és reménsége az ő Urában, Istenében.* Innét vehet azért vastagságot és bátor szívet az keresztyén vitéz, mikor veti minden reménségét az Úrban. Mert az Úr Isten nemcsak magának elégség, őmagában erős, hanem egyebeknek is segítséget és erőt adhat, mert mindenható.

Azért mondja az apostol, hogy [Ef 6,10] *vastagodjatok meg az Úrnak hatalmas erejében,* azaz aki az Úrban bízik, nem valami erőtlen nádszálhoz támaszkodik, hanem igen hatalmas erőshez, mely mindeneknek felette vagyon. Ha azért az lelki viadalban, miképpen az testi hadakozásban, legelőször szükség az szünek bátorsága, és csak az lehet bátor, aki minden reménségét az Úrban veti, meg kell látnunk, ki veti az Úrban az ő reménségét. Bizony, nem az istentelen, az fertelmes életű, az Úr szent parancsolatjának megutálója. Mert ez illyen ingyen az Úr eleiben sem tud vagy mer menni és folyamni, hanem vagy az tudatlanságnak homálya, vagy gonosz lelkiismereti az Úr elől eltaszítja és megrettentí. Honnat ez következik, hogy egy istentelen és gonoszságban gyönyörködő ember is nem lehet bátor és az lelki viadalban vitéz, mert ha őmagában bízik, ott semmit nem talál romlandóság és gyarlóságnál egyebet. Az Úrhoz pedig és az ő segítségéhez nem bízhatik. Tanoljunk azért innét mi, hogy noha egyéb külső [2/109:] dolgainkban is semmi élemlenettelünk nem lehet, ha az Úr nem segít, kiben ha kárt vallunk is, nem oly veszedelmes, de ha az lelki hadakozásnak idején az Úrhoz nem tudunk vagy nem merünk folyamodni, bizony igen nyomorultul leszen dolgunk.

Mert mi magunk az emberi erővel az ellenséget meg nem győzhetjük. Hogy pedig bízassunk, és bízást vethessük reménségünket az Úrban, elsőben az ő igaz ismeretit kövessük, mert nem tud senki ahhoz bízni, az kit nem ismer. Azután az ő szent parancsolatiban és akaratjában igyekezzünk járni, és ha szinte vétkesek vagyunk is, és gyarlóságunk miatt Ófelségét megbántottuk, életünknek megjobbításával és sírásunkkal kegyelmet nyerhetünk, és bízást Ófelségében vethetjük reménségünket nyomorúságunknak idejére. És így leszen, hogy lelki bátorsággal lévén, az mi első és fő az lelki vitézségben, mibennünk is megtaláltatik. Másodsor, az kívántatik az vitéztől, hogy ne csak bátor szívé legyen, hanem minden hadiszerszámokkal felöltözzék, és kész legyen az harcra. Ugyanezt kívánja az lelki és keresztyén vitéztől is. Másodsor az apostol [Ef 6,11]: *Öltözzétek fel,* úgymond, *az Istennek minden hadakozó fegyverit.* Mintha azt mondaná: Noha erős ótalma vagyon annak, aki minden bizodalmát az Úrban vetette, de mindazonáltal ez is kívántatik, hogy őmaga az ember is ne tunyálkodjék, hanem készüljön és felfegyverkezzék. Mert az Úr Isten nem az gondviseletleneket és az resteket, hanem az vigyázókat és serényeket szokta megsegéttetni és ótalmazni. Hogy pedig így szól [Ef

6,11], *minden hadakozó fegyvert*, ezzel mind az serénységre inti az vitézeket, hogy ne legyenek feledékenyek, hogy valamit abban elhadnának, az mi szükséges, s mind pedig néz az bátorságos megmaradásra, mert nem tudja az vitéz, mellyik fegyver szükségesb és hasznosb az harcon. És ha valamelyiket otthon hagyja, elfelejti, netalám szinte annak lenne több haszna, és annak honhagyásáért [a. m. otthonhagyásáért] kell elvesznie. Az miképpen azért nem jó az fegyverderekat felvenni s az kardot otthon felejtetni, hanem minden [2/110:] készséggel legyen az vitéz mindenkor, azonképpen arra inti az apostol az ő vitézít, hogy az lelki fegyverekben egyet se felejtse el, hanem mindeket felöltözzenek. Hogy pedig az intésnek nagyobb foganatja és ereje legyen, okát is adja az apostol, miért kelljen ilyen igen felfegyverkeznie [Ef 6,11]: *Hogy megállhassatok az ördögnek csalárdsági ellen*. Az kinek ellensége nincs, annak nagyon mégis reménsége, ha szinte tunyálkodik is. De ha kinek ellensége támad, nemcsak illik, hanem ugyan kénszerítették reá, hogy felfegyverkezzék és készen legyen. Ez pedig nyilván nagyon, hogy az emberi nemzetnek ellensége az ördög, az miképpen mindjárt az teremtés után megtetszik. Mert ím elveszté, halálos bűnben ejté az első embert. Annakutánna sem szűnt soha meg, hanem eleitől fogva azon leselkedett [a. m. leselkedett], miképpen megölhesse az embereket. Ezért mondá Krisztus Urunk Joan. 8. [Jn 8,44] felőlle, hogy eleitől fogván gyilkos és hazug volt. 1. Pet. 5. [1Pét 5,8]: *Józanok legyetek és vigyázzatok, mert az tü ellenségtek, az ördög, mint az sívó oroslán, kering, keresvén, kit elnyeljen*. Apoc. [Jel 12,9]: *És alávetteték amaz nagy sárkány, az régi kégyó, ki hivatik ördögnek és Sátánnak, az földre*. És ugyanott [Jel 12,10] nevezetik az atyafiak, az szentek, az hívek vádolójának, *ki az Istennek színe előtt éjjel és nappal vádolta őket*. Ez pedig az emberi <ellen> nemzetnek ellensége halhatatlan, mindenkor él, soha nem aluszik, hanem csak az mi veszedelmünkre vigyáz. Tehát bizony illik nekünk is mindenkor vigyáznunk, készeknek lennünk, és mindenkor, az mint itt az apostol int, felfegyverkezve, felöltözve lennünk. Hogy pedig erre inkább felindítson, azt jelenti, hogy az mi ellenségünk igen okos és ravasz, azért szól így [Ef 6,11]: *Hogy megállhassatok az ördögnek csalárdsága ellen*. Az ki nyilván [a. m. nyíltan] támad valaki ellen, mégis könnyebb embernek attól megóni magát. De az ki alattomban, álnokul kerül meg, nem tudod, mikor és hol, vagy miképpen maradhatsz meg ellene, és óhasd magad tőlle. Illyen pedig az ördög, álnok, cigán, számtalan sok mesterségi vadnak, ha egyképpen nem fog, [2/111:] másképpen nyúl hozzá, és mindaddig incselkedik, hogy valamiképpen az embert törbe ejti. Azért szükség, hogy az lelki vitéz igen készen, mindenkor eszén legyen, vigyázzon, és minden hadakozó fegyverben mindenkor öltözve legyen. Továbbá, az győzelemre nem utolsó segítség tudni az ellenségnek természetit, erejét és készületit. Ez az oka, hogy az eszes hadnagyok szoktak kémekeket bocsátani, kik az ellenségnek minden készületit megnézzék és megbeszéljék, hogy ők is ahhoz képest tudjanak rendelni seregeket, és jobb módjával szállhassanak az ellenséggel szembe. Pál apostol azért mint bölcs hadnagy megjelenti ezt is az híveknek, és menemű ellenséggel legyen dolgok,

megírja [Ef 6,12]: *Nincs, úgymond, minenkünk tusakodásunk* etc. Ez igékben az apostol az ellenségnek erejét nem kisebbíti, hanem inkább hatalmas voltát jelenti. Elsőben azért, mert az dolog ugyan úgy vagyon, és nem illet őhöz, hogy különben beszélje. Másodsor, hogy inkább felszerkenjünk, ébredjünk. Mert nincs egy veszedelmes dolog, mint mikor ellenségét valaki semminek véli, megutálja. Hogy azért az restséget, tunyaságot kirázza belőlünk, elészámlálja az mi ellenségünknek hatalmasságát, melyet három renddel mível. Elsőben, összeveti az ellenséget az emberekkel. Másodsor, hatalmas erejeket megbeszéli. Harmadsor, az harcolásban való helyben is feljebbvalónak mondja őket lenni. Mond azért elsőben [Ef 6,12]: *Nincs minenkünk tusakodásunk az test és vér ellen* etc. Igen nyavalyás dolog, mikor nem egyenlők között vagyon az harc, mint mikor az tudós az tudatlannal, az fegyveres az fegyveretlennel, az öregember az időtlennel [a. m. éretlennel] akar bajt víni. Azt jelenti azért itt elsőben az apostol, hogy ez az bajvívás igen egyenetlenek között vagyon. Mert mi emberek vagyunk, húsból, csontból, testből állunk, kiket az Írás testnek és vérnek nevez. De az mi ellenségünk lelki és lélek. Mégpenig ha valami jámbor lelkek volnának, kik felől remélhetnők, hogy semmit nem [2/112:] cselekesznek az harcolásnak törvénye és szokása ellen, de azt mondja felőlök, hogy [Ef 6,12] *gonoszok*, lelki, avagy lélekbeli gonoszságok. Bizony tehát, ennyiből feljebb való az ellenség minálunknál. Ez igékben pedig vegyük eszünkben, hogy az Szentírásban ez az szóllásnak formája [Ef 6,12] *test és vér* néha jegyzi az gyarlóságot és romlandóságot. Mint 1. Cor. 15. [1Kor 15,50]: *Az test és vér az Isten országát nem bírhatja*. Mindjárt megmagyarázza ugyanott, mi legyen az test és vér [1Kor 15,50]: *És az rothadás, úgymond, az rothadatlanságot nem bírhatja*. Néha pedig ez szóllásnak formája jegyzi az embereket. Mint Matt. 16. [Mt 16,17]: *Az test és vér teneked ezt meg nem jelentette, hanem az én Atyám, ki mennyben vagyon*. Holott összeveti Krisztus Urunk az embereket az Istennel. Itt is azért mikor azt mondja az apostol, hogy nincs tusakodásunk az test és vér ellen, érti az embereket, kiket az Írás az gyarlóságért gyakorta nevez test és vérnek. Másodsor, ugyan ez igék felől ezt is tanoljuk meg, hogy mikor így szól az apostol [Ef 6,12], *nincs az test és vér ellen* etc., nem kell ezt közönségesképpen értenünk, mintha ugyan soha nem volna embernek tusakodása az ő feleivel, avagy az ő gyarlóságival, testi indulatival, mert igenis és gyakrabban vagyon, hanem néz ebben az apostol arra az tusakodásra, mely vagyon az ördög ellen, és ahhoz képest azt mondja, hogy nincs az testtel és vérrel. Mintha azt mondaná, hogy az testtel és vérrel való tusakodás ehhez képest semmi, mintha ez világon sem volna. Az miképpen szokták mondani, ha kinek fejedelmével, urával vagyon dolga, így szólnak: Nem céhbéli társoddal, nem feleddel vagyon ügyed. Mely mondással nem azt jelentjük, mintha nem volna soha embernek céhbéli társával vagy felével ügye, hanem hogy ez csak semmi az fejedelemmel való dologhoz képest. Így értsük azért itt is az szent Pál mondását [Ef 6,12], *nincsen az test és vér ellen tusakodásunk* etc., azaz az test és vér ellen való tusakodásunk ehhez képest csak semmi. Másodsor, elészámlálja az apostol az lelki ellenségeknak

hatalmasságokat, mikor így szól [2/113:] [Ef 6,12]: *Hanem fejedelmek ellen, uraságok ellen, ez világgal, az sötétséggel bírókkal* etc. Nehéz dolog náladnál hatalmasabbal víni, de nehezebb fejedelem ellen tusakodni. Mert az fejedelemnek nemcsak ereje, hanem méltósága is és böcsületi vagyon. Ez mellett sok szolgálai vadnak, kik akaratját teszik. Azt mondja azért az apostol, hogy az ördögek, az kik ellen kell az keresztyén vitézeknek víni, fejedelmek, urak, hatalmasok. Mellyel avagy azt jelenti, hogy egyik gonosz lélek mellett ugyan sokan támadnak, és soha egyedül nem járnak. Mint amaz embereknek példái megmutatják. Egyikben ezt mondák őmagok, hogy nagy sereggel vadnak. Meg is tetszik, mert mikor kimenének az emberből, 2000 disznót ölének az vízben, Mar. 5. [Mk 5,13]. Más felől azt mondja Krisztus Urunknak, hogy hetedmagával lakott az ördög benne. Mária Magdalénából is [Mk 16,9] hét ördögöt űzött vala ki Krisztus Urunk. Azért mondatnak fejedelmeknek, mert sokadmagokkal járnak. Avagy hogy egynek is egynéhány, száz, ezer mestersege vagyon, kikre való képest fejedelemnek mondathatik. Hogy pedig ez ő hatalmasságok nemcsak névvel vagyon, hanem birodalmok is vagyon mellette, megjelenti, mikor az apostol híja őket [Ef 6,12] *ez világ bírójának*. Sőt, 2. Cor. 4. [2Kor 4,3–4] ugyan ez világ isteninek mondja: *Ha, úgymond, az mi evangéliumunk homályos, azoknak homályos, az kik elveszendők, és az hűtötleneknek, kiknek elméjeket megvakította ez világnak istene*. Krisztus Urunk is az ördögöt ez világ fejedelmének híja [Jn 14,30]: *Ez világ fejedelme eljött, és énrajtam semmi hatalma nincs*. Ismét, Joan. 12. [Jn 12,31] *Most ezvilágnak² fejedelme kivette-tik*. Mely mondásokat nem úgy kell értenünk, mint ha az ördög ezvilágnak teremtője volna, és azt gubernálná. Mert ez csak az egy igaz Istenhez illik. Hanem vedd eszedben, hogy gyakorta ezvilágnak igéje vetetik az emberekért, és gyakrabban az gonoszokért. Mint: [1Kor 1,21] *Ezvilág az Krisztust meg nem ismeré*. [Jn 15,18] *Ezvilág tüktöket gyűlöl*. És mivelhogy mindenkor többen vadnak az gonoszok, az gonoszoknak sokasága [2/114:] és serege ezvilágnak neveztetik, kiknek hadnagya és vezére az Sátán, és ezért mondatik ezvilág fejedelmének. Ezt jelenti meg ugyan itt is az apostol. Mert mikor az ördögöket világ fejedelmének mondja, mindjára megmagyarázza, mit értsen azon [Ef 6,12]: *Ez sötétségnek, úgymond, fejedelme*. Az sötétségen pedig érti az embereket, kik az igaz isteni ismeret nélkül és az szentes, jámbor élet és erkölcs nélkül vadnak, kiket Ézsaiás [Ézs 9,1], szent Lukács [Lk 1,79] és Pál apostol [2Kor 4,6] az halálnak és sötétségnek árnyékában mond, hogy ülnek. Ezek azért, az kiben uralkodnak az ördögek, és ezek által is háborgatják, késérgetik [a. m. kísértgetik] az híveket, az Istennek kicsin nyáját. Innét tetszik meg azért másodsor, minemű ellenségekkel kell minékünk szemben vínünk. Harmadszor, azt mondja az apostol, hogy alkolmasb helyek is vagyon nekik az viadalhoz, mert ők magasságból hadakoznak. Tudjuk pedig azt, hogy az magas helyről könnyebb az alsókkal víni, és sokkal jobban vagyon dolgok azoknak, az kik feljebb vadnak. Azt mondja azért az apostol, hogy az mi ellenségünk,

² *esvilágnak* (tollhiba)

az ördögek magasb helyen vadnak, és onnan vlnak ide alá miellenünk. De micsoda magas hely az? Megmagyarazza ezen szent Pál ugyanezen levélben ide feljebb cap. 2. [Ef 2,1–2], mikor így szól: *Tü megholtatok vala az tü bűneitekben, mellyekben régen jártok vala ezvilág szerént, és az fejedelem szerént, ki bír az éggel.* Mely mondásban az Sátánt nevezi az égnek fejedelmének. Az égen pedig ne érts [a. m. értsd] az mennyet, az hol az csillagok vadnak, mert nem égnek híják azt, hanem mennynek. Az ég az, ami az alsó menny alatt vagyon, ahol az ködök, fellegek, kőössők [a. m. jégesők], villamások, dörgések lesznek, és az mit az szájunkkal beszívunk és ismét kifúvunk. Mondanád: Tehát ott lakik az ördög, az Sátán? Responso: Voltak sokan, kik ez apostol mondanásból ilyen értelemben voltanak, de én nem ítélem azt, mert nyilván vagyon, hogy efféle gonosz lelkek gyakrabban itt alatt az föld színén az emberek között forognak, és az földnek mély barlangiban [2/115:] és lyukaiban [is:] gyakran taláztatnak,³ miképpen az históriákból nyilván vagyon. Hanem azt ítélem, mivelhogy ők lelkek, szabadságok vagyon reá, hogy az égba is foroghatnak, és minthogy ott kevesebb dolgok vadnak, az kik ellenek álljanak, ott gyakran vadnak. Ez az oka, hogy az apostol az égnek fejedelmének hívja őket, és ha mikor az embereknek akarnak ártani is, és vélek megvlni, fejek felett foroghatnak, és onnan fellyül harcolhatnak ide alá. Ennyivel azért az viaskodásban jobb módjok vagyon, hogy ők mindenfelé elkerülhetnek, mind oldalul, mind fejünk felett foroghatnak, de mi ugyan csak itt alatt [a. m. alul] vagyunk, és előttek el nem szaladhatunk, és nincs alkalmas helyünk az ellenek való viadalra, és ez teszi harmadszor az mi ellenségünket hatalmassá és rettenetessé. Mindezekből mi előszer megtanolhatjuk, az Úr Isten mely nagy hatalmat engedett az ördögnek, az Sátánnak itt ez világon, hatalma vagyon minden külső javainknak elvesztésére. Mint az szent Jób históriája megmutatja, kinek mind gabonáját, mind barmait, mint édes magzatit hertelen elveszté. De ez felett testi betegségeket is szerezhet, mint azon Jób példája és azoknak, kiket Krisztus Urunk meggyógyíta, megmutatja. Mert az mely asszonyállat 18 esztendeig feküdt vala az vérfolyásban, azt mondá Krisztus Urunk, hogy az Sátán kötözte volt meg. Az mi pedig ezeknél nagyobb, az embernek elméjét és lelkét is megsértheti. Saul felől azt mondja az Írás, hogy az gonosz lélek bánt véle. Amaz Akháb 400 prófétáinak elméjeket egy hazug lélek megbolondítá. Júdás felől azt mondja az Írás, hogy az gonosz lélek bútt bele, és az hitette el, hogy elárulja urát. Tehát sohul semmi nincs, az melynek elvesztésére hatalma és módja nem volna az Sátánnak. Ez ellen ha az mi erőtlenségünket megtekéntjük, ugyan majd semmik vagyunk hozzájuk képest. Ők halhatatlannok, de az mi életünk micsoda? Ma vagyunk, holnap elmúlunk. Ők lelkek, mi pedig testből állunk. Ők fejedelmek, urak, [2/116:] hatalmasok, mi gyarlók, erőtlenek, sokféle nyavalyákkal környülvetettek. Ők sokan vadnak, mi kevesen. Mert Krisztus Urunk az övéit [Lk 12,32] kicsin nyájnak nevezi. Ezeknek felette ez hatalmas ellenségek mindenfelől rajtunk vadnak, úgyhogy nemkü-

³ taláztatnak gyakran (szócsere)

lönben vagyon dogunk, az mint mondá Krisztus Urunk az apostoloknak [Mt 10,16]: *Íme, én tükteket elbocsátlak, nemkülönben, mint az juhokat az farkasok közé.* Holott azért ilyen állapotunk vagyon, medgyünk [a. m. mit tegyünk]? Kétségbe essünk-e? Ne merjünk-e szembeszállani az ellenséggel, ki sokképpen hatalmas és jobb készülettel vagyunk nálunknál?

Bizonyára nem azért számlálja ezeket elé az apostol, hogy minket megrettentsen, hogy kétségben ejtsen, hanem hogy az vigyázásra és gondviselésre felerkentsen, hogy ne aludjunk, ne tartsuk, hogy semmi gondunk nincsen, mert bizony igenis vagyon, igen vigyázó, igen felfegyverkező, igen álnok ellenség forog szüntelen és minden órában körülünk. Tehát mi is ne tunyálkodjunk, hanem felébredvén készülünk az harcra. Minekutánna azért így elszámálá az ellenségnek hatalmaságát, nem azt mondja, hogy levessük ijedtünkben az feyvert és elfussunk, hanem [Ef 6,13]: *Annakokáért öltözzetek fel az Istennek* etc. Mely igékben először azt vegyük eszünkbe, hogy itt biztatja az apostol az híveket, hogy noha hatalmas az ellenség, de azért csak serények legyünk, ellene állhatunk, és meg is győzhetjük. Azért szól így, hogy [Ef 6,13] *ellene állhassatok.* Mert haszontalan és heábanvaló ott az biztatás, az mikor az ember az veszedelemnek ellene nem állhat. Azt mondja pedig itt az apostol, hogy meglehet, csak igyekezzünk rajta. Másodszor, mikor azt mondja [Ef 6,13], *az veszedelmes üdőben,* azt jelenti, hogy noha az ördög mindenkor leselkedik utánnunk, de azért vagyon bizonyos ideje, az mikor megostromolja az embert, és bajt ví vele. És mivelhogy azt az órát nem tudjuk, szükség, hogy mindenkor készek legyünk. Végezetre, mikor így szól [Ef 6,13], *mindeneket elvégezvén helyt állhassatok,* azt jelenti, hogy ha szinte [2/117:] egyszer, kétszer az ördögök késértetinek ellene állnánk is, nem illik azután restségre és tunyaságra adnunk magunkat, hanem azután is felfegyverkezvén álljunk. Mert igen álnok és szüntelen való ellenséggel vagyon ügyünk, ha látja, hogy az győzelem után gondviseletlenek leszünk, mindjárt vissza reánk tér, és ismét feltámad, és gyakorta megcsik, hogy miképpen az külső hadakozásban, azonképpen az lelki viadalban is az győzedelmes gondviseletlenség miatt megveressék és az meggyőzött legyen győzedelmessé. Summa. Kévántatik tóllünk szüntelen való vigyázás és minden órában való készség, és viadal, az győzelem után is szorgalmatosság. Menemű feyverekben kelljen pedig felöltöznünk, az kikkel nemcsak ellene állhassunk, hanem könnyen diadalmat vehessünk az ördögön, igen szépen megírja az apostol az következő igékben. De azokról Isten segítségéből szóljunk az jövőndő prédikációban.⁴

⁴ Utalás a 111. beszédre.

111. beszéd (S)

[2/117:] **Concio CXI. Ex eodem loco v. 14. [Ef 6,14]:**

Álljatok annakokáért felövedzvéen ágyékotokat igazmondással, felöltözvéen az igazságnak etc.

Az ki valakit oktatni akar, nem elég, hogy jóra intse, hanem meg is kell magyarázni és mutatni azt az jót, és miképpen juthasson annak megismerésére. Mert aki azt mondja, hogy kövessük az jót, de mi legyen az a jó, meg nem mondja, szinte olyan, mint aki az mécset meggyújtja, és sem olajt, sem semmiféle zsírt nem önt az cserépbe. Minekutánna azért Pál apostol inti az keresztyeneket az vitézkedésre, és felserkenti az vigyázásra, eleikben adván az ő ellenségeknek serénységét és hatalmasságát, az mint esztennap [a. m. egy héttel ezelőtt] meghallók,¹ immár második részében beszédének szép renddel elészámlálja azokat az fegyvereket, az kikben fel kell öltözni az lelki [2/118:] vitéznek, úgyhogy senki az apostolra nem panaszkodhatik, hogy ez tudós hadnagynak és jó tanácsadónak tisztiben el nem járt volna. Azért ha ki az ellenségtől meggyőzetik, ne egyébre, hanem az őmaga tunyaságára és restségére vessen. Lássuk meg azért, mint öltözteti és fegyverkezteti fel az keresztyén embert az apostol, hogy azokban mi is felöltözvéen az mi ellenségünknek ne csak ellene állhassunk, hanem rajta győzedelmet is vehessünk.

Hogy penig az apostol beszédét jobban megérthessük, jusson eszünkben, hogy igen megkévánja azt az keresztyénektől, hogy minden fegyverekben felöltözzenek, és semmit azokban el ne felejtse, el nem hagyjanak. Tartozik tehát ő is vele, hogy az elészámlálásban egyet se hagyjon ki az fegyverekben. Mert az vitéz az ő hadnagyától vár, és az menemű fegyvert mond, hogy viseljen, olyant kell hordozni.

Hogy penig megtessék az, hogy az apostol az elészámlálásban egy fegyvert sem hagyott el, az külső vitéznek példájával él, és annak képében megmutatja, hogy ha ki az őtölle elészámlált fegyvereket felveszi, semmi héával [a. m. híjával] nem leszen. Mert nyilván vagyon az, hogy ha valamely vitéznek sisak az fejében, fegyverderék az mellyén [a. m. mellkasán], pártaöv [a. m. fémveretes díszöv] az ágyékán, szekernye [a. m. csizmaszerű bőr lábbeli] az lábán, pajzs az bal kezében, szablya az jobb kezében, az illyen teteitől fog-

¹ Utalás a 110. beszédre.

va talpig fel vagyon fegyverkezve, és semmi héával nincs. Az apostol azért mindezekben felöltözteti az ő vitézit, tehát az miképpen amannak, azonképpen ennek is minden fegyvere megleszen. De itt azt kell eszünkben vennünk, hogy miképpen az keresztyén vitéznek ellensége nem testi, hanem lelki, avagy lélek, azonképpen az ő fegyverei is nem testiek, hanem belső és lelkiek. Az miképpen másutt is mondá ezen apostol 2. Cor. 10. [2Kor 10,3–4]: *Az testben járván nem test szerént vitézkedünk. Mert az mi vitézségünknek fegyveri nem testiek, hanem Istentől való hatalom, mellyel minden bástyákat² és tanácsokat elrontunk* etc. Itt is azért az testi fegyverek helyett lelkieket számlál elé, és ad az lelki vitézre. Továbbá azt is itt [2/119:] vegyük eszünkbe, hogy másutt is adja mielőnkben az lelki vitézségnek öltözetit is és fegyverét az Szentírás. Mert Esa. 59. [Ézs 59,17] az megharagutt Istennek fegyverében öltözését <ír> ekképpen írja meg: *Felöltözék, úgymond, mint egy páncélban, az igazságban, az idvösségnek sisakját az fejében tevő, reá vevő mint egy ruhát az bosszúállást, és mint egy köntöst az megbosszonkodást.* Azonképpen Salamon is Sapien. 5. [Bölcs 5,18–20], ugyanerről így ír: *Mellyvas [a. m. mellvért] gyanánt felöltözte az igazságot, és az igaz ítéletet teszi fejében sisakul, felveszi az győzhetetlen pajzst, az szentséget, és megköszörüli dárdahegyét [a. m. dárdahegyét], az ő kemény haragját.* És ugyanezen Pál 1. Thess. 5. [1Thessz 5,8]: *Mi pedig, kik az napnak fiai vagyunk, józanok legyünk, felöltözzvén az hitnek és szeretetnek páncélját és az üdvösség reménségének sisakját.* Ha pedig nem teljességgel egyeznek az eléhozott írások az apostol jelenvaló beszédével úgy, hogy az mit itt ő pajzsnak mond, másutt az Írás azt páncélnak híja, ebben nincs semmi akadály. Mert egy az, hogy az Írás másra néz együtt [a. m. egy helyen], s másra másutt, és ahhoz képest külömb-külobb névvel híja az lelki fegyvereket, más az, hogy csak ezek az jóságok legyenek meg az keresztyén emberben, akár sisaknak, akár pajzsnak híjad és tartsad, semmit nem árt. Ezeket azért így megértvén imár lássuk meg és magyarázzuk meg renddel ezeket az fegyvereket.

Vagyon pedig az vitéznek két rendbeli fegyvere. Egyik, kivel magát ótalmazza, másik, kivel ellenségét megsértse. Mind az két rendbeliekről szól az apostol. Elsőben azokról, az kikkel szokta magát ótalmazni [Ef 6,14]: *Álljatok annakokáért, úgymond, felövedzvény ágyékotokat* etc. Szokása ez az Szentírásnak, hogy mikor valakit serénségre és vigyázásra akar indítani, az ágyéknak felövedzésével él. Mint mikor az Úr Isten meg akará Jóbbal disputálni, cap. 38. [Jób 38,3], azt mondá neki: *Övezd fel, mint egy férfi, az te ágyékodat.* Azonképpen Krisztus Urunk Luc. 12. [Lk 12,35] mondá az apostoloknak: *Legyenek az tü ágyékotok felövezve, és égő lámpások az tü kezetekben.* [2/120:] 1. Pet. 1. [1Pét 1,13]: *Annakokáért felövedzvény az tü elméteknek ágyékát, józanok legyetek.* Hogy pedig az ágyékoknak (derekoknak) felövedzése serénségnek jele volt, az okát ennek ítélem, hogy régen hosszú és bő ruhákat viseltek. Mikor azért valaki vagy hadban, vagy útra akart indulni, párta-

² *bestiákat* (tollhiba)

övvel derekát megszorította, hogy az bő és hosszú ruha akadály ne legyen. Azért az régieknél, mint az pogánok históriájából megtetszik, egyik fegyver és hadiszerszám közül volt az pártaöv, ki csattos és bogláros volt. Mely hasznos volt mind az ruhának megszorítására, s mind penig az ember derekának megvastagítására, sőt, ótalmazására. Erről emlékezik azért elsőben az apostol, és azt mondja, hogy miképpen az külső vitéz pártaövvel derekát felfegyverkezteti, azonképpen az lelki és keresztyén vitéz vastagítsa meg ágyékát [Ef 6,14] *igazmondással*. Az mely ember övedző nélkül vagy, annak ruhája széllal [a. m. széjjel] leveg [a. m. lebeg], gyakorta teste is dísztelenül kilátszik, és könnyebben meg is sérszik [a. m. megsérül], azonképpen az embernek beszéde igen szabados, sokféle ágazik, és ha igazmondással meg nem zabolázzák és szorítják, nemcsak dísztelenséget és megutálást szerez, hanem gyakorta veszedelmet is hoz. Mert mikor látja az Sátán, az mi ellenségünk, hogy az igazmondásban nem gyönyörködünk, azzal beszédünket be nem övedzük, könnyebben hozzánk fér az ártalommal, és beszédünk, szavunk által veszedelmében ejt. Ez legyen azért első fegyverünk az Sátán ellen, hogy az igazmondást mind egyebekben szeressük, s mind penig mi magunkat arra szoktassuk. Az ki megszokta, hogy mást mondjon nyelvél és mást rejtse el szűvében, bizony ez nemhogy ellene állana az Sátánnak, de inkább szállást szerez neki, és ugyan híja hozzá [a. m. magához]. Mert jól tudja az Sátán, hogy sokkal több veszedelmeket szerezhet az álnokság és alattomban való csalárdság által, hogynem mint az nyilvánvaló erővel, sőt, eleitől fogva ez volt az ő fegyvere. Hazugsággal csalta meg az első embert is, és ezért mondá Krisztus Urunk [Jn 8,44]: *eleitől fogva hazug és az hazugságnak atyja*. [1/121:] Mert az igazságban meg nem maradott. Az hazugságban gyönyörködő álnok emberek azért az ördögnek fiai és tagjai, és ha ki ő rabja nem akar lenni, legelsőben az igazmondásnak fegyverében öltözzék fel.

Másodszor, azt mondja [Ef 6,14], hogy öltözzék fel *az igazságnak mellyvasában* [a. m. mellvértjében], avagy páncéljában. Holott vedd eszedben, hogy nem azon fegyver ez, akiről elsőben szólla. Mert noha az magyarok mind az veritast s mind az iustitiát ugyanazon igével igazságnak mondják, de azért külömb egyik az másiktól. Mert amaz él az beszédben és szóllásban, imez az cselekedetben. Tudjuk azt, hogy az ember<ben>[:nek:] mellyében [a. m. mellkasában] vagy az életnek kútfeje, tudniillik az szű [a. m. szív], kinek megótalmazására öltözik az vitéz páncélban, mellyvasban [a. m. mellvértben], fegyverderékban. Azt mondja az apostol, hogy ez fegyver gyanánt tartsa az keresztyén az igazságot, mert miképpen ha az vitéznek mellye ótalm és fegyver nélkül vagy, igen hamar és könnyen megvőz[:et:]hetik az ellenségtől, azonképpen valamely ember igazságot nem szeret és nem követ, az veszedelemnek fia. És ez az oka, hogy mind Ézsaiás s mind Salamon az igazságot az lelki vitéznek páncéljának, mellyvasának híja, ki az életnek megtartója és ótalmazója. Bizonyára, miképpen ha az életnek kútfeje az szű, akármi kicsinre megsértetik, bátor az több tagok épen legyenek is, meg kell akármi állatnak halni, azonképpen

valaki az igazságot által hagyja, azt nem követi, ha ugyan úgy tetszenék, hogy minden egyéb jó vagy benne is, semmirekellő és az gyehennának fia. Sőt, ugyan lehetetlen dolog, hogy abban valami jóság lehessen, aki az igazságot keringi, nem keresi, avagy mikor látja is előtte, s nem követi. Mert még az pogán bölcs is azt mondja, hogy az igazságban minden jóság be vagy foglalva.*[†] Tehát valahul az igazság nincs, nincsen ott semmi jó. Az ki azért jókkal akar bővölködni és az Sátánnak ellene állani, az igazság legyen második fegyvere.

Az harmadik fegyvert így írja meg [2/122:] [Ef 6,15]: *Lábaitokban sarutok legyen az békességes evangéliumban való készületek.* Efféle mondásokat kell értenünk és magyaráznunk akkori üdönök szokása szerint, mert akkor nem volt az férfiaknak száruk- [a. m. lábszáruk-] és lábokbeli olyan öltözetek, mint most, hanem mikor hadban mentek, akkor vontak valamit szárukra láboknak ótalmára, és ez is az hadakozó szerszámoknak egyik neme volt. Innen híja Homerus az ő görög vitézit jó szekernyés [a. m. csizmaszerű bőr lábbelis] legényeknek. Azt mondja azért az apostol, hogy az keresztyén vitéznek lábában az szekernye helyett legyen az evangéliumban való készsége. Melyet hogy megérts, szükség tudnod, hogy az Sátán az többi között szokta az embereket veszedelemben ejteni az kétségbenesséssel is, mikor retenti őket, eleikben rakván az ő sok fertelmességeket, az mint cselekedék Káinnal és Júdással. Mikor pedig az Úr Isten az Krisztust ezvilágra bocsátá, mind ezvilág elmerült vala az gonoszságban, mert az pogánok bálványimádók, fertelmes bűnben élők valának, az zsidók is az Isten törvényét elhették vala, az miképpen bővebben disputál erről az apostol az Rómában írt levélben. Ekkor hirdettette az Úr Isten az evangéliumát, az az örömdetes hírt és izenetet, hogy valaki gonoszságát elhadná, penitenciát tartana és az Messiást befogadná, annak minden előbbi gonoszsága megbocsáttatnék, és Istennek fia lenne. Azt mondja azért itt az apostol az efézusbeli keresztyéneknek, kik azelőtt gonosz bűnben élő pogánok voltak, hogy az Istennek kegyelmességéhez ragaszkodjanak, mely őnekiek prédikáltatott az evangélium által, ezzel biztatván, megerősítvén magokat az Sátánnak késértete [a. m. kísértése] ellen álljanak, ha őket az előbbi sok vétkekkel rettentené. Innét immár azt is megérthed [a. m. megértheted], miért nevezi az evangéliumot békességnak. Mert az Isten az emberek között békességet szerze. Az miképpen az angyalok is éneklék Krisztus Urunknak születésekor [Lk 2,14]: *Ez földön békesség, úgymond, az embereknek.* Nézett pedig ez igékben az apostol az hadakozásnak is végére, mert most szól az Sátán ellen való vitézkedésről. [2/123:] Mert miképpen minden hadnak az békességre kell nézni, és az a vége, azonképpen azt mondja, hogy ha az evangéliumban készek leszünk, békességet találunk, az az a hadnak végét és hasznát megnyerhetjük, akár mint dühösködjük az Sátán.

* A pontos forrás bizonytalan. Lehetséges források: PL. Resp. 432b–435d, 441e–444b; ARIST. Eth. Nic. V. 1129b30.

Negyedszer, azt mondja, hogy [Ef 6,16] *mindezekhez vegyétek az hűtnek pajzsát, mellyel megolthassátok amaz gonoszoknak minden tüzes nyilait.* Az pajzs minden ütésnek, hagyításnak [a. m. fegyverdobásnak] felvételére való, s főképpen régen, mikor az puska nem volt, minden fegyver ellen igen hasznos ótalom volt, úgyannyéra, hogy ugyan példabeszédben költ valami erős ótalom felől, hogy pajzsának mondatott. Azt mondja azért az apostol, hogy az keresztyén embernek pajzsa az hűt. Azt mondja az apostol Hebr. 11. [Zsid 11,1], hogy *az hűt az jövőendő dolgoknak valósága, és az láthatatlanoknak bizonyos jele,* mely ha kiben vagyon, bizonyára nem lehet az Sátánnak annyi mestersége, kiket ezzel fel nem foghat. Mert aki tökéletesen elhitte, hogy az Isten igaz, és az mit ígért, bizonyon megkölté, akármi veszedelmben, akármi nyavalyában, akármennyi késértetben [a. m. kísértésben] forogjon, soha meg nem csökönik [a. m. meg nem hátrál]. Tudja, hogy az Isten igaz, tudja, hogy könyörülő, tudja, hogy az őbenne bízokat el nem hagyja, és az mit megígért, meg nem másolja. Azért ennek semmi késértet nem árthat. De az hűtnek dicséretivel, felmagasztalásával rakva az Újtestamentumnak könyve, és ezért nem szükséges most felőlle többet szölnünk. Hogy pedig az Sátánnak nyilait tüzeseknek mondja, érti az késérteteknek veszedelmes voltát. Mert miképpen az nyíl sebes, azonképpen az Sátán csak hertelen ló embernek szűvében veszedelmes, iszonyú gondolkodásokat, mellyeket ha az Istenben való hűttel meg nem fojtunk, nemkülönben veszt el, miképpen az mérges nyíl az embernek testében ha esik, az lelket az testől elválasztja és megöli.

Az ötödik fegyver az sisak [Ef 6,17]: *És felvegyétek az üdvösségnek sisakját.* Az sisak az főnek ótalma, mely minden tagunknál böcsületesb, azonképpen az keresztyén vitéznek nincs böcsületesb marhája az üdvösségnél, mert az többi mind elmúlándók és hirtelen [2/124:] elveszendők. Ezen szent Pál 1. Thess. 5. [1Thessz 5,8] az idvösségnek sisakját mondja reménségnek lenni. Mert ugyanis az reménség jövőendő dolgokra néz. Miképpen az keresztyén vitéz nem ez jelenvalókra illik, hogy tekéntsén, hanem várja és nézze az jövőendő üdvösségét, és ez reménség alatt az sátánnak minden incselkedését, tüzes nyilait semminek tartsa, és vele szemben víjon. Eddig az apostol azokat az fegyvereket számlálá elé, az mellyekkel óalmazhatja magát az lelki vitéz az ő ellensége ellen. Mert ugyanis ez az első, hogy magát erősítse meg ember elébb, és azután támadjon másra, igyekezzék ellenségének megsértésére. Mert aki magát sem óalmazhatja, hogy győzhet mást meg?

Mikor azért minden módon befedezé az vitézt tetejétől fogva talpig, az fejében sisakot ada, lábibaiban szekernyét, az karjára ótalomra pajzst, immár olyan fegyvereket is rendel, az kikkel az ellenséget megsérthesse. Ez pedig kettő. Első az szablya [Ef 6,17]: *És vegyétek fel az lelki szablyát, mely az Istennek ígéje.* Az Istennek ígéje másutt is gyakorta nevezetik fegyvernek. Heb. 4. [Zsid 4,12]: *Eleven az Istennek ígéje és hatható, élesb minden kétélű törnél, és behat az léleknek és az elmének válaszáig, az ízekig és az velőkig, és az gondolkodásokat, az szűnek elmélkedésit megosztja.* Azt írja szent Já-

nos Apoc. 1. [Jel 1,16], hogy ő látta az megdicsőült Krisztust lélekben, és az szájából kétélű tőr jó volt ki, és azután [Jel 2,12–16] azt íratá az pergami [a. m. pergamoni] angyalnak, hogy megtérjen, mert ha nem míveli, hadakozik ellene az ő szájának feyverével. Azonképpen Cap. 19. [Jel 19,14–16], hogy látott egy fehér lovat, és aki azon ült, hívatottot igaz és hűnek, és Isten igéjének, kinek szájából jött ki kétélű tőr, mellyel megrontja az pogánokat. Bizonyára az Krisztus szájából, miképpen egyebeknek is, nem szokott más szablya, tőr származni, hanem beszéd, ige, mellyel szokott Krisztus Urunk hadakozni, az menemű feyvert ád szent Pál is minden híveknek kezében. Ugyanezen feyver, az kiről szól Ézsaiás Cap. 11. [Ézs 11,4], ezen szent Pál 2. Thess. 2. [2Thessz 2,8], hogy az Antikrisztust megöli az Úr [2/125:] Jézus az ő szájának lehelletivel.

Mely hatalom legyen penig ez az feyver az Sátán ellen és minden ő tagjai ellen, megmutatja Krisztus Urunk az ómaga példájával. Mert mikor az ördög az pusztában megkésérté egynéhány rendbeli dolgokkal, az Istennek igéjével veré arcul, győzé meg, és gyakorta az sadduceusoknak, farizeusoknak szájokat az Írással dugá be. Honnan mi elsőben tanoljuk meg, hogy nem az Krisztus és nem az apostolok tanítványi ezek, az kik lelki embereknek, írásmagyarázóknak tartják magokat, és az ő ellenségekkel nem lelki, hanem testi és külső feyverrel hadakoznak. Nem az Isten igéjével, sem az Bibliával, hanem tűzzel, vassal, tömlöccel kergetik és üldözik azokat, az kik vélek egyet nem értnek. Nem cselekedte ezt soha Krisztus Urunk, nem így tanít itt szent Pál. Az Isten igéje az egyházi embernek szablyája, az szájából kell ennek az kétélű tőrnek származni, aki megölje, megrontsa az hamissakat. Tennenmagad bátor [a. m. hát] ítéld meg, mellyik követi az apostolok nyomdokát. Ők-e, kik vassal, tűzzel hadakoznak, vagy mi, kik az Írással, az Istennek szent igéjével viaskodunk ellenek? Ők megölnék ugyan minket testben, de mi őket lélekben. Mi ha meghalunk is élünk, de ők mind tudományostól örökké elvesznek. Másodsor, tanoljuk meg ugyaninnét, hogy ha az Istennek igéje ilyen éles, ilyen hatalmas, metszünk [a. m. mit teszünk] mi az emberi találmányokkal, toldozással, foldozással, sok tradíciókkal? Mint az vas nem forrad össze az agyaggal, úgy nem fér össze az Istennek igaz igéjével az emberi találmány. Érzik ezt és igen jól tudják az mi ellenségink, és ez az oka, hogy az tradíciókat olyan igen magasztalják, így ótalmazzák, és azt írják könyvekben, hogy az eretnekek ellen egyenetleneg feyver, egy támasz az tradíciók, azért igen csókolgatják, ölelgetik, mert tudják, hogyha az kiszakad markokból, odavagyon minden babonájok, sok istentelen tiszteletek és bálványozások. Ez az oka, hogy megtiltották, hogy az Bibliát közönséges nyelvre ne [2/126:] fordítsák, hogy ne értse minden az Istennek igéjét, mert így megromolna az ő birodalmok. Mert akárki is eszében veheti az Isten tiszta igéjével szembeszállván, mindjárást füstben³ megyen, és nemkülönben járnak, mint az poéta írja, hogy mikor Turnus harcolna az

³ *füsben* (tollhiba)

trójaiak ellen, addig mind jó lőn és foga az kardja, az míg egyebekkel víva, de mikor az Istentől csinált fegyverre jutott volna, ki Aeneason vala, mint az romló jég az kemény vas ellen, úgy elromla, elpozdorjázék: *Idque diu, dum terga dabant palantia Teucris* etc.* Szinte ilyen az ő tradíciójok is, mert az míg egyéb okoskodásokkal viaskodik ember ellenek, addig mind jó éles, és nem könnyen kaphatják őket. De mihelt az Szentírásra vonsszák, és az Isten igéjét vetik ellenek, mindjárt semmivé leszen minden bölcsességek, meg-némulnak, és azt mondják, hogy az conciliumok és az püspökök, az római eklézsia végezésének engedni kell, el kell szavát hinni. Ez pedig nem egyéb, hanem szabad akarat szerént való vakság, és az napfény előtt behunni az szemet, hogy látván ember ne lásson.

Mi pedig elégedjünk meg azzal az törrel, az melyet az apostol ad kezünkben, elég éles ez minden ellenségnek meggyőzésére, ezzel hadakozzunk mind az Sátán s mind az ő tagai [a. m. hívei] ellen. Az második fegyver, az kivel megsebesíthetjük az mi ellenségünket, az imádság és könyörgés, ki felől így szól az apostol [Ef 6,18]: *Minden esedezéssel és könyörgéssel imádkozván minden üdőben Lélekben*. Hogy az szüből való esedezés, az Istenhez való fohászokodás igen hatalmas fegyver legyen az Sátánnak és minden hatalmasságának ellene, sok helyeken megmutatja az Írás. Azt mondá Krisztus Urunk, hogy az ördögöket emberből kihajtani imádsággal és böjttel kell. Másutt azt mondá az apostoloknak [Mk 14,38]: *Vigyázzatok és könyörögjétek, hogy késértésbe ne esetek*. Mert ugyanis az Sátánnak dühösségét az Úr ronthatja meg. Azokra szokott pedig Ófelsége vigyázni, az kik őtet megszólítják és könyörgésekben megtalálják. Tehát illik, hogy aki győzedelmet akar venni az Sátánon, az Úrhoz esedezzék és fohászokdjék, kérvén Ófelségétől [2/127:] Szentleket és erőt az ellenségnek meggyőzésére. Két dolgot kíván pedig az könyörgésben az apostol. Először, hogy szüntelen és mindenkor könyörögjünk, az mint mondá Krisztus Urunk is Luc. 18. [Lk 18,1]: *Monda pedig egy hasonlatosságot arról, hogy mindenkor kell könyörögni és soha meg nem fáradni*. 1. Thess. 5. [1Thessz 5,17]: *Minden közbeszakasztás nélkül könyörögjétek*. Ezt pedig úgy érts [a. m. értsd], hogy ugyan soha semmi óra és üdő ne legyen, az melyben ne imádkoznánk, mert az lehetetlen dolog, hanem hogy ne unjuk meg az imádságot, hanem minden üdőben, mikor egyéb szükséges dolgainkat elvégezzük, ne restelljük az könyörgést. Másodszor, azt kívánja az imádságban, hogy abban állhatatosok legyünk, megmaradjunk, azaz ha mindjárt az Úr kívánságunk szerént nem cselekedék is, kétségben ne essünk, vagy az könyörgésben meg ne restüljünk. Mert tudja az Úr, mikor és mint kell meghallgatni. Az mi tisztünk az, hogy esedezzünk, és csak onnat fellyül függjünk és várjunk. Hogy pedig az szorgalmatosságra inkább felindítson az könyörgésben, azt mondja, hogy ne csak magunkért, hanem egyebekért is könyörögjünk. Mert mondhatná valaki, hogy ő nem imádkozhatik mindenkor, mert noha az Isten örömmel és bódog állapattal látogatta meg, azért nincs oka, hogy akkor is az Istennek esedezzék. Ezt

* VERG. Aen. 12. 738.

hogy valaki nevetesse (jóllehet, azt hiszem, igen nehezen találnánk oly embert, az kinek nem volna szüksége az könyörgésre), azt mondja az apostol, hogy ha valaki olyan állapotban volna is, tekétsen kétfelé, és gondolja meg, mennyi sok nyomorult atyjafiai, keresztyén felei vadnak keserűségben, nyomorúságban, és azokért könyörögiön. Azért szól [Ef 6,18]: *Esedezvén minden szentekért*. Az szenteken érte az keresztyéneket, kik az sok bálványimádó pogánok közt csak kevesen és számosan valának, és az igaz Istent meg<nem>ismervén szent és jámbor életet választottanak vala magoknak. Innét tanoljuk meg, hogy nemcsak dicséretes, de ugyan szükséges, és tartozunk vele, hogy egymásért könyörögiünk, és az Urat megtaláljuk. Mert efféle egyenlő szüből való esedezés foganatos az Úr előtt. Noha pedig mindenekért illik könyörögiünk, az mint ezen apostol mondja [2/128:] 1. Tim. 2. [1Tim 2,1], de azért főképpen illik az mi tagainkért [a. m. társainkért], atyánkfiainkért, kik egy hütön vadnak velünk, és azon Istent tisztelik és imádnák velünk. Az miképpen mondja itt az apostol, hogy az szentekért imádkozzanak.

Hogy pedig azt kívánja, hogy érette is könyörögienek, innét két dolgot tanoljunk. Egyiket, hogy itt ez életben soha senki oly szent nem lehet, aki nem szükölködik másnak Isten előtt <való> érette való könyörgés nélkül. Mely nagy ember vala, és Istennek Lelkével bővölkedik vala szent Pál, de ládd-e, mégis kéri az keresztyéneket, hogy érette könyörögienek, nemcsak itt pedig, hanem egyebeknek is azt írja 2. Thess. 3. [2Thessz 3,1]: *Végezetre, atyámfiai, könyörögietek érettünk, hogy az Istennek igéje folyjon és dicsőíttessék, miképpen tüköztetek*. Col. 4. [Kol 4,3]: *Esedeztetek, szüntelen vigyázzván, hálaadással, és miérettünk könyörögietek, hogy nekünk az Isten nyisson ajtót az szállásra*. Másodszor, innét azt tanoljuk meg, hogy az hallgatók tartoznak vele, hogy az ő tanítójokért könyörögienek, és az Urat megtalálják, hogy vezérelje őket az igazságnak hirdetésében és kimagyarázásában, az miképpen itt kívánja az apostol az ő tanítványtól. Vagyon erről példánk is, Act. 12. [ApCsel 12,5], mikor Heródes az tömlöcbe vettette volna szent Pétert, azt írja szent Lukács: *Könyörgés leszen vala szüntelen az egész gyülekezettől az Istenhez érette*. Végezetre, megjelenti azt is, miért kívánja az őérette való könyörgést, nem azért, hogy Isten neki gazdagságot adjon, vagy egyéb külső jókkal látogassa meg, sőt, noha fogságban vala, azt sem kéri tőlök, hogy megszabadulásáért könyörögienek, hanem hogy [ApCsel 4,29] *adassék beszéd énnekem az én szájamnak megnyitásában, bátorsággal hogy megjelenhessem* etc. Ez igékben az igaz tanítóknak tiszték igen szépen megíratik. Elsőben kívántatik tőlök, hogy bátorsággal, minden félelem nélkül az Istennek igéjét hirdessék. És mivelhogy az igazságnak hirdetésének sok ellenségi és akadályi vadnak, az ember pedig gyalró, könyörögiön mind őmaga, s mind az ő hallgatói azon, hogy az Úr Isten adjon bátorságot neki az szállásban, [2/129:] az mint itt szól az apostol. Másodszor, hogy hirdessen és tanítson nem valami haszontalan dolgokat, emberi találmányokat, külső okoskodásokat, hanem az evangéliumnak titkait, az Istennek szent

igéjét, és az emberi nemzettel való megbékélését. Harmadszor, mikor azt mondja, hogy az evangéliumnak követségét hordozza láncban, megjeleníti az embereknek az Isten igéjéhez való háládatlanságokat, hogy nemhogy jó kedvvel fogadnák az Istennek beszédét, hanem még követét is megláncozzák, tömlőcre vetik. Maga közönséges törvény volna, hogy az követeket nem kell bántani. Ugyanitt megmutatik az Isten szolgálóinak, az igazság hirdetőinek sorsok, állapotjok, hogy ezvilág szerint nyomorúság és nyavalya életek. Utolszor, mikor azt mondja, hogy azért is könnyöröggünk érte, hogy az evangélium felől merjen úgy szólni, az mint illik, azt jelenti, hogy az tanítónak arra is gondjának kell lenni, mi módon, azaz mikor, kik előtt, micsoda helyen és miképpen szóljon az igazság felől. Mert igen szükség az tanítónak is mind egyéb dolgokban s mind az Igének prédikálásában eszesen viselni magát. Mert az apostolok külömb renddel és móddal szóllottanak az pogánok előtt az igazság felől, hogynem az zsidók közt, az miképpen megtetszik az apostolok cselekedetiről írt könyvből és az apostolok egyéb írásiból is. Krisztus Urunk is azt hagyja az ő tanítványinak, hogy eszesek legyenek, azért nem dicséretes az prédikátorban, ha meg nem gondolja az helt és az üdőt. Ládd-e itt mit kíván szent Pál az Úr Istentől, hogy adjon neki oly elmét, hogy tudjon úgy szólni, az mint illik. Ezekből azért megtetszik, mit kelljen az tanítóknak az Úr Istentől kívánniok, és miképpen viseljék magokat az ő tiszteken, hivataljokban. De főképpen ez prédikációból azt tanoljuk meg, minden keresztyén embernek miképpen kelljen felöltözni fegyverében, és menemű hadiszerszámokkal készülni, ha az ő lelki ellenségét, az Sátánt meg akarja győzni, ki mind szüntelen mindenek után leselkedik és ólálkodik, nemkülönben, mint az sívó oroslán. Ha ki azért az elészámlált [2/130:] és megmagyarázott fegyverekben felöltözik és szüntelen abban forgolódik, azt mondhatja szent Pál apostollal együtt [2Tim 4,7–8]: *Jó viaskodást vittam, az futást elvégeztem, az hűtöt megtartottam, ez vagy on hátra, eltetetett énnem az igazságnak koronája, mellyet megád nekem az Úr amaz napon, az igaz bíró, nemcsak énnem penig, hanem mindazoknak, kik szeretettel várják az ő eljövételit.*

112. beszéd (S)

[2/130:] **Concio CXII. Esaiæ Cap. 5. [Ézs 5,1]:**

Az én bátyámnak énekét elmondom az én szerelmesemnek az ő szőlője felől etc.

Könnyebben befoly és inkább behat az embernek szívében az gyönyörűséggel való tanítás az kemény beszédnél. Ez az oka, hogy az régi pogánok az gyermekeket és ifjúságot példabeszédek által, mellyeket akárki is kedvesben hallgat az puszta tanításnál, intették és tanították az jámbor erkölcsre és dicsíretes magokviselésére. Sőt, az Szentírás nem idegen efféle tanításnak nemétől. Írják az evangélisták, hogy Krisztus Urunk példabeszédek által oktatta az községet. És az ő testamentumában is gyakor helyeken találunk efféle intéseket, főképpen az próféták írásiban. Mint az elészámlált igékben is az Úr Isten meg akarván mutatni az ő sok jótéteményét az ő népével, és viszontag, annak őhozzája való háládatlanságát, hasonlítja magát az hű szőlőműveshez, az Izrael népét pedig az csalárd és haszontalan szőlőhöz, és ennek példájában megmutatja, micsoda büntetést és csapást bocsát reájok az ő fertelmes életékért. Hasznos minekünk is ezekről gondolkodnunk, hogy mi is az mi Istenünknek meddő és haszontalan szőlői ne legyünk, mert bizony pusztában hagy, és mindennek prédájára teszen.

Vagyon ez igéknek két fő része. Az elsőben egy példabeszéd és hasonlatosság vagyon. Az másodikban alkalmaztatik az Izrael fiaira, az zsidó népre, az mivégre eléhozott volt ez [2/131:] az beszéd. Az példabeszédet híja az próféta az ő bátyja szőlője felől való éneknek, mely igékből némellyek azt magyarázzák, hogy ez nemcsak valami gondolt beszéd, hanem ugyan valóban meglőtt história. Mert azt mondja Ézsiás, hogy az ő bátyja járt ekképpen az ő szőlőjével, az mint beszéllé. És ehhez képest ugyan tudakoznak rajta, ki volt az a próféta bátyja. Volt Amasiás király, kin történt volt ez az dolog, hogy igen jó helyen volt szőleje, minden művét megadta, de mégis keserű vadszőlőt teremtett volt.

Ez nem oly dolog, kit ember el nem hihetne, nemcsak azért, hogy miképpen ezelőtt megtörténhetett, megesik, hanem hogy az Úr Isten gyakorta szokta az következő dolgokat megjeleníteni az természet szerént való dolgoknak megváltoztatásával. Mint az természetnek folyásával nem inkább ellenkezik, hogy az jó helyen való szőlő keserű bort teremtsen, mint-

hogy az menny új csillagot teremtsen. De ez meglőn Krisztus Urunk születésekor, hogy ezzel megjelentetnék ez világra jövő világon. Azonképpen az Úr Isten meg akarván jelteni az zsidó népnek háládatlanságát, megmutatá azt az Amasiás király szőlőjének megváltozásával, hogy noha jó helyen vala, de ugyan vadszőlőt teremte. Esnek efféle dolgok gyakorta, de kevés ember veszi észében. Mikor amaz Lajos király, kivel az magyar birodalom elvesze az Mohács mezején, ezvilágra születék, azt mondja az história, hogy nem vala bőr az testén, hanem orvossággal növetnek bőrt rajta.[†] Ez elég jelenség vala, hogy miképpen az ő testének bőre nem volt, azonképpen ő idejében az országnak nem lenne ótalma. Ha vigyáznánk azért, efféle dolgokból jövődőt jelenthetnénk. Vallyons ki hallotta, hogy Erdélyben ilyen szakadások, földindulások, szokatlan helyeken való vízfolyások löttek volna, mint ez két esztendőben? Jegyzene ez ilyen valamit, ha kinek elméje volna az gondolkodásra. Mondom azért, hogy az mit ír az próféta, ugyan história szerént is megtörténhetett, kivel az Úr Isten nagyobb dolgot és az országnak változását akarta jelteni. De ha szinte így nem lött volna is, ugyan szabad tanításnak okáért efféle hasonlatosságokat gondolni. Sőt, [2/132:] nemcsak ilyeneket, az kik megtörténhetnek, hanem ugyan az kik lehetetlenek is. Mint ezen Amasiásnak mikor ezt izené az Izrael királya [2Krón 25,18], hogy *az Libanuson való bogáncs kóró küldött volt követeket az cédrusfához* etc., kiről másszor szóllottunk.¹ Hogy pedig ezt az példabeszédet híja Ézsaiás éneknek, nem azt jelenti, mintha valami gyönyörűséges dolog volna. Mert nemcsak az kedves dolgokat szokták énekben szerzeni, hanem azt jelenti ezzel, hogy méltó dolog, az kit nemcsak egy vagy két ember tudjon, hanem az kit közönségesképpen mindenütt énekeljenek, és kinek emlékezeti még az következő embereknél is megmaradjon.

Halljuk meg azért az prófétának bátyja szőlejének énekét [Ézs 5,1]: *Vala, úgymond, az én szerelmesemnek szőleje* etc. Ez éneknek vagy példabeszédnek első cikkelyében íratik meg az jó ború termő szőlőnek állapotja, és az honnat az ember ugyan bízást édes szőlőt és jó bort remélhet. Elsőben azt mondja, hogy ez az szőlő [Ézs 5,1] *egy homokban volt*, azaz magas hegyen. Tudjuk pedig azt, hogy az hegyben jobb bor terem, hogynem az lapácsoson [a. m. lapályon] és síkon, mert amazt az napnak melegsége inkább éri, és minden hóharmat el nem süti [a. m. el nem fonnyasztja]. De mivelhogy afféle magas hegy gyakorta sovány, és abba nem teremhet jó gyümölcsset, azt mondja másodszer [Ézs 5,1], hogy ott az föld igen kövér volt, úgyannira, mintha olajban mártották volna. Azért híja azt az homokot olaj fiának. Harmadszor, hogy az barmok és útonjárók kárt ne tehetnének benne, azt mondja, hogy be volt kertelve gypüvel, és sövényvel bekerítve. Negyedszer [Ézs 5,2], az köveket is kihányta belőlle. Ötödszer, minthogy néha abba is nem terem az föld jó gyümölcsset, hogy hitvánféle fákat plántálnak bele, azt mondja [Ézs 5,2], hogy válogatott szőlőtökkel volt az a szőlő beültetve.

¹ Utalás a 97. beszédre.

Hatodszor [Ézs 5,2], hogy az pásztor, az őrzője mindenféle vigyázhasson, az közepén épített volt egy tornyot, egy magas állást, honnat mindenféle nézhetne az pásztor. Hetedszer [Ézs 5,2], ugyanott egy sajtót is csináltatott volt, hogy ugyanott az szüretkor facsarhatná ki az mustot az gerezdek-ből. Bizonyára azért, hogy valamely szőlő <állatot> |:minden:| készüléttel ilyenképpen felszerettetett, ilyen [2/133:] gondviselő vagyon körülle, de akárki is jó reménségben lehet felölle. Azért mondja utolszor [Ézs 5,2], hogy immár csak azt várja vala az gazda, hogy az szőlő jó bort és édes szőlőt teremtsen. De minthogy szokott történni, hogy az jó reménség az embert gyakorta megcsalja, azt mondja az példabeszéd második cikkében [Ézs 5,2], hogy ez háládatlan szőlő az édes szőlő helyett vad és keserű gyümölcsöt teremt. Ez nyilván az gazdának kész bosszúság és nagy háládatlanságnak bizonyossága. Az mint mondja az apostol is Hebr. 6. [Zsid 6,7–8]: *Az mely föld gyakran beissza az essővizet, és jó füvet teremt az gazdájának, áldást veszen az Istentől. De ha bojtorjánt és tövisset teremt, gonosz átokra méltó, és kinek vége az megégetés.* Ezzel bünteté és átkozá meg az Úr Isten Ádámot is, mikor vétkezett volna, Gen. 3. [1Móz 3,17–18]: *Kezed munkájával élsz, és az te munkád után átkozott leszen az föld, tövisset és bojtorjánt teremt teneked.* Az harmadik cikkelyben immár törvént láttat az szőlőre az gazda [Ézs 5,3]: *Mostan annakokáért Jeruzsálemnek lakói etc.* Innét mi egynéhány dolgokat tanoljunk. Elsőben, hogy az gazdának nem illik még az őalatta és hatalmában valókon is semmit cselekedni törvény nélkül. Az szőlő az gazdáé, szabad vele, ha pusztán hagyja, ha többől kivágja, vagy valahová teszi, senki be nem idézi érette. De mégis, itt ez az gazda nem bántja addig az szőlőt, míglen törvént láttat reá. Micsoda az ember az Istenhez képest? De mégis nem bántja Őfelsége az embert törvény nélkül. Ezért olvassuk gyakorta az profétáknál, hogy ugyan beidézi, törvényre híja az embereket. Mint Oseae 4. [Hós 4,1]: *Halljátok meg az Úrnak beszédét, Izrael fiaí, mert pere vagyon az Úrnak az föld lakóival.* Amaz utolsó napon is senkit nem bántnak törvén nélkül, hanem leül az igaz bíró, és törvént szolgáltat. Tehát tanolják meg minden méltóságban helyezettett személyek, hogy nemhogy egyebeket, de még az őalattuk valókat is, az kiken hatalmok vagyon, mint az gazdának az szőlőn, törvéntelen ne bántsanak. Másodszor, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy holott aki perleni akar, törvényre hagyja magát, igaznak kell annak lenni, hogy valamiképpen [2/134:] markában ne szakadjon az dolog. Azonképpen ki-ki úgy eljárjon dolgában, úgy viselje magát, hogy semmi méltó panasz, vagy restség, vagy gondviseletlensége miatt reá ne térjen. Mint ez az gazda nagy bátorsággal azt mondja, hogy bátor törvény szerént meglássák, ha meg nem cselekedte azt, az mivel ő tartozott. Mert jó lelkiismerettel vala, és bízik igazságában.

Harmadszor, ugyaninnét vegyük eszünkben, mely szép eszesség az bűnösnek őmagával mondatni szentenciát [a. m. ítéletet] fejére. Mert az mi- képpen mind megértjük, ez az háládatlan szőlő nem vala egyéb, hanem az jeruzsálembeliek és az zsidók, és ugyan őmagokkal mondat szentenciát

reájok. Ekképpen cselekedék Náthán próféta is, mikor Dáviddal őmagával mondata szentenciát fejére. Így cselekedék amaz próféta is Akháb királlyal 3. Reg. 20. [1Kir 20,23–43], mikor Benhadád² az szíriai királyt elbocsátja volna. Recitetur historia. Ezképpen cselekedék Krisztus Urunk is Matt. 21. [Mt 21,40], mikor ezen példát hozza volna elé, és az farizeusokat kérdé: *Vallyons mikor jó el az szőlőnek gazdája, mint cselekeszik az szőlőművesekkel?* Megmondák, mit mível velek, de ezekben nem vevék, hogy őmagok fejek-re mondák az szentenciát.

Az negyedik cikkeliben ez példabeszédnek kipronunciálja, kimondja immár az gazda az szentenciát az háládatlan szőlőre [Ézs 5,5]: *Most azért megmutatom tinektek, mit cselekeszem az én szőlőmmel* etc. Őmaga mondja ki az szentenciát, avagy hogy az bírák, az kikre támasztotta vala ez dolognak ítéletit, hallgatással megjelenték, hogy szabad az gazda vele, mit cselekeszik marhájával, avagy hogy nincs oly ítélet nélkül való ember, ki ennél egyéb törvént tudna tenni ezfelől [Ézs 5,5]: *Levonssom az sövényét, és kóborlás-ra jut dolga* etc. Ez szentenciában két dolgot jelent az igaz bíró. Elsőben, hogy minden gondviselését és vele való bánását megvonssza, hátrahagyja. Másodszor, megbeszéli ezután, mint leszen dolga annak az szőlőnek. Azt mondja az első felől [Ézs 5,5–6], hogy levonssza az sövényét, lerontja az gyepűjét, nem metszeti meg, nem kapáltatja, és még az kődöknek is parancsol, [2/135:] hogy essőt reá ne hintsenek. Mely igékből először megérthetjük, hány rendbeli dolog kell az szőlőnek gondviselésére és jó állapotjára. Első, hogy ótalma legyen az barmok és kóborlók ellen. Arra való az gyepű, az sövény. Második, hogy bánni, munkálkodni kell vele, azt jelenti az metszés és kapálás. Harmadik, hogy az mennyei harmat, az esső megnedvesítse, mert enélkül minden egyéb gondviselés haszontalan. Ezért mondá szent Pál is [1Kor 3,4]: *Én plántáltam, Apolló öntözte, de az Isten adott öregbülést, gyarapodást.* 1. Cor. 3. [1Kor 3,6–9]. Másodszor, ugyanez igékből azt is megtanulhatjuk, hogy az Úr Isten azoknak kézi munkájakat szokta megáldani és mennyei essővel megharmatozni, az kik az ő tiszték szerént eljárnak hivataljokban. De viszontag az kik nem munkálkodnak, azoktól az ő áldását is megvonssza. Azért mondja, hogy mikor az szőlőt meg nem metszik és meg nem kapálják, az felhő is nem öntözi meg azt az helt essővel. Tehát, ha az Isten áldását valaki el akarja venni, szükség, hogy ő is az ő tisztiben eljárjon. Mikor így minden gondviselését megvonja tőlle, megjelenti, mint leszen dolga [Ézs 5,6]: *Kóborlásra jut, eltapodtatik, pusztává leszen, tövis és gaz növi fel.* Ez jutalma és fizetése az háládatlan örökségnek, aki mikor becsületbe vagon, nem úgy viselé magát, az mint illik, nemcsak az jóktól fosztatik meg, hanem nyomorult állapotra jut és veszedelem vége. Mert az mely mező gazt és tövissel terempt, azt mondja az apostol, Hebr. 6. [Zsid 6,8], hogy az tűzzel kell megégetni, és ez annak vége. Eddig meghallók az próféta bátyja szőlőjének énekében az példabeszédet, mely vala az elészámlált igéknek első ré-

² Benhadádot (tollhiba)

sze. Immár az második részében alkalmaztatja ez hasonlatosságot az Izrael népére [Ézs 5,7]: *Az Seregek Urának szőlője az Izrael háza* etc. Az Úr Isten az ő népének háládatlanságát sokféle példával mutogatta meg. Néha őket hasonlítja az gonosz, istentelen fiakhoz, mint Esa. 1. [Ézs 1,4], kiket [2/136:] mikor az szülemek nagy gondviseléssel felnevelnek, azután hátrahagyják, és ismerni sem akarják atyjokat, anyjokat. Néha hasonlítja az fertelmes életű parázna asszonyhoz, Ezech. 16. [Ez 16,15–42], kit az ő jámbor ura minden ékes ruhákkal felcifráz, nagy gyengeségben, asszonyságban, kedve szerént tart, ő pedig sem az őmaga, sem ura tisztességét meg nem gondolván undok életre, latrokkal való társalkodásra adja magát. Itt pedig hasonlítja őket az háládatlan szőlőhez. Nemcsak itt pedig, hanem egyebütt is gyakor helyen nevezi az Úr Isten az ő népét, az ő szentinek gyülekezetit szőlőnek. Jer. 2. [Jer 2,21]: *Én plántáltalak tégedet válogatott szőlőkéből és jó magból, hát hogy változtál meg ez idegen gyümölcshez?* Psal. 79. [Zsolt 80,9]: *Úr Isten, Egyiptumból egy szőlőt hozál ki, kihányád az pogánokat, és elplántálád, az ő utokban vezérek voltak előtted, és az gyükeret elplántálád, s betölté az földet, betölté az ő árnyéka az hegyeket* etc. 4. Esdr. 5. [4Ezsd 5,23]: *Uralkodó Úr Isten, ez földnek minden erdei közül és minden ő fái közül választál magadnak egy szőlőt.* Sőt, Krisztus Urunk is nemcsak egyszer hasonlítja az szenteket és az Isten népét az szőlőhez, mint mikor azt mondja, hogy az gazda míveseket fogadott az ő szőlőjében. Itten Matt. 21. [Mt 21,33]: *Egy ember plántála egy szőlőt* etc. Oka pedig, miért ily gyakorta az Írás hasonlítja az szőlőhez az Istennek népét, első ez lehet, mert miképpen az szőlőtő igen gyarló fa, és ha vagy karót melléje nem támasztnak, vagy valami vastag fára fel nem folyhat, az földön elvész, mind barmoktól, vadaktól eltapodtatik, azonképpen az Istennek gyülekezete itt ezvilág szerént őmagában igen gyarló, mert gyakorta alávaló, szegény rendből áll, és ezvilági segítség és ótalomtól elhagyattatott, úgyhogy ha az Úr Isten támassza nem volna, és Ófelsége gondot reá nem viselne, meg nem gyámolítaná, igen könnyen és hamar ezvilági hatalmasoktól és kegyetlenöktől eltapodtatnék. Másodsor, [2/137:] miképpen az szőlő sok munkát és reá való gondviselést kíván, metszeni, tisztítani, kapálni kell, szinte azonképpen az Istennek háza igen szűkölködik míves nélkül, vigyázás nélkül, néha igen megnő benne az sok gaz, tövis, az sok gonoszság, bűn, vétek, meg kell kapálni, ki kell irtani az bojtortját, mert gyakorta az kövérségtől az szőlőtő buja leszen, sok haszontalan ága-bogai lesznek, azaz az jó szerencse miatt kevélységben és egyéb gonoszságokban elmerülnek, azokat ki kell vagdálni. És miképpen az vadak, barmok, az gonosz emberek kárt tesznek az szőlőben, azonképpen az Istennek házában sok hamis tudományok, vélekedések, babonásokok támadnak, kiket az gypűvel, az Istennek ígéjével ki kell tiltani és rekeszteni az szentek gyülekezeti közül.

Végezetre, noha az szőlőtő gyenge fa, de azért igen kedves gyümölcsset terempt, és vigasságra, egészségre való italt ad az embereknek, azonképpen noha az Istennek háza alávaló rendből áll, de igen drága és hasznos tudományokat, erkölcsöket, szép rendtartásokat hoz az embereknek, kik-

ben mind az Úr Isten gyönyörködik, s mind ezvilági bölcsek dicsekednek. Ezekért és egyéb ehhez hasonló okokért gyakorta az Írás az Istennek népét, gyülekezetit hasonlítja az szőlőhöz. Itt is azért az Ábrahám maradékait, ki csak egyedül vala az Ótestamentumnak idején Istennek népe, nevezi az próféta [Ézs 5,7] az Seregek Ura szőlőjének. Hogy pedig így szól [Ézs 5,7], *Az Istennek háza és Júdának férfja* etc., befoglalja az egész zsidóságot, mert az miképpen gyakran hallották az keresztyének, az zsidó birodalom kétfele szakadt vala. Az tíz nemzetség hívatik Izraelnek, az kettei Júdának. Hogy pedig kedvesbnek híja Júdát Izraelnél, mert így szól [Ézs 5,7], *És az Júdának férfja, az ő gyönyörúséges ültetése*, míveli azért, mert Júdában vala Jeruzsálem, mely várast az Úr Isten őmagának választott vala, ugyanott vala az Salamon Temploma, ahol mondá az Úr, hogy laknék, ugyanott vala az frigy-ládája. És ezek későbbben is szakadának el az igaz isteni tisztelettől. Azért [2/138:] mondja Júdát az Isten gyönyörúséges ültetésének. Ezt pedig az ő szőlőjét, az zsidó népet ülteté az Úr égi homokban, magas hegyre, mert azt mondja Mózes, Deut. 32. [5Móz 32,13], hogy minden földeknél magasabb az Kánaán országa. Ez pedig az föld kövér vala, ezért mondja gyakorta az Írás tejjel-mézszel folyó földnek. És ugyanott [5Móz 32,13–14] Mózes azt mondja, hogy az zsidók ott az országban az kőből mézet szíznak, és az kemény kősziklából olajt, és az szőlőgerezdek erős vérét isszák. Bekeríté ezt az ő szőlőjét az Úr gyepűvel, fővennyel, azaz kiszakasztá, külön rekeszté az több pogánság közül az ő szent törvényével, bölcs végezéseket, szép rendtartásokat, ceremóniákat íra eleikben, mellyekkel kiválasztatnak az több pogánság közül, mert ugyan zsinórt, kötelet vona, azt mondja Mózes, az Úr az több pogánság és az zsidóság közt, és az Izrael fiait külön magának szakasztá, hártárt vete, csinála közöttök. Negyedszer, az köveket kihányja belőlle, mert hét pogán nemzetséget kihajta, kiirta az földről, kik helyyiben őket ülteté. Mert az régi szent pátriárkáknak maradéki valának, Ábrahámnak, Izsáknak, Jákobnak és az több szenteknek fiai. Ezért mondá Tóbiás, mikor ötet csúfolnák [Tób 2,17–18]: *Ne szóljatok így, mert szenteknek fiai vagyunk*. Azért szent Pál Rom. 11. [Róm 11] még az hűtötlén zsidókat is szerelmeseknek híja az ő Atyjokért. Hatodszor, építe az Úr Zsidóországnak, az Kánaán földének közepette egy tornyot, ahonnan vigyázhatnának az egész birodalomra. Ez vala Jeruzsálemben az Sionnak hegye és vára, honnan vigyáznak vala az királyok, az papok, az országnak elei, fő-fő népei az földnek békességes megmaradására. Hetedszer, építe az Úr Isten az ő szőlőjébe sajtót is, mely jegyzette az prófétákat, az tanítókat. Mert miképpen az sajtó nyomná ki az mustot az szőlőgerezdből, azonképpen az tanítók [2/139:] gyakran való intésekkkel, feddésekkkel, tanításokkal az jó cselekedetekre, az istenes életre, jó rendtartásokra kényszerítették és igazgatták at Istennek népét. Illyen drága, sok jótéteményekkel és kegyelmességgel látogatta vala meg az Úr Isten az zsidó népet, ezt az ő szőlőjét. És csak ez vala hátra, hogy immár jó gyümölcsset, édes szőlőt, gyönyörúséges bort teremtsen, azaz amint itt megmagyarázza, ítéletet és igazságot cselekedjék, az ő szent parancsolatiban járjon, Iste-

nét teljes szüből, lélekből tisztelje, felebarátját mint önnönmagát szeresse. De mit cseleküvék? Vadszőlőt teremte, azaz az ítélet helyett hamisság, az igazság helyett fertelmességet, szegényeknek megnyomoríttását találá az Úr Isten rajta. Menemű gonoszságok regnáltak penig főképpen akkor az zsidók között, ide alább bővebben, renddel elészámolja mind az caputnak végéig. Az nagy fősvénység, telhetetlenség miá [a. m. miatt] házat házhoz, mezőt mezőhöz ragasztottanak, az szomszéd határit általhágták, tobzódásban, részegségben, lakozásban töltötték idejeket, kik az Isten fenyegetését, az prófétáknak ijesztését semminek tartották, és még ugyan azt mondták: De jöjjön ez az Úr napja, hadd lássuk. Magokat igen bölcseknek, eszeseknek tartották, az hamissat adományért megigazították, az igazat megnyomorították, és az Istennek törvényét elvetették, és az ő szent nevét káromlották. Ez vala az vad és keserű szőlő, mellyet az édes must helyett teremtnék vala. De mit mívele az Úr Isten? Ám megmondá [Ézs 5,5]: *Elvonszom az szőlőnek az gyepűjét.* Azelőtt az míg az én törvényemben járának, békével lőnek, jó kőfalok vala, de mivelhogy kitörték őmagok az sövént, én is elvonszom az többit, hogy ugyan semmi ne tartóztassa meg az ellenséget, nem metszetem meg, nem küldök prófétákat, szőlőműveseket közikben, az kik bajlódjanak, munkálkodjanak vélek. És nem es [a. m. esik] esső reájok, az én mennyei jó kedvetem megvonszom tőlök, Szentlélekkel meg nem vigasztalom, nem bátorítom őket. [2/140:] Annakokáért kóborlók mennek reájok, széjjelhurcolják őket, elpusztul országok, tövis, bojtorján, gaz növi fel mind szűvöket, elméjeket, s mind szép friss palotájokat. Erről az büntetésről bővebben szól ugyanezen caputban ide alább [Ézs 5,8–30], mikor mindenik vétkek mellé az büntetést is odaveté, és mellyik bűnért mint ostorozza meg, megjelenti. És megmondja, menemű rettenetes ellenséget és kegyetlen népet hoz reájok, az kinél semmi irlalmasság nem leszen, hanem mint az sívó oroszlán, és az tengernek rettenetes habjai, úgy borítja, nyeli, veszti el őket. Az miképpen ez azután be is teljesedék. Ez az meghallott igéknek magyarázata.

De hogy mi ezekből bővebb tanúságot [a. m. tanulságot] vehessünk, tudnunk kell, hogy az Úr Isten ezeket nemcsak azért íratta meg, hogy az akkorbéli emberek tanuljanak csak belőlle, hanem azután való is, mert közönséges tanúságok és példák ezek. És ha egyszer beteljesedtenek, másszor is beteljesednek. Ha kétszer meglöttek, harmadszor is meglesznek. Mint ez prófécia immár kétszer is tölt be, kit az Szentírásból rövideden megmutogatók. Elsőben, nyilván való dolog ez, hogy ezt az próféciát tevő Ézsaiás az babilóniai rabságnak előtte, az mint az históriákból megtetszik. És tagadhatatlan dolog az, hogy főképpen néze Ézsaiás ez igékben arra az következő veszedelemre, mely egynéhány esztendő múlva meglőn, és az megíratott nyomorúság pontról pontra beteljesedék, mikor Nabukodonozor nagy haddal eljőve Júda országára, és Jeruzsálemet megvevén Sedékiás királt az ország népével rabságra vivé Babilóniában. Azért elsőben ekkor telék be ez jövendőmondás. Másodsor, mikor az babilóniai rabságból hetven esztendő múlva visszajöttek volna Júdeába az zsidók, az Isten ismét bekerítetté

őket gyepűvel, ismét banni kezde vélek, prófétákat, fejedelmeket ada nekik, de az jó szerencsében ismét elhivék magokat, [2/141:], meg hátrahagyják az Isten törvényét, és az Jézus Krisztus idejében egy cseppnyire sem valának jámborbak, mint Ézsaiás idejében. Azért Krisztus Urunk meg eléhozza, megbeszélének nekik ezen éneket, példabeszédet, Matt. 21. [Mt 21,33–46]: *Egy családos ember, úgymond, plántála szőlőt, körülvevé sövénnyel* etc. Látod-e, hogy ez azon példabeszéd, az mely immár egyszer betölt vala, de Krisztus Urunk, tudván azt, hogy az a példa nemcsak arra az üdöre szolgál, hanem minden következő emberekre is, újólág elébeszélének, és megmondá, hogy nemkülömben járnának most is, mint régen az ő eleik jártak volt, ha meg nem térnek. Ez az Krisztus Urunk prófécija nem csalá meg őtet, mert szinte mint régen jártak vala az babilóniaiak miatt, ekképpen járnának az rómaiak miatt is. Sőt, még sokkal keservesben lón dolgok, mert az gazdának fiát is megölék. Ezzel Krisztus Urunk megtanít minket, miképpen kelljen élnünk az régi próféták mondásával és jövendöléseivel, ha egyszer, kétszer beteljesedett is, ugyan hasznos azért, és az ő igazságát azután sem veszi el. Mert az Úr Isten az hasonló vétkeket hasonló büntetésekkel szokta megverni minden üdőben. Azért noha ez Ézsaiás prófécija kétszer is betölt immár, de harmadszor is betelhetik, és az régieknek veszedelme mirajtunk is megújulhat.

Bizony, pengig méltán alkalmazhatjuk ezt az példabeszédet mireánk, mert <miképpen> mi szállottunk lelki értelem szerént az Izrael fiainak örökségbe és helyekbe, az mellyeket testi és külsőképpen elvöttek volt régen az zsidók. Az Úr Isten plántált minket magas és kövér hegyen, az mint mondá az apostol Haebr. 12. [Zsid 12,18–22]: *Nem járultatok, úgymond, az külső és megtapasztalható hegyhez, hanem az Sion hegyéhez, az élő Istennek várasához, az mennyei Jeruzsálemhez, és az sok ezer angyalnak seregéhez* etc. Ez betölt az Újtestamentumnak idején, az mint ide feljebb mondja ezen Ézsaiás, cap. 2. [Ézs 2,2]: *És leszen az utolsó napokban elkészítetik* etc. Az földnek kövérsége miképpen teljesedett be lelki értelem szerént az Újtestamentumban, megmondja szent Péter Act. 2. [ApCsel 2,17–21] Jóel próféta szájából: [2/142:] *És leszen, úgymond, az utolsó napokban, kiöntök az én lelkemben* etc. Ezen Isten az újtestamentumbeli pogánokat is bekörnyékeze gyepűvel, sövénnyel, mert vélek közlének nekik is hirdetteté az ő szent törvényét. Válogatott szőlőkből ülteté, mert az jó olajfában az régi szent pátriárkákban beoltá őket, úgyhogy immár minékünk is Atyánk és eleink Ábrahám, Izsák és Jákob, nemcsak az zsidóknak. Kihányja az köveket, mert az sok bálványimádást és fertelmességeket, az pogán életet kiirtá az övéi közül. Építe tornyot közepette, mert őrállókat, tudos tanítókat rendele, kik az igaz útra igazgatnak, és az veszedelmes tudományoktól elvonnák az híveket. Végezetre sajtót is szerze közben, kik naponként az tisztességes erkölcsre, jó rendtartásra intsek, sőt kényszerítsék az keresztyéneket. Azért nem mondhatjuk, hogy Isten szőlői nem vagyunk, és hogy Ófelsége, mint jó gondviselő gazda, reánk gondot nem viselt volna. Csak azt várná immár tőlünk, hogy édes

szőlőt, jó mustot teremptenénk, ítéletet és igazságot cselekednénk. De bizonyára, miképpen ez példának több részei, azonképpen ez is reánk illik, hogy az édes szőlő helyett vadszőlőt hoztunk, és gazdákat háládatlanul megcsaltuk és megszorítottuk. Ha renddel elészámláljuk azokat az vétkeket, kik akkor találtattak vala az zsidókban, bizony mibennünk is mind-
 eddig megtaláltnak. Az fősvenség, telhetetlenség és tobzódás, bujaság, az Isten fenyítékének megutálása, semminek tartása, az hamis ítélet, az Isten törvényének hátrahagyása, és az ő szent nevének káromlása. Ezek így vadnak. De gondolod-e, hogy az mely bűnököt régen az Isten úgy megbünteté, az mint az históriákból meghallád, most neked elengedi? Bizony, azt meg se gondold, azzal bátor magadat ne biztasd. Vagyon most is az Istennek olyan hatalmas fejedelme, mint [2/143:] Nabukodonozor, mint az római császár. Vagyon, kiket az sívó orozlánhoz, az tengernek habjaihoz méltán hasonlíthatunk, elvossza az sövént mellőlünk, nem küld szőlőműveseket közénk, és az ő mennyei harmatját megvonssza tőlünk, és megver az éhséggel, az kőről szól Ámosznál [Ám 8,11]: *Éhséget bocsátok ez földre* etc. Lélekben ilyen nyomorultul leszünk. Test szerént pedig, az mint mondá Krisztus Urunk az zsidóknak [Lk 21,24]: *Íme, elhagyatik tünektek az tü házatok, palotátok pusztán, és az szent hely az pogánoknak talpa alá tapodtatik.* Kitől az szent Isten ótalmazzon.

113. beszéd (S)

[2/143:] **Concio CXIII. Apocalyp. Cap. 14. [Jel 14,17]:**

És más angyal jöve ki az Templumból, ki mennyben vagyon, annál is vala egy éles kacor etc.

Sokféle ügyekben és példákban szokta az Úr Isten megmutatni a bűnökért embereken való bosszúállását, ezvégre, hogy a gonoszságban élők akárhová fordítsák szívöket, elméjeket, mindenütt megláthassák az Úrnak ítéletit, és vétkek ellen való haragját. És ekképpen megijedvén az büntetésnek isszonyú és rettenetes voltától, megjobbítsák életüket, és gonosz utukat hátrahagyván az mennyei, kegyes Atyához térjenek, és tölle kegyelmet nyerjenek. Itt is az meghallott igékben az szüretnek ábrázatjában íratik meg egy nagy, rettenetes romlás, és közönséges veszedelem, kit az Úr Isten bocsátandó vala az sok fertelmes vétkekért az földnek lakóira. Ezeknek pedig megmagyarázatjában nem szóllok arról, ha ez az prófécia, az kiről itt ír szent János, beteljesedett-e immár, avagy még hátra vagyon és ezután leszen meg? Sem arról, ezek kiváltképpen micsoda üdöre, helyre és személyekre néznek. Mert egy az, [2/144:] hogy egyéb próféciaik is homályosok, de főképpen ez szent János írása. És nem illik efféléről bizonyoson, minden kétség nélkül szölni, az miképpen sokaknak példája megmutatja, kik afféle homályos dolgokat bizonyos üdöre magyaráztanak, megcsalatkoztanak és mind őmagokat nevétségben hozták, s mind az Istennek szent könyvét böcsületlenné tötték és sokakkal megutáltatták. Más az, hogy abban nem sok haszon vagyon, ha szinte tudnók is, mikor teljesedtenek ezek be, és kikről volt írva, mert az Úr Isten nem azokért íratta főképpen ezeket meg, az kik immár elmúltanak, és az kiken ezek beteljesedtenek, hanem az élőkért, az kik ezekből tanúságot [a. m. tanulságot] vegyenek. Az miképpen írja Pál apostol 1. Cor. 10. [1Kor 10,11], hogy az zsidókon történt dolgok az mi tanúságinkért irattanak meg. Annakokáért mi is innét közönséges tanúságokat, kik minden üdökre, helyekre, személyekre szolgáljanak, vegyünk. Mert |:ha:| ez az prófécia betölt, netalám szinte miróllunk vagyon írva, és az mi fejünken esik, ha eszünkbe nem vesszük magunkat, azért hátrahagyván azt, az mi ez igékben homályos, bizontalan, és kevés haszna, szóljunk arról, az mi nyilvánvaló. Tagadhatatlan dolog pedig ez, hogy itt íratik meg egy igen nagy veszedelem, és fegyver, ellenség miatt való romlás és pusztulás, kinek rendit és módját ez

látásban igen szépen megjeleníti az szent János [Jel 14,17]: *És más angyal jöve ki, úgymond, az Templumból* etc. Itt elsőben azt szükség eszünkben vennünk, hogy ez az angyal jött ki az mennyei Templumból. Mellyel megjelenetik, hogy az földre és országokra következő veszedelmek az Istennek tanácsából és végezéséből lesznek. Mert az Templum Istennek szenteltetett hely vala, és ahol fogadta vala Őfelsége, hogy lakozik. Ezt penig sok helyen kiáltja az próféták által, hogy ő bocsátja, ő küldi az emberekre az ellenséget, [2/145:] az nyomorúságot, és minden rendbeli csapásokat. *Hozok én, úgymond Jer. 5. [Jer 5,15], türeátok, Izrael háza, messzünnen népet.* Esa. 7. [Ézs 7,18]: *És az napokban süvölt az Úr az légynek, mely Egyiptumnak utolsó vize mellett vagyon, és az méhnek, mely Assurnak [a. m. Asszíríának] földén vagyon, és eljőnek* etc. Tehát nem történet az pogán nemzetségnek felfegyverkedése, és messzünnet, messze földről valamely népre, országra való haddal menése. Az Úr süvöltött neki, ő indította fel, ő vezérli, és oda viszi, az hova akarja. Hogy penig az Úr Isten efféle veszedelmeknek megszerzésére angyalát bocsátja, sok helyen az Írás megjeleníti [2Móz 12,29]: *Mikor egész Egyiptum országában minden elsőszülöttet baromtól fogva emberig egy éjjel megölete, ezt egy angyala által vivé véghez.* Mikor amaz rettenetes döghalált szerzé Dávid idejében, Zsidóországban, egy angyalát bocsátá el. Mikor száznyolcvanötezer¹ embert vágatá le Sénakhéribnek, egy angyalát küldé az táborban. Jóllehet, nemcsak az élő lelkek mondatnak az Írásban Istennek angyalinak, hanem ez egész világon, mennyen, földön való állatok, az felséges Úrnak szolgálói, valakik az ő akaratját cselekeszik, és mikor az Úr elbocsátja valahova, Istennek angyali. Mert az angyal annyit teszen, mint követ, elküldött szolga. Ezért mondá az apostol [Zsid 1,7], hogy az szelek és az tűz Istennek angyali. Azért Istennek angyala az jégesső is, az mennyütő kő [a. m. villám], az pogán, kegyetlen nemzetség. In summa, minden, valakit az Úr az ő akaratjának és elvégezett tanácsának megcselekedésére elküld, felindít. Azért mondá Dániel cap. 7. [Dán 7,10], hogy az Úr előtt ezerszer való ezer szolgálak állottanak, és tízezerszer való százezeren udvarlottanak előtte. Hogy penig azt írja szent János [Jel 14,17], hogy ennek az angyalnak kezében volt egy éles kacor [a. m. görbe kés], ezzel jelenti ennek az szolgálának kész voltát, miképpen az ki metszeni akar, kezében veszi, megélesíti az kést, az kacort. Illyenek penig az Istennek szolgálói, és főképpen azok, kik veszedelem szerzeni bocsáttatnak az gonoszságért, az mint [2/146:] írja az Sirák fia cap. 39. [Sir 39,30–31], hogy az bosszúállásra rendeltetett lelkek elkészítve tartják az ő kénzó szerszámokat, és ugyan vigadnak, örvendnek (készen vadnak az Úr szavára), mikor az Úr elbocsátja, küldé őket, és örömmel mennek az büntetésre. Egyebek is mindenek készen vadnak az Úr szavára, az mint mondá ő maga Jób 38. [Jób 38,35]: *Vallyons te küldhedd-e az villamásokat [a. m. villámlásokat], mennyköveket, és szódat fogadják, és mikor elvégeznék, az parancsolatot véghez vitték, megtérvén ezt mondják teneked:*

¹ száznyolcvanötezer (tollhiba)

Uram, ihol ismét jelen vagyunk? Baruch 3. [Bár 3,33–35]: Az világosságnak parancsol (az Úr), és elmegyen, megszóllítja, és enged neki rettegéssel. Az csillogok fényeskednek az ő strázsaállásokban, és vigadnak. Ha híja őket, azt felelik: Jelen vagyunk! És örömmel világoskodnak az ő teremtetők előtt. Ezek az Úr mindenható voltának bizonsági. Hogy pedig ennél az angyalnál kacor volt, mégpenig megköszörülve, nyilván megtetszik, hogy nem békesség szerzeni, nem öröme bocsáttatik. Mert az vas szerszám hadnak, elromlásnak jelensége. Mint mikor az Úr békességet ígér, az vasat elváltoztatja. Esa. 60. [Ézs 60,17]: *Az réz helyett aranyat adok, az vas helyett ezüstöt.* Noha pedig ez az angyal kijött immár az Templumból, és elkészült, kezében fegyvere, de mégis várakozik, hogy akkor induljon, mikor az Hadnagy, az Úr megizeni és parancsolja. Mert jól tudja az ő Urának kegyes természetit, és hogy gyakorta az bűnösöknek megtéréseket látván megváltoztatja végezését, és az büntetést hátrahadja. Mint az ninivebelieneknek, Akháb királynak, Ezékiás királynak és egyebeknek is példái megmutatják. Honnat tanoljunk mi is az mi irgalmas Atyántól, hogy ha ő fiai akarunk lenni, az mint Krisztus Urunk mondja, legyünk irgalmasok, és az büntetésben ne hertelenkedjünk, hanem várakozzunk mindaddig, az míg látjuk, hogy immár teljességgel elvakmerőült, és semmi reménség nincs az bűnösnek megjobbulása felől. Azt jelenti az angyalnak várakodása is, mikor azért egy ideig így lesett [2/147:] volna, várván az izenetet, [Jel 14,18] *íme, más angyal jöve ki az oltártól, kinek hatalma* etc. Mivelhogy ez látásnak részei egymástól függenek, illik egyiket az másikkal megmagyarázni. Ide fel cap. 6. [Jel 6,10] azt írja szent János, hogy látta azoknak lelkeket, kik az Istennek ígéjéért ölettenek meg az oltár alatt, hogy felszóval kiáltottak: *Meddig, Uram, ki szent és igaz vagy, nem téssz ítéletet, és bosszút nem állasz az mi vérünkért azokon, kik az földön laknak?* Mostan azért azt mondja, hogy ez oltártól jött ki egy angyal. Honnét megérthetjük, mi volt fő oka, hogy az Isten veszedelmet akart bocsátani az emberekre. Tudniillik az ártatlanoknak és az igazság vallóinak vérek hullása és megöletése. Merthogy onnat az oltártól jó az angyal, ahol vala efféle megholt embereknek lelkek, ezzel megjelentetik, hogy azoknak halálokat akarja az Úr Isten megtorolni. Az miképpen mondá Krisztus Urunk is Luc. 18. [Lk 18,6]: *Halljátok, mit mond az hamis bíró: Az Isten tehát nem állana-e bosszút az ő híveiért, kik éjjel-nappal hozzá kiáltnak, és eltűri-e azokon lött nyavalyát? Mondom tünetek, hogy rövid üdön bosszút áll érettek.* Ezzel fenyegeti Krisztus Urunk az ő idejében élő zsidókat, az Jeruzsálemet, Matt. 23. [Mt 23,33–36]: *Vaj, kégyók és viperák fajzati, nem mehettek el az kárhozatnak gyehennája előtt. Íme, én küldök tühozzátok* etc. Hogy pedig azt mondja itt szent János, hogy ennek az angyalnak hatalma volt az tűzön, néz az régi szokásra és az jeruzsálembeli Templumnak oltárára, kin mindenkor tűz égett, és arra való választott személy volt, ki annak gondját viselte, és arra vigyázott. Mintha azért az mennyei Templumnak oltárán is tűz égne, és arra rendeltetett angyal volna, ki ahhoz látna, úgy beszél szent János. Erről ide fel cap. 8. azt mondá [Jel 8,5]: *És vevé az angyal az temjénzöt,*

és megtölté azt az oltárnak tüzevel, és leönté az földre, kiből támadának mennydörgések, csattogások, villamások és földindulások. Ez azért az angyal jöve ki másodszer az Templumból, az oltár mellől, ki az Isten szavával [2/148:] monda amaz előbbi bosszúállásra indult angyalnak [Jel 14,15]: *Vesd le az te kacradat* [a. m. görbe késedet], és *szedd meg* etc. Ez igékből azt vegyük eszünkbe, hogy az Istennek nagyon bizonyos ideje, az meddig várja az bűnösnek megtérését, mely mikor eltelik, úgy szokta megverni az gonoszokat. Erről szöve az Úr Isten Ábrahámnak, Gen. 15. [1Móz 15,13–16], mikor megmondá, hogy még négyszáz esztendő múlva adja az ő maradékának az Kánaán földét. *Mert még, úgymond, be nem teljesedtenek az amorreusoknak hamisságok.* Gen. 18. [1Móz 18,20–21] monda az Úr: *Az szodoma- és gomorabelieknek kiáltások megsokadott, az ő bűnök igen megnehezedett, alá megyek, és meglátom, ha az kiáltást, ki én hozzám hatott, cselekedetekkel beteljesítették-e?* Erről szöve Krisztus Urunk is Matt. 23. [Mt 23,32]: *Tü is töltésék be az tü atyátoknak mértékét.* Apoc. 3. [Jel 3,1–2] ide feljebb azt iratá az sárdisbeli angyalnak: *Tudom az te cselekedetedet, az a neved, hogy élsz, magad² meghaltál. Ébredj fel, és az te több tagaidat* [a. m. társaidat], *kik majd meghalnak, erősíts meg. Mert még az én Istenem előtt nem látom beteljesedve az te cselekedetedet,* azaz még nagyon üdöd az megtérésre. Honnat két dolgot tanulhatunk. Egyiket, hogy ha mikor látjuk, hogy az bűnösök nem mindjárt lakolnak meg vétkekről, ebből azt ne magyarázzuk, hogy az Isten nem látja, vagy elhallgatja, hanem jusson eszünkben, hogy nagyon bizonyos cél, az meddig szokta várni az Úr az gonoszoknak megtérését, és hogy az ő mértékeket eltöltsék. Másodikat, hogy noha szokta az Úr várni az gonoszokat, de mivelhogy senki azt nem tudja, meddig vár és mikor telik meg az mérték, minden bűnös ember igyekezzék azon, hogy mihelt gonoszságát megértheti, kitérjen abból. Mert ha restelkedik, és halogatja, netalám szinte akkor telik be, mikor ingyen sem gondolta volna, és mindjárt kipronunciálják az szentenciát, elküldik az büntető angyalt. Mikor pedig arra jut az dolog, késő immár akkor az penitencia, a megtérés, nem fog senkinek eszedése, akkor nagyon az, mit ír Jeremiás [Jer 15,1]: *Ha* [2/149:] *Mózes és Sámuel állana ez népért élöltem, nincs kedvem hozzája, hajts el előllem őket.* Azt az üdöt jegyzi itt az angyal, mikor azt mondja, hogy megérték immár az szőlőnek gerezdi, ideje, hogy megszűrjék [a. m. leszüreteljék], megszédjék. Mellyet mihelt hall az angyal, tudja, hogy immár nem kell késni, és megváltozhatatlan az szentencia [Jel 14,19]: *Azért ő is mindjárt levété az ő éles kacrát az földre, s megszédé az földnek szőlőjét* etc. Miképpen az bódog állapotbeli ember, város, ország hasonlítatik az szép, termő és gerezdes szőlőtőhez, Psal. 127. [Zsolt 128,1–3]: *Az kik az Urat félik, bódogok, és azoknak feleségek szinte olyan, mint az termett szőlőtő az ő házoknak oldalán, és gyermeki mint az olajfának ágai asztalok körül,* azonképpen az megnyomrodott és keserves állapatra jutott nép hasonlítatik az megszédett szőlőhez.

² *maga* (tollhiba)

Mint Thren. 1. [JSir 1,12]: *Ó, tū útonjárók, gondoljátok meg, és lássátok, ha lehet nagyobb bánat, mint az én bánatom, mert megszedett engem az Úr, és az ő haragjának búsulása napján szólt énellenem.* Ibidem [JSir 1,15]: *Énközüllem elvótt minden fő embereket, és elérte az üdőt, melyben megrottotta az én válogatott vitézimet, és az Úr nyomta őmaga az Júda leányának sajtóját.* Thren. 3.[!] v. 20. [JSir 2,20]: *Considera quem vindemiaveris³ ita.* Főképpen pedig ezzel az példával él az Szentírás, mikor vérontást, fegyver és had miatt való veszedelmet akar jelenteni. Mint Esa. 63. [Ézs 63,1–4], mikor lélekben látná az Urat, mint egy hatalmas vitézt, az ki valamely hadból és viadalból jöve győzedelmesen, így szól: *Kicsoda ez, aki jó Edómból, veres ruházatban Boczrából, ékes az ő ruhájában, és hatalmason lépik [a. m. lép]? Megfelel neki az vitéz: Én vagyok, aki igazságot szóllok, és hatalmas szabadtó vagyok. Kérdé az próféta: Miért veres az te ruhád, és öltözeted olyan, mint az ki az sajtóban nyom? Mond az vitéz: Egyedül nyomtam ki az sajtót, és az népek közül senki nem volt érvelem, és az én haragomban tapodtam őket, és elroncsoltam búsultomban, és az ő vérek fecskendett [a. m. fröcskölt] az én ruhámra, és minden öltözetemet bekevertem. Mert az bosszúállásnak napja, ki az én szívemben vala, [2/150:] és az én megváltásomnak esztendeje elébb érkezett.* Itt is azt mondja szent János, hogy nemcsak megszedte az földnek szőlőjét az angyal, hanem az megszedett gerezdet [Jel 14,19] hánta az Isten haragjának válójában [a. m. vályújába] <etc.>, sajtójában, hogy ott megtapodják és roncsolják. Kettő itt az nyavalya. Egyik, hogy az gerezdeket leszaggatták az szőlőtőről, és pusztán hatták [a. m. hagyták] az fáját, azaz az embereket házokból, laktak földéről [a. m. az általuk lakott földről] elvitték erőszakkal, mindeneiktől megfosztattak, és az házakat, városokat, falukat pusztán hadták. Másik, hogy az megszedett gerezdeket nem hatták épen, hanem az sajtóban, az nyomókádban hánták, hogy ott megtapodtassanak, azaz a fogságban, rabságban esett emberek keserves állapotra jutnak, és kik fegyver miatt levágnak, mint az igen megért szőlőszemek, teljességgel elromolnak, kik pedig igen megsanyargattatnak, mint az mely szőlőszem keményebb, ha szinte meg nem romol is, de igen megsérszik [a. m. megsérül], és nagy szorongatásra jut dolga. Hogy pedig ezt az látást nem bötű szerént kelljen érteni, megjelenti azzal, hogy nem azt írja, hogy az megszedett szőlőgerezdek az sajtóban hányattak, hanem [Jel 14,19] *az Isten haragjának sajtójában.* Mintha azt mondaná, hogy ez a sajtó nem egyéb, hanem az Isten haragja és bosszúállása. Kettő tehát az sajtó. Egyik, kiben az szőlőt szokták megnyomni. Másik, kiben az embereket sajtolják. Amaz az szőlőműveseké, imez az Istené. Mely keserves legyen pedig az Isten sajtójában esni, megtetszik az következő igékből [Jel 14,20]: *És megnyomatik az sajtó az várososon kívül.* Ezzel az jelentetik, hogy ez az veszedelem nem hazájokban és laktok földökben esik az embereken, hanem kívül, azaz idegen országban, és annyival keservesben esik nyomorúságok. Ez veszed-

³ *vindemiaveris* (tollhiba)

lemnek pedig nagy volta íratik meg imez igékben [Jel 14,20]: *És kifolya az vér az sajtóból az lovaknak fékéig, ezerhatszáz stádiumig*. Mikor azt mondja, hogy az sajtóból vér foly ki, ezt érthetjük az szőlő levéről is. Mert az Írás nevezi az gerezdek levét [2/151:] vérnek. Mint Deut. 32. [5Móz 32,14]: *És hogy inná Izrael az erős szőlőnek vérét*. Gen. 49. v. 11. [1Móz 49,11]: *Lavabit in vino stolam suam et in sanguinae uvae pallium suum*. Ennek pedig két oka vagy. Mert miképpen az ereknek nedvessége az vér, azonképpen az szőlőszemnek nedvessége az bor. Más az, hogy miképpen az vér veres, mint megtetszik Ézsaiásnak csak amaz mondásából is, kit imént előhozék [Ézs 63,2]: *Miért veres, úgymond, az te ruházatod, mint azoké, az kik az sajtót nyomták?* Sőt, mostan is egyéb jó bortermő ország|ok|ban bővebb az veresbor és, közönségesb, az fejér pedig igen ritka, nemkülömben, mint az mi országunkban az veres. Noha azért érthetjük itt az véren elsőben az veres szőlőnek levét, mustját, de azért ugyan jegyzi ugyanaz vérnek kiontását, mely fegyver miatt és az pogány nemzetségnek hadakozása és harcolása miatt következik vala az emberekre. Hogy pedig azt írja, hogy az a vér felért az lovaknak fékéig és 1600 stádiumig elfolyt, rettenetes és iszonyú vérontást és számtalan embereknek halálát jegyzi. Ha ezt magyarázzuk az hasonlóságról, ígyn kell érteni, hogy az ott való népek az sajtót az lovakkal vonaták és facsartatták, és az mustot is lovakon, szekereken szokták az sajtó alól kihordani. Azt mondja azért, hogy annyi volt az szőlőnek vére, azaz a must, hogy efféle lovaknak az fékeket felérte. Ha pedig nézünk arra, amit ez az példa jegyez, az lovakon kell érteni az hadakozó népnek lovait, kik ugyan úsztanak az nagy vérben. Az 1600 stádium pedig, hogy azt is megmondjam, ugyan nagy darab földet teszen. Mert egy stádium egy futásnyi föld. És ha az közönséges szokás szerént számlálod meg, azaz nyolc stádiumat számlálunk egy olasz mélyföldre, öt olasz mélyföldet egy magyar mélyföldre, tenne az 1600 stádium úgymint 40 magyar mélyföldet, mennyire mondja, hogy kifolt az vér. De efféle mondásokat, főképpen az kik látásban jelentenek meg, nem kell mindenkor bötű szerént érteni és magyarázni, hanem az nagyságnak és sokaságnak megjelentéséért szoktak így szólni. [2/152:] Mint mű is azt mondjuk néha, hogy valamely álnok embernek ezer mestersege vagy. Noha⁴ ha megszámlálnád, talán csak száz is alig lenne. Itt is azért nem egyebet jelent az ilyen szóllással az Írás, hanem hogy rettenetes és iszonyú vérontás és veszedelem leszen ez. Ez rövideden az meghallott igéknek magyarázatja, kikből az ide fel elészámlált tanúságok felett főképpen imez két dolgot tartasuk eszünkben: Elsőben, az közönséges veszedelemnek, romlásnak okait és rendit. Az emberek az Istennek szolgálit bosszúsággal illetik, és gyakorta meg is ölik, és az Isten parancsolatit megvetik, minden gonoszságban elmerülnek, kiért az Úr bosszúállásra felindul, és készit eszközt, szolgát, az mely által megverje az gonoszokat, az készen leszen, és csak várja, hogy az Úr parancsoljon, elindítsa, dobót üttessen. De

⁴ *Maga* (tollhiba)

megemlékezvén Őfelsége az ő irgalmas természetiről, nem hertelenkedik az büntetésben, várja az gonoszoknak megjobbulását. Mikor pedig látja vakmerőségeket, hogy immár betöltötték mértékeket, és megérték, hogy ideje őket megszedni, kimondja az szentenciát, kit osztán meg nem másol, hanem minden haladék nélkül véghezviszi, és kemény büntetéssel az háládatlan és engedetlen fiakat megostorozza és elveszti. Miképpen ezeket szép renddel az meghallott igék világoson előnkben adják. Ezek pedig úgy egybe vadnak kapcsolva, hogy egyik az másikra ugyan grádics. Ha ki azért az utolsót el akarja távoztatni, szükség, hogy az elsőktől ója magát. Mert az első utánna vonssza az másodikat, az második az harmadikat et sic consequentum.

Az fő és első ok pedig az Isten szolgálainak megutálása, azoknak bosszúsággal való illetése, és az Isten parancsolatinak általhágása. Melytől ha ki üres, sem az több elészámlált, sem az utolsó nyavalya, ki az többenél keservesb, nem találja. Ettől őrizzük azért mindeneknek felette magunkat. Második fő tanúságunk legyen innét, hogy valamit cselekeszünk, valamit látunk, az esztendőnek valami részét írjuk, mindeneket az lelki tanúságokra és hasznos intésekre vonjunk és [2/153:] magyarázzunk. Ha szántó ember, szőlőműves vagy, ha kikeletet éred, ha szántasz, jusson eszedben, az mit mond az Úr az prófétánál [Jer 4,3]: *Szántásokat új ugarakat magatoknak, ne vessetek az tövissek közé.* És miképpen az szőlőben kapás, műves kell, azonképpen az Úr kívánja, hogy magunkból az sok gazt, vétket kiirtsuk. Ha az aratást éred, eszedben jusson Krisztus Urunk mondása, hogy az aratás jegyzi az utolsó ítéletet. Mert miképpen akkor az tiszta búzát az csűrben gyűjtik, és a tövisset, konkolt megégetik, azonképpen az igazak az Istennek országában vitetnek, az gonoszok az gyehennának tűzében vettetnek. És ehhez hasonló több intések és szép tanúságok vadnak az Írásban az aratás felől. Ha ősszel az szüretet éred, ott is példád vagyon, mert az Úr Istennek rettenetes büntetése és az gonoszokon való bosszúállása elődben adatik. Ha téltre jutsz, és ha az házban beszorulsz, alig várnád, hogy az üdő megmelegednék, kimehetnél és szabadulhatnál meződre, és <nem> nemkülömben tartod, mintha egy tömlőcben volnál. Akkor jusson eszedben, hogy ennél nem külömb ezvilágban való életünk, mert itt nincs megmaradásunk, és az míg itt lakunk is, nincs nyugodalmunk és mint egy tömlőcben vagyunk. Kíváncsozunk tehát amaz igaz megmaradandó hazánkban, örökségünkben, mert azt mondja Krisztus Urunk, hogy az ő atyjának házában sok hajlékok vadnak. Ezekhez képest és ilyen módon nincs semmi, az honnan lelki tanúságot és hasznos intéseket nem vehetnénk, csak volna vigyázásunk reája, és az testi szorgalmatosságtól vonhatnók⁵ el, és emelhetnők fel amaz lelkiekre elménket, gondolatunkat. Igen szűrünk [a. m. szüretelünk] most, jóllehet, sokan úgy, az mint mondá az Úr Esa. 5. [Ézs 5,10]: *Tíz hold szőlődből egy általag [a. m. kis hordó] bor lesz.* De mégis mind az, kinek

⁵ *vohatnok* (tollhiba)

Isten bővebben adott, s mind az, kinek kevés vagyon, szűr és az szőlőtőkről lemetéli az gerezdeket. Bizony, igen félek, hogy minket, országunkat az Isten is ne szedje, és az sajtóban ne vessen, ki ne nyomassa vérünket, és meg ne roncsoltasson, sanyargattasson, és fejünken ne teljesedjék, az mint mondá Mózes az Izrael fiainak, és az Isten Mikeás által, cap. 6. [Mik 6,15]: *Te nyomod ki az olajt, de nem kened [2/154:] meg magad vele. Te nyomod ki az mustot, de nem iszol az borában.*

Szűrünk mi is, de bizony Isten is elkészte az ő szüretit köztünk. Mert az miképpen siratá Jeremiás Jeruzsálemet, és miképpen írta meg az szedést, annak első része megvagon köztünk, félő, hogy az többi is utána ne érkezzék. Thren. 1. v. 15. [JSir 1,15]. Ha meggondoljuk cselekedetünket és magunk viselését, megérdemljük, hogy megszedessen és megsajtoltasson az Úr. Mert bizony mű is egész országostól megértünk, ideje, hogy az kacor [a. m. görbe kés] közinkben vettessék, de Ő Szent Felsége, ha még az szentenciát reánk nem mondta, könyörüljön rajtunk, és ne verjen az mi érdemünk szerint, lássuk meg még inkább kegyességét, hogynem igazságát.

Mert igazsága azt mutatja, hogy megverjen, irgalmassága arra inti, hogy könyörüljön rajtunk. Tudjuk, hogy nagyobb az ő irgalmassága haragjánál, kit miképpen eleitől fogva sokszor, mostan mirajtunk mutasson meg. Hogy pedig ezt Őfelségétől megnyerhessük, szükség, hogy viszontag mi is az elébbi gonoszságunkat hátrahagyjuk, és az Istennek szent parancsolatiban igazán igyekezzünk járni. Így leszen, hogy az mi földi gyümölcsünknek is mennáját [a. m. mannáját] megadja, és mi magunkat is ennyi zűrzavarban és sokféle ellenségink közt testi, lelki háborgatóink közt békével megtart. Kit engedjen meglátnunk és kóstolnunk Ő Szent Felsége kegyelmességéből. Ámen.

114. beszéd (S)

[2/154:] Concio CXIV. Esa. cap. 33. [Ézs 33,1]:

Jaj neked, ki prédálsz, vallyons nem jutsz-e te is prédára? És ki mást megutálsz etc.

Noha egyébkor is gyakorta elfelejtkezik az ember az ő gyarló állapotjáról, de főképpen az kegyetlen fejedelmek és az vérontó hatalmasok, mikor ellenségeken diadalmat vehetnek, és kívánságok szerint győzedelmesek lehetnek, ingyen eszokban [2/155:] sem jut, hogy ők is hasonlók azokhoz, az kiket nyomorgatnak, és hogy őratjok is ugyanazon nyavalya megeshetik. De az kik bölcsek, és az Isten cselekedetinek okait és módját eszokban vötték, jól értik, hogy efféle kegyetleneknek dühösségek csak bizonyos ideig tart. És viszontag, azok is hertelen, és hasonló nyomorúsággal elvesznek, semmié lesznek. Erről igen szép tanúságunk vagyon az próféta elészámlált beszédében, mert mikor az asszíriai király nagy haddal az Júda országára jött volna, és annak fő városit, erős házait megvötte volna, sok kegyetlenséget, dülást, fosztást, rablást cselekedett volna, és immár minden erejével Jeruzsálemre, az Júda királya fő lakóhelyére indult volna, Ézsaiás próféta, értvén az Úrnak felőlle való végezését, megjelenté, jövendölé az reá következő veszedelmet, és az Júda országának kezéből való megszabadulását és jövendő bódog állapotját.

Vagyon pedig az meghallott igéknek három része. Az elsőben szólítja meg az próféta az asszíriabeli kegyetlen Sénakhérib királt, ki akkor Júda országát pusztítja vala, és mint leszen meg üdövel neki is dolga, fenyegető szókkal megjelenti. Az második részében fordítja beszédét az Úr Istenhez, és könyörög, hogy ez kegyetlen, pogán fejedelemnek dühösségétől óalmazza és szabadítsa meg az ő népét. Az harmadik részében teljes bizodalommal elhívén, és prófétai lélekkel eszében vevén, hogy az Úr az övéinek könyörögeket meghallgatja, írja meg az ellenségnek romlását és Júda országának ezután való bódog állapotját.

Az első része imez igékben foglaltatik be [Ézs 33,1]: *Jaj neked etc.* Ezékiás királynak 14 esztendejében az asszíriai király Sénakhérib nagy haddal jöve Júdeára, és minden fő várat, városokat megszálla és megveve, kit mikor hallott volna Ezékiás Jeruzsálemben, követeket küldé Sénakhéribhez, és megígéré, hogy valamit kívánna tőlle, mindazt cselekedné, csak menne ki

országból, és lenne békével. Sénakhérib ezt hallván parancsolá, hogy háromszáz talentum ezüstet és harminc talentum aranyat adna [2/156:] adóba, ha azt akarná, hogy békével maradjon. Ennek Ezékiás, noha nehezen, szerét tévé, mert még az Isten Templumában való kénccset is és aranyedényeket, sőt az Templumnak ajtait is megfosztá, összerontatá, és úgy tévé szerét ez summának. De az hűtötlén Sénakhérib mikor az pénzt elvötte volna, ugyan nem vivé ki hadát Júdeából, az mint fogadta vala, hanem őmaga népének egy részével szállá meg Egyiptumnak egyik várát. Az több népével hagyá három fő hadnagyát, hogy Jeruzsálemet megszállják Ezékiás királyra, mint ez meg nagyon írva 4. Reg. 18. [2Kir 18,17–37].

Mikor azért az nagy kegyetlenséggel pusztítaná az országot, és ilyen hűtötlénül csalta volna meg Ezékiást, az Istennek prófétája, Ézsaiás, ki akkor él vala, az Úrnak Lelkétől felindítatván így fenyíté meg az pogán királt [Ézs 33,1]: *Jaj neked, ki prédálsz.* Mintha azt mondaná: Neked úgy tetszik, hogy igen jól nagyon dolgozol, hogy sohul senki ellened nem állhat, hanem kedved szerént kóborolhatsz, prédálhatsz mindenütt. De elhiggyed, hogy neked is fejedén az szentencia, teneked is ugyanezen leszen virágod, az mit most másón cselekedel. Minden üdöbéli emberek méltó és igaz törvének ítélték, hogy az ki másón mit mível, ő is ugyanazzal büntetessék. Mert az Isten törvényében is meg nagyon írva, Deut. 19. [5Móz 19,21]: *Lelket lélekért, szemet szemért, fogat fogért, kezét kézért, lábat lábért fizessen.* Mely törvény nemcsak az Ótestamentumban, hanem az Újban is megerősített. Mert azt mondá Krisztus Urunk [Mt 7,2]: *Az menemű mértékkal mérték másnak, ugyanollyannal mérnek viszontag nektek is.* Szent Péternek is azt mondá [Mt 26,52]: *Tedd el kardodat hüvelybe, mert minden, valaki fegyverrel keresi, fegyver mia [a. m. miatt] kell elveszni.* Apoc. 13. [Jel 13,10]: *Az ki más rabságra viszen, ő is rabságra vitetik, az ki fegyverrel öl valakit, fegyver mia kell megöletni.* Erre azért az igaz és minden üdöben megrontatott, approbáltatott törvényre néz itt is az próféta [Ézs 33,1]: *Prédálsz? Te is prédára jutsz. Más megutálsz? Te is megutáltatol.* Itt pedig az megutáláson ne csak az [2/157:] kevélységet értsed, mint mikor az gazdag az szegént, az tudós az tudatlant megutálja, hanem mikor az hatalmas az alávaló rendet hozzája képest semminek tartja, és ugyan embernek sem itéli, nemkülömben bánik vele, mint egy oktalan állattal, és ugyan majd baromnak tartja, nyomorgatja. Az meneműek az erdélyi¹ nemesek, kik jobbágyokat nem magokhoz hasonló embereknek, hanem az ebeknél, az lovaknál alábbvalóknak tartják, és mint az barmot, nem szánják. Ez ilyeneknek mondja az próféta [Ézs 33,1]: *Jaj neked, ki más megutálsz, bizony te is megutáltatol,* szinte úgy bánnak teveled is, mint te mással. Ez ilyen mondásokból pedig vigasztalást vehetnek magoknak az nyomorúságban esett és kegyetlenek hatalma alá jutott emberek. Biztathatják ezzel magokat, hogy efféle kegyetlenek uralmága nem örökké tart, és leszen még oly üdö, hogy megfizetnek nekik is, és

¹ Erdély (tollhiba)

az mit most mívelnek máson, más meg azt míveli vélek, és néha duplával adják vissza. Hogy penig ez ilyen ítélet és reménség ne csalja meg az embert, megtetszik az próféta beszédéből [Ézs 33,1]: *Mikor elvégezed az prédálást, te is megprédáltatol* etc. Mely igékből két dolgot vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy minden kegyetlenek dühösségének bizonyos határa és célja vagyon, kit az míg el nem ér, addig mindent cselekedhetik, de mikor eltelik, az igaz Isten ítéletiben esik, és meglakol bűnéről. De erről másszor is szólottunk.² Másodsor, innét az is megtetszik, hogy gyakorta, mikor ingyen sem reméllenék, sőt, mikor immár nyugodalmat várnának, akkor esik rajtok az veszedelem [Ézs 33,1]: *Hogy elvégezed, úgymond, az prédálást. Mikor el* etc. Azaz mikor immár teljességgel megrakodol prédával, és kedved szerént nyomorgathatsz mást, úgyhogy ugyan betelik kedved, akkor te is megprédáltatol, megutáltatol. Mint szinte amaz gazdagról mondá Krisztus Urunk, hogy mikor azt kezdi mondani [Lk 12,19], *egyél immár, én lelkem*, akkor rántják el az gyéként állóla. Meglássák azért, az kik azzal biztatják magokat, hogy még elég idejek vagyon az jámborsághoz, most mind [2/158:] prédával s mind egyéb istentelenséggel gyűtnek [a. m. gyűjtenek], koporítanak [a. m. gyűjtenek, szereznek (maguknak)], meglássák, mondok, hogy mikor immár elvégezik az prédálást, mikor azt gondolják, no elég eddig, immár békét hagyok az kóborlásnak, jámborul élek ezután (mert nincs módjok vagy idejek az latorságra), szinte akkor ne ontsák el, az mit felraktak volt, és meg ne adják az bak árát.[†] Tudd-e, az jól nem keresett marha mint szokott elveszni? Hallod-e, mit mond az próféta [Ézs 33,1]: *Prédálsz, de bizony te is prédáltatol*. De itt az nyughatatlan elméjű emberek egy akadált gondoltanak, és abban fásasztják elméjüket: Mint vagyon ez, hogy az Úr Isten hozta vala az asszíriai királt Júdeára, hogy általa az ő bűnös népét megverné, az miképpen ugyanezen Ézsaiás próféta által meghirdettette vala nekik, cap. 10. [Ézs 10,5]: *Az assur, úgymond, az én dühösségemnek pálcája, ő az én botom, és kezekben vagyon az én boszúállásom*. Tehát, mi az oka, hogy itt ismét fenyegeti az asszíriai királt? Hiszem, ez nem cselekedett egyebet, hanem az mit Isten elvégezett és rendelt, sőt megprófétáltatott vala. Hát nem érdemli az büntetést, és itt nem méltán fenyegeti és rettentí Ézsaiás.

Objectio.

Vedd eszedben, az ember igen szenved az Isten cselekedetinek megvizsgálásában, rostálásában, de az ő maga dolgaiban az vakondoknál is vakabb. Hadnánk békét bátor az Isten tanácsának, tekéntenénk magunkra, bizony mindenkor elég okokat találánk bennünk, az kikért az igaz Istennek büntetését megérdemljük. Ne tudakoznánk azon, hogy illik ez az Isten tanácsához, hanem gondolkodnánk arról, hogy mely nagy az ő irtalmassága, hogy noha nagyobbakat érdemlenénk, mégis ilyen gyenge büntetéssel fujtogat [a. m. fojtogat], vagy inkább fenyeget és penitenciára int. Mindazonáltal fejtsük meg ezeknek okoskodásokat, feleljünk meg ellenvetésekre. Az em-

Responsio.

² Utalás talán a 112. és 113. beszédre.

berek cselekedetek felől ítéletet kell tenni az szüüből, az indulatból és igyekezetből. Mert sokan jól cselekednek, de mivelhogy nem jó szüüből, szándékból, nem érdemlenek dícsíretet. Viszontag, ha ki gonoszul [2/159:] cselekedik nem akarattjával, méltó bocsánatra. Így vagyon pedig az Isten előtt gyakorta az embereknek dolgok. Mert úgy vagyon, hogy senki nem cselekedhetik az Úr híre nélkül, engedelme nélkül. Sőt, gyakorta ugyan akarattja ellen is az Úr akarattját kell megcselekedni. De sokan mikor valamit cselekednek, nem néznek az Úr végezésére, és meg sem gondolják, hogy az Isten vezérli őket, hanem tulajdonítják az ő okosságoknak, indulatjoknak, és az ő kívánságoktól viseltetvén azok után járnak és azokat teljesítik be. Holott pedig az ember az ő teremttőjének szolgája, nem illik, hogy az ő akarattján [a. m. a saját akarata után] járjon, sem hogy az ő maga kívánságát teljesítse, hanem mindenben nézzen és hallgasson az Úrtól, és annak akarattjától viseltessék, mert ha külömben cselekeszik, méltó büntetésre. Minthogy azért az asszíriai király is nem úgy indula Júdeára, hogy az ő Urának akarattját cselekedje, hanem hogy az ő maga bosszúságát nézze, gonosz³ kívánságát teljesítse, méltán az Úr fenyegeti büntetéssel. Más az, hogy az szolga felettből elmehet az büntetésben, mikor valakit az Úr vele megbüntet, és ezért is méltó feddésre, sőt büntetésre. Mint az Úr Isten adta az bírának, méltóságban helyhezettett személyeknek kezekben az fegyvert, hogy az gonoszokat megbüntessék, de ha az bíró valamely foglyot keményebben tart fogságban, avagy kegyetlenbül büntet meg, hogynem mint érdemlené, azért hogy annakelőtte ő is bosszonkodott és haragutt reá, igen nagyot vétkeznek. És az Isten efféle bosszúságának betöltéséért megbünteti. Nem csuda tehát, hogy az Isten viszontag megbünteti azokat, az kik által az gonoszokat megveri, mert ezek is vétkeznek az büntetésnek módjában.

Osztán szükség, hogy az kik által az Isten valamely népet megbüntet, meggondolják, hogy az ő győzedelemeknek az Úr az oka, Ő vezérlette, Ő adta az bűnösöket kezekben. Ez asszíriai király pedig nemhogy ezt hitte és gondolta volna, de minden győzedelemét az ő erejének, eszének tulajdonítja vala. Sőt, ugyan azt izené az jeruzsálembeli népnek, hogy ne csalja meg őket Ezékiás, azzal biztatván, hogy az Isten megszabadítja őket. [2Kir 18,33] *Mert, úgymond, az több nemzetségeket nem óalmazhatták meg ellene az ő istenek, tüteket sem menthet [2/160:] meg az tü Istentek az én kezemből.* Mely káromlásért megérdemli vala, hogy az Isten megmutassa, hogy Ő minden győzedelemnek oka, nem az a külső erő, és hogy az Őtet káromlókon bosszút áll. Végezetre szükség, hogy az ki győzedelemet veszen valamely népen, jól meggondolja, mi okokért esett az a nép és jutott arra az veszedelemre, és azon igyekezzék, hogy őbenne azon vétek ne találtassék. Mert ha ezt meg nem gondolja, és ezt el nem kerüli, általánfogva őrajta is azon büntetés esik. Mert az hasonló vétkeknek hasonló büntetése vagyon mindenütt. Mivelhogy pedig az asszíriabeliek egy cseppet sem gondolkodnak, sem igyekez-

³ goosz [tollhiba]

nek vala azon, hogy azoktól az vétkektől üressék legyenek, az mellyekért az Úr Isten Júda országát megverte, és őáltak megbüntette vala, hanem inkább fertelmes életben hevernek vala, és inkább többítik vala gonoszságokat, igazán az Úr megbüntetheté őket, és méltán itt Ézsaiás azon büntetéssel fenyegeti és rettentí őket, az mellyel ők az zsidókat elronták és elpusztíták.

Következik második része az próféta beszédének [Ézs 33,2]: *Uram, könyörülj rajtunk, mert tégedet vártunk* etc. Minekutánna megfenyegeté az kegyetlen ellenséget, megemlékezőn arról, hogy az Úr Isten az Júda országának gonoszságáért bocsátá ezt az veszedelmet és pusztulást az asszírius által, fordítja beszédét az Úr Istenre, és könyörög alázatosan, hogy az ő népének nyomorúságát elégelje meg, könyörüljön rajta, és az kegyetlen ellenséget rontsa meg, vessen véget az romlásnak [Ézs 33,2]: *Uram, könyörülj rajtunk*. Mintha azt mondaná: Eléggé vertél és büntettél, Uram, az mivel megfenyegetettél vala, immár beteljesedett rajtunk. Immár essék meg szűved rajtunk, és az kik megmaradtunk, tarts meg kegyelmességéből. [Ézs 33,2] *Mert tégedet vártunk*. Azaz csak benned vetettük minden reménségünket, és nincs több segítségünk, mellyet ótalmunkra váránk, és tudánk benne hinni. Nem kicsin bizodalom pedig ez, az ki teljes [2/161:] szűből azt mondhatja, hogy neki minden reménsége csak az Isten. Mert az ki ezt teljes bizodalommal lélekben letötte, nyilván meg nem csalatkozik, hanem minden nyomorúságából megszabadul, az miképpen számtalan sok helyen az Írás tanúbizonságot teszen. [Zsolt 125,1] *Az kik, úgymond, az Úrban bíznak, hasonlatosok az Sionnak hegyéhez, ki soha helyéből meg nem mozdul*. [Jóel 3,5] *Az ki az Úrban bízik, meg nem csalatkozik, valaki segítségre híja az Úrnak nevét, üdvözü, avagy megtartatik*. [Ézs 33,2] *Légy minékünk karunk, napunk és üdvösségünk*. Ez igékben világosan megmagyarázza, micsoda irgalmasságát kívánja az Úr Istennek, hogy tudniillik az ellenséget megrontsa, és az jelenvaló veszedelemből őket megszabadítsa. Az embernek, és kiváltképpen az hadakozó vitéznek fő ereje és hatalma az karjában vagyon, ezért noha az Istennek karja nincsen, de hasonlatosságképpen emberi mód szerént az Írás úgy szól felőlle, mintha kezei volnának. Vedd eszedben pedig, hogy nem azt mondja az próféta, hogy az Isten őket ótalmazza karjával, hanem [Ézs 33,2]: *Légy minékünk karunk*. Azaz, minékünk ugyan nincsen karunk, azaz erőnk, hatalmunk, hanem Uram, te légy az mi karunk, minden erőnk és hatalmasságunk. Honnat tanoljuk meg, hogy az igaz, istenfélő ember nem helyhezeti reménségét az külső eszközökben és emberi erősségekben, hanem minden bizodalma és erőssége csak az Úr Isten, és minden megmaradásának reménsége csak Ófelségében vagyon. Mi is azért ez régi szenteknek példáját kövessük mind egyéb dolgainkban s mind pedig nyomorúságunknak idején.

Az harmadik részében beszédének, prófétai lélekkel meglátván Ézsaiás az jövődő dolgokat, megjelenti és megírja mind az asszíriai királynak veszedelmét, s mind Jeruzsálemnek és Júda országának békeséges és bódog állapotját, mikor így szól [Ézs 33,3]: *Az megháborodásnak zendülésén meg-*

1 Samuel 7. v. 10.

2. Reg. 3. v. 5.

futamodnak az népek, és az te karod felhúzásán elszéllyednek etc. Két dolgot jövendöl itt az próféta. Elsőben az asszíriusoknak [2/162:] veszedelmét. Másodszor az had után való békeséget Júdeában. Az első felől mond [Ézs 33,3]: *Az megháborodásnak zendülésén.* Mely nagy hatalma legyen az Úr Istennek, és mely könnyen akármely hatalmas népet és táborn semmivé tegyen, megjelenti itt az próféta. Mert azt mondja, hogy bátor ne harcoljon Ófelsége, csak riassa és rettentse meg őket, mindjárast megfutamodnak. És bátor ne üsse, ne verje őket, csak húzza fel karját, mintha meg akarná őket ütni, mindjárast elszélednek. Az ki pedig csak riasztásával és fenyegetésével is ezt mívelheti, tehát ha ugyan valóban erejét kimutatja, terjeszti, mit nem cselekedhetik? Ezért mondá Mózes Numer. 10. [4Móz 10,35]: *Kelj fel, Uram, és széledjenek el az te ellenséged, fussanak el színed elől, az kik gyűlölnék téged.* Hogy pedig ez beteljesedék az asszíriusokon, meg vagyion írva mind itt az prófétánál ide alább [Ézs 34], s mind az királyokról írt könyvekben [2Kir 19,32–37]. Beteljesedék az is, az mit másodszor mond [Ézs 33,4]: *És úgy szedetnek fel az tii ragadományotok, mint az hernyók* etc. Hogy megjelentse az próféta, mely könnyen és minden bántás nélkül szednék az jeruzsálembeliek az asszíriusoknak prédáját, minekutánna elfutamodnak és minden marhájokat elhányják, az táborban hagyják, él hasonlatossággal, mely abban az országban igen köz vala. Mikor kikeletkor vagy az hirnyónak vagy az sáskáknak sokasága ellepi vala az mezőt és fákat, ki szoktak vala nagy sereggel menni, és efféle kártékony, ártalmas férgeket szokták vala nagy rakásokban gyűteni és ott osztán eltapodni, vagy felgyújtani, megégetni. Azt mondja azért az próféta, hogy mely könnyen, minden bántás nélkül összehordhatják és megégethetik az emberek az hernyókat és sáskákat, szinte olyan nagy bátorsággal szedik fel az Júda országabeliek az széllelhánt [a. m. széjjelhányt] prédát, az asszíriusok táborában való ragadományt [a. m. zsákmányt]. Mely valóba is beteljesedék, mint megjelenti az história.*

Ez [2/163:] ellenségnék veszedelme után mely csendes, békeséges és bódog állapotja leszen Júda országának, azért megjelenti, mikor így szól [Ézs 33,5]: *Felmagasztaltatik az Úr, mert az magasságban lakó* etc. Mely szent életű, istenfélő, jámbor király volt Ezékiás, sok helyen az Szentírás tanúbizonságot teszen felőlle, és hogy nemcsak őmaga igyekezett az Isten törvénye szerént élni, hanem mind az papokat, levitákat, s mind az egyéb községet intette, sőt kénszerítette az igaz isteni szolgálatra. Kiért az Isten úgy megáldá, hogy körös-körül minden ellenségtől békével marada, és holta napjáig nagy bódogul éle ez asszíriai király hada után. Arról prófétál azért itt Ézsaiás, és azt az bódog állapotot írja meg [Ézs 33,5]: *Felmagasztaltatik, úgymond, az Úr.* Azaz dicsértetik hálaadásokkal az ő jó volta, és hatalmassága mindenek közt hirdettetik. Miért? Mert, úgymond, [Ézs 33,5] *az magasságban lakó megtölti Siont, azaz Jeruzsálemet, ítéllettel és igazsággal.* Holott tanoljuk meg, hogy az a nép tud az Istennek jó voltáról hálát adni, az tudja dicsírni és felmagasztalni, az hol regnál az ítélet és az igazság, azaz a

* JOSEPH. AJ 10.21–23.

szent élet, és az Isten parancsolatinak megőrzése vagyon. Mert az mely nép közt nincsen az szent élet, ha valamely veszedelemből megszabadul, nem az Isten kegyelmességének és jó voltának tulajdonítja azért, sem nem köszöni az Úrnak, sem rólla hálát neki nem ad, hanem vagy az szerencsének, vagy az ő erejének, vagy okosságának tulajdonítja. De végre megismerteti az Úr vele, hogy az ő gondviseléséből és irgalmasságából lesznek mindenek, mikor ezféle háládatlan népet megbüntet. Azt mondja azért itt az próféta, hogy nem ilyen leszen Jeruzsálem, hanem az megszabadulás után felmagaasztalja az Urat, és neki hálákat ad. Mellyért viszontag az Isten őket is megáldja. Mert Ezékiás királyra térítvén beszédet így szól az próféta [Ézs 33,6]: *És leszen az te üdődnek erőssége, az megmaradásnak gazdagsága (bősége), az bölcsesség, az tudomány etc.* Mely igékből [2/164:] megtanolhatjuk, mint szokta az Úr Isten az őtet tisztelő, szolgáló királt és országot megáldani. Ád azoknak békességet, bölcsességet, tudománt, kikben áll ez mostani életben való bódogság.

Másodszor, itt azt is vegyük eszünkben, hogy az próféta nem azt mondja, hogy az országnak erőssége áll az sok fegyverben az erős várakban, kőfalakban, bástyákban, az sok vitézekben, hanem azt mondja [Ézs 33,6]: *Ó, Ezékia, leszen az te üdődnek, az te életednek folyásának erőssége, az megmaradásnak gazdagsága, azaz mindenfelől való békesség, sohonnat semmi bántásod és megmaradásod felől való harcod nem leszen, hanem bővölködöl békességgel, leszen erősséged az bölcseség, az tudomány, és az te kéncsed, az te tárházadban elrakott drága marhád leszen az Úrnak félelme.* Tanolják meg tehát innét az fejedelmek, mivel kell megerősíteni az országot, és miben álljon bódogsága. Nem az pénzben, hanem az Úrnak félelmében, nem az fegyverben, hanem az bölcsességben, nem az sok vitézekben, hanem az tudományban, eszességben. Ezekkel áldá meg régen Ezékiást az Úr Isten, és ezekkel erősítte meg országát úgy, hogy éltében senkitől semmi bántása, országában semmi bontakozás [a. m. rongálás, fogyatkozás] és háborúság nem esék, hanem nagy örömmel és csendességben szolgálák és dicsérik mindnyájan az Urat mind ez jámbor fejedelemnek holta napjáig.

Vajha ezeket mireánk és az mi állapotunkra alkalmaztatnók. De kérjük az Urat, hogy reánk és az mi ellenségünkre illessze, tapasztalhassuk meg, hogy ez prófécia mireánk is nézett. Bizony, hogy nem sokkal külömb állapotban vagyunk, mint akkor valának az zsidók. Sénakhérib elpusztította vala Júda országát, minden erős várakat megvőtt vala, csak Jeruzsálemben szorultak vala az zsidók, az kik megmaradhattak vala. Nem úgy vagyon-e dolgunk nekünk is? Az pogán török Magyarországnak minden fő várasit, várait megvőtte, elfoglalta, az mi kevesen maradtak az szegény magyarok, mint egy Jeruzsálemben, ide, [2/165:] Erdélyben szorultanak, igen prédál az mi ellenségünk, és minket megutál, semminek tart. Engedje meg az Úr, hogy ő is prédáltassék immár, és utáltassék meg, mert igen elfáradott és meglegedett immár az sok prédával. De ha ezt akarjuk, hogy megnyerhessük, szükség, hogy kövessük az zsidóknak példáját, essünk az Úr eleiben, kiáltsunk

hozzá, hogy könyörüljön rajtunk, és legyen minekünk karunk, ótalmunk. Netalám Ófelségének megcsik szűve rajtunk, és az mi ellenségünket megriasztja, és ellenek felhúzza karját, kit ha megcselekeszik, bizonynal hihetjük, hogy megfutamodnak és elszéljednek, és az Isten kevés hívei igen könnyen rajtok diadalmat vehetnek, és minden félelem nélkül gazdagságokat zsákmányra és kótyavetyére hányhatják. Kit ha Ófelsége jóvoltából nekünk megengedne, mü is viszontag sok hálaadásokkal és dicsíretekkal az ő szent nevét felmagasztalnók, hogy ekképpen szállana mieránk az Ezékiás királynak áldomása, teljesednék meg országunk ítélettel és igazsággal. Lenne az mi üdönknek erőssége az megmaradásnak bővölködése, az bölcsesség, az tudomány, és az mi kéncsünk, az Úrnak félelme, kinél ez jelenvaló életben embernek nagyobb bódogsága nem lehet. Vide caetera concione 119.⁴

⁴ Hivatkozás a 119. beszédre. A beszéd ma nem ismert.

115. beszéd (S)

[2/165:] **Concio CXV. Ad Coloss. cap. 3 v. 16. [Kol 3,16]:**

Az Krisztus beszéde lakozzék bennetek bőségesen, minden bölcseséggel, tanítván és intvén etc.

Az embernek ez világon való életiben sok fogyatkozási és foglalatossági vadnak, kiket mind akármely szorgalmatos és serény legyen is, el nem végezhet, mert az ember gyarló, az élet rövid, az gond és az dolog megszámlálhatatlan. Azért [2/166:] az kinek esze vagyon, azokat, az kik nem felettébb szükségesek, és az kiknek hátrahagyásában kevesebb kárt vall, elhagyja, és az legszükségesbekhez nyúl és azokban foglalja magát. Mi legyen pedig embernek itt életében legszükségesb, megmondá Krisztus Urunk Luc. 10., mikor amaz sokfelé kapó, külső dolgokban forgolódó, konyhán sürgelődő asszonnak azt mondá [Lk 10,41–42]: *Márta, Márta, igen serény vagy, sok dolgozol vagyon, de csak egy volna szükséges.* Mi legyen pedig az, megjelenti az Mária példájában, ki veszteg ülve hallgatja vala az ő tanítását [Lk 10,42]: *Mária, úgymond az jobbik részt választotta, mely nem vétetik el őtőlle.* Másutt is azt mondá [Lk 12,31; Mt 6,33]: *Keressétek mindeneknek előtte az Isten országát, és annak igazságát, egyéb szükségetek megszolgálhatik tünetek.* Ugyanezen célra néz itt is szent Pál az meghallott igékben, és miben kelljen az keresztyén embernek gazdagnak lenni, mivel bővölködni, mire fő gondjának lenni, megmagyarázza. Hogy azért mi is a sok gaz és nem annyira szükséges dolgoktól ki tudjuk választani az legszükségesbet, és abban foglalhassuk magunkat, szükség az apostol beszédét megértenünk és tanolnunk.

Noha azért Krisztus Urunknak mondása szerént egy legszükségesb, tudniillik az Isten országának keresése, de hogy azt megnyerhessük, és odajut-hassunk, három dolgot kíván itt az apostol tőlünk. Egyiket, hogy az Krisztus beszédével bővölködjünk. Másikat, hogy egymást oktassuk, tanítsuk. Harmadát, hogy az Istent dicsíretekkel és lelki éneklésekkel magasztaljuk. [Kol 3,16] *Az Krisztus beszéde, úgymond, lakozzék bennetek etc.* Az Krisztus beszéde semmi nem egyéb, hanem az ő tudománya és tanítása. Az Krisztus tudománya pedig nem egyéb, hanem az Atya Istennek tudománya. Az mi-képpen ő maga mondá, Joan. 7. [Jn 7,16]: *Az én tudományom nem enyim, hanem azé, az ki engemet elküldött.* Mondatik mindazonáltal ez az tudomány

Krisztusénak is, mert ő beszéllé, ő magyarázá meg az Istennek minden titkos dolgait és tanácsát, [2/167:] az mint szent János mondja cap. 1. [Jn 1,18]: *Az Istent soha senki nem látta, de az ő szerelmes fia, ki az Atyának kebelében vagyon, beszéllette ki.*

Sőt, ő maga is azt mondá, az Atya Isten [Mt 3,17]: *Ez az én szerelmes fiam, kiben megnyugodtam, őtet hallgassátok.* Ugyanezért mondatik Krisztus Urunk Isten Igéjének is, Apoc. 19. [Jel 19,13], mert ő általa hirdettette az Isten az ő igéjét és akaratját, az mint szól szent Péter, Act. 10. [ApCsel 10,36]. De holott mostan Krisztus közöttünk nem jár, hogyhogy vehetjük tudományát, és hallhatjuk beszédét? Mikor szent Pál ezeket írá, akkor sem tanít vala Krisztus Urunk személye szerént itt ez földön, mert immár mennyben felment vala, hanem az ő tanítványi hirdetik vala az tudománt, kit Krisztustól vöttek vala. Azért ugyan Krisztus tudományának és beszédének mondatik, miképpen az Krisztus beszéde Isten beszédének mondatik, mert ő az Istentől vötte vala az tudománt. Mostan pedig, holott sem ő maga Krisztus Urunk, sem az ő tanítványi köztünk nincsenek, hol találjuk az ő beszédét? Bizony, nem egyebütt, hanem az Szentírásban. Mert az szent apostolok híven és igazan megírták Krisztus Urunk minden taníttását és beszédét, mellyeket ha valaki hall és olvas, szinte annyi, mintha őmagát Krisztus Urunkat hallaná. Mint az megtetszik Ábrahámnak amaz mondasából, Luc. 16. [Lk 16,29]: *Vagyon Mózesek és prófétájok, hallgassák azokat.* Akkor pedig, mikor ezt mondá Ábrahám, bizony senki Mózesnek szavát nem hallhatta, mert egynéhányszáz esztendővel azelőtt megholt vala.

De érti az szent Atya ezen az Mózes írását és könyvét, és azt mondja, hogy valaki azokban való igéket hallja, Mózeset hallgatja. Hasonlóképpen azért mi is, mikor az evangélisták és apostolok írásit olvassuk és halljuk, az Krisztus beszédét hallgatjuk, az kiknek hallgatására és tanulására int itt szent Pál minden keresztyéneket. Ez azért első fő dolga és tisztja az igaz keresztyénnek, hogy hallgassa és tanulja az Krisztus beszédét és az Isten igéjét, mely mind egy. Ezért mondá Krisztus Urunk is, Luc. 11. [Lk 11,27–28], mikor egy asszonyállat felkiáltván mondta volna: *Bódog az méh, az ki téged viselt, és az emlők, kiket szoptál. Ő felelé: Sőt, bódogok |:azok:|, az kik hallgatják az Isten [2/168:] igéjét, és megőrizik azt.* Szent Dávid is, Ps. 1. [Zsolt 1,2] azt mondta bódognak, az ki éjjel és nappal az Úrnak törvényében elmélkedik. Innét azért megtanulhatjuk, hogy nem méltók azok keresztyéni nevezetre, az kik vagy ugyan nem hallgatják, vagy kedvetlenül hallják az Isten igéjét. Az kik nem hallgatják, nemcsak Istennek ellene,¹ hanem őmagok természetek ellen is cselekednek. Mert természet szerént az emberben vagyok az tudománnak kívánsága, örömet értekezik, tudakozik. Nem lehet pedig semmiféle dolog felől fővebb és szebb tudomány, mint az Isteni félelem, miképpen még az pogán bölcsek is vallják.* De az ki nem hall, nem tanulhat

* Feltehetően utalás következő helyre: ARIST. *Metaph.* 1.2. 983a5.

¹ *ellenre* (tollhiba)

az, mert senki okoson és bölcsen ez világra nem születik, hanem minden hallásból tanul, aki így nem tanul, semmit nem tud.

Tehát aki nem hallgatja az Istennek ígését, semmit nem tud az Isten felől. Ha pedig az Isten felől semmit nem tud, nem különb az baromnál, sőt, még az oktalan állatnál is alább való, mert az eljár az ő tisztiben, és természetinek folyását követi. De efféle ember megfojtja benne az természetet is, mert az Isten ezvégre teremtette az embert, hogy őtet megismerje, szolgálja, és ezért is adott oly testi állást neki, hogy csak ő emelheti fel orcáját minden élő állatok közt az égre. Az kik pedig kedvetlen és resten hallgatják az Isten ígését, kiváltképpen három renden vadnak.

Elsők az kevélyek, kik magok felől elhitték, hogy ők igen bölcssek, nem szűkölködnek más tanítása nélkül, immár mindent általértettek [a. m. megértettek]. De ezek szinte ezzel mutatják meg bolondságokat és tudatlanságokat, mert nem olyan az Isten ígéje, mint egy szabó- vagy ötvösmű, az kit kitanulhatnak egynéhány esztendeig. Noha az kik efféle mívekben is tudósok, azt mondják, hogy mindenkor vagy embernek ott is mit tanulni, és az mit még nem tud. Az Isten ígéje pedig mély tenger, kinek megtanulására semmi éles elme, semmi üdő, és akármely hosszú élet sem elég. Jóllehet minden rendbeli ember tanulhat onnat, de annak gazdagságát soha senki ki nem merítheti, sőt, mentől többet tanul, annál többet talál, az kit meg nem értett és tudni kellene. Ezért [2/169:] mondá egy tudós ember, hogy az Szentírás olyan, az kiből az barom is lábán járhat, de az elefánt úszhat.* Ha olyan könnyű [a. m. könnyű] volna az Szentírást kitanulni, az mint ezek vélik, nem mondta volna szent Dávid [Zsolt 1,2], hogy éjjel és nappal, az mindenkor kell az bódog embernek az Isten törvényéről gondolkodni. Másod rendbeliek, az kik restek az Isten ígésére, az fősvények, kik azt tudják, hogy igen nagy kárt vallanának, ha egy, avagy fél órát az Isten ígéje hallgatásában töltenének. Azért akkor vagy számot vetnek, regestrumot igazgatnak, vagy szőlőjek, örökségek látogatni mennek vagy házokban rakogatnak, tisztogatnak vagy egyéb efféle dolgokban foglaltosok. De ezek nem tanulták meg Krisztus Urunktól, mellyik az legszükségesebb dolog, mellyik az örökös, már ha az ki el nem vétetik tőlök. Nem hallották vagy nem hiszik, hogy az embert nem az őmaga szorgalmatossága, hanem az Isten áldása teszi gazdaggá. De bizony, végre őmagok károkkal megtanulják, hogy nem üdővesztés, hanem nyereség és kéncs volt az Isten ígésének hallgatása.

Harmad rendbeliek az negédesek [a. m. fennhéjázók] és testek gyönyörűségének keresői, kik avagy alunni, avagy lakozni [a. m. lakomázni] akarnak inkább, hogynem mint az templumba menni. És ezt is szokták mondani, hogy elmennék, de ugyan eluntam, immár mindenkor ugyan csak azont vitatják, azont prédikálják. De ezeknek eszekben kellene iutni, hogy nemcsak az testet kellene hizlalni, hanem az lelket is táplálni még inkább az testnél, az ő kenyerét meg kellene adni, és nemcsak az fül gyönyörűségét, hogy mindenkor különb-külömb dolgokat hallgasson, kellene keresni, ha-

Gregorius

* GREG. I, *Mor. in Iob, Ep. ad Leand.* 4.

nem az meghallott igéket meg is kellene rágni és emészteni, mely nemcsak egyszer való hallásban, hanem az gyakorta azon dologról való elmélkedésben nagyon. Még az pogán bölcsek is azt mondják, hogy kétszer, háromszor is meg kell az jó dolgot említeni és beszélni.* Hát metszenél [a. m. mit tennél], ha az régi pápák rendelését követnők, kik az Evangéliumból és [2/170:] Szentírásból egynéhány bizonyos históriákat, tanúságokat szedegettek ki, és esztendőnként minden napokra elrendelték, és ugyan nem szabad azoknál egyebet prédikállani, mintha az többi nem evangélium vagy nem annyira szükséges volna.

<Az kik nem hallgatják, nemcsak Istennek, hanem őmagok természetek ellen is cselekednek, mert természet szerint az emberben nagyon az tudománnak kívánsága, örömet értekezik, tudakozik. Nem lehet pedig semmiféle dolog fölül fővebb és szebb tudomány, mint az Isten fölül, miképpen még az pogán bölcsek is vallják.** De az ki nem hall, nem tanulhat az, mert senki okoson és bölcsen ez világra nem születik, hanem minden hallásból tanul, az ki így nem tanul, semmit nem tud. Tehát aki nem hallgatja az Isten igéjét, semmit nem tud az Isten fölül. Ha pedig az Isten fölül semmit nem tud.>²

Ollyan helyeken minden esztendőben ugyancsak azon dolgokat prédikálják, mikor elvégezük, ismét elől kezdik. Honnan nagyon, hogy némelyek azt³ vélik, hogy ugyan nincs egyéb evangélium és Isten igéje, hanem csak az, miket esztendőnként prédikállanak. Ott inkább elunhatnád az Istennek igéjét. De tudta azt szent Pál, hogy efféle finnyás emberek támadnak, kik mindenkor csak újságot akarnak hallani. Azért itt [Kol 3,16] inti az híveket, hogy ne csak hallgassák az Krisztus beszédét, hanem az ugyan benne lakozzék bőségesen. Mely mondással azt jelenti, hogy n[e] tart[s]:d:] az Isten igéjét csak füled gyönyörűségének, kit mikor meghallasz, kifittyen az fejedből, hanem ugyan az szüvedben bocsássad, hogy ott fészket verjen, és ugyan ott lakozzék. Tudd-e, az hol ki lakik, igen gyakran, avagy inkább mindenkor ott forog? Illyennek kell lenni az Isten igéjének az keresztyén szüvében. Ez pedig nem leszen meg egy, avagy kétszer való, hanem gyakran és szüntelen való hallásból. Ne bánjad hát, ha sokszor azont hallod, mert inkább megemlékezel rólla, ne unjad meg, ha sokszor azont mondják, mert úgy avik beléd. Ezért [2/171:] mondá az apostol, Philip. 3. [Fil 3,1]: *Ugyan azon dologról, atyámfiai, nektek írnom én nem restellem, nektek pedig ugyan szükséges. Hogy pedig azt mondja szent Pál [Kol 3,16], hogy ne csak lakozzék, hanem ugyan bőségesen legyen bennünk az ige, azzal azt jelenti, hogy ne legyünk tunyák, az mint némelyek, kik ha csak valami kicsint kapnak az*

Omitte ea quae stant in
parenthesi.

Obs.

* Feltehetően a peroratio részeként a recapitulatio klasszikus retorikai tanítására való utalás, ld. pl.: ARIST. *Rh.* III. 19. 1419b–1420b; CIC. *Inv. Rhet.* 1. 52. 98–99; [ps.-CIC.] *Rhet. Her.* 2. 30. 47; QUINT. *Inst.* 6. 1. 1–2.

** ARIST. *Metaph.* 1.2. 983a 5–11.

² A bekezdés a másoló által kihúzza.

³ az (tollhiba)

igaz tudományban, nem erőlködnek többet tanulni, hanem megelégednek vele, nem tudakoznak, nem értekeznek, sem elmélkednek.

De az igaz keresztyén mindenkor nevedekdjék az tudományban, az mint szól az apostol Eph. 4. [Ef 4,15], mindaddig, az míg öregember korba jut, és az Krisztus növését és az teljes része állásának magasságát eléri. Honnat megtanulhatjuk az pápásoknak hamis és kárhoyztatandó ítéleteket, kik azt mondják, hogy nem jó az köz- és paraszt embernek az Szentírásból mindent érteni, elég, ha az evangéliumnak magyarázatát hallja, mert igen hamar eretnekké lenne. És ezért tiltották mégis, hogy közönséges nyelvűre ne fordítsák az Bibliát. De ez ellen, ím, hallod, mit mond az apostol minden rendbeli keresztyéneknek. Mert ezeket nemcsak az tanítóknak, hanem közönségesképpen mindeneknek írta, hogy bőségesen lakozzék benne az Úrnak ígéje. De jól értik az rómaiak, hogy ha az közrend is olvassa és érti az Bibliát, az ő kereskedések és bálványozások kitetszik, és Isten ellen való mind életek s mind tudományok kinyilatkozik. S azért tilták az Bibliának olvasását, és az apostol parancsolatját és intését hátrahagyják és meghamisítják. De hála legyen az mi kegyelmes Atyánknak, ki mindezeknek istentelenségeket kinyilatkoztatta, s mind pedig jámboroknak munkája által megengedte, hogy minden az ő nyelvén olvashatja az üdvösséghez, és minden hamisságnak megrontó szent Igéjét. Azért meglássuk, hogy tynyák ne legyünk, magunknak kárt ne tegyünk, hanem az míg Őfelsége megengedi, hallgassuk és olvassuk szorgalmatosan az Úrnak beszédét, és menekedjünk naponként az igaz isteni ismeretben, hogy az Ő [2/172:] szent Igéje lakozzék gazdagon bennünk, mert ez az első dolog, kit kíván az apostol az keresztyénektől.

Elenchus.

Officium.

Másodszor, azt kívánja, hogy az ki tanult és tud, mást is tanítson [Kol 3,16]: *Minden bölcsességben tanítsátok és intsétek egymást.* Úgy vagyon, hogy minden ember elsőben tanul az őmaga épületire. De még amaz pogán bölcs is azt mondja, hogy nemcsak mi magunkért születettünk.* Mennyivel illik inkább ezt elméjében forgatni az keresztyéneknek? Holott az Úr Isten azt parancsolja, hogy felebarátunkat úgy szeressük, mint minnenmagunkat [a. m. sajátmagunkat]. Miképpen azért ha az Úr egyéb jókkal meglátogat, illik, hogy azt közöljük egyebekkel is, azonképpen, ha mi tudományunk vagyon, ne legyünk irigyek, hanem tanítsuk az nálunknál tudatlanbakat, [Kol 3,16] *minden bölcsességben*, úgymond. Itt az bölcsességen nem ért egyebet, hanem az Isten törvényének és az ő szent ígéjének tudását, mert ezelőtt arról szólla, és annak tanulásában és hallgatásában hagyja, hogy foglaljuk magunkat. Mert ugyanis ez az igaz bölcsesség, az mint mondá Mózes Deut. 4. [5Móz 4,6] az Izrael fiainak: *Ez az tü bölcseségtek és az tü tudományotok az több népek előtt, hogy mikor hallják mindnyájan, ez nektek adott törvényeket és parancsolatokat, ezt mondják: Íme, mely bölcs nemzetség és értelmes nagy nép ez.* Salamon is azt mondá [Péld 1,7]: *Az Istennek félelme eredeti az bölcseségnek.* Sap. 13.[!] [Bölcs 15,3]: *Uram, tégedet ismerni tökéletes igazság, és tudni az te hatalmadat gyükere az halhatatlanságnak.* Valaki azért ebben

* Cíc. Off. 1. 22.

az bölcsességben gyakorlotta magát, illik, hogy mást tanítson. Mert másutt is azt mondja ezen apostol, hogy az Szentírás<ra> hasznos az tanításra, 2. Tim. 3. v. 16. [2Tim 3,16]: *Minden írás, ki Istennek ihléséből vagyon, hasznos az tanításra, az megdorgálásra etc.*

[Kol 3,16] *És intsétek egymást etc.* Az tanítás az tudatlannak való, az intés főképpen az feslett erkölcsűnek erős. Miképpen illik azért az tudatlant tanítani, azonképpen meg kell az nem jó erkölcsűt inteni. Jó pedig [2/173:] az Szentírás és abban való bölcsesség nemcsak az tanításra, hanem az megintésre, feddésre is, az miképpen mondja az apostol az mostani elé hozott helyen. Mikor pedig így szól, *egymást*, ajánlja az híveknek az szilígyiséget [a. m. szelídséget], hogy az tanításban és intésben szeretettel és alázatosképpen viseljék magokat. És ha egyik az másikat tanítja, inti, viszontag, ha ötet tanítja és inti más, jó néven vegye. Sőt, gyakorta esik, hogy ha egyik egy dologban tudós, az másik másban bölcsebb. És ha imez inkább megérdemli az feddést, netalám viszontag ötet is meg kell valamiről inteni. Ez azért tisztak az keresztyéneknek, hogy egymást tanítsák, intsék, építsék, ki-ki atyjafiát az Istentől neki adatott tudomány és mérték szerént jobbítsa és oktassa. Mert az Úr Isten minthogy senkinek nem adott mindent, azonképpen senkitől nem vonta meg minden ajándékát, hanem ha imezt nem adta, mással látogatta meg. Azért ami neki nincs, mástól vegye, és az mi neki vagyon, mással közölje. Mert azért gyűtött az Úr Isten össze és azért kerített egy társaságba, hogy egymás fogyatkozását megépítsük. Az gazdag nem lehet az szegén nélkül, az szegény élehetetlen, gyámoltalan az gazdag nélkül. Az bölcsnek haszontalan tudománya, ha nem volnának tudatlanok, az kiket taníttana. Viszontag, az tudatlan hova lenne, ha nem volna oktatója és tanítója. Így azért az Isten egybekapcsolt, de ha megszakadozunk, meg nem állhatunk. Ha pedig egymást segítjük, minden kívánságunk jó móddal elémegeyen, bódog és csendes állapotunk leszen. Mint ezt amaz két kuldusnak [a. m. koldusnak] példája megmutatja: Az egyik vak, az másik sánta, és így egyik is nem mehet vala sehova. Végre egybetanácskoznak, hogy az vak az sántát az háttára vegye, és az szemesnek az vak legyen lába, az vaknak pedig az sánta legyen szeme és vezére, és [2/174:] így minden szükségeket véghezvivék. Szinte olyan az mi dolgunk. Némellyet az Isten vastag tetemmel [a. m. nagy testtel], erővel szeretett, az munkálkodjék. Némellyet tudománnyal, éles elmével látogatott meg, az olyan legyen bíró, vegyen törvént, tanítson, igaz<ssa>gassa az községet. Ha ezt míveljük, minden fogyatkozásainknak gyámolt [a. m. támaszt] találunk, és csendes állapotban élhetünk.

Harmadszor, azt kívánja az apostol, hogy éneklésekkel dicsérje az keresztyén ember az Úr Istent [Kol 3,16]: *Dicséretekkel, dúdolásokkal és lelki énekekkel etc.* Ugyan az természet hozta ezt az embernek, hogy nem mindenkor egyarányú [a. m. egyforma] kedve vagyon. Néha csendes elmével, néha vidám kedvvel és felinduló szível vagyon. Az vigasságnak idejekor pedig örömet az ember vagy őmaga énekel, dúdol, vagy másnak éneklését hallgatja. Ezt pedig az szokást és természetet, mivelhogy az emberből ki nem szorít-

hatni, azt hagyja az apostol, hogy ezt is fordítsák az Istennek tisztességére és dicséretire. Mikor pedig így szól [Kol 3,16], *Dicséretekkel, dúdolásokkal, énekekkel*, minden rendbeli énekléseket befoglal. Mintha azt mondaná: Ne lehessen olyféle beszéddel való zengedezés és vigasságnak jelentő igéje, akár psalmus, akár himnus, akár cantióknak neveztessek. De mivelhogy szoktak énekeket költeni sok haszontalan dolgok felől, hazugságokról, gyakrabban pedig latorságokról, éktelen és fertelmes dolgokról, kik az tisztátalan szűvű embereknek gonosz indulatit felgerjesztik, és az jámbor erkölcsűeket is megvesztik, megmondja az apostol, menemű dolgokról legyenek írva⁴ az keresztyén embernek éneki, mikor így szól [Kol 3,16], *lelki énekekkel*, azaz vagy az Istennek dicséretiről, nagyságos dolgairól, ki őmagában lélek, avagy nem ez hitván és hertelen elmúlándó dolgokról, hanem amaz megmaradandó lelki jókról, az tisztességes erkölcsokről, az [2/175:] Istennek törvényéről, és az kikről az Istennek szent könyvében emlékezet és tanítás vagyon.

Mikor pedig azt mondja, hogy kedvesen énekeljünk, azt jelenti, hogy ne kénszerítettésből, mintha ugyan szakmányunk volna, hanem vidám szűvel, szeretetből dicsérjük az Úr Istent. Mert szabad akarattól és jókedvből való tiszteletet kíván őfelsége tőlünk.

Mikor azt mondja [Kol 3,16], *szűvetekben énekeljétek*, arra int, hogy ne csak nyelvünkkel és ajakunkkal dicsírjük, hanem szűvünkéből az Úr Istent, nem úgy, mint némelyek szokták, hogy az ajakok mondja ugyan az éneket, de az szűvök és elméjük másutt jár, és gyakorta őmaga sem tudja, mit mond. Nem így kell az keresztyén embernek énekelni, hanem inkább az gondolatnak kell elől járni, és az Istenhez való szeretetben felpezsdüljön, induljon az szű, fakassza ki az száj az szózatot, az belső indulatot és szeretetet, és úgy kezdjen énekelni.

Utolszor, megjelenti, ki kedvéért és mivégre kelljen az keresztyénnek énekelni [Kol 3,16]: *Az Istennek*. Minthogy az Istennek teremtett állati és szolgálai vagyunk, szükség, hogy minden cselekedetünkben⁵ Őfelségére mint egy célra nézzünk. Ezt kívánja tőlünk az mi tisztünk, az mi hálaadó voltunk, sőt minnenmagunk haszna, mert ha az Úr látja, hogy mind örömmünkben s mind egyéb állapotunkban Őfelségét magasztaljuk, viszontag Ő is minden üdőben minket megáld, és reánk vigyáz. Ne énekeljünk tehát azért, hogy vagy valamely embernek hízelkedjünk, vagy valakinek kedvében lehessünk, vagy hogy jó szavunkkal hasznót, hírt, nevet találjunk, hanem mindenkor az Úrnak tisztességére nézzünk. Ez vala az harmadik dolog, kit az Apostol kíván az keresztyénektől.

Honnat mi egynéhány dolgot vegyünk eszünkben. Elsőben, hogy valakik az templumokban és egyéb közönséges gyülekezetben való tisztességes és józan énekléseket kárhozzatnak, nem jól cselekesznek, mert eleitől fogva mindenkor szokás volt ez az Isten hívei között. [2/176:] Sőt, az zsidó rabbi-

⁴ *írva írva* (szóismétlés)

⁵ *cseleketünkben* (tollhiba)

nusok azt írják, hogy Ádám is mondott éneket az Úr Istennek, és hogy az 91. dicséretét [Zsolt 92], ki vagyon az zsoltárkönyben [a. m. zsoltárkönyvben], ő szerette és énekelte, az mely nap teremtett. Mózes felől pedig ugyan kétség nincs, mert az 89. psalmus [Zsolt 90] övé. Sőt, mikor az Isten az fáraót az tengerbe veszté, az egész Izrael népe énekekkel dicsíré az Úr Istent. Hasonlóképpen ugyanakkor Mózesnek néneje, Mária [a. m. Miriam] az több asszonyokkal, leánzókkal. Annakutánna, mikor Siserát Debóra és Bárak megveré, szép dicsírettel magasztalák az Úr Istent. Mit szóljunk Dávid királyról, ki mind bánatjában s mind örömeiben, mind jó s mind gonosz szerencsében sok számtalan dicséretekkel és vigasságtevő muzikaszerszámokkal magasztalá az Urat? Sőt, mikor az felesége Mikál, az Saul leánya megszólította és csúfolta volna, hogy ugrándozott és táncolt volna örömeiben az frigy ládája előtt, egy cseppet sem gondola vele, hanem azt mondá, hogy akárki mit ítéljen őfelőlle, de vígad és örül ő az Úrnak előtte. Ugyanezt olvassuk az Újtestamentumban is, mert ám megírja szent Lukács Zakariásnak, Simeonnak és Máriának énekét, kiket az Úr Istennek örömeiben mondanak. Sőt Krisztus Urunk is az apostolokkal éneklét, az mint írja szent Máté, cap. 26. [Mt 26,30]. Itt is az apostol arra inti az híveket. De nemcsak az emberek, hanem az angyalok is dicsérik és éneklük az Urat, az mint olvassuk Job. 38. [Jób 38,7], Luc. 2. [Lk 2,13–14] et in Apoc. [Jel 15,1–4]. Tehát nem szemérem, hanem tisztességes és dicsíretes dolog az Úrnak énekleni, és éneket, dicsíretet mondani. Honnat tanoljanak az kevély, negédes [a. m. öntelt] emberek, az kik szégyennek tartják az gyülekezetben, hogy az Úrnak dicsíretére feltássák [a. m. kinyissák] szájakat és mozdítsák nyelveket. Nem szégyen ez, hanem tisztességes dolog, sőt, az isteni szolgálatnak egyik része. Egyéb helyeken az templumban mind férfi s mind asszonyállat, mind gyermek s leánzó együtt énekel az deákokkal, és [2/177:] egyenlő szóval, szájjal magasztalják, dicsírik az Urat és kérnek segítséget. Hiszem te sem vagy szentebb az angyaloknál, nagyobb úr Dávidnál, bölcsebb Mózesnél, ha ezek nem szégyenlettek az Úrnak éneket mondani, neked sem szemérem. Ám mostan az könyvnyomtató egynéhány szép dicsíretet külön kinyomtatott az imádságokkal együtt, kikkel mostan szoktunk élni. Sokan vadnak az hallgatók közül, kik írást értnek, egynéhány pénzeket ne szánják, vegyennek benne [a. m. belőle], és velünk együtt énekeljenek és imádkozzanak az Úrnak. Ezt cselekedik másutt is az jól rendelt ekléziákban, az keresztyének ne szégyenljék tanulni és követni az jót. Mindazonáltal, azt senki innét ne magyarázza, hogy ugyan nem lehet az isteni szolgálat ezféle éneklés nélkül, és hogy minden köteles az éneklésre, mert némelynek ugyan nincs módja benne, hogy énekeljen, vagy arra való szava nincs, vagy az szemérmesség reá nem veszi. Ez ilyen hallgathat, csak hogy ő is szívében énekeljen, és negédségből [a. m. önteltségből] ne utálja meg az éneklőket és az éneklést.

Másodsor, ugyanitt vegyük eszünkbe az pápásoknak az éneklésben való tévelygéseket, mert elsőben ők az éneklést oly igen szükséges isteni szolgálatnak tartják, hogy mind éjjel, nappal elkintornálnak és kántálnak. Ez

penig babona, mert noha az isteni dicséret igen jó, az mint meghallók, de sokkal szükségeseb az Isten igéjének hallgatása és tanulása, az prédikálás. És csak akkor szükséges az éneklés, mikor érezzük szívünknek felindulását és vidámságát az isteni dicséretre.

Másodszor, az pászok idegen nyelven szoktak énekelni, kit az szegény község nem ért. Azt mondja penig szent Pál, hogy az Istennek házában szükség, hogy minden épület legyen. Hogyhogy épül penig abból valaki, az mit nem ért? Sőt ezen apostol 1. Cor. 14. [1Kor 14,10–14] ugyan megtiltá, hogy senki az gyülekezetben idegen nyelven ne szóljon, avagy ha szól, megmagyarázza. Az éneklésnek penig ugyan közönséges [2/178:] hálaadásnak, imádságnak és dicséretnek kell lenni. De kicsoda könyöröghet olyan nyelven, az mellyet nem ért? Sőt, ugyanott az apostol nevezetesképpen azt mondja az éneklés felől, hogy az igaz keresztyén mind nyelvével s mind elméjével énekeljen. Tehát az apostolnak rendelése ellen cselekesznek, és csak bolondság, nevetség, hogy deakul énekelnek.

Harmadik tévelygések az éneklésben, sípok, orgonákat fúnak az templumban. Mert noha az zsoltárkönyben [a. m. zsoltárkönyvben] sokszor olvassuk, hogy az Istent síppal, dobbal, hegedűvel, trombitával kell dicsírni, de külömb volt az, mert efféle muzsikaszerszámok mellett oly dicsíreteket mondtak, kiket minden megértett, és akárki is egyetemben énekelhetett. Egy az, hogy ez volt az Ötörvényben, és az Újtestamentumban arról parancsolatunk nincsen, mint az szájjal való éneklés felől. Más az, hogy ők azt nem annyira az Isten tisztességére cselekeszik, mint az füleknek és hallgatónak gyönyörködtetésére. Azért miképpen Ezékiás király elrontá az érckégyót, ki az ő idejéig megtartatott vala emlékezetre, de mikor látná az király, hogy babonaság és bálványimádás követköznék belőlle, elrontá, és az Írás dicsíri érette. Szinte azonképpen, mivelhogy az orgonálás, sípolás annyira ment, hogy csak testi gyönyörúségért leszen az pászok közt, és mivelhogy sokan annak hallgatásában valami szentséget is tartottak, méltán és igazan az jámbor tudós emberek kirekesztették az keresztyéni gyülekezetből, hogy innét vagy babonaság, vagy valami fertelmes indulatra való gerjedezés ne támadna, az mely dolog az pászok közt bizonynal megvagyon. Mü azért elégedjünk meg az szájjal és szóval mondott dicsíretekkel, és ekképpen magasztaljuk az mi Istenünket.

Utolsó tanúságunk azért ez igékből legyen ez, hogy mikor csendes elmével vagyunk, akkor foglaljuk magunkat az Isten igéjének hallgatásában, tanulásában, avagy egyebeknek tanításában, intésében, miképpen az igéknek első [2/179:] és második részében meghallók. Mikor penig érezzük lelkünknek vidámságát, fordítsuk azt az isteni szolgálatra, szívünknek az Istenhez való szeretetben felpozsdulását [a. m. felpozsdulását], indulását, akkor énekeljünk, és mind szájjal, szívvel az Úr Istent magasztaljuk és dicsérjük. És ekképpen készítsük magunkat amaz ez élet után követközendő vigaszságra, az hol az szent angyalokkal együtt vég nélkül énekeljünk, és dicsíreteket mondjunk az mi Atyánknak. Ámen.

116. beszéd (S)

[2/179:] **Concio CXVI. Lucae Cap. 13. [Lk 13,31]:**

*Azon az napon jutának valami farizeusok, s mondanák neki:
Eredj, menj el innét, mert Heródes etc.*

Az igazságnak és annak vallóinak sok rendbeli ellenségek vagyon, de főképpen az hamis tudománnak ótalmazói, miképpen ez Krisztus Urunk életének históriájából nyilván megtetszik. Mert neki nagyobb ellenségi nem voltak, mint az papok, az írástudó, magyarázó doktorok, kik az igazság fényét el nem szenvedhetik vala, és addig nem nyuguvának, mígnem halálára járanak. Az többi között szent Lukács írja meg ez elészámlált igékben egy mesterségeket [a. m. mesterkedésüket], mellyel az igazságnak utát meg akarák rekeszteni, és Krisztus Urunkkal az ő tisztit félbeszakasztatni.

Illik pedig nekünk ezekről gondolkodnunk, mert most is ugyanezen szokások és természetek vagyon az igazság üldözőinek. Most is ugyanazon atyjok, mesterek, azon álnokságok vagyon. Minekünk is azért szükség azon fegyverben öltöznünk, az mellyekkel régen Krisztus Urunk efféle incselkedésit az Sátánnak és annak tagjainak hátraverte [a. m. visszaverte], hogy az igazságnak vallásában mindvégig állhatatosan megmaradhassunk. Az első részében ez históriának adatik előnkben [2/180:] az igazság ellenségeinek természetek, menemű álnokságokkal szokták az igazság vallóit megkerülni és az tudománnak hirdetésétől elrettenteni. Mikor azért látják, hogy erőszakot nem cselekedhetnek, és kívánságok szerént az igazakat meg nem nyomhatják [a. m. le nem győzhetik], más mesterséghez fognak, és mint-hogy nincs oroslánbőrök, rókabőrrel toldják.

Első fegyverek azért az hazugság, kit az ő atyjoktól, az ördögtől tanultak, ki felől mondá Krisztus Urunk, hogy eleitől fogván hazug volt, és az hazugságnak atyja. Ezzel sok igazakat nyomorítottak meg, mert Krisztus Urunkra is hamis tanúkat szerzének. Azonképpen szent Istvánra is, és így öleték meg őket. Ugyanezen karddal forgalódnak itt is elsőben, mikor azt mondják [Lk 13,31]: *Eredj, menj el etc.* Mert azt tetteték, mintha ők megmaradását kívánnák, jóvát akarnák Krisztus Urunknak, még ha¹ mind egyébkor s mind utolsó fogságakor megmutaták, hogy semmit egyebet nem kívántak,

¹ *magha* (tollhiba)

és úgy semmit nem szomjúhoztak, mint miképpen elveszthessék, végezhessék [a. m. megölhessék]. Hazudnak azért, hogy életét kívánják. Hanem inkább igaz oka, az miért akarják vala, hogy onnat elmenjen, ez vala: mert nem szenvedhetik vala, hogy őket pirongatja, meghamisítja [a. m. megcáfolja] és az község előtt tudatlanságokat, istentelenségeket szemekre hányja vala.

Második fegyverek az ijesztés és az együgyűeknek megrettentése, mikor azt hirdetik, hogy imilyen-amollyan nagy kárt vallnak, veszedelemben esnek, vagy életeket is elvesztik, ha szót nem fogadnak, az miképpen ezek szólnak [Lk 13,31]: *Meg akar Heródes ölni*. Hogy pedig az csak ijesztés volt, megtetszik abból, hogy az farizeusok ugyan nem kívánják vala semmit inkább, minthogy Krisztus Urunk megölessék. Azért ha igaz lőtt volna, hogy Heródes meg akarja ölni, nemhogy neki megmondták volna, de még ömagok segítették volna hozzá. Azért nyilván ők ezt csak költötték vala, hogy valamiképpen közüllök másfelé igazíthassák [a. m. küldhessék]. Jóllehet, ugyan meglehetett ez is, hogy ezt értette [a. m. tudta] Heródes, és ő akaratjából rettentették az [2/181:] farizeusok Krisztus Urunkat, mert bánja vala, hogy Galileában, az ő tartományában prédikál. Érti vala, hogy sok nép gyűl hozzá, hallja vala, az község mint böcsüllí. Azért fél vala, hogy valamiképpen támadás ne lenne az községtől, és ő helyében királlyá, fejedelmé² ne válasszák. Ezért igen akarta volna, hogy országából kimenjen, s másutt prédikáljon. Azért ez farizeusokat rendelé hozzá, hogy ijessék meg, hadd menjen másuá [a. m. máshová]. Inkább akarja vala pedig, hogy ezképpen menne ki Galileából, hogynem mint fegyvere mia [a. m. miatt] vesszen el, mert ez az Heródes nem az vala, az ki idejében születék Krisztus Urunk, hanem annak unokája, az ki Baptista Jánost is megölette vala.

Mivelhogy pedig annak halálát is szánják vala sokan, és gonoszul szólnak vala felőlle, fél vala azon, hogy ha Krisztus Urunkat is megöleti, netalám az község támadást teszen. Mert Krisztus Urunk böcsületesb vala mind tudományáért, mind sok csudatéliért Baptista Jánosnál, mert ő egy csudát sem tött vala. Ezért ilyen álnokságot gondola és formála az farizeusokkal, hogy ijessék ő szavával, hogy általánfogva ővele is így cselekeszik, mint Baptista Jánossal, ha elébb nem áll [a. m. ha útra készen meg nem jelenik], és az tartományból ki nem megyen. Nagy dolog pedig az félelem, főképpen mikor ember fejét, életét félti, és sok dolgokat megcselekeszik lelkiismereti ellen is és tisztesség kívül is, hogy csak megmaradhasson. Azért nem utolsó álgújok az hamissaknak az igazaknak elrontására és felfordítására az |:meg:|ijesztés. Az apostolok is ezzel akarják Krisztus Urunkat Jeruzsálembe való menéstől elvonni Joh. 11. [Jn 11,7–9], mert mikor azt mondta volna, *Jeretek ismét Júdeában!, mondának az tanítványok: Mester, csak most akarnak vala téged ott megkövezni, ismét odamégy-e? Felelé Jézus: Nemde nem 12 órája vagyon-e az napnak? Az ki nappal jár, nem botlik meg*. Azonképpen szent

² *fejedelmé* (tollhiba)

Pált is ezzel ijesztik vala, hogy Jeruzsálemben ne menjen, mert fogságban esik. Act. 21. [ApCsel 21,10]: *Jöve, úgymond, Júdeából egy próféta.*

Harmadik [2/182:] mesterségek az igazság ellenségeinek az külső fejedelmekkel és hatalmasokkal való összetársalkodások, és azoktól vött erő, az miképpen ezek Heródes szavával járnak, és annak szavával fenyegetik és rettentik Krisztus Urunkat. Szent Pál azt mondá, hogy az keresztyén embernek fegyvere, mellyel az ördög és hamisság ellen kell viaskodni, az Isten ígéje. Krisztus Urunk felől is azt írja szent János, hogy az ő ellenségét meggyőzi és levágja, nem az oldalára kötött szablyával, hanem az ő szájából származó kétélű törrel, azaz a beszéddel, ígével, mely minden fegyvernél (mellingnél) élesb és hathatóbb, az mint az apostol szól, és mi is erről az elmúlt napokban többet szóllánk.³ Tehát az ki azt mondja maga felől, hogy igaz tudománt vall, és más renden valókat meg akar győzni, nem az fejedelem vaskardját, hanem az Istennek ígését szükség, hogy vegye kezében, azzal viaskodjék, és ölje meg ellenségét. Ne mondja, mint az farizeusok, no, hallgass, itt ne prédikálj, mert rútul jársz, hanem az Isten ígésével nyomja és hamisítsa meg, mert azt mondja szent Pál, hogy igen alkalmas, hasznos az Istennek ígéje az megcáfolásra. Azért valakiket látsz és hallasz, kik az ő tudományokat külső fegyverrel ótalmazzák, nem disputációval, hanem tömlöccel fenyegetnek, tudjad, hogy az farizeusoknak tanítványi, és az igazságnak nem ótalmazói, hanem öldözői.

Így azért előnkben megíratott, mint egy táblán, ez farizeusok példájában az hamisság patrónusinak természetek és tulajdonságok. Első fegyverek az hazugság, kivel mind magokat ótalmazzák, s mind az jámborokra büzt költnek [a. m. valótlanságot találnak ki és terjesztenek]. Második az ijesztés, hogy marhájaknak, tisztességeknek, sőt életének elvesztésével rettentik az igazságnak vallóit. Harmadik nem az Biblia, sem az Isten ígéje, hanem az brachium saeculare,[†] az külső erőszak-cselekedet minden ótalmok, támasszok és vallásoknak oszlopa.

Immár az historiának máso<...>dik részében [2/183:] tanoljuk meg Krisztus Urunknak példájából, mi legyen tiszték, és mit kelljen cselekedniek az igaz vallású, tudományú embereknek, mikor efféle álnok és kegyetlen embereknek csalárdsággal megkörnyékeztetnek [Lk 13,32]: *És ő mondá nekik: Menjetek el, mondjátok etc.* Ez ígékben jelenti Krisztus Urunk, hogy az tökéletes ember se az hazugságnak ne higgyen, se az ijesztéstől ne tartson, se életének elvesztésétől ne féljen, hanem bízván az mennyei Úrnak gondviseléséhez, az míg módja és ideje vagyon, az ő hivataljában és tisztiben igazan eljárjon. De hogy ezek nyilvánban [a. m. világosabban] kitessenek, magyarázzuk meg az ígéket.

Legelsőben pedig azt lássuk meg, mi az oka, hogy Krisztus Urunk Heródesnek izen. Mert az farizeusok nem Heródes szavával szóllanak neki. Nem azt mondák: Azt izené Heródes, hogy elmenj. Hanem csak ömagoktól

³ Utalás a 113. beszédre.

szóllanak. Mintha azt mondanák: Mi megértettük, hogy az fejedelemnek ilyen s ilyen szándéka vagyon felőlled, azért tarts egészség felé [a. m. vigyázz magadra]. Krisztus Urunk pedig úgy szól, mintha Heródesnek tenne választ. Ennek pedig az oka ez, mert Krisztus Urunk mindjárt eszében vevé, hogy Heródes rendelte ezeket, és ő tanácsából beszélnek így. Mert egyébkor is gyakorta általlátta álnokságokat, és szívök gondolatját jól tudta. Más az, hogy jól érti vala, hogy nem valami jóakaratból származik ez, hanem csak álnok praktika. Azért nem annyira teszen választ beszédekre, mint szübeli gondolatjokra. Mintha azt mondaná: Menjetek el, mondjátok meg annak, az kinek tanácsából idejöttetek, hogy nem hitték szavakat, kitetszik csontja az végezésnek. Azért más tanácsot formáljon, mert ezzel semmit nem ér. Honnat ez az tanúság, hogy nem mindenkor fog az álnokság, főképpen mikor valami eszes, okos ellen vagyon, mert az olyan csakhamar eszében veszi, hol jár, mint csavarog az csalárd, és nemhogy valamit használna vele, de még fellyül reá pirongságot [a. m. szégyent], és [2/184:] szégyent vall. Az mint jára itt Heródes és az farizeusok. Mert ez az oka, hogy Heródest itt Krisztus Urunk rókának nevezi, hogy látta, micsoda mesterséggel akará őtet tartományából kiszűrteni. Mintha azt mondaná: Értem ravaszságodat, mivelhogy nyilván meg nem mersz ölni, álnoksággal fogsz hozzám. De ezzel más babosgass [a. m. áltass], mert itt nem fog az csalárdság.

Továbbá innét minden [a. m. mindenki] bátorságot és szabadságot ne vegyen arra, hogy fejedelmét, előtte járóját tiszteletlen beszéddel illesse, mert sokat cselekedett Krisztus Urunk, az mi egyébhez nem illik. Ő jól érti és általlátja vala az embereknek gondolatját, tudja vala Heródesnek is csalárdságát. Más az, hogy bizonyos vala immár az ő halálának helyéről és idejéről. Azért bátorsággal beszél vala, tudván azt, hogy ő elébb és egyéb helyett [a. m. helyen] meg nem halhat, hanem az hol az ő szent Atyja elvégezte. Azért ha kiben ehhez hasonló bölcsesség és hűt nincsen, fejedelmét illetlen szóval, főképpen egyebek hallatára, meg ne bosszontsa.

Érted azért immár mind azt, miért izené Heródesnek, s mind azt, miért nevezé rókának. Halljuk immár az választélt [Lk 13,32]: *Íme, ördögöket űzők, és gyógyítok* etc. Azaz, tū azt mondjátok, hogy elmenjek, de eszembe sincs, mert nekem most itt dolgom vagyon, tisztemben és hivatalomban el kell járnom. Honnat származik az tanúság, hogy az tökéletes ember ne gondoljon senki ijesztésével, se kegyetleneknek fenyegetésével, hanem az ő tisztiben járjon el. Ennek pedig fundamentumát megjelentik az apostolok. Mert mikor őnekiek is megtiltották volna az prédikállást, és ők azért ugyan prédikállának, eleikben vitetik az bírák, az gyülekezetnek fejei, s mondanák [ApCsel 5,28–29]: *Nem megparancsoltuk vala-e keményen, hogy ezt ne míveljétek? Hány fejetek* [a. m. vezetőök] *tehát, hogy szót nem fogadtok? Felelének az apostolok: Inkább kell Istennek engedni, hogynem embereknek.* Az fejedelmeknek és méltóságban helyheztetett személyeknek vagyon hatalmuk az alattok [2/185:] valók marhájokon, testeken, sőt életeken is, de lelkiismereteken nincsen, azt semmiképpen senki nem kénszerítheti, mert

azzal csak az Isten bír. Mikor pedig valaki hivatalját tudja, és jó lelkiismerettel vagyon, hogy nem egyébért jár el tisztiben, hanem hogy az Úr parancsolatját teljesítse, nem illik, hogy az külső kártól, nyomorúságtól, sőt az haláltól is rettegjen. Mert tudja, hogy [Jn 11,25] *ha meghal is, él*, és el nem veszhet. Ezért mondá Krisztus Urunk is az ő tanítványinak [Lk 12,4; Mt 10,28]: *Ne féljete azoktól, az kik az testet megölik, és azután nem tudnak mit mívelni, hanem féljete attól* etc. És ezt az ő maga példájával is megbizonyítja, és mutatja egyébkor is, de ez jelenvaló helyen is. Itt pedig igen jól eszünkbe vegyük, hogy jó az állhatatosság, de nem jó az vakmerőség. Jó tökéletesnek lenni, de nem jó Istent késérteni, hogy valaki az nyilvánvaló veszedelemben mód nélkül ejtse magát. Ezért mondá Krisztus Urunk is az apostoloknak [Mt 10,23]: *Ha egyik városban kergetnek, fussatok az másikba*. Sőt, ő maga is ezt cselekedé, az mint írja szent János cap. 2. [Jn 2,24]: *Jézus pedig nem bízza vala magát reájok, mert ismeri vala őket*. Et cap. 7. [Jn 7,1]: *Ezután jár vala Jézus Galileában, nem akar vala Júdeában jární, mert az zsidók halálra keresik vala*. Heródes előtt is Egyiptumban futának az szülei vele. Sőt, ő maga is az másik Heródes előtt elmene, mikor hallotta volna, hogy Jánost megölte.

Szükség azért, hogy az Istennek híve eszes legyen, és ha látja, hogy az ő hallgatása vagy megfutamodása miatt valakik megbotránkoznak, vagy az Isten tisztességének fogyatkozása leszen, bezzeg akkor se kárral, se nyomorúsággal, se halállal ne gondoljon. De ha ezek előtte nem állanak, ha az kegyetlenek dühössége ellen az Úr valami ótalmat és megszabadulást mutat neki, azzal hálaadással éljen. Mert hogy itt Krisztus Urunk az Heródes fenyegetésével nem gondola, más okai is valának. Egy az, hogy az megfutamodást nem valami jóakarói, hanem ellenségi adják vala tanácsul. Tudni való dolog pedig, hogy senki [2/186:] ellenségének jó tanácsot nem ad. Azért nem illik, hogy Krisztus Urunk az ő nem-baráti szavát fogadja. Mikor szent Pált el akarák Damaszkuszban veszteni az hűtötlén zsidók, az atyafiak éjjel egy kosárban bocsáták ki az város kőfalán. Pál is onnét elébbállá, mert jóakarói valának, az kik azt adák tanácsul. De itt Krisztus Urunknak nem jóakarói adák ez tanácsot. Más az, hogy az miképpen az következő igékből megtetszik, immár jól tudja vala, hol, kik által és micsoda halállal kellene meghalni, hogy nem Galileában, hanem Jeruzsálemben, nem Heródes miatt, hanem az papok és Pilátus által, nem fegyvertől, hanem keresztfán halna meg. Azért nagy bátorsággal vagyon, és semmit nem fél az Heródes fenyegetésétől.

Továbbá ugyanezen feleletiben megjelenti Krisztus Urunk Heródesnek goromba ítéletit és heában való félelmét. Mert ő azért akarja vala, hogy az Krisztus kimenne tartományából, hogy fél vala az népének feltámadásán [a. m. fellázadásán], hogy ő helyiben Krisztus Urunkat teszék fejedelemmé. De itt megjelenti, hogy attól bátor ne féljen, mert én, úgymond, nem ez külső királyságra vágyódom, sem testi ellenséggel nem hadakozom, hanem [Lk 13,32] *ördögöket űzök*, az emberi nemzetnek lelki ellenségét öldözöm, nem népet gyógytok, hanem betegeket gyógyítok, sánták, vakok, bénák, betegek

futnak hozzám, nem katonák, sem fegyveres vitézek. Azért bátor éntöllem országát és birodalmát ne féltse. Sőt, hogy ugyan minden gondtól megmentse Heródest, harmadszor ez igékben azt is megjelenti, hogy ne siessen, csak rövid nap, egy kevés üdő múltván elmegyen országából [Lk 13,32]: *Gyógyítok, úgymond, ma, s holnap, harmadnap elvégeződém.* Az mai és holnapi napon ért kicsin és rövid üdőt. Mert az miképpen gyorsan elmúlik az ma és holnap, azonképpen azt akarja mondani, hogy nem sok napok múlva elindul Galileából Jeruzsálem felé. Mert ezek lőnek Krisztus Urunknak utolsó Jeruzsálembe való felmenésének [2/187:] csak előtte. Hogy pedig ez igéket így kelljen érteni, megmutatja ezt csak az is, hogy azt mondja, hogy harmadnap elvégeződik. Mely mondáson érti az ő tanításának, sőt, életének végét. De az miképpen mind az helynek messze volta, s mind az evangéliumbeli história megmutatja, ez beszédek után több üdő tölt harmadnapnál az ő haláláig. Azért mondá ugyan itt is, hogy holnapután is járni kell, tehát az mán és az holnapon kell értenünk nemcsak két napot, hanem hosszabb üdőt, de azért az ki nem igen messze halad.

Innét megtanulhatjuk, hogy az ember életének bizonyos határa vagyon, mely az míg él, el nem érkezik, meg nem hal. Mert azt mondja itt Krisztus Urunk, hogy őneki harmadnapon, azaz az Istentől elrendeltetett napon kell elvégeződni [a. m. meghalni], az mint mondá Job. 14. [Jób 14,5]: *Rövid az embernek napjai, és az ő holnapinak száma tenállad vagyon, bizonyos határt rendeltél, kit által nem hághatni.* Ezért mondá kétszer is szent János cap. 7. [Jn 7,30; Jn 7,43], hogy noha szándékoztak az zsidók Krisztus Urunk halálára és megfogására, *de senki kezét reá nem vetette, mert még az ő órája el nem jött volt.* Innét azért az hívek vigasztalást vehetnek, mikor az kegyetlenek fogokat fenik reájok, veszedelmekre tanácskoznak, szándékoznak, hogy az Úrnak vigyázása vagyon reájok, és semmi rajtok Ófelsége híre nélkül, engedelme nélkül nem eshetik. Mert az mint Krisztus Urunk mondja [Lk 12,7], még hajok szála is meg vagyon számlálva, és egy azokban el nem eshetik az Úr híre és akaratja nélkül. Itt is azért azt mondja Krisztus Urunk, hogy neki meg kell halni, de nem Heródes miatt, hanem hogy az ő órája elközelgett, és életének határa jelen vagyon.

Mivelhogy pedig említi az ő kevés nap után való halálát, hogy az farizeusok azt ne gondolnák, hogy ott Galileában leszen halála, megjelenti immár az helyet is [Lk 13,32]: *Mindazonáltal, úgymond, [2/188:] azaz, noha egy kevés üdő múltva meg kell halnom, de járnom kell, azaz hivatalomban, tisztemben járok, akár mint fenyegetessen Heródes, ma, holnap s azután, azaz egy kevés ideig, az miképpen mostan megmagyarázám, [Lk 13,33] mert nem lehet Jeruzsálem kívülről hogy próféta haljon meg.* Immár az helyt is megmondja, hol kell neki megáldoztatni. Nem Galileában, hanem Júdeában, és annak fő városában, Jeruzsálemben, mikor oda az húsvét innepire mindenfelől az zsidók felgyűlnek. Hogy pedig így szól [Lk 13,33]: *Nem lehet etc.,* azt jelenti, hogy sehul annyi prófétáknak vérek ki nem ömlött, mint ebben az városban, úgyannyira, hogy immár ugyan szokásban és közbeszédben költ

volt, hogy nem halhat egyebütt meg az próféta, hanem Jeruzsálemben. Ez hogy igaz legyen, megtetszik az szent históriákból. Azt mondá az Krisztus Urunk Jeruzsálemben az farizeusoknak, hogy építik az próféták koporsóit, és ékesgetik az igazak sírjokat, mellyel megmutatják, hogy ők azoknak fiai, kik megölték az prófétákat. Ezek felől mondá, hogy az Mennyei Családos Gazdának két rendbeli szolgálát ölék meg, és végre az Gazdának szerelmes fiát. Ezért mondá ugyanitt, másutt is [Lk 13,34; Mt 23,37]: *Vaj, Jeruzsálem, Jeruzsálem, ki megöled az prófétákat, és azokat, kik tehozzád küldetnek, megkövezed.* Ezért mondá ugyan Jeruzsálemben szent István [ApCsel 7,52]: *Mely prófétát nem üldöztenek az tü atyáitok, és megölték azokat, kik jövendöltek az igaznak eljövetele felől?* Mely gyilkosságtól Krisztus Urunk halála után sem szűnének meg. Mert itt verék kövel agyon szent Istvánt, ugyanott vevék fejét szent Jakabnak, amaz két fő próféták is ott öletének meg, az kikiről emlékezet vagon Apoc. 11. [Jel 11,1–14]. Nem ok nélkül mondá tehát Krisztus Urunk Matt. 23. [Mt 23,35], hogy minden igaz vér, mely kiontatott Ábeltől fogva, az jeruzsálembeliekre száll, és őrajtok kerestetik meg, rajtok áll az Isten bosszút érettek.

Itt penig vegyük eszünkben, hogy az mely helyeknek kellene legszentebbeknek lenni, gyakrabban ott vagon nagyobb istentelenség. Az Úr Isten az zsidó nemzetséget ez világnak minden nemzetségi közül magának [2/189:] választotta vala, de az Zsidóországnak váraasi közül csak Jeruzsálemet választotta vala az ő tiszteletinek helyéül, ki felől így szól szent Dávid 131. [Zsolt 132,13–14]: *Siont választotta az Úr, és lakóhelyül választotta magának: Ez az én nyugodalmamnak helye örökkön-örökké, itt lakom, mert ezt választottam.* Itt vala az Szent Templum, itt az frigy ládája, itt vala az király lakóhelye. Ott vala az főpap, és mind az több tanácsbeli törvénytévő, székülő [a. m. törvénykező] bölcsek, írástudók. Ide szokott vala az Úr Isten prófétákat küldeni, hogynem kellett volna tehát ennek szentnek lenni, holott még az Újtestamentumban is Szent Várasnak nevezetik? De megtetszik mind egyebünnét, s mind penig Krisztus Urunknak csak ez mondásából is, menemű fertelmessé és undokká vált volt, kiért az Úr Isten végre úgy elpusztítatá, hogy egyik kő az másikon meg nem marada az rakásban és kőfalban.

Honnat tanoljuk meg, hogy az szentséget és az isteni tiszteletet ne kötelezzük valami helyhez és várashoz. Mert gyakorta az hol gondolnád, hogy nagyobb szentség vagon, ott vagon több fertelmesség, az hol legjámborbaknak kellene lenniük, ott leggonoszbak. Ne hányja, vesse azért senki se Rómát, se Compostelát, se Lauretumot, mert ha megrázogatjuk, ott találunk több fertelmességet, isteni tiszteletnek megundokíttását, szenteknek, igaz prófétáknak ártatlan vérek kiomlását, hogynem mint egyebütt. Még ha ezek valami privilégiumot tudnának mutatni, mint az zsidók Jeruzsálem felől, mert azt mondá az Úr Isten, hogy őneki lakóhelye leszen örökkön-örökké Jeruzsálem. De az fertelmességért úgy elveté, hogy azután ördögöknek lakóhelyévé lőn, az mint Ézsaiás megprófétálta vala cap. 13.

[Ézs 13], és Szent János[!] mondja cap. 18.[!] [Mt 10,14–15]: *Hát mit remélhetünk az felől, az kinek sem privilégiuma, sem ígéreti nincs, és torkig ül az fertelmességben inkább, hogynem Szodoma és Gomora.* De erről másszor bővebben, most csak azt akarom megmutatni [2/190:] Jeruzsálemnek példájával, hogy senki az igaz isteni tiszteletet és szentséget valami helyhez, városhoz ne kötelezze, főképpen az Újtestamentumnak idején, holott immár sem Jeruzsálemben, sem Garizim hegyén, sem itt, sem amott, hanem mindenütt tiszteltethetik az Atya lélekben, igazságban, az mint mondja Krisztus Urunk Joan. 4. [Jn 4,21–23].

Mi is azért ne gondoljunk azt, hogy igen kicsin és nyomorult országban és goromba elméjű emberek közt lakunk, azért az Isten igazságának fénye közzénk nem hathatott, és az ő igaz ismeretiben és tiszteletiben részünk nem volna. Igen kis falucska vala Betlehem, fő város vala Jeruzsálem, de amott születék, itt megöleték Krisztus Urunk. Sőt, inkább azon könyörögjünk, hogy az mi szent Atyánk amely igazságnak lámpását felgyújtotta közöttünk, azt ne hagyja elalunni. Bizony, vadnak mikörüllünk is, kik olyan álnokságokkal forgolódnak, mint az farizeusok Krisztus Urunk körül, az mint meghallók, kik mind hazugságokkal, mind ijesztésekkel, mind külső hatalmasoknak erejekkel fenyegetnek, és az igaz vallásnak folyását meg akarják gátolni, rekeszteni. De adjon Őfelsége nekünk mennyei erőt és bátorságot, hogy az veszedelmeket, kikkel fenyegetnek, utálhassuk meg, álnokságokat ismerhessük meg, és az mi hivatalunkban híven, bátorsággal járhassunk ma és holnap, azaz amíg Őfelsége az mi üdönknek és életünknek határát rendelte. Minden kemény szűvöket, és veszedelmünkre szándékozokat lágyítson hozzánk. Ha kik pedig vakmerőképpen, szántsándékból az Őfelsége igazságát üldözik és eloltani akarják, azoknak minden tanácsokat bontsa el, hogy minden szándékok és igyekezetek füstben menjen, az ő szent igazsága pedig mindenütt győzedelmes legyen. Ámen.

117. beszéd (S [fragm.])

[2/190:] Concio CXVII. Mich. cap. 3. [Mik 3,1]:

*Mondék*⁴

⁴ A *Sárospataki Kódex* kézírata itt megszakad, a beszédből további részek nem maradtak fenn.

122. beszéd (S [fragm.])

De Regeneratione [Ef 4,22].¹

[...] [2/263:]² meg nem maradhat, ha egyik tag az másiknak hazud, azaz meg nem jelenti, ha mit ért. Mint ha az szem látja, hogy valami fenevad jó reá, és azt meg nem jelenti az lábának, hogy eltérjen, és elfusson előtte, hanem hazudván azt kezdé mondani, hogy semmi ártalmas dolgot nem lát, avagy ha az láb érzi, hogy valami veremben suvadott [a. m. csúszott, szorult] az föld alá, és meg nem jelenti az szemnek, hogy más utat nézzen, hanem hazudván azt tettet, hogy jó úton jár, lehetetlen dolog, hogy az egész test el ne vesszen. Szinte azonképpen, ha az ember felebarátjának az igazat meg nem mondja, hanem hazud, lehetetlen, hogy az közönséges gyülekezet és társaság megmaradjon. Azért szükség, hogy az megújult ember ez első gonoszságot, az hazugságot elkerülje, és igazságot szóljon. Ez ígék után több egyéb efféle vétkeket, és ezekkel ellenkező jóságokat számlál elé az apostol, kiktől futni, és kiket követni kell az új embernek. De az üdő most nem szenved, hogy azokról renddel szóljunk, hanem az miért most ezeket eléhozám, rövideden megjelentem. Ez apostolnak tanítása nemcsak az akkori üdőre és emberekre nézett, hanem az után való keresztyéneknek is és minékünk is szól. Az efézusbeliek az pogánságot hátrahagyván az Krisztusnak evangéliumát vötték vala. Inti azért őket, hogy új életet viseljenek, újólag születessenek és teremtetessenek, szentségben és igazságban éljenek. Mi is azt mondjuk, hogy megújultunk, az Újtestamentumnak fiai és népei vagyunk. Miért tehát, hogy az ó embernek ruházatját viseljük, és annak cselekedetét követjük? Tudd-e, mit monda Krisztus Urunk [Mt 9,17]: *Ha, úgymond, az ó tömlőkben töltik az újbort, az tömlők is elszakadoznak, és az bor is kiömlik. De az újbort új tömlőkbe kell tölteni, és mindenik megmarad.* Szinte azonképpen az Krisztusnak szentséges tudománya és evangéliuma újbor, mellyet hallgatunk és értünk. De az tömlők, az kikben azt töltjük, azaz magunk óvok [a. m. óak, régiek] vagyunk, azaz feslett, istentelen, [2/264:] gonosz [erkölcsűek,] életűek vagyunk. Mint járunk? Úgy, hogy az bor is előmöl, azaz az tudomány, az ígének hallgatása haszontalanná leszen bennünk, mi magunk is elhasadozunk, elveszünk, az mint szokott az elkopott, rossz és

¹ A töredékes beszéd címsorának adatai a kódexben található indexből pótolva.

² A *Sárospataki Kódex*ben a beszéd eleje hiányzik, a prédikáció szövege itt kezdődik.

haszontalan tömlő edény roshadni [a. m. korhadni, rothadni] és poshadni. Kövessük tehát Krisztus Urunk tanácsát, hogy az új és drága tudománt töltsük ne ecetes, megveszett [a. m. tönkrement], elkopott edényben, hanem hozzá hasonló tiszta edényben, és így mind az kettő megmarad. Új az tudomány, új az esztendő, de ha mi is meg nem újulunk, bizony nem vagyunk méltók sem az új tudományra, sem hogy az új esztendőben éljünk.

Sőt, ugyan mondhatjuk, hogy új esztendőnk vagyon, mert az újság nem annyira illik az üdöhez, mint az üdőben való és élő állapotokhoz. Mert az üdő nem agg meg [a. m. nem vénül meg], mindenkor ugyanolylan, mint azelőtt volt. De minekünk kellene megújulnunk, hogy igazán és méltán az esztendő újnak mondathassék. Mint kelljen penig megújulnod, ám meghallád. Nem kell újólag születned testestől-lelkestől, az mint [Jn 3,1–21] Nikodémus gondolja vala, hanem elég, ha lelkedben, elmédben újulsz meg. Miben álljon penig az léleknek |:meg:|újulása, azt is megérted, hogy hátrahagyván az régi gonosz erkölcsöket és cselekedeteket, ezekkel ellenkőző jóságokban foglaljuk magunkat. Az hazugságot és egyéb fertelmességeket, kikben azelőtt éltünk, vetkezzük le. Öltözzük fel az igazmondást és egyéb jóságos cselekedeteket. Így leszen, hogy mihozzánk illendő leszen az új tudomány, az Újtestamentumnak evangéliuma, és az új esztendő, mert ha azon állapotban maradunk meg, az kiben valánk az tavaly esztendőben, nem új esztendőnk leszen nekünk ez, hanem agg és ó esztendőnk. Avagy úgy járunk, hogy az esztendő új leszen, de mi, kik megkopott és ó tömlők vagyunk, meg nem tarthatjuk bennünk az újságot, hanem megszakadozunk és elveszünk. Kit hogy el kerülhessünk, mi magunk is igyekezzünk rajta, de főképpen az Úrnak [2/265:] könyörögiünk, hogy minket az új esztendőnek folyásában újítson meg Szentlelke által, hogy Őfelségét igazságban és szentségben szolgálhassuk. Ámen.

123. beszéd (S)

[2/265:] **Concio CXXIII. Matth. cap. 2. v. 13. [Mt 2,13]:**

Mikor penig (az mágusok) hazatértenek volna, íme, az Úrnak anygala megjelenék Józsefnek etc.

Quae sequentur haec verba applicantur Concione 188.¹

Hahogy ez világnak az Úr Isten nemcsak teremptője, hanem gubernálója [a. m. kormányzója], igazgatója és gondviselője is, még az pogán bölcsek is megismerték és vallották.* De némelyek ebben tévelygettenek, hogy csak az közönséges és ezvilágnak fő részeire ítélték, hogy vigyáz Ófelsége, nem személy szerént és kiváltképpen mindenekre. Mely ő hamis értelme- ket könnyű mind okosságból s mind penig példából megrontani, és főkép- pen az Szentírásnak sok tanúbizonságtételiből megcáfolni. Mert hogy most egyebet elé ne hozzunk, csak Krisztus Urunknak is búdosása, mellyet ez elészámlált igékben ír meg az evangélista, ezt világosan megmutatja, hogy akárkicsodán is semmiféle eset nem történhetik az Úrnak híre, akarhatja és gondviselése nélkül. És hogy kiváltképpen az övéire Ófelségének nagy vigyázása vagyon, minden dolgokban igazgatta őket, mellettek vagyon, és mind jelenvaló s mind következő veszedelemtől megóalmazza.

De hogy ez igékből mi bővebb tanúságot vehessünk, szükség azokat rend szerént, cikkelyenként megmagyaráznunk és vizsgálnunk. Írja meg azért szent Máté Krisztus Urunk búdosásának módját, okát és helyét. Az igéknek vagyon három része. Az elsőben az anygálnak tanácsadása íratik meg. Az másodikban az József engedelmissége és [2/266:] szófogadása. Az harmadikban annak oka magyaráztatik meg, miért ment Krisztus Urunk Egyiptumban innét, hogy nem ment egyéb országban számkivetésben. [Mt 2,13] *Mikor penig, úgymond, az mágusok hazatértek volna etc.* Az álombeli látások és jelenések felől micsoda ítéletben kelljen lenni, és mihez tartani magát az keresztyén embernek, csak ez napokban megmutogatók,¹ nem szükség még azokat újólag elészámlálnunk. De itt tarts eszedben, hogy az anygálok az embereknek szolgálnak, és az Úr parancsolatjából körülölk for- golódnak, mint ezt sok példák megmutatják. Ezért mondá Dávid Psal. 90.

* Az általánosan ismert sztoikus gondolat említését ld. pl.: Cic. *Nat. D.* 2. 73–80., melyben az epikureus nézetekkel állítja szembe a sztoikus elképzelést.

¹ Utalás egy a triacasba tartozó, a megjegyzés alapján nem azonosítható, talán elveszett beszédre.

¹ Utalás a 188. beszéd- re.

[Zsolt 91,11–12], hogy az hű emberek ótalmazásáról parancsol az ő angyaloknak, hogy kezekben hordozzák.

Másodszor, ez igékből tanoljuk meg, az Úr Istennek mely szorgalmatos gondviselése vagy az övéire, hogy még mikor az nyavalya jelen nincs is, immár orvosságot és ótalmit szerez az veszedelem ellen. Tudja és érti vala az Úr, mint cselekedendő vala Heródes, kit senki egyéb nem tud vala meg, sőt meg sem tudott volna gondolni. Azért jó idején bátorságos helyre küldé az jövőendő veszedelem előtt az ő Messiását, szerelmes fiát.

Harmadszor, ugyaninnét vegyük eszünkben azt is, hogy nem Isten ellen való dolog, mikor valaki olyan helyről, ahol az kegyetlenek dühösködnek, másúá [a. m. máshova] megyen és magát ótalmazza. Mert ím, hallod, hogy ugyan az Isten küldé el Józsefet háza népével az kegyetlen Heródes dühösége előtt. Ide néz amaz három angyalnak is tanácsadása, az kik Szodomát és Gomorát elsüllyeszték, kik arra kényszeríték Lót pátriárkát, hogy minden atyjafiaival, rokonságival onnét elmenjen. Kiknek szavát ha nem fogadta volna, ő is az többivel odaveszett volna. Ezért kiáltja az Úr Isten Esa. 49. [Ézs 49,17–19], Apoc. 18. [Jel 18,4–5], hogy az mely várost, országot el akar vészteni, kifussanak és siessenek abból az ő hívei, hogy egyszersmind azokkal el ne vesszenek. Negyedszer, ugyaninnét tanoljuk meg, hogy noha az Úr Isten Heródest igen könnyen megölheti és semmivé teheti vala, avagy [2/267:] csudálatosképpen Krisztus Urunkat az ő szüleivel össze, mint az három ifjat az égő kemencében, megoltalmazhatta volna, de mégis azt akará, hogy igen közönséges orvosság által és szokott móddal tartatnának meg, tudniillik az futással és idegen földre való menéssel. Ennek pedig főképpen két oka nagyon. Elsőben, mert az Úr Isten nem mindenkor cselekeszik csudát, mert ugyanis az, mi sokszor leszen, ingyen csudának sem tartják, és az természetnek folyását igen ritkán változtatja meg, hanem az minemű rendet szabott az ő teremtett állatinak, abban bocsátja elé. Azért az mi véghez mehet az szokott mód szerént is, azt nem csuda által míveli.

Másodszor, ezzel azt akarja az Úr Isten jelenteni meg, hogy az emberek mikor közönséges és szokott mód szerént tartatnak is meg az veszedelemben, ugyan azt is az Istennek köszönjék és Ófelségének tulajdonítsák, mert az is nem leszen az ő gondviselése és akaratja nélkül. Ő szolgálja az természet, és az másod okok is őtölle hallgatnak. Mint ki tartaná ezt csudának és Isten gondviselésének, mikor valaki félvén az kegyetlentől elébbállana [a. m. továbbálna] és más országban futna, s ott békével maradna? Úgy tetszik, hogy azt akárki is emberi okosságnak, sőt nem igen nagy eszességnek tartaná. De ím, hallod, hogy Józsefnek ehhez hasonló cselekedeti az Istennek kiáltképpen való gondviselésének tulajdonítatik. Tanoljuk meg tehát, hogy ha mikor valami tanácsunk és cselekedetünk által az veszedelemből megszabadulunk, ne az mi erőnknek, eszünknek, hanem az Úr gondviselésének tulajdonítsuk, neki adjunk hálát, az ki úgy vezérlette és hordozta elménket, gondolkodásunkat, hogy békével megmaradtunk. Ilyen tanúságink lehetnek ez igéknek első részéből.

Az második része imez igékben vagyon [Mt 2,14]: *József felszerkenvén vivé az gyermeket és az ő anyját* etc. Itt elsőben szükség minékünk az József engedelmességét eszünkben vennünk, ki az angyalnak tanácsadását nem véle semminek, hanem beteljesíté. De ez mellől nemcsak ilyen [2/268:] szűzen és száraz lábbal kell elmennünk, hanem mélyebben gondolkodnunk. Ezelőtt mind József s mind Mária megértették vala az Istennek angyalától, hogy az születendő fiú Messiás és Izraelnek királlya lenne, ki megszabadítaná bűneiből az ő népét. Ezért konfirmálták vala az mennyei angyaloknak Urunk születésekor való éneklések, az pásztoroknak beszédek, Simeonnak, az Fánuel leányának, Annának bizonságtétele, az mágusoknak hozzájuk való menése és egyéb sok jegyek, kikből ugyan tökéletesen elhíhették, hogy az gyermek megmarad, és az felőlle való mondások beteljesednek, és ennek senki ellene nem állhat. De mindazonáltal nem veték vakmerőségre magokat, és az angyal tanácsát nem veték meg, nem gondolják azt, hogy lehetetlen dolog, hogy az Istennek ígéreti hibában menjen, ezt az gyermeket sem Heródes, sem senki nem ölheti meg, azért nem megyünk s ne menjünk sohova, hanem szót fogadnak, és az jó tanácsnak engedelmesek lőnek. Mondok ehhez más hasonló példát is. Azt írja szent Lukács Act. 23. [ApCsel 23,11], hogy mikor szent Pált Jeruzsálemben megfogták volna, az Úr éjjel megjelenék neki, s mondá: *Állhatatos légy, mert miképpen tanúbizonságot töttél énfelöllem Jeruzsálemben, azképpen kell Rómában is vallást tenned énfelöllem.* Et postea, cap. 27. v. 23. [ApCsel 27,23–31]: De mikor Pált Rómában vivék, az tengeren nagy szélvész támadott volna, úgyannyira, hogy az hajósok is kétségben esvén ki akarnának szökni, mondá Pál az hadnagynak: *Ha ezek az hajóban meg nem maradnak, tünektek el kell vesznetek.* Azelőtt az Úr kétszer is megjelentette vala Pálnak, hogy Rómában kell menni. De mégis itt azt mondja, hogy ha az hajósok elszöknek, mindnyájan oda kell veszniek. Honnan és ehhez hasonló példából megtanulhatjuk, hogy az Istennek ígéretit mindenkor ha-val, conditíóval kell érteni, és ha ki egyszer az mi neki ígértetett, úgy reménli, hogy beteljesedik, ha szinte minden jó tanácsadást és tisztességes, illendő magaviselését hátrahagy is, ez ilyen vakmerő, bolond, istenkésértő, és [2/269:] gyakorta az ő reménségében megcsalatkozik, vagy teljességgel elvész. Tehát minden úgy gondolkodjék felőlle, hogy ha szinte az Isten valamit neki megígért is, az jó tanácsot soha meg ne vesse, mert ez nem ellenkedik az Úrnak beszédével, holott ennek is ő fő oka és eredeti. Hanem ha mit Isten neki jelent vagy eszes ember vagy egyéb eszköze által, megfogadja, és így mehet véghez, és teljesedik be rajta az Istentől neki ígértetett jó. Az miképpen erről dicséretes példánk az József cselekedete.

Másodsor, ez igékben vegyük eszünkben azt, ahol azt írja az evangélista, hogy József éjjel ment Egyiptumban, maga ezt nem mondta vala az angyal neki, hanem csak azt, hogy elmenjen. De őmagában meggondolván, hogy ha nappal kezd rakodni és útra indulni, kezdik őtet firtogatni [a. m. faggatni], kérdezni, hova és miért megyen el, és netalám kezdjék mégis

tartóztatni. Ítéle azért, hogy jobb, ha éjjel indul el házától. Ehhez mondok más hasonló példát is. Mikor az egész Izrael nemzetsége az Benjámin nemzetségére haddal feltámadt volna amaz rettenetes és fertelmes paráznságért, melyet az levita feleségén cselekedtek vala, és kétszer szembenszállván igen megverettek volna az izraeliták, harmadszor is felkészülnek, és Silóban ugyan megkérdék az Urat, könyörgések, sírások és böjtölések által, ha megvíanak-e az ő atyjokfiaival, vagy ne. Azt felelé az Úr nekik, hogy menjenek reájok, és kezekben adja őket.

Elmenének azért, de lest vetének elsőben az benjámitáknak, noha azt nem hagyta vala az Isten, hanem őmagok gondolák, hogy ekképpen könnyebben meggyőzhetik őket, és így megverék ellenségeket. Mely példákából illik nekünk is tanolnunk, hogy mikor az Úr Isten valamit parancsol, hogy megcselekedjük és végbevigyük, ne legyünk gorombák, és ne menjünk csak neki az dolognak, hanem szép módjával viseljük magunkat, elmélkedjünk rajta, miképpen mehessen jobb módjával, és könnyebben véghez miáltalunk az Úrnak tanácsa és akaratja. Mert ha csak nekimegyünk vele, az mint szokták mondani, bele Balázs, az Isten tanácsa ugyan végben megyen, vagy más által, vagy csudálatosképpen, [2/270:] de mi elveszünk, és egyebeknek is csúfsági leszünk. Azon legyünk azért, hogy mikor Isten valami hivatalra választ, és valaminek véghezvitelére rendel, abban eszesen, tisztességesen viseljük magunkat, hogy méltóknak találtassunk az Úr szolgálatjára, ki mind minékünk hasznunkra és tisztességünkre, s mind penig az Úr nevének dücsőségére, ne gyalázatjára essék. Mert noha az hitván és goromba emberek miatt az Úrnak szent neve is szidalmaztatik, de jaj annak, az ki maitt ez esik.

Harmadszor, ezen igékből azt is vegyük eszünkbe, az Úr Isten az ő szerelmes fiát mely alázatos és nyomorult állapotban tartá ez világban. Mert csak elsőben nem otthon, hanem másutt, nem valami palotában, avagy csak tisztességes hajlékban, hanem az barmok jászlában akará, hogy születnék. Mindjárast penig születése után, még gyermekkorában számkivetésben, idegen országban küldeték. Azután is, az míg éle, sok nyomorúságot láta úgy, hogy csak helye sem lőn, az hol fejét lehajthassa. Végre gyalázatos és iszonyú halállal megöleték. Honnat minden nyavalyában esett és élő ember vigasztalást vehet magának, mert ha az mi fejünk, az ki mindeneknél az Úrnál szerelmetesb volt, ilyen nyavalyában forgott, mit kívánjunk tehát mi itt dücsőséget, gyönyörúséget, kedvünkre való lakást? Tudd-e, mit monda Ábrahám az másvilágon amaz gazdagnak? [Lk 16,25] *Emlékezzél meg, fiam, hogy életedben elvőtted az te jódat.* Tűrjünk azért és szenvedjünk, mert ugyanez állapotjok az híveknek ez csalárd és álnok világban. De ha ki ezeket meggyőzheti, és csendes lelkiismerettel az Úrnak kezében ajánlhatja lelkét, nemcsak az szegény Lázár példája, hanem főképpen az mi Urunknak állapotja megmutatja, menemű jutalmok leszen az igazaknak, ki<k> halot-taiból feltámadván, megdüksőült testtel mennyben felmene, mindeneket lába alá vete, és soha őrajta többé az halál nem uralkodik. Azt mondja penig

az Írás, hogy [Róm 8,17] *ha az Krisztussal együtt szenvedünk, vele egyetemben meg is dicsőítettünk*, és az ő testéhez hasonló leszen az mi rothadandó és halandó testünk. Az hol pedig azt írja az evangélista, hogy József Egyiptumban volt mind [2/271:] Heródesnek haláláig, noha nem jelenti meg, miképpen halt meg Heródes, de Josephus Lib. 7. cap. 8.[!] Antiquit.* megírja, mely rettenetes kénokkal és iszonyú nyavalyákkal volt testében. Osztén [a. m. aztán] nagy éhség kénzotta, igen sokat kellett minduntalan enni, az bele megsebesedett volt, az kólika gyötrötte, az lábai megdagadoztanak, az testéből féreg forrott ki, köszvényes volt, és nehezen vött lélegzetet, undok bűdös volt. Efféle és ezekhez hasonló rettenetes nyavalyákkal mikor sokáig kénlódott volna, úgy holt végre nehezen meg. Honnat megtanulhatjuk, hogy az kegyetlen istentelenek, ha szinte itt ez világon egy ideig élémenetek és jó szerencséjek vagyon is, de gyakorta ugyan itt is az ő gonoszságoknak jutalmát jó rész szerént elveszik, de ez csak zsengeje és kezdete amaz következő és vég nélkül való gyötrelmeknek. Tanuljanak azért az kegyetlenek, hogy az ő hatalmokkal másnak veszedelmére ne éljenek. Vigasztalják az nyomorultak is magokat, hogy nem mindörökké nyargalnak szabadon az istentelenek, leszen üdő, az mikor megfizetik ők is az másontött méltatlanságot. Az harmadik részében immár beszédének az evangélista okát adja, miért ment Krisztus Urunk Egyiptumban inkább, hogynem mint más országban búdosni [Mt 2,15]: *Hogy, úgymond, beteljesednék, az mi megmondott etc.* Mely igékben először azt vegyük eszünkben, hogy az prófétánál ő maga szól az Úr Isten, és azt mondja, hogy ő hitta az ő fiát Egyiptumból. Itt pedig szent Máté ide alább azt írja, hogy az angyal hitta vissza Józsefet minden háza népével egyetemben Egyiptumból Zsidóországban. Hogy vagyon tehát, hogy az prófétának mondása ekkor teljesedett be? De erre könnyű az választétel. Mert az követ az Úrának képét és személyét, sőt gyakorta nevét viseli. Azért noha az angyal hitta Józsefet, de ugyan az Úr hitta azért, mert az angyal az Úrnak képét viselte, és annak akaratját mondta. Ez azért igen kevés akadály, de ennél nagyobb és nehezebb kérdés támad itt. Mert nyilván vagyon ez mindeneknél, az kik az Írást forgatták, hogy ez az prófécia, mellyet éléhoz az evangélista. Hóseás próféta könyvének cap. 11. szól igen nyilván és világosan az egész Izrael nemzetségéről. Mert [2/272:] így vagyon ott az mondás [Hós 11,1]: *Mikor Izrael gyermek vala, szeretém őtet, és Egyiptumból hívám az én fiamat.* Ahol minden kétség nélkül szól az Úr Isten az Izrael népének fogságáról. Sok egyéb helyeken is az Írás Isten fiának híja. Mint Exod. 4. [2Móz 4,22–23] így szól Mózes fáraónak: *Azt mondja az Úr: Én fiam vagy elsőszülöttem nekem az Izrael, bocsásd el az én fiamat, hadd szolgáljon nekem.* Hóseásnál is ugyanezen Izrael népét mondja ő fiának, kit az egyiptumbeli rabságból kihoza. Hogyhogy mondja tehát itt szent Máté, hogy ez az prófécia akkor teljesedett be, holott az Úr Isten ott nem jövendő, hanem meglőtt dologról szól, ki Krisztus Urunk születése előtt egynéhány száz esztendővel beteljesedett vala? Vedd eszedben azért, hogy az régi pró-

* JOSEPH. AJ 17.168–170.

féciák kétképpen szoktak alkalmaztatni az utolsó üdökre. Elsőben lelki értelem szerént, mert néha az Írás mást jegyez böttü és história szerént. Mint Exod. 12. [2Móz 12,46] az Úr Isten megparancsolta vala az zsidóknak, hogy az húsvéti báránnak csontját meg ne törjék, mikor megeszik az húsát. De ezt, szent János cap. 19. [Jn 19,31] azt írja, hogy mikor az keresztfán Urunknak szárát meg nem törték volna a vitézek, mint az két tolvajoknak, azt mondja, hogy ez azért lött, hogy beteljesednék az Írás [Jn 19,36]: *Az csontját, úgymond, meg ne törjétek.* Ez mondást penig semmiképpen az Krisztusra nem alkalmaztathatjuk, hanem csak lelki értelem szerént, mert az bárány jegyzette, és lelki értelem szerént példázta az Krisztust. Az vitézek is nem azért nem törék meg az Krisztus szárát, hogy erre az Úr beszédére nézzenek volna, hanem hogy láták, hogy immár megholt. Mégis azt mondja az evangélista, hogy akkor tölt be az az Írás.

Másodszor, az prófécia alkalmaztatik valami dologra csak valami és igen kicsiny hasonlatosságért. Mikor az régi, elmúlt dologhoz hasonló történik, azt szokta az Írás mondani, hogy akkor tölt be. Nem hogy azelőtt is be nem tölt volna, de mivelhogy ismét ahhoz hasonló dolog leszen, mondatik, hogy beteljesedik akkor is. Mint mikor azt mondá Dávidnak az Úr Isten, hogy őneki egy fiat ad, ki Salamonnak neveztetik [1Krón 17,13]: *És én, úgymond, leszek neki atyja, ő penig [2/273:] énnekem fiam.* Ez beteljesedék elsőben [2Sám 7,14], mikor Salamon születék. De mivelhogy az Újtestamentumban az Jézus is Isten fiának hívatatik, azt mondja az apostol, hogy ez az mondás Krisztusról szól. Hasonló ehhez ez az Hóseás próféciája is, kiről itt szöllünk. Mert bizonyára Hóseásnál az Izrael népéről vagon írva, hogy Egyiptumból hította az Úr Isten. De mivelhogy ehhez hasonló dolog történék Krisztus Urunk idejében, mondja az evangélista, hogy akkor teljesedett be. Mert az mint Izrael Isten fiának mondatik, azonképpen az Jézus is. És miképpen Izrael rabságban vala Egyiptumban, azonképpen Krisztus Urunk is ott vala számkivetésben. És miképpen Mózes és Áron által kihívá, kihozá az Isten Izraelt Egyiptumból, azonképpen Krisztus Urunkat ugyanonnan egy angyalával kihivatá és -hozatá. Honnan eszedben vehed [a. m. veheted], hogy azon prófécia nemcsak egyszer teljesedik be, néha história szerént, néha lelki értelem szerént. Sőt, história szerént is gyakorta valamennyiszer hozzá hasonló dolog történik. Ez penig nemcsak az Szentírásnak szokása és folyása, hanem egyéb nyelveknek és nemzetségeknek is. Mint mikor meggondoljuk, miképpen jutott az török császár Konstantinápolyhoz és Magyarországhoz, azt szoktuk mondani: Itt beteljesedett az Krisztus mondása, minden ország, ki őmagában meghasonlik, el kell veszni. Mellyel nem azt jelentjük, hogy ez az mondás egyébkor soha be nem teljesedett volna, vagy ezután is be nem teljesednék sokszor, hanem csak azt, hogy most is betölt. Így értsed azért ez mostani próféciát is, hogy azért mondatik beteljesedettnek lenni, hogy az régi, egyszer meglött dologhoz akkor is hasonló lött. Ezeket penig azért jó és szükséges tudnunk, mert az Írásnak igazan való megértésében és magyarázatjában igen nagy világosságot szerez, mint

ennek tudatlansága sok tévelygésnek oka. És mind az próféták s mind az evangélisták írásának megmagyarázásában nagy homált és sötétséget hoz. Török, fárasztják sokan csak heában magokat, hogy hogy lehet ez, hogy az mi ugyan meglött, vagy az, mi az Krisztus felől sem mondatott az Ótestamentumban, azt [2/274:] írják az apostolok, hogy az Krisztusban teljesedett be². De ha eszedben tartod ezt, hogy néha lelki értelem szerént néha csak hasonlatosságból mondatik beteljesedettnek lenni, efféle akadályokat könnyen és igazan megfejhetsz. Ugyaninnét azt is megtanolhad, az mivelünk ellenkező atyafiak mely szalmaszál támasszal erősítik az ő vallásokat, és tudatlanul kárhozhatnak minket az írásmagyarázatban. Mert őnekiek ugyan nincsen nagyobb támasszok az ő vallásoknak megbizonyítására, mint mikor ezt vetik ellenünk: Ez mondás, úgymond, az Ótestamentumban mondatik az Krisztusról, és őreá alkalmaztatik. Azért az Atya Isten és az Krisztus egy Isten és egy állatú. Nem veszik eszekben, hogy ha efféle okoskodásnak helye volna, ezenformán azt erősíthetnők, hogy az Krisztus egy állatú és természetű Salamonnal, az húsvéti báránnyal, Dáviddal, Izraellel és sok egyéb dolgokkal. Mert az mit az Írás az Ótestamentumban ezekből mondot, az Újtestamentumban az apostolok, az evangélisták alkalmaztatják az Krisztusra, mint ez nyilvánvaló dolog, és ők is, ha szinte akarnák³ is, nem tagadhatják. Te penig tanold meg, miképpen szokta az Írás az próféciákat az Krisztusra alkalmaztatni. Az ki vakolni [a. m. vakolni] akar, és az világosságnál nem látni, ám lássa. De én azt mondom, hogy igen nehezen találnál, vagy talám csak egyet sem oly próféciát, kit az Krisztusra alkalmaztatnak az Újtestamentumnak doktori, ki avagy história szerént, vagy ábrázatban, vagy hasonlatosságban azelőtt be nem teljesedett volna. Miképpen ezt ez mostani helynek megmagyarázatjából is megérted, hogy régen Izrael népében beteljesedett vala ez, hogy az Isten Egyiptumból kihozta és hívta volt őket, beteljesedék Krisztus Urunkban is. Teljesítse meg Őfelsége mirajtunk is, és hozzon ki, híjon ki az lelki Egyiptumból, hogy az ő szent akaratját és igaz ismeretét igazan megtanulhassuk, és neki szentségben és igazságban szolgáljunk. Ámen.

² A *be* szó nincs kihúzva, a szó fölé írva: |:meg:|.

³ *akarnának* (tollhiba)

124. beszéd (S [fragm.])

[2/275:] Concio CXXIV. Ad Rom. cap. 13. v. 11. [Róm 13,11]:

Továbbá megismervén az alkalmatosságot, hogy ideje immár az álomból felserkennünk etc.

Szokások ez az apostoloknak, kiket az pogánságból megtért keresztyéneknek küldött, minekutánna az ő megigazulásoknak módját megmagyarázta, inti és tanítja őket az tiszta és szent életre. Mellyet ha nem követnek, az hüt által való megszentelések és igazulások csak heában való, haszontalan leszen. Mikor azért itt is megmutogatta volna, miképpen az rómabeli és egyéb pogánságból való hívek az hüt által Istennek fiává és népévé löttek, utolsó részében írásának azokat az jószágos cselekedeteket, az mellyeket követni kell, és az gonoszságokat, kiket el kell távoztatniok, elészámlálja, és inti őket, hogy az szent tudományhoz és böcsületes állapathoz illendő erkölcsben viseljék magokat. Ez meghallott igékben is azért ugyanezen célra néz, és inti az keresztyéneket arra, hogy minekutánna az ő szűvök az hüt által <immár> megtisztított, immár ezután ne keveredjenek ismét az előbbi undokságokban. Hogy penig ez ő intése hathatóbb és foganatosb legyen, megerősíti azt az üdőnek alkalmatosságából, mely ugyanazont kívánná töllök, az mire ő inti őket [Róm 13,11]: *Tudván*, úgymond, *az alkalmatosságot, hogy immár etc.* De hogy ez intést mi jobban megérthessük és követhessük, szükség tudnunk, ez igékben főképpen két dolgot foglal be az apostol. Elsőben az szent életre intő alkalmatos üdőt magyarázza meg. Annakutánna, miben álljon az szent és isteni élet, elészámlálja [Róm 13,11]: *Tudván az alkalmatosságot.* Azt írja Salamon Eccl. 3. [Préd 3,1], hogy *minden dolognak ideje vagyon*, azaz nem minden üdő az dolgoknak megcselekedésére alkalmatos, hanem az Úr Isten úgy rendelte [2/276:] az üdőnek folyását és az itt való dolgoknak véghezvitelét, hogy mindent egykor [a. m. egyszer] jobb és könnyebb módjával cselekedhetni meg, hogynem másszor. Ezt penig szokták nevezni alkalmatosságnak. Illik tehát mindennek erre vigyázni, hogy az alkalmatosságot el ne mulassa, hanem az mikor mit kell véghezvinni, akkor nyúljon hozzá, mert ha ki ezt nem míveli, nemcsak gorombának ítéltetik, hanem még kárt is vall. Ezért panaszkodik vala Krisztus Urunk Jeruzsálem felől, mikor utolszor mene be az városban, és látá az benne való népeknek az gonoszságban való megáltkodásokat, Luc. 19. [Lk

19,42]: *Vajha megismerted volna te is, akárcsak ez mai nap az te látogatásodnak napját.* Azonképpen az Úr Isten panaszkodik az Júda országbeliek felől, Jerem. 8. [Jer 8,7]: *Az esztrág [a. m. gólya], úgymond, megismeri az égen az ő idejét, az gerlice, az fecske, az daru megtudják az ő megjöveteleknél idejét, az én népem pedig nem ismeri az Úrnak ítéletét.* Ha azért az okosság nélkül való állatok az alkolmatosságot megismerik és követik, mennyivel inkább az embernek, kit az Úr elmével szeretett, meg kell ismerni, és ha ki erre nem vigyáz, alábbvaló az oktan állatnál. Sőt, ezzel az tunyasággal nemcsak az ő méltóságát gyalazza és veszi el az ember, hanem nagy károkat is szokott vallani. Mert hogyha az alkolmatosságot elhenyéli, vagy reá nem vigyáz, avagy az, hogy az mit könnyen és jobb módjával véghezvihette volna, azt azután sok faragatlansággal, költséggel nehezen mívelheti meg, avagy ugyan sohasem viheti véghez. Mert az mint mondják, az alkolmatosságnak csak az homlokán vagy egy fürt haja, hátul kopasz, és mikor arcul hozzád [a. m. szembefordul veled], ha meg nem ragadod az üstökét, mielőtt elfordul tőled, heában kapsz utánna, mert hogy kopasz, semmijét nem foghatod meg, és elszalad előtted. Innét inti azért az apostol az keresztyéneket, hogy az alkolmatosságot megismervén azt heában el ne hagyják múlni, hogy azután oszton ne [2/277:] kezdjenek bánkódni, és utoljutva gorombaságokat siratni. [2Kor 6,2] *Most vagyon, úgymond, üdőtök és alkolmatosságotok magatoknak és életeteknek megjobbítására.* Azért el ne heverjete. Az kik pedig ezt nem fogadják, megtanít bölcs Salamon, mint járnak, mikor így szól Proverb. 1. v. 24. ad v. 30 usque lege [Péld 1,24–30].

2. Cor. 6.

Micsoda alkolmatosság legyen pedig ez, bővebben megmagyarázza, mikor így szól [Róm 13,11]: *Ideje immár etc.* Az ki az alkolmatosságot meg akarja ismerni, szükség, hogy mind az elmúlt dolgokról gondolkodjék, s mind pedig az következendőkről, azaz mi múlt el, s mi vagyon meg előtte. Azért az apostol is meg akarván magyarázni az alkolmatosságot, szól mind az kettőről, az elmúlt és az jövendő üdőről. De ezt nem nyilvánvaló igékkel, hanem hasonlatossággal mutatja meg. Mert az elmúlt üdőt hasonlítja az éjhez és az sötétséghez, az jövendőt pedig az naphoz, az világosság-hoz. Az éjben érti az pogánoknak és minden gonoszságban élő embereknek állapotját, az napon pedig az megújult, Istennek kegyelmében bevött népeknek és embereknek magokviselését és életét.

Vedd eszedben pedig, hogy két rendbeli emberek mondatnak az bűnben és gonoszságban élni. Elsőben azok, az kik az Istennek ígéjét és igazságát soha nem hallották és nem ismerték, az meneműek valának Krisztus Urunk eljövetele előtt mindenféle nemzetségek az egy zsidó nemzettől megválva, és most is azok, az kik még az igaz Isten és az közbenjáró Jézus Krisztus felől semmit nem tudnak, sem hallottak. Más rendbeliek, az kik noha az Isten ígéjét hallották és értették, de mind azon fertelmes életben hevernek, és az Úr parancsolatja szerént nem viselik magukat. Mind az két rendbeliek mondatnak az Írásban éjben és sötétségben lenni. Mert noha az zsidók az Istennek akarátját sok üdőtől fogván értették vala, de mivelhogy Krisztus

Urunk idejében az Úrnak parancsolatját hátrahatták vala, s mind gonoszságban élnek vala, mondja az Írás felöllök, hogy éjben és sötétségben voltak, mint Joan. 1. [Jn 1,5]: *Az világosságt¹ az sötétségben fénlük, és az sötétség azt meg nem fogá.* [2/278:] Hogy pedig ott az zsidók mondassanak sötétségnek, megtetszik az következő igékből [Jn 1,11]: *Jöve, úgymond, az övéi közé, de őtet az övéi nem akarák venni.* Cap. 3. [Jn 3,19]: *Ez, úgymond, az kárhozat, hogy világosságra jött ez világra, és az emberek inkább szerették az sötétséget, hogysen mint az világosságot.* Ugyanerről szól Krisztus Urunk, mikor ezt mondja [Jn 8,12]: *Az ki követ engem, nem jár az sötétségben.* Kivel megjelenté, hogy valamely zsidó, az kik közt akkor jár és tanít vala, Krisztus Urunknak utánna nem mennének, de sötétségben vadnak azok. Ugyanezért nevezé az farizeusokat is vakoknak [Mt 15,14]: *Hagyjatok békét, úgymond, nekik, mert vakok és vakoknak vezéri.*

Mondatnak másodsor azok is éjben és sötétségben lenni, kik soha az Istennek kegyelmét nem vötték, és kiknek az üdvösségnek ígéje nem hirdetetett, az meneműek az pogánok. Mint Pál apostol ad Ephes. cap. 5. írja v. 8. [Ef 5,8]: *Régen tii sötétség valátok, de most világosságt az Úrban.* Ide néz Zakariás papnak is amaz beszéde, Luc. 1. [Lk 1,79], hogy *megvilágosodjék azoknak, kik az sötétségben és az árnyékos halálban ülnek, hogy az mi lábaink igazgattassanak az békességnek utára.* Mondatnak pedig mindenféle bűnös emberek éjben és sötétségben lenni hasonlatosságból, mely vagyon az éj és sötétség és az bűn közt. Mert tudjuk azt, hogy az éj arra való, hogy abban az élő állatok aludjanak. Az sötétség pedig minden cselekedetre alkotmatlan, mert avagy ugyan nem járhat ember² akkor el tisztiben, ha szinte akarna is. Vagy ha valamit cselekedik is, hibás, nem jó, és embereknek kárára, fogyatkozására és néha veszedelmére való. Illyen pedig az bűnös embernek is tulajdonsága, mert avagy az, hogy rest, tunya, tisztiben el nem jár.[!]³ Azt mondja pedig egy bölcs, hogy mikor az ember semmit nem mível, akkor tanulja az gonoszságot.* És ekképpen méltán mondatik éjben lenni. Mert miképpen ember éjjel aluszik, és semmit nem munkálkodik, azonképpen efféle [...] ⁴

*Peccator cur in nocte
esse diem.*

*Seneca
Cur in tenebris.*

[:Steph. Kállai 1718 manu propria. :]

* SEN. Ep. 50.

¹ világosságban (tollhiba)

² emben (tollhiba)

³ A másolás során a mondatból feltételezhetően kimaradt egy mondatrész.

⁴ A Sárospataki Kódexben a kézirat itt megszakad.

MELLÉKLET

Négy Enyedinek tulajdonított beszéd a *Marosvásárhelyi Kódex*ből¹

¹ A *Marosvásárhelyi Kódex* lapjai erősen sérültek. A laphiány, szakadás miatt hiányzó, ám a szövegből kikövetkeztethető betűk szögletes zárójelben szerepelnek az átírásban.

1. beszéd

[118r:] Ex G. Enyedi Contio. Matt. 4. v. 1. [Mt 4,1]:

Akkoron viteték az Jézus az pusztába az Lélektől, hogy megkésértetnék az ördögtől etc.

Miképpen hogy |az:| eszes és vitéz hadnagy az óalatta való vitézeket nem szenvedí, hogy henýljenek, hanem minekelötte az ütközetre, az harcra késýznélnek, az ellenséggel szembe mennének, addig jó idein, korán megmustrálja öököt, hogy megismerhesse, ha illendök-e az harcra, az ellenséggel való szembevívásra, szintén azonképpen szokott cselekedni amaz mennyei, hatalmas nagy hadnagy, az Isten nagy gyakorta az ő híveivel és vitézivel. Mert minekelötte nagy dolgot akarna őáltalok végbevinni, először meg szokta öököt mustrálni, próbálni, mint egy Dávidot etc.

Mikoron azért az felséges Isten az ő ígéreتي szerént ez világra bocsáttá volna az ő szerelmes fiát, az Jézus Krisztust, s az ő tisztiben, hivataljában sok bajvívásoknak [118v:] kellene lenni mind ez világ s mind az ördög ellen, akkora az Isten ezt az próbát bocsáttá reá azért, hogy nagyobb ereje és méltósága az Krisztusnak megmutatódjék, míg az több, következendő harcok, csaták és bajvívások elkövetkeznének. Mely próba, harc és csata miképpen lött legyen, az szent Máté evangélista igen szépen megírja az elő-, megszámlált ígékben.

Summa. 1. Az késértésnek ideit, helyét és módját írja meg vel authorat. 2. Az késértésnek nemeit etc.

Duae partes.

De Primo.

[Mt 4,1] *Akkoron viteték az Jézus az pusztába az Lélektől, hogy megkésértetnék az ördögtől etc.* Ideiről így szól az késértésnek [Mt 4,1]: *Tunc.* De mitájban volt az *akkor*, úgymond, mikor [Mt 3,13–17] Baptista János az Jordán vízében megmosogatta volna Urunkot, azaz mikor harminc esztendő korában jutott volna Urunk, és az menny [119r:] megnyilatkozott volna, és az magosságbeli Istennek ereje, az Szentlélek galamb képében az ő fejére leszállott volna, akkor az égből ilyen tanóbizonyoságot tön [Mt 3,17]: *Ez az én szerelmes fiam etc.*

Mikor azért ezek meglöttek volna, azt mondja az evangélista, hogy mindjárást viteték az Jézus az Lélektől az pusztában. Szent Márk cap. 1. [Mk 1,13]

azt írja, hogy ez pusztában az Jézus 40 napig az vadak, madarak közt volt, és az Istennek anygali szolgáltak neki.

Tanóság imez. Hogy valakiket az Úr Isten nagy dolgokra elválaszt, Szentlélekkel felken, azért annak az embernek meg kell változni erkölcsiben, és ugyan más emberré kell lenni, hogyses azelőtt volt.

Példa erre Mózes is, ki mikor Istentől választatott volna az Izrael népének Egyiptumból való kiszabadítására, teljességgel más emberré lón, és előbbi életét elhagyván arra vitették vala az Lélektől, az mire Istentől választatott vala. [119v:] Példa erre Dávid király is, mert mikoron az királyságra felkenetett volna Sámuelőtől, mindjára más embernek látszik vala, és az atya juhait odahagyván udvari méltóságos állapotra mene, Istennek Szentlelkétől vezéreltetvén Góliátot meggyőzé.

De vallyons az apostolok nem változának-e el, mihelt az apostoli állapotra választatának? Vaj, bizony igenis el, mihelt elméjeket erővel, Szentlélekkel pünkösöd napján felöltözteté úgy, hogy az Istennek nagyságos és csudálatos dolgait beszélik és hirdetik vala.

Az mely példákból megtanolhatod, hogy miképpen az Szentléleknek külömb-köülmbféle ajándéki vadnak az hívekben, azonképpen külömb-köülmbféle vezérlési. Valakik azért az Szentlélektől viseltetnek, azok az Istennek fiai. Ez az első tanóság.

Rom. 8. ¹

De Secundo.

[120r:] Másodszor szól az késértésnek helyéről. Dicit [Mt 4,1]: *Viteték*, úgy mond, *az pusztában* etc. Itt először azt vegyük eszünkben, micsoda pusztá volt ez, mert Matt. 3. [Mt 3,1] Baptista János is az pusztában tanított, mosogatott, ihol Krisztus Urunk is az pusztában vitetett.

De itt azt vedd eszedben, hogy kettő volt az pusztá, az hol János tanított, nem valami kietlen hely volt, hanem hegyes-völgyes hely, az holott faluk, városok voltak, emberek is laktak. Vide Jo. 5. [Jn 5,33]. De az hova Krisztus Urunk vitetett, az ugyan kietlen pusztá volt, holott vadak, madarak laktak. Vide Mar. 1. [Mk 1,12–13]. Mely pusztá Jeruzsálem és Jerikó között volt. Vide Luc. 10. [Lk 10,30] Itt sebhett volt meg az tolvajoktól amaz Jeruzsálemből Jerikóba menendő ember. Ezen az pusztán fogta volt meg az nagy Nabukodonozor Sedékiás királyt. Kérdhetnéd: Miért vitetett Urunk ez pusztában és nem egyebüvé inkább? Azért, hogy megkésértetnék az ördögtől. [120v:] Hát nem azért, hogy böjtöljön, ut papiste dicunt. Nem az böjt volt hát fő célja Krisztus Urunk pusztában való vitelinek, hanem az késértés. Szent Márk pedig itt [Mk 1,12–13] semmit nem emlékezik az böjtről, hanem csak az késértésről. Ennek az késértésnek ugyan így kellett lennie, mert miképpen késértésen romla meg az emberi nemzetség paradicsomban, tehát szükség volt, hogy késértésen kezdessék el meggyógyulása is. Mert azért jelent meg az Istennek fia, hogy az ördögnek hatalmát elrontsa.

4Reg 25. ²

Másodszor, ilyen tanóság adatik innét, hogy nem jó pusztá helyen egyedül lenned, mert az pusztá hely és egyedül való létel [a. m. egyedül-

¹ Róm 8,14

² 2Kir 25,5

lét] s kesergés alkalmatosságot szolgáltat az megkésértésre, |:ijesztésre és:| kétségben esésre. Hanem könyörödjünk Istennek mindig, szüntelen efféle próbáknak elviselésében, ut dominus Christus docet [Mt 6,13]: *Et ne nos inducas in tentationem* etc. S ez az második tanóság is.

De Tertio.

[121r:] Harmadszor az késértésnek autorát írja meg az evangélista [Mt 4,1]: *Ut tentaretur a diabolo*. Honnét megtetszik, hogy az késértésnek szerzője az Sátán, kiről azt mondja Jakab apostol cap. 1. [Jak 1,13]: *Mikor valaki késértetik, ne mondja azt senki, hogy Istentől késértetik, mert az Isten senkit nem késért.*

De tudom, erre azt mondanád: Nám, megkésérté Isten Ábrahámot, Gen. 22. [1Móz 22,1–19], vide. Mózes is azt mondá Deut. 13. [5Móz 13,4] az Izrael népének: *Megkésért tüktököt az ti Uratok, Istenetek, hogy ha igazán szerezitek-e őtöt, avagy nem*. Hát, hogy mondja az apostol, hogy az Isten senkit nem késért meg?

Vedd eszedbe, megmagyarázom, az embernek cselekedeti vagy jó vagy gonosz mindenik előtted, de az Isten azt mondja, hogy jót cselekedjél, s élsz, az ördög azt mondja, gonoszt cselekedjél, s elvéssz benne. Mint az Isten azt mondá Ádámnak s Évának az paradicsomban, az tiltott fának gyümölcsébe ne egyenek, s örökké élnek, az ördög azt, egyenek s jót, gonoszt tudnak. [121v:] Ihol, két út vagyon előtted, jó és gonosz, mindenik útra indulhatsz, de egyik életre, az másik veszedelemre viszen, ha eszedben nem veszed magadot.

No, azért értelme beszédének csak ez, hogy mikor az Isten látja jóra való indulatodat, megengedi egy kevéssé, hogy az Sátán megpróbáljon, de nem azért, hogy kétségben essél, hanem azért, hogy állhatatosb légy az isteni szolgálatban, de ez nem késértésnek, hanem megpróbálásnak vagy meglátogatásnak mondatik, s az ilyen Istennek tulajdonítatik, így próbálá Ábrahámot, Jóbot, Tóbiást.

Mikor pedig az Sátán valaki után ólalkodik, látván gonoszra való indulatját, nem azért cselekeszi, hogy állhatatos, hanem hogy hütötlén legyen, kétségben essék, és ez ilyen késértésnek mondatik, s nem Istennek, hanem az ördögnek tulajdonítatik, honnét kitetszik, hogy az ördög szerzője az késértésnek.

Tanóság.

Senki azt ne remélje, hogy az próbát ez világon elkerülhesse, mert ha az régi szent atyák megpróbáltattanak, te sem kerülheted el, mert te is vagy jó vagy gonosz vagy, ha jó, megpróbáltatol, <ha gonosz vagy> de nem veszedelemre, ha gonosz vagy, megkésértetel, mert az ördög hálót vet utánnad, de nem azért, [post121r:]¹ hogy megjobbulj, hanem sokkal gonoszabb légy, Istentől

XX verte.

¹ A részlet egy kis méretű, a lapok közé fűzött papíron található.

XX. elszakadj, és az ördögnek fia és leánnya légy. Azért szüntelen vigyázzunk, az mint Krisztus Urunk mondja, és Péter apostol is mondja |:1. Pet. 5. v. 8. [1Pét 5,8]: *Józonok legyetek, vigyázzatok, mert az tü ellenségtek, az ördög mint az ordított oroszlán széjjel jár, keresvén, kit elnyeljen, kinek ellene álljatok, erőssek lévén az hűtben.:* | <Mert az ördög ólalkodik köztünk mind éjjel-nappal, mint az sívó-rívó oroszlán, keresvén, kit benyelhessen, azért felfegyverkezzünk ellene etc.>

Verte XX.¹

Mondjuk azt Jakab apostollal együtt, cap. primo [Jak 1,12]: *Bódog az ember, az ki végig állja az próbát, mert mikoron megpróbáltatik, elveszi az életnek koronáját, melyet adjon meg mindnyájunknak az mi kegyelmes Istenünk. Ámen.*

¹ A kis méretű papír versójáról beszúrva.

2. beszéd

[122r:] Matt. 4. [Mt 4,3]. Az negyven napi s éji böjtöléséről Krisztus Urunknak szóllottam az textusból. Sequitur 3. pars tentationis.

Ex contione Georgii
Enyedini

Mondám, hogy harmadszor szóljunk az késértésnek háromféle nemeiről. Az elsőről így szól az evangélista [Mt 4,3–4]: *És hozzámenvén az késértő, mondá: Ha Istennek fia vagy, mondjad ime köveknek, legyenek kenyérré. Ő pedig felele etc.*

Szokása az pokolbeli ördögnek, hogy az ő tentatióját az apraján kezdi el, onnat az nagyobbra megyen, és végezetre ugyan az súlyosra siet. Mint ez az szent Jób példájából megtetszik, kinek 1. ideig való marháját vevé el, 2. fiait, leányit ölé meg, 3. undok fekélyekkel testét borítottá be, de végezetre az mi legnagyobb, az ő baráti által istenbeli reménségét, bizodalmát akarja vala szívéből kiirtani.

Krisztus Urunkkal is így cselekedék, mert mikor az pusztában az 40 napi böjtölés miatt igen megé[heze]tt volna, [122v:] primo az étel dolgából akará megkésérteni. Ez az első lőn, és kisebbik neme az késértésnek, az mellyel kétséget akar vala szívében szerzeni. Másodszor, az mi ennél nagyobb, dücsőségnék kívánságában akarja vala ejteni, mellyel Krisztus Urunkban magaelbizakodást akara szerzeni. Harmadszor, az mi ezeknél nagyobb, ezvilági birodalomnak hamis ígéretivel bálványimádásra, káromlásra akarja vala hajtani. De mindenikbe az Sátán felette igen megszégyenedék.

Summa. Jer, lássuk meg azért immár renddel az késértetnek formáját, mellyekkel az ördög megkésérté az Istennek fiát. Primo. Mint késérté meg az Sátán az Jézust. 2do. Mivel állott ellene az Sátánnak az Jézus, mi is mivel állhatunk ellene. Ez két dologról szóljunk.

De primo.

[123r:] [Mt 4,3] *És hozzájárulván az késértő mondá: Ha Istennek fia vagy, mondjad ime köveknek etc.* Minekutánna aláhánta volna az élő Isten az égből az pártos angyalokat, és sorompót vont volna fel előttök, és az sötétségnek lánczaival megkötözvén az gyötremnek helyére vetette volna, az mint szent Péter mondja 2. Pet. 2. [2Pét 2,4]: *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed catenis inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos in iu[di]cium reservari.* Azaz: Az Isten az vétkes angyaloknak (vel pártos)

nem kedvezett, hanem az sötétségnek láncával megkötözvén az gyötrelmeknek helyére vetette ítéletig.

Azután az sötétségnek anyyala, azaz az Sátán mindenkoron azo[n] igyekezett, azon ólálkodott, miképpen az gyarló, emberi ne[m]zetet megcsalhasssa, kétségben ejthesse. Oka: Mert örül másnak nyavalyáján. 2. Mert gyönyörködik, mikor ember két[ség]ben esvén Isten ellen káromkodik. 3. Mer[t] örül annak, hogy az kénban több társa is va[gyon.] [123v:]

De kiváltképpen mikoron esziben venné az Sátán, hogy az Úr Isten ígére-ti szerént az ő szent Fiát elbocsátná, azaz látván azt az ördög, hogy azátal [a. m. azáltal] az ő országának meg kellene romlani, pusztulni, tehát nemcsak az kegyetlen fejedelmeke[t,] királyokat támasztá fel az Isten fia ellen, hanem még őmaga is az Sátán szembe álla vele, megkésérté az Jézust, mondván [Mt 4,3]: *Ha Istennek fia vagy, parancsolj ime köveknek etc.*

Nem szükség most nekünk azon disputálnunk, hogy hogy járult az késértő Urunkhoz, micsoda formán jelent meg előtte, emberi ábrázatban ment-e eleiben, avagy (per immaginacionem[!]) láthatatlanul vetett eleiben Krisztus Urunknak késértő beszédet. Tudjuk azt szent Pál mondása szerént, 2. Cor. 11. [2Kor 11,14], hogy elváltoztathatja az Sátán magát világosságnak angyalává is. [H]anem azt vegyük eszünkben, hogy mind az három késértést conditiónak, azaz ha-nak igéivel kezdi el az Sátán. [124r:] [Mt 4,3] *Ha Istennek fia vagy, úgymond, etc.*

De miért él annyiszor az Sátán ha-nak, azaz kétségnek igéjével? Azért, mert soha sincsen semmi inkább ellene az ördögnek, mint az Istenben való igaz hütből való reménség. Mely átal [a. m. által] az hívek oly igen erőssen hozzájuk kapcsolják az Istennek irgalmát, kegyelmit és jóakarátját, hogy soha semmi késértet, ördögi incursio, ostromlás rajtok nem fog, és az mint szent Pál mondja [Róm 8,39], *sem mélység, sem magoss[ág], sem erő, sem hatalom, sem semmi violentia* attól az híveket el nem szakaszthatja. Megkös-tolta vala ezt az szent Dávid, mikor így szól Psal. 90. v. 10. [Zsolt 91,11–12]: *Parancsolt az Isten tefelölled az ő angyalinak, hogy minden te utaidban meg-örizzenek, kezekben viselnek tégedet, hogy lábadot meg ne üssed az kőbe.*[†]

Hahonnat megtetszik tökéletes hüti, reménsége az Istenben. Nem mondja, ha, vagy talám, hanem világoson azt mondja [Zsolt 91,11]: *Parancsolt etc.* De mivel az Sátán késértésnek authora, így szól [Mt 4,3]: *Ha Istennek fia vagy, [124v:] mondjad ime köveknek, legyenek kenyérr[é], egyél, ne éhezszél.* Mintha azt mondaná az Sátán az Jézusna[k]: Elhitted te azt magadban, Jézus, hogy te légy az Istennek amaz fia, ki régen az szen[t] pátriárkákknak, prófétákknak megígértettél volt? Elpersuadiáltad[!] [a. m. elhitted] magad, hogy felölled sonált [a. m. szólt], mondatott amaz mennyei szózat, oraculum [isteni kijelentés] az Jordánnál [Mt 3,17]: *Hic est filius meus etc.* De felette igen megcsalatozozol abban, mert ha te volnál az Istennek fia, ime kövekből kenyeret készítenél, s ilyen éhségedben ennél, de ez köveket kenyérré nem változtathatod, kiből megtetszik, hogy te Istennek amaz fia nem vagy.

*Dominus huius seculi
diabolus.*

*Jo. 1. 16. 2. Cor. 4.
Eph. 2.*

Refer Susannam.

Dan. 13.

Psal. 46.

Úgy tetszik, hogy az 40 naptól fogva jóízűn megehetnéd, ha volna mit. Nyilván, ha Isten fia volnál, ilyen igen el nem hagyott volna az kietlenben, az vadak, madarak között. Avagy véled-e, hogy valaki oly bolond, hogy téged Isten fiának mondana azért, hogy így éhezél? [125r:] Ha azért azt akarod, hogy az te méltóság[od] nevedekdjék emberek előtt, most ez helye[n] cselekedjél csudát, nagyobb csudát pedig nem cselekedhetel ennél, mintha most imez köveket kenyérré változtatod.

Hiszem, rettenetes csuda álnoksága vagon az Sátánnak, ime, azon forgolódik, hogy Krisztus Urunkot kétségbe ejthesse az mennyei szózat felől, azt mondja, nem öfelőlle mondatott az az szózat [Mt 3,17]: *Hic est filius etc.* |:Itt az is vedd eszedben, hogy az 40 nap míg meg nem éhezik az Jézus, nem késérté meg az ördög, hanem hogy megéhezett, úgy vőn alkalmatos-got az késértésre:|

Sensus.

Vallyons mikor vérbe fagyva Jézus U[runk] az magos keresztfán függene, nem azo[n] [a. m. ugyanaz] az késértő lélek késérgeti [a. m. kísértgeti] vala-e az zsi[dók] átal [a. m. által], mikor azt mondják vala neki [Mt 27,40–43]: *Vaj, az ki eltöröd az Istennek templomát, és harmadnapon felépítéd azt, szabadíts meg magad, ha Istennek fia va[gy]. Ha Izrael királya vagy, szállj alá az keresztfáról, és mi is híünk [a. m. hiszünk] neked. Bízott az Istenben, szabadítsa meg őtöt, ha szereti.* Péter apostolt vallyons nem ez az Sátán [kísért]geti vala-e az Krisztus kénszenvedésikor, [125v:] [mi]kor így ingerli vala szíbeli [a. m. szívbeli] gondolatjában: Mit vélsz te, Péter, magadban felőlle, ha az volna az tü mesteretek, az élő Istennek fia, hiszed-e, hogy az mívelhetnék rajta az zsidók, hiszed-e, hogy megengedné, hog[y] így csúfolnák, tövises koronával koroná[z]nák, megostoroznák, megpökdösnék, ha ő Isten fia volna? De nem az.

Megcsalatkozol te, Péter, csak elhíttetett volt tüktököt, de nem ő az Jézus, még nem jött az el, mit forgódol, mit vagdalkozol mellette, ím, ezentől temagadot is elveszted miatta, halálnak léssz fia, mert megismernek tégedet, azaz akkor is meg kell tagadnod őtöt <háromszor>, míg az kakas szállana, noha Cesariában azt mondtad vala felőlle: [Mt 16,16] *Te vagy Jézus Krisztus, az élő Istennek fia.* De ha ő volna az, tehát nem szenvedne az Isten, hogy az ő szent Fiát így kénoznák, azért te is állj el melőlle, |:tarts életed felette:|, tagadd meg, hogy nem ismerted őtöt, mert el kell veszned. |:Így rostállá meg Pétert az Sátán.:| [126r:]

Wø Vide supra: fol. 4.

|:Így rostállá meg Júdás Scariotát, kétségben esék, felakasztá magát. Így Heródes Ascasonitát, ki fegyvert vött Úr Jézus ellen, kést vere magában, fiát, Antipatert is megölé. Spiria Ferencet is, ki egyszer megtért, másszor az ebokádásra visszament.:|^{1†} Mostan is így szokta megkésérteni, megros[tál]

¹ A betoldás hivatkozása: Wø ide elébb 4 fol. A betoldás eredeti helye a következő: [post121r:]. A részlet egy kis méretű, a lapok közé fűzött papír versóján található. A példák a 188. beszédben, valamint az 55. beszédben is szerepelnek.

ni ez világnak háládatlan fiait az Sátán. Az mely emberek által [a. m. által] így beszélget az igaz ismeret, az igaz vallás felől, így szólnak az Sátántól meggyőzvé: Ha az volna az igaz vallás, bizon, olyan kevesen nem volnának azon, hiszem, az fő-fő urak, fejedelmek is azon az valláson volnának. Hiszed-e, hogy úgy |:el:|hatta volna Isten őket, ha az volna az igaz religió, az kin vadnak, de nem igaz, mert csak kevesen vallják. Bizony, ez csalárd ördög ha az mi fejünköt, az Úr Jézus Krisztust megkésérté, meg szent Pétert, és több szenteket, mentől inkább minköt megpróbál. De mivel állott ellene az Sátánnak az Jézus, mi is mivel álljunk ellene, az igéknek második cikkeliben megtanulhatjuk.

De 2do.

Mat. 16. Mondá Jézus az késértőnek [Mt 4,4]: *Nem csa[k] kenyérral él az ember, hanem minden igével, az mely származik az Istennek szájából.* [126v:] Ha fősvénsséggel késért meg, mondd azt neki Matt. 16. [Mt 16,26]: *Quid prodest homini si universum mundum lucretur.*

Ha penig haraggal, mondd ezt: *Megharagudjál, de ne vétkezzél, az nap el ne nyugodjék az te haragodon.* Eph. 4. [Ef 4,26].

Annakokáért az ki így beszélget, az győzi meg az késértőt. Ki-ki tanoljon, én azt mondom, az Isten igéit szüntelen hallgassa, tanolja, és meg is tartsa. Mert igen erős torony az Istennek törvénye, igéje, oda futamodik az igaz, s megmarad békével. Mi is ezzel az Istennek igéivel úzhettük el az késértőt, azt adja például előnkben itt ez megmagyarázott igékben Krisztus Urunk. Ámen.

1639. Húshagyó kedd után való héten.

|:2da partem vide ide hátra fol. 8.:|

De mi az oka, kérdeznéd, hogy Írást hoz elő az Sátán ellen Jézus Urunk? Nám, vagyon hatalma arra, hogy csak egy szóval is hátraverje az Sátánt, az mint ez sok példákból megtetszik. De azért, mert ezt az mi tanóságunkra és példánkra cselekedte, hogy megmutassa, mi is micsoda erővel harcoljunk az ördög ellen, videlicet az Istennek tiszta, szent igéjével.

3. beszéd

[135r:] De secunda tentatione [Mt 4,5]:

Akkoron felvevé őtöt az ördög az szent városban, és állatö őtöt az templum csikorgójára.

Ide elébb lásd az 3. részét ez contionak az 8. levélen.

Az ki egy dologban csalárd, szemtelen, más dologban is ravasz az. És mikoron az ember valamire szoktatja magát, abban meg|marad| gyakorta amaz közmondás szerént: Az szokás |valakiben| természetté válik gyakorta. Mivel azért az pokolbeli ördög eleitől fogva gyilkos, hazug, csalárd, szemtelen volt, ezért nemhogy valaha megjobbult volna, de inkább kész, hogy nagy, szörnyő veszedelmet szerezzen.

És noha egyszer meggyőzetik az hívektől, de oly orcátlan, hogy mindaddig késért, míg ugyan kifárad belőlle, mint ez megtetszik az Krisztus Urunk után való incselkedésében is. Mert mikor Urunk írással győzte volna meg az első késértetet, ihol ő is írásra fog, és abból próbálja meg Krisztus Urunkat, ut Evangelium testatur.

Summa.

Két része vagon ennek is. 1. Honnat hozza be ezt az írást az késértő, mellyet Krisztus Urunk eleiben obijciál, id est quod discamus hinc. 2. Krisztus Urunk feleletiből is erre mit tanoljunk.

[135v:] De Primo. [Mt 4,5] *Tunc assumisit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit super pinnaculum etc.*

Ex contione Georgii Enyedini

Csuda tulajdonsága vagon az emberi megrom[ló][?] okosságnak, mert mikor az Szentírásban valami oly homályos dolog jó elő, kit mindjárt meg nem foghat gyarló elméje, tehát mindjárt csudálatos, mely igen fárad és nyughatatlankodik ezen, mint s hogy vagon az, hogy állhasson meg.

Itt is annakokáért sokan fásasztották eleitől fogván, s fásasztják most is elméjeket az emberek ezen, miképpen vötte fel Jézust az Sátán az szent városban, s mint állatta az templum csikorgójára, mert ezt az emberi okosság csudálkozással fel nem éri.

Némellyek effelől azt mondják, hogy test szerént vitte fel az külső aéjéren [a. m. levegőben].

Némellyek azt mondják, hogy útitársul üttette [a. m. ültette] melléje magát az Sátán, és úgy mentek fel ketten az keringő grádicson az templum párkányára. [Nota Brentius[?] et hoc maxime affirmant aliqui vide.:]

Némellyek nyilván mondják, hogy csak valóságlátás és jelenés átal [a. m. által] lött az második tentatio, nemhogy ugyan keziben, öliben, vagy hátán hordozta volna Urunkat az Sátán, és úgy állatta volna az templum párkányára. [136r:] [Mert senkit az Sátán fel nem viszen, hanem gonosz gondolat átal, hogy ismét alávihesse.:] De erről nem szükség tudakoznunk, ha nem ebben <áll> áll az idvösség. És nemcsak azt vegyük innét eszünkben, hogy ez az mi példánkra regisztráltatott, íratatott az Úrnak Szentlelke átal.

Mond azért az Sátán [Mt 4,6]: *Si filius Dei es praecipitate deorsum*. Mivel az első tentatiót Mózes próféta írásából győze meg Urunk, mikor azt mondta volna neki [Mt 4,4]: *Non solo pane victurus*, immár itt az Sátán is Szentírást vet Krisztus Urunk eleiben, s mond [Mt 4,6]: *Szökjél alá innét, nám, parancsolt tefelölled az ő angyalinak, hogy mindenkor kezekben hordozzanak tégedet, hogy meg ne üssed valamikor az te lábaidot az kőben*. Ps. 90. [Zsolt 91,11]. *Non directe refert Satana*. Mintha azt mondaná az Sátán Urunknak: Látom, Jézus, hogy igen bízol az Istenben, igen hiszel is az Isten igéjének, én is jóvallom, s dicsérem az te hütödet, de mit használ teneked az az bizodalom, az az hüt<öt>, ha egyebek nem tudhatjuk, ki légy te. Úgy tudják pedig meg, hogy Isten fia vagy, ha aláereszkezel innét az templom teteiről. Ne félj bár attól, hogy megsérszel [a. m. megsérülsz], mert ihol ez írás azt mondja, [Zsolt 91,11] *parancsolt az Isten tefelölled, hogy kezekben hordozzanak etc.*

[136v:] Ahá, álnok, csalárd, hízelkedő, lopó ördög, ihol, la, mint mutatódik ki hamis, lopó volta, Szentírást vet Urunk eleiben, de nem igazan, mert az mely igék szükségesebbek valának, azokat elrejté, ellopá az Sátán.

Ps. 90.

Mert az az mondás Dávidnál így vagon [Zsolt 91,11]: *Minden te utaidban* (recita simul omnes fines), de azokat az igéket elrejté az ördög. Hiszen álnok, késértő volt ez, hogy azt kívánta Urunktól, hogy az nagy, magos templomról leszökjék. Mert ha ki ezt látta volna, nem eszességnek, hanem bolondságnak tartotta volna, ezért soha senki az Jézust Isten fiának nem mondotta volna, hanem inkább tündérnek, szemfényvesztőnek mondták volna, quod absit ab filio Dei.

Nem útja vala Krisztus Urunknak, hogy onnét alászökjék, másnak sem útja az, hogy magos helyről aláereszkehdvén megölje magá[t]. Isteni késértés az ilyen, ilyen dologban nem őriznek az Istennek szent angyali, hanem az te utaidban őriznek ut dicit profeta. Propheta ut: Abimelech, az Gedeon fiát. Sault. Nabukodonozort, ki azt mondja vala, szinte az egekbe megyek, az csillagok alá helyeztetem széketemet, et similis ero altissimo.

[137r:] Azt mondom azért, hogy abból meg nem ismerték volna, hogy az templomról leszökkik, fenn repül az Jézus, azért Isten fia legyen. Mert Ovidiusban olvassuk, hogy az Daedalus fiai zsendelyből [a. m. zsendelyből]

* Pontatlan hivatkozás. *Ov. Pont. (Epistulae ex Ponto)* helyett helyesen: *Ov. Tr. (Tristia)* 1.1.90. Az idézett sor: *Icarus, aequoreas nomine fecit aquas.*

csinált szárnyon repültenek, s az tengerbe estenek, s odaholtanak. Ovid. de Ponto versus: *Icarus ichariis nomina fecit aquis*.*

De nem terjesztem beszédemet, hanem csak azt mondom, hogy az mi-képpen ellopá az ördög az Szentírásból azt, az mely szükségesebb vala, videlicet [a. m. tudniillik], [Zsolt 91,11] *minden te utaidban parancsolt Isten az ő szent angyalinak* etc., szintén azonképpen cselekednek azok az atyafiak is, az kik az Istennek szent igéivel meg nem elégednek, hanem abban vagy ellopnak, vagy ahhoz tesznek. De erről mondja Pál apostol [Gal 1,8–9]: *Qui aliud Evangelium Evangelizaverit* etc.

Gal. 1.

De secundo. Lássuk meg immár másodszer, mit felel Krisztus Urunk az Sátánnak második tentatiójára. Mond [Mt 4,6–7]: *Iterum scriptum est non tentabis Dominum Deum tuum*.

Mivelhogy az csalárd ördög Írásból fundálta vala az második tentatiót, de hamissan, [137v:] immár Krisztus Urunk is Írással áll ellene. De Krisztus Urunk nem diribolja-darabolja, nem szaggatja meg az ígétet, mint az Sátán, hanem hiba nélkül felel meg neki [Mt 4,7]: *De Istenedet, meg van írva, ne kísértsed* etc. Mely ígétet vött vala Krisztus Urunk Mózes ötödik könyvének 6. verséből [5Móz 6,16]. Holott mikor az Izrael fiainak temett [a. m. tömött] népe valamint hatszázezeren volnának az Rafidim pusztájában, elfogy a vizek, pántolódni [a. m. kötekedni] kezdenek Mózesre, miért hozta ki Egyiptumból, hogy ott az pusztában szomjan haljanak meg mind magok, mind marhájuk. Vagyon-e Isten, ki inniok adjon, köztök [a. m. egymás között] így zúgolódnak vala, és így kísértik vala az Istent.

Deut. 6.

Ez ellen adá ki Isten az törvént [5Móz 6,16]: *Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut in tentationis loco*. Mely törvént eleiben vetvén Urunk az Sátánnak, azzal győz meg. Mondá [Mt 4,7]: *Non tentabis Dominum tuum Deum*. Mintha azt mondaná Urunk az Sátánnak: Te, Sátán, jól tudom én az Írást, értem, mit parancsolt az Isten az ő angyalinak, hogy minden ő utokban őrizzék, őtalmazzák az híveket, de te, Sátán, csonkán-bonkán, hamisan hozod be az Írást. [138r:] Mert nem én hivatalom, nem én utam az, hogy az templom tetejéről leszökjem, nem is szükség azt cselekednem, egyébképpen is alámegetek én innét, ha külömben alá nem mehetnék is, tudom azt, hogy az én szent Atyám angyali által [a. m. által] csudálatosan alávezéreltetne innét, de mivel az leszökés nem utam nekem, miért kísérténém az én teremő Istenemet én azzal, hogy olyan fellyül én alászökném?

Ez értelme és summája Urunk beszédének. Azhonnét tanoljuk meg mi is, hogy mikor kísértetünk ez világtól, az ördögtől, ne az mi fejüinktől találatott tradícióval, ne emberi okoskodással, hanem az Istennek szent igéjével álljunk ellene.

2do. Tanoljuk meg, hogy az Istent ne kísértsük az ördög esztekellésire [a. m. ösztökélésére], mondására való nézve, mert bizony megbüntettünk keményképpen.

*Az mikor előszámlálta,
hogy 4 dolog ölné meg
az embert idejénap
előtt, az egyiket az mód
nélkül való ételt-italt
mondja.*

*Késérték Istent, kik pén-
teken szokott eleséggel
nem élnek. Az hivalkodó
beszédűek is késértik. Az
kik rendik szerint való
ruházatban öltöznek is.*

*Mint az Lót felesége, ki
az angyal szavát nem
fogadja. Gen. 19. ¹*

*Az Izrael fiai sem késér-
ték, mikor az Veres-ten-
geren általmenének.*

Késértjük akkor az Istent, mikor nem hihetjük el, hogy Őfelsége étel, ital nélkül [nélkül] is eltart, csak őneki szolgáljunk, mint az kik így gondolkoznak felőlle: No, sem az pap, sem az prédikáció nem tölté be az én hasamot, ha én ez alkalmatosságot elhagyom az prédikációért, másszor nem leszen hasznom az keresetben. [138v:] Bezzeg az ilyen emberek kételkednek az hatalmas Isten jótéteményében, nem tudják az ilyenek Mózes és az Krisztus Urunknak mondását, holott azt mondják [5Móz 8,3; Mt 4,4]: *Non solo pane victurus* etc. recita.

De bizony valakik az Isten igéit éheztek, szomjúhozták, soha örökké azok el nem hagyattanak az Istentől, semminemű szükségekben, ügyökben.

Azok is késértik Istent, ki jó egészségben, békességben élhetnének, s addég esznek-isznak külön is, hogy minden jövokból kifogynak, végtére életeket is elfogyatják, mint az borcsiszárok.

Az rest, tunya, hivalkodó emberek is késértik az Istent, kiknek nem kell az isteni szolgálat, hanem azt mondják: Hiszem, eltart az Isten, ha teremtett, akár mint éljek.

De közönségesen mind Istent késértők azok, kik az Isten eszközt megutálják, az Isten szavát nem fogadják, igéit hátrahagyják, csak ezvilági mód szerint élnek, éldegélnek, mint az hal az vízben. Az mennyei jókról, az Istennek szent országáról pedig semmit nem gondolkoznak, hanem az világi mammonnak keresetiben gyönyörködnek.

[139r:] Nem késérté meg József az Istent, mikor Egyiptumban futa Máriával. Heródes fegyvere előtt Gedeon sem etc. Mi sem késértjük, hanem bajnokoskodunk. Nem késérté meg Dávid az Istent, mikor az Góliáttal szembeszállta, mert Isten igéiben öltözött vala. Nem késérté meg Krisztus Urunk is, mert ihol az Istennek szent pajzsát, szent igéit vötte vala fel magára.

Így mi is ha ez drága fegyverben felöltözünk, ha az Istennek szent igéjét mind szüntelen, múlhatatlanul hallgatjuk, tanoljuk, megtartjuk, lehetetlen dolog, hogy valaha az késértő úgy megijeszthessen, hogy kétségben essünk. Úr Isten, mi kegyelmes Atyánk, ne vígy minköt az késértetben [a. m. kísértésbe], de szabadíts meg minden gonosztól. Ámen.

¹ 1Móz 19,26

Se 20 die Martii scribebam Anno 1642.

<Az harmadik tentatiót más könyvecskében keresd.>
[:3tia partem vide elébb 8. fol. keresd.:]

4. beszéd

[127r:] De 3. parte tentationis. Matt. 4. [Mt 4,8]:

Esmét felvevé őtöt az ördög egy nagy magos hegyre etc.

Utolsó része ez, lásd ezen túl 8 levéllel az 2. részét.

Mely igen nagy, erős és hatalmas ellensége legyen az emberi nemzetségnek az pokolbeli ördög, sok dolgokban mutatja meg ugyan azt az Szentírás, de azok közül kettő kiváltképpen való.

1. Az mit Bölcs Salamon mond [Bölcs 2,23–24], az hol így szól: *Az Isten az embert halhatatlanságra teremté, és az ő tulajdon ábrázatjára formálá, de az gonosz ördögnek gyűlölsége<nek>* [a. m. gyűlölsége] *miatt jöve be az halál.*

Sap. 2.

2. Az mit itt ír az evangélista, hogy mikor az Istennek Szentlelkétől fogontott Jézus Krisztusnak, az Istennek szent Fiának el kell vala kezdeni az ő tisztit, hivatalját, tehát az Sátán el akará rontani, veszteni, [127v:] és nemcsak egyféle késértetivel késérté meg, hanem hárommal.

Az kettőről ide feljebb szóllottam. Ez az harmadik, melynek 1. helyét, 2. módját, 3. megmutatja, mivel győzte meg az Sátánt az Jézus, és mi is mivel győzzük meg.

1. Hellyéről így szól [Mt 4,8]: *Rursum assum[p]sit[!] eum diabolus in montem excelsum valde.* Micsoda hegy legyen penig ez, az kiről itt emlékezik az evangélista? Noha meg nem nevezi egyik evangélista is, de mivel az Sátán az igazságnak elrontására igyekezett, s igyekezik mindenkor, azért, hogy abban előbb-előbb mehessen, tehát gyakorta az hamisságot azon helyen akarja felépíteni, az hol az igazságnak kellene csak maradni. [128r:] Mint példának okáért az templum imádságnak, Isten tiszteletinek helye, de az Sátán az ő eszköze által latroknak barlangjává csinálta vala. Vide. Annakokáért azoknak ítéletek nem mindenestől fogva kárhoztatandó, az kik azt ítélik, hogy ez, az kiről itt emlékezik az evangélista az Sínai vagy Nébó hegye volt. Látjuk itt az Sátánnak igyekezetit, hogy bálványimádásra akarta itt az Jézust hajtani.

Ha az Sínai-hegy volt az, azért vitte arra, hogy az Isten azon adta ki az törvént Levi. 18. [3Móz 18,1–5]. Vide Deut. 6.[!] [5Móz 5,7]: *Non habebis Deos alienos* etc.

Valamikor azért az az nép, nemzetség ez törvény szerént élt, soha oly hatalmassága ellenségének nem találkozott, az mely nekik ártalmokra lőtt volna. Vide historiam Gedeon. Et Regis Judit asszonyé. [128v:] Erről mond-

Esa. 48. ja az Isten Esa. 48. [Ézs 48,18]: *Vaj, ha az én törvényemre fordítottanátok elméteket, olyan lenne az tii békességtek, mint az tenger, és az tii igazságtok, mint annak örvénye.*

Sensus. Valamikor ez az nemzetség az Isten törvényében élt, soha nyavalya, veszedelem nem találta. Ezt az Sátán igen jól tudta, látta. Azért igyekezett az Jézust azon az hegyen, az melyen Isten az parancsolatot kiadta, bálványimádásra vinni, hogy annak az törvének nyaka szakadna, ez volt igyekezete az Sátánnak.

Ha pedig az Nébó hegyére mondják némellyek, hogy vitte Urunkot az Sátán, annak ilyen okát adják, hogy az mint Deut. 34. [5Móz 34,1–6]: *Vagyon, mikoron az Isten Mózeset felvitte volna az Nébó hegyére, és megmutatván neki az ígéretnek földét etc., ott eltemette Mózeset.* Ut Judae apostol et Zakariae propheta és az Talmudból megtetszik, cap. 3. [129r:] Mivelhogy Mózes nagy, szent ember volt, az Sátán el akarta testit vinni, hogy abból bálvánt csináljon, de az Úrnak angyala, Mihály arkangyal, az ki hatalmasb az Sátánnál, nem engedé, hanem eltemeté az Nébó hegyén.

Immár érts meg, az mit akkor véghez nem vihete az Sátán, itt az nagy, magos hegyen akarta véghez vinni az Krisztus tentatiójában.

Notáld ezt is, hogy ha látomás szerént vagy csak gondolkodásban, elmében jelent meg az Sátán. Effelől ilyen ítéletben légy, hogy az kire Isten ilyen tentatiót bocsát, elméjét is annak az embernek az ő akaratja mellé hajtja. Mint mikor Isten Jóbra bocsátá az Sátánt, az sabeusoknak is szívet felindítá, hogy az Jób marháját elhajsák etc. [129v:] Júdásnak szívet felindítá, hogy az Jézust elárulja. Az apostolokat megkéré, Luc. 22. [Lk 22,3]. No, azért valahogy s valamint, de ez meglött.

Documentum.

Az Sátán az igaz embernek igen nagy ellensége, mindenekben igyekezik ellenére. De semmivel ez ember nem állhat ellene, hanem az Istennek tészta [a. m. tiszta], szent igéivel, azért erre gondod legyen.

2. Az Sátán olyankor szokott megkésérteni, mikor szomorúságban lött lenni, ut Apostolos Luc. 22. [Lk 22,45–46], olyankor viszen az hegyre.

3. Hogy az Sátán az tentatióban elébb nem mehet, hanem csak az míg Isten engedi, példa az Ráguel leányának, Sárának hét férjének megölése, és Tóbiás megmaradása. Mert imezeket megkésértvén megölé, Tóbiást¹ nem. Sőt, magának is az Sátán nagy kárára lön, mert Rafael angyal [130r:] megkötözé őtöt, videlicet az Asmodeus ördögöt, az egyiptusi pusztában, s ez mai napig kötve vagyon. Tob. 8. [Tób 8,1–4].

Módja [Mt 4,8]: *Megmutatá őneki mind ez világnak etc.* Itt azt vegyük eszünkben, hogy az miképpen Mózesnek Isten az tejjel-mézzel folyó Kánaán földét megmutatta, Deut. 34. [5Móz 34,1], azonképpen ez világnak országit, annak dücsöségét mutatta meg, itt az Sátán. Az hol az Isten templomot

¹ Tóbiás (tollhiba)

épít, az Sátán is azon igyekezik, hogy kápolnát csinálhasson melléje. Mintha ebben is akarná valami részént az Istent [követni].

Hogyha Istent tisztelik s imádják az Izrael fiai, azt az földet adja nekik. Szintén azonképpen, ha az Jézus az Sátánt imádná, tisztelné, ez világ dücsöségét adná neki. [130v:] Az Isten az övét ígéré és adja az embereknek, azonképpen az Sátán az őtöt tisztelőknak. Ut Luc. [Lk 4,6]: *Ezek mind enyimek, nekem adattanak.* Ő ez világot csalárdsággal övéjé tötte, mikor az halhatatlanságra teremtett embert megcsalá. Azért mondatik ez világnak fejedelminek Jo. 12. [Jn 12,31]: *Immár ez világnak fejedelme kivettetik.* Ep. 2. Joan. [2Ján 1].

Az miképpen azért az Istent imádják azok, az kik őtöt megismervén tisztelik, tölle várják minden jovokot, ő akarolja szerént élnek, szintén azonképpen imádják az ördögöt az kik őtöt tisztelik, az ő akarolja szerént élnek, de hamisságban.

3. Mivel győzte meg etc. Dixit [Mt 4,10]: *Vade Satana, scriptum.* [131r:] Itt azt tanoljuk meg, hogy miképpen ennek előtte is, úgy ez tentatiót is írással veré vissza. Dicens [Mt 4,10]: *Vade Satana* etc. Deut. 6. [5Móz 6,4] az penig az Úr Isten, az Izraelnek Ura, Istene, nam sic loquitur *Audi Israel, Dominus Deus* etc., ez mondatik Ábrahám, Izsák, Jákob Istenének, mondatik az Jézus Atyjának, őáltala műnekünk is kegyes, édes Atyánk, Istenünk, ezt imádjá, ezt tisztelje minden, az kívánja az Isten. Ámen.

De tertio.

[Mt 4,11] *Akkor elhagyván őtöt az Sátán* etc. Elsőben innen azt tanoljuk meg, hogy mikor látná az Sátán, hogy sem írással, sem ígéréttel, sem adománnyal az Jézust nem csalhatná, elhagyja. De csak ideig hagyja el, mert annakutánna az ő eszköze átal, az farizeusok átal késérgeté [a. m. kísértgeté]. Vide apud Evangelistas. De csak írással kell meggyőznünk ut supra diximus. [131v:] Azért senki magát testi bátorságra ne adja, mert esmét beférkezik szállására az tisztátalan lélek, ut Luc. 11. [Lk 11,24–28], az zsidókba.

Mond utolszor [Mt 4,11]: *Íme, az angyalok járulának, és azok szolgáltak* etc. Eleitől fogván az Úr Isten az ő híveinek az ő szent angyalival szolgáltattott, mint erről sok bizonságink vadnak, Ps. 34. [Zsolt 34,8; Zsolt 35,5–6], Esa. 63. [Ézs 63], Gen 18 [1Móz 18,1–15], Matt. 2. [Mt 2,13, Mt 2,19]. Lásd meg az Tóbiás históriáját [Tób 5,4–10], az zsidókét 2. Mac. 6. [!] [2Mak 11,6], Dan. 3. [Dán 3,49]. Mindezekből tanoljuk meg, mire indítson szent Pál Heb. 2. [Zsid 2,1–3]: *Szükség szorgalmatosan hallgatnunk az mellyek nekünk mondatnak, mert ha az beszéd, mely az angyalok átal mondatott, erős lött, és ha minden vétekeknek engedtlenségeknak méltó jutalma lött, mint távoztathatjuk el mi, ha ilyen idvösséget elmulatunk?* Annakokáért kit Isten ilyen jó pásztorok, őrizők átal megint² az bűniről, meglátogat, tehát meglássa, hogy Istennek megköszönje, hálálja. Ámen.

Vagy[on] 3. levélen túl is efféle.¹

¹ Talán utalás a 135. levéltől kezdődő prédikációra.

² meg megint (szókettőzés)

Latin-magyar beszédvázlat a *Conciones vetustissimae* kötetből

[457:] **Idea Concionis Cl[arissimi] G[eorgii] Enie[dini] ex Matt. 26. [Mt 26,6] de unguento effuso.**

Trimembris est haec materia.

[1. Pars:] Describitur. 1. Circumstantiae actus: 1. *In Bethania*. 2. *In domo Simonis leprosi*. 3. Mulier quaedam attulit unguentum. Joannes indicat c. 12. [Jn 12,1–8] fuisse sororem Lazari Mariam. 4. Unguentum quod et quale fuerat indicant Joannes et Marcus. Ex Nardo scilicet. 5. Quanti pretii trecentis denariis potuisset vendi, faciunt illi 30. Fl[orens] Ungaricos. 6. Effudit in caput Jesu.

1. Describitur actus mulieris cum Christo. 2. Jud[icium] Apostolorum de hac re. 3. Judicium Christi de eodem.

Unde documenta eruuntur tria:

1. Quod usus unguentorum apud Hebraeos frequens fuerit, patet ex dicto Christi Luc. 7. [Lk 7,46]: *Unguento caput meum* etc. Matt. 6. [Mt 6,17]: *Tu cum jejunas*. Mirantur et hic apostoli non effusionem unguenti in caput Jesu, sed tanti pretii unguenti <in caput Jesu> effusionem.

2. Et si vir caput est mulieris, reperiuntur tamen et in mulieribus ea omnia bona, quae in viris: Sapientia. In Regina Saba, 3. Reg. 10. [1Kir 10,1–13], Luc. 11. [Lk 11], Abigaile 1. Reg. 25. [1Sám 25]. In Sara, Rebecca, Raab, Juditha.

Quin et prophetissae fuerunt quaedam, Maria Amrami filia, Holda, Debora. Angeli apparuerunt mulieribus. Hagari conjugii, Manue, Mariae Virgini, Mariae Magdalinae. Fortes fuerunt Debora, Jahel, Judit, Semiramis etc.

Mater Machabeorum. Hae ideo, ne contemnantur tales historiae Christi.

3. Qui confert elemosynam in rationem pauperum, faciat prompto animo ut haec. Sic fecerunt mulieres Hebraeae in deserto Josep. lib. 3. Antiq. cap. 6.* Vide exemplum Ananiae et Saphirae e contrario.

2. Pars.

Discipuli coeperunt tumultuari ut ait Matthaueus, Joannes autem indicat Judam Iscariotem tantum murmurasse. Sed vulgare est Matthaео, quod unus fecit pluribus tribuere, ut ex historia latronis murmurantis ad Christum patet.

Unde discendum. 1. Nemo potest tam bene agere, ut maledicorum judicia effugiat. Debebant hi gaudere de Magistro etc. 2. Mely álnok szívvel

* JOSEPH. AJ 3.6.

legyenek azok, kik másnak adakozását, és isteni tiszteletre való költségét bánják és irigylük, hogy igyenesen nem merik azt kárhozatni, hanem az ő csalárd gondolatjoknak köntöst csinálnak, mint Júdás. Expende.

[458:] 3. pars.

3. Particulae. 1. Arguit discipulos. 2. Mulierem a criminatione liberat. 3. Praemium facti mulieris indicat. [Mt 26,10] *Bonum opus operata est in me.* Bonum quia amoris signum. Luc. 7. [Lk 7,42–47] vide. Arguendi sunt detractores.

2. Felelet.

[Mt 26,11] *Pauperes erunt vobiscum.* Mi is, az mi szükségesb, ahhoz nyúljunk. Hasznos voltát is megjelenti az cselekedetnek [Mt 26,12]: *Az én temetségemre cselekedte.* Innét tanuljuk meg, hogy ember gyakorta olly dolgokat cselekeszik, kiknek okait s végeit maga sem érti, hanem az Isten tanácsa megyen azáltal véghez, mint itt is az asszony mit cselekeszik. Példák erre az József bátyjai, Kajafás.

Végezetre, hasznát az asszony cselekedetinek megjelenti. Praemium quidem pietatis, et Eleemosynae non est praecipuum hoc, ut fama hominis perennet, sed receptio in perpetua tabernacula. Mindazonálttal az semmi, mert látjuk, hogy az Isten azoknak, kik valami jó dolgokat cselekedtek, neveket is megíratta. Ez azért egyik jutalma az asszonyállatnak jócselekedetének. Mi is ébredjünk fel hát valamikor, és cselekedjünk jót, főképpen az isteni szolgálatban, kiért mind az Úr Krisztustól, s mind egyéb jámboroktól dicséretes emlékezetet nyerhessünk. Ámen.¹

¹ Az oldal üresen maradt részén nagyobb betűkkel bejegyzés talán ugyanattól a kéztől: Reverendo ac Clarissimo Domino Balthasari Solymosio apud Cludiopolitanos Ecclesiae Unitariae Religionis Concionatori etc. nec non Ecclesiarum Unitariarum in Transylvania existentium Episcopo Vigilantissimoque domino pateant.

Betűhív mutatvány

A betűhív mutatványban a kötetben szereplő forrásokból egy-egy részlet látható teljes oldalas fényképpel együtt.

Sárospataki Kódex

C. CONCIO:

CONCIO CENTESIMA Psal. 82.

Vr Isten meg ne cziendesedgiel, ne halgas, ne niu-
godgial Vr Isten. Etc.

Nagi uigasztalasa es feö priuilegiuma ez az Isten hazanak es giwlekezetinek, hofi bizuast megh emlekezte|:the|:ti az Urat amaz fogadasarol: Hij segetsegedre engemet es dűwzióitteß engemet. Melire tekintue az hiuek, ßoktak mind az kózeonseges, s-mind az eö magok tulaidon ueßedelmeknek auagi felelemnek ideien, az igaz beßedw es teökellertes Istenhez, mint kegielmes Attiokhoz foliamodni, es teölle segetseget kéрни. Mikor annakokáért Josa-
phat kiraly ideieben az Istennek ualaztot nepre, Juda orßagara, sok Pogan Nemzetsegek fel keßwlték, indultak uolna, az mint megh uagion irua, 2 Paralip. 20. Legh feoueb megh marada-
soknak remenseget uetek az Israel fiai az eö Isteneknek oltalmaban, es az teob Imatsagok keößt, ez megh hallot diczeretet eneklek, kiben az Urnak segetseget, es az eö ellensegeknek ueßedelmet, buzgo ßwuel keuanniak. Holot penigh minekwnkis mostan hasonlo allapatunk vagyon az akkorbeli Sido nepekhez: Illik az reghi szenteknek peldaiokra tekintenwnk, es menemw keö-
niörgesekkel ßoktak uolt az erös, es az Eouei megh oltal-
mazo Istent megh talalni, teölleok megh tanolnunk; Hofi az eö niomdokokat kóuetuen az mi Imatsagunknakis ollian foga-
natossaga es ereie legien. Magiarazzuk megh azert ez ele ßamlalt Igeket. Vagion ez kóniörgeö dicziretnek ket reße:
Az Elseoben, keuanniak es kerik az Juda orßagbeliek az Ur Istennek segetseget es otalmat. Az Masodikban, melto es illendö ue-
ßedelmeket kerik az eö ellennek indult pogan nemzetsegeknek. Az mi nezi az Elseö reßet, abban nem cziak kóniöreognek, hanem keö-

Marosvásárhelyi Kódex

[107r:] Ex Psal: 59. Uel. 60.

Contiuncula.

Ur *Isten* el taszitottál minkeöt, megh rontál minkeot, mert meg haraguttál, Terÿ megh Uram mi hozzánk, megh mozdittád az feoldet, ez megh szakada, megh renditted az feoldet, mutatál az te nepednek niauialiakot, itatál minkeot keserues borral; Az teged feleoknek zázlot adál, hogj megh szabadullianak az niauialiából, az te szerelmesid; szabadicz megh az te iob karoddal, es halgass megh Uram.

Exordium.

Az ki betegségének okait megh ismerj es tudos doctorhoz foliamodik, niaualia ianak nagj reszeteol megh menekedik az, Mellÿreol igj ßoll az Z. Daud. Nincz olÿ veßedelem ki az Urnak *Istennek*

Ex Gal: 5. l. 60. c.

CONTINUENCIA

U. r. In el taffittottal minköt, my
 rontal minköt, mert my hara-
 guttal; Terij my Uram mi ho-
 zánk, my mozdittad az ferdet,
 es my Szakada, my renditve
 az ferdet, mutatál az te neped =
 nek mi au aliakot, itatal min kót
 kopru b. boral; Szogod fo-
 loth Szablot adál, hogy my
 Szabullianak az manaliabol,
 az te fzerelmie; Szabadis
 my az te iob karoval, s hal-
 gass my Uram.

Exordiu.

De ki b. h. f. j. o. k. a. i. t. my s. f. m. y. s.
 r. u. o. s. o. v. e. t. o. r. h. o. z. f. o. l. i. a. m. o. v. a. k. m. i. a. u. a. l. i. a.
 i. a. n. a. k. n. a. j. i. n. s. e. k. v. e. l. m. y. s. m. m. k. e. i. k. a. s.
 m. a. l. l. y. m. o. l. i. g. s. o. l. l. a. z. E. D. a. n. i. e. X. o. n. i. s.
 o. l. y. s. p. o. s. t. o. l. o. m. k. i. a. z. U. r. a. n. k. J. m. i. t. t. a. k. a. r.

Marosvásárhelyi Kódex, Teleki-Bolyai Könyvtár, Marosvásárhely, Kéz-
 iratgyűjtemény (jelzet: 0636), 107r.

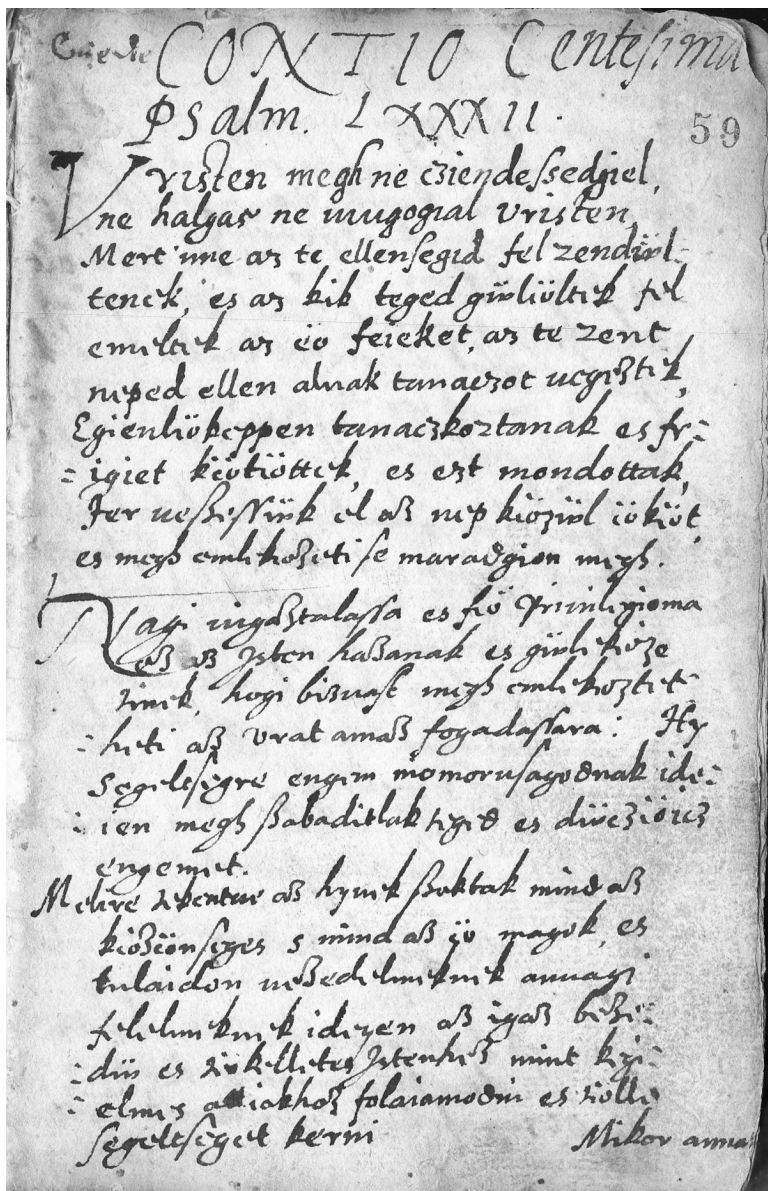
*Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye**Enjedie*

[59r:] Contio Centesima

Psalm. LXXXII.

Vristen megh ne cziendessedgiel,
 ne halgas ne niugogial vristen,
 Mert ime az te ellensegid fel zendwl-
 tenek, es az kik teged gwleöltek fel
 emeltek az eö feieket, az te zent
 neped ellen alnak tanaczot uegeztek,
 Egienlökeppen tanaczkoztanak es fr-
 -igiet keötöttek, es ezt mondottak,
 Jer ueßesswk el az nep kezwl eököt,
 es megh emlekeozeti se maradgion megh.
 Nagi uigaßtalassa es feö priuilegioma
 az az Isten hazanak es gwlekeöze
 tinek, hoga bizuast megh emlekeoztet
 -heti az vrat amaz fogadassara: Hy
 segeltsegre engem niomorusagodnak ide-
 -ien megh ßabaditlak teged es dűcziöicz
 engemet.

Melire tekintue az hyuek ßoktak mind az
 keözeönseges s mind az eö magok, es
 tulaidon uezedelmeknek auuagi
 felelmeknek ideyen az igaz beze-
 -dű es teökelletes Istenhez mint kegi-
 -elmes attiókhoz foliamodni es teolle
 segeltseget kerni



Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye, Lucian Blaga Központi Egye-
 temi Könyvtár, Kolozsvár, (jelzet: MS. 1777.), 59r.

Conciones vetustissimae

[457:] Idea Concionis *Clarissimi Georgii Eniedini* ex Matt. 26. de unguento ephuso.

Trimembris est haec materia.

[1. Pars.:] Describitur. 1. Circumstantiae actus: 1. In Bethania. 2. In domo Simonis

leprosi. 3. Mulier quaedam attulit unguentum. Joannes indicat c. 12. fuisse sororem Lazari Mariam. 4. Unguentum quod et quale fuerat indicant Joannes et Marcus. Ex Nardo scilicet. 5. Quanti pretii trecentis denariis potuisset vendi, faciunt illi 30. Florenos Ungaricos. 6. Effudit in caput Jesu. Unde documenta eruuntur tria:

Quod usus unguentorum apud Hebraeos frequens fuerit, patet ex dicto Christi Luc. 7. Unguento caput meum etc.

Matt. 6. Tu cum jejunas.

Mirantur et hic apostoli, non effusionem unguenti in caput Jesu sed tanti pretii unguenti <in caput Jesu> effusionem.

2. Et si vir caput est mulieris, reperiuntur tamen et in mulieribus ea omnia bona, quae in viris: Sapientia. In Regina Saba 3. Reg. 10. Luc. 11. Abigail 1 Reg. 25. In Sara, Rebecca, Raab, Juditha.

Quin et prophetissae fuerunt quaedam, Maria Amrami filia, Holda, Debora. Angeli apparuerunt mulieribus. Hagari conjugii, Manue, Mariae virgini, Mariae Magdalinae.

Fortes fuerunt, Debora, Jahel, Judit, Semiramis etc.

Mater Machabeorum. Hae ideo ne contemnantur tales historiae Christi.

3. Qui confert elemosynam in rationem pauperum faciat prompto animo ut haec. Sic fecerunt mulieres Hebraeae in deserto Josep. lib. 3. Antiq. cap. 6. Vide exemplum Ananiae et Saphirae e contrario.

2. Pars.

Discipuli coeperunt tumultuari ut ait Matthaeus; Joannes autem indicat Judam Iscariotem tantum murmurasse. Sed vulgare est Matthaeo, quod unus fecit pluribus trubuere, ut ex historia latronis murmurantis ad Christum patet.

Unde descendum. 1. Nemo potest tam bene agere, ut maledicorum judicia effigiat. Debebant hi gaudere de Magistro etc.

2. Mely álnok szivvel legienek azok, kik másnak adakozását és isteni tiszteletre való kólchiegét bánniák és irigylik, hogy igiiesenem nem mérik azt kárhoztatni, hanem az eő chialard gondolatjoknak kxntxst chinalnak mint Judas. Expende.

Jegyzetek

100. beszéd (S, GyS)

D1: 1594. július (7. után)

A: politikai témájú, bűnbánatra hívó prédikáció

Precatio (S, GyS)

D1: 1594. július (7. után)

Ny: *Sárospataki Kódex*

KANYARÓ, 1898/2, 79–80

A könyörgés szerepel többek között az 1635-ben Abrugyi György által nyomtatott *Imádságos és énekes kézbe hordozó könyvecskében* (RMNY 1615), melyből csak egy 15 levelet tartalmazó makulatúra maradt fenn. Erről bővebben ld.: HEVESI Andrea, *A 17. századi unitárius énekeskönyvek gyülekezeti énekanyaga és a 16. századi, 17. század eleje protestáns gyülekezeti énekhagyomány*, Doktori disszertáció, SZTE, Szeged, 2015, 15–17; valamint: MOLNÁR Dávid, „...az nagy tengerből való folyóvíznek sebessége...” *Kolozsvári unitárius levéltári dokumentumok és nyomtatványok gyűjteménye Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmek korából (1613–1648)*, Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2015, 365.

101. beszéd (S)

D1: 1594. július

A: politikai témájú, bűnbánatra hívó prédikáció

102. beszéd (S, M)

D1: 1594. július

D2: (M) 1644, Sinfalva.

A: politikai témájú, békéért könyörgő prédikáció

62. old.

... Conclude melius et dic si vis: Amen. ... – A beszéd másolója az adott helyen jegyzetben emlékezteti magát és olvasóját, hogy a beszéd abbahagyható, és második fele szabadon variálható. Jegyzete jelentése: „Fejezd be jobban, és mondd, ha akarsz: Ámen.”

63. old.

... |:Megrendítette Székely Mózes Basta G. kivitelekor is. Vide:| ... – A beszűrés szép példája annak, hogy a másolók hogyan aktualizálják Enyedi György

beszédeit. A másolói variánsként (talán épp a *Marosvásárhelyi Kódex* másolójának leleményeként) a szövegbe szúrt megjegyzés az 1601–1603 között az erdélyi harcokban részt vevő, majd fejedelemmé választott egyetlen székely, és nem utolsó sorban unitárius vallású fejedelem, Székely Mózes Giorgio Basta Habsburg generális rémuralmával való szembefordulására, Erdélynek a Habsburg katonai elnyomás alól való felszabadításának kísérletére utal.

103. beszéd (S)

D1: 1594. július-augusztus

A: politikai témájú, bűnbánatra hívó prédikáció

104. beszéd (S)

D1: 1594. augusztus

A: politikai témájú prédikáció, a bölcsességről szóló példabeszéd magyarázata, talán az augusztus 17-én megnyílt kolozsvári országgyűlés alkalmával elmondott beszéd

77. old.

... *Tu nihil invita dices faciesve Minerva ...* – Latin mondás, Horatius *Ars Poeticájának* 385. sora. Jelentése: Semmit ne mondj vagy tegyél Minerva ellen.

78. old.

... *Non minor est virtus, quam quaerere parta tueri. ...* – Az Ovidiustól származó mondás jelentése: Nem kisebb dicsőség megtartani azt, amid van, mint elnyerni azt.

... *Necessaria ignoramus, quia non necessaria didicimus ...* – A Senecának tulajdonított, a reformáció 16. századi prédikátorai által is szívesen használt mondás értelme: A szükséges dolgokat nem ismerjük, a szükségteleneket megtanuljuk.

81: old.

... *Egyikfélék az kik ömagoktól is minden jót meg tudnak gondolni, és meg is csekekeszik. Ezek igen dicséretesek. Más rendbeliek, az kik noha nem tudnak magoktól igen eszes tanácsot gondolni, de másnak jó intését megfogadják. Ezek is dicséretre méltók. Harmadfélék azok, az kik ömagok sem tudnak jót gondolni, és másnak jó tanácsát sem fogadják. Ezek igen alávalók és kárhözatra méltók. ...* (HES. *Op.* 295–299.) – Az adott rész modern fordításban a következőképp hangzik:

Mindenben legjobb annak, ki megérti magától,
 hogy mi következik aztán és jobb végre hogyan jut.
 Mégis, az is jól jár, aki meghallgatja a bölcs szót.
 Ám aki önmaga nem tud itélni, de másra se hallgat,
 hogyha okos szót szól, az már a haszontalan ember.

(ford. Trencsényi-Waldapfel Imre)

105. beszéd (S)

D1: 1594. augusztus

A: politikai témájú prédikáció

Kanyaró Ferenc szerint az 1594. augusztus 30-án elfogott, majd börtönbe zárt és kivégzett tizenkét erdélyi főúr elfogatása utáni beszéd. A vörös tintával írt marginália (helye: S, 2/61), mellyel alátámasztja kijelentését, ám cikkében nem idéz, mára szinte olvashatatlanra kopott. (Ld.: KANYARÓ, 1898/2, 81.) A margináliából többé-kevésbé kiolvasható részletek ma: Hoc die // erat 30 Aug. // A. 1594. // Comprehendebantur // ... a C...- // ... 12 proce-// res regni Trans- // silvaniae.

85. old.

... *Hogy megismerjétek, úgymond, az én hatalmasságomat, egy aranyláncot bocsátok alá mennyből, és az mennyien vattok, bátor mind reá csüngölődjétek, és úgy vonjátok, de csak helyemből sem mozdíthatok meg. Ha pedig én megvonítom az láncot, nemcsak titteket, hanem veletek egyetemben mind az földet s mind az tengert felrándítom. ...* (HOM. II. 8. 18–24.) – Az adott rész modern fordításban a következőképp hangzik:

„Rajta, no, próbáljátok meg, lássátok is együtt,
Egy nagy arany láncot függesszetez itt le az égről,
istenek, istennők, s mind csimpaszkodjatok abba:
s még így sem húzhatjátok le a földre az égből
Zeusz legfőbb hadurat, bármily hosszan huzakodtok:
míg azután, ha magam vágynálak húzni magasba,
fölhúználak a földdel is én, tengerrel is együtt: ...”

(ford. Devecseri Gábor)

106. beszéd (S)

D1: 1594. augusztus–szeptember?

A: politikai témájú beszéd, a hadindítás problémájával foglalkozik, feltételezhetően az országgyűlés tematikájához igazodott

95. old.

... [Ézs 29,15]: *Jaj tünektek, kik mély szívűek vattok, hogy elrejtsetek tanácstokat..* – Vö.: EGYVM, 23–24: „Legalább ilyen gyakorisággal szól [Enyedi György] másfelől az okossággal való »rosszul élés« veszélyeiről, s különösen figyelemre méltó, hogy ezekben az esetekben – amint az egy újabban előkerült Hunyadi Demeter-prédikáció alapján nyilvánvalóvá vált – a püspökelőd szóhasználatával élve marasztalja el azokat a »mély szívű és mély gondolatú« embereket, akik túlságosan nagyra tartják okosságukat.” (Ld. ugyanezt: 75. (9.) beszéd (K2, M))

98. old.

A *Divus Aurelianus (Historia Augusta)* című műből való idézet latinul így hangzik: „Huius epistula militaris est ad vicarium suum data huius modi: »Si vis tribunus esse, immo si vis vivere, manus militum contine. nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat. uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, salem, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. de praeda hostis, non de lacrimis provincialium victum habeant. arma tersa sint, ferramenta samiata, calciamenta fortia.«”

107. beszéd (S)

D1: 1594. augusztus–szeptember?

A: politikai témájú prédikáció, az emberi élet gyarlóságáról szóló beszéd, feltételezhetően az erdélyi főurak elfogatására és halálára reflektáló beszéd

102. old.

... Olvassuk, hogy ki csak egy szőrszáltól, ki egy szőlőmagtól fulladt meg, ki az hüvelykét, ki lába ujját ütötte meg, és megholt belé. ... – A beszédben a korban gyakran használt antik halálkatalógusra utal, így említi meg Fabius halálát, melyet egy a tejbe hullott kecskeszőr okozott, Anakreón fulladását egy szőlőmagtól. Quintus Aemilius Lepidus épp elhagyni készült otthonát, mikor a nagylábujjával elbotlott hálósobája küszöbében, és meghalt. C. Aufustius a szenátudba tartott, mikor összeakadt a lába, és meghalt.

104. old.

... *Nescis quid serus vesper vehat...* – Latin mondás. Jelentése: Nem tudhatod, hogy mit hoz az este.

... *Fortuna vitrea est, [tum] cum, splendet frangitur...* – Latin mondás (Publius Syrius). Jelentése: A szerencse olyan, mint az üveg. Mikor legfényesebben csillog, akkor törik el.

108. beszéd (S)

D1: 1594. szeptember

A: politikai témájú prédikáció, feltételezhetően az erdélyi főurak elfogatására és halálára reflektáló beszéd

A 108. beszédhez, mely minden bizonnyal az erdélyi főurak kivégzése után hangzott el, Enyedi egy ártatlannak látszó textust választ, melyben Krisztus tanítványai arról vitatkoznak, hogy ki lesz nagyobb a mennyek országában, a király után ki lesz a legfőbb ember. (A kéziratban ezen a ponton két mára nagyon elhalványult piros tintás sor szerepel, helye: S, 2/84.). Ez a két sor a beszéd modern nyomtatott kiadásából kimaradt. A prédikáció további lapjain is szereplő rubrumos bejegyzések a tinta fakulása miatt mind szinte olvashatatlanokká váltak.

NY: *Régi magyar prédikációk, 16–18. század*, szerk. SZELESTEI N. László, Szent István Társulat, Bp., 2005, 116–120.

109. old.

... Tudjuk, hogy sok fiak atyjoknak halálokat nem győzték várni, hanem hogy uralkodhassanak, szülejeiket megölték. Viszontag az atyák, féltvevén fioktól az birodalmat, azoknak gyilkosi löttek, mint amaz Heródes felől olvassuk. Az atyafiak egymásra támadtanak, egymást megölték, mint Cyrus és Artaxerxes, és sokan többek. Sőt, ez az török nemzetség közt ugyan szokott dolog. Sokan hütöket és fogadásokat az uraságért megszegték. Az miképpen amaz istentelen Eteocles mondja vala: *Ha hütödet meg kell szegned az uraságért, az birodalomért, szegd meg. Egyéb dologban szent lehetsz.* Némellyek ugyan Isteneiket és relígiójokat is megtagadják az uraságért, kiért bár ne menjünk messze, hallhattad az napokba mit cselekedett az navarrai király hogy csak franciai király lehessen, hütit és vallását elváltoztatá. Jeroboám similiter. ... – Sok gyűjtemény magától érthetődőnek tekintette Euripidész, Cicero és Suetonius együttes említését. Minden forrást idéz pl. Nikolaus REUSNER: *Icones sive imagines imperatorum regum, principum, electorum et ducum Saxoniae*, Jena, 1597, 3. A hitszegés tárgyalásakor III. Henrik navarrai (később IV. Henrik néven uralkodó francia) királyra utal Enyedi György. Bár Henrik több alkalommal hitet váltott a hatalom megszerzése és megtartása érdekében, aktuálissá tette példáját az 1593. július 25-én a francia korona megszerzésekor való nyilvános katolizálása, mely azonban nem gátolta meg abban, hogy gyakorlatban protestáns maradjon. A hagyomány szerint ekkor hangzott el szállóigévé vált mondata is, miszerint „Párizs megér egy misét”. Ez bár halvány fogódzót kínál, mindenesetre megengedi, hogy a beszédet nem sokkal a történetek után keletkezettnek datáljuk. Az idézett részekről bővebben ld.: LOVAS Borbála, *Textológiai és értelmezésbeli kérdések Enyedi György magyar nyelvű munkáiban: A prédikációgyűjtemény*. Doktori disszertáció, ELTE BTK, Bp., 2014, 53–54, 149.

109. beszéd (S)

D1: 1594. szeptember

A: politikai témájú beszéd a szerencse forgandóságáról

117. old.

... *Homo sum nihil humani a me puto alienum.* ... – A Publius Terentius Afernek tulajdonított közmondás magyarul: Ember vagyok, és úgy gondolom, hogy nem idegen tőlem semmi emberi.

118. old.

...első álomnak idején... – Első álom, más néven előálom, a naplementétől kb. éjfélig tartó első alvási szakasz. (EMSZT II. 1111.) Vö.: concubium, concubia nocte. A témáról bővebben ld.: A. Roger EKIRCH, *At Day's Close: Night in Times Past*, Norton, 2005.

110. beszéd (S)

D1: 1594. szeptember–október, a 111. beszédet megelőző napon

A: a testi és lelki vitézkedésről, a tanítókról, a lelkiismeret szabadságáról

111. beszéd (S)

D1: 1594. szeptember–október, a 110. beszédet követő napon

A: a testi és lelki vitézkedésről, a lelki fegyverekről

138. old.

... Mert még az pogán bölcs is azt mondja, hogy az igazságban minden jószág be vagyon foglalva. ... – A mondás ősforrása valószínűleg Platón *Állama* (PL. Resp. 432b–435d, magyarul: PÖM, ford. SZABÓ Miklós, Európa, Bp., 1984, II., 260–270 és 287–294.), de már Arisztotelész is mint közmondást idézi (ARIST. Eth. Nic. V. 1129b30, magyarul: ARISZTOTELESZ, *Nikomakhoszi Etika*, ford. SZABÓ Miklós, Európa, Bp., 1997, 148.): „...sőt közmondásképp szoktuk mondogatni, hogy »az igazságosságban minden erény bennfoglaltatik.«”

112. beszéd (S)

D1: 1594. október?

A: politikai témájú beszéd, az úr és az alatta valók kapcsolatáról

145. old.

...Mikor amaz Lajos király, kivel az magyar birodalom elvesze az Mohács mezején, ezvilágra születék, azt mondja az história, hogy nem vala bőr az testén, hanem orvossággal növetnek bőrt rajta. ... – II. Lajos magyar és cseh király a legenda szerint koraszülöttként, bőr nélkül született. Születése után frissen levágott disznók belsejében, e természetes inkubátorokban tartották melegen testét. Az esetet már 16. századi forrásokból is ismerjük, így említi többek között Zsámboky János és Giovanni Michele Bruto is. (A forrásokról bővebben ld.: ORTVAY Tivadar, *Mária, II. Lajos magyar király neje, 1505–1558*, M. Történelmi Társ., Bp., 1914, 64–65; SOLYMOSY Sándor, *Mohács emléke a néphagyományban*, in: *Mohácsi emlékkönyv 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., 1926, 335–348; GROÁK Lajos, *Egy király születése – A frissen leölt sertések bendőjében nevelt II. Lajos király (Krúdy Gyula „Mohács” című regényének orvostörténeti vonatkozásai)*, Irodalomismeret 11 (2000), 88–90.)

113. beszéd (S)

D1: 1594. október

A: politikai témájú, bűnbánatra hívó prédikáció

114. beszéd (S)

D1: 1594. október–november

A: politikai témájú beszéd, a pogány fejedelmek dühös pusztításáról, feltehetőleg az 1594. őszen való gyors török térnyerés és elveszett magyar területek apropóján

163. old.

... Megadja a bak árát. ... – Az idézett szólás jelentése: rajta veszt.

115. beszéd (S)

D1: 1594. november?

A: egyházi énekekkel, a hívek lelki életével, a bibliamagyarázatok hallgatásának fontosságával foglalkozó beszéd

NY: KANYARÓ Ferenc, *Enyedi György unitárius püspök beszéde*, KM 35 (1900/1), 30–40.

H. HUBERT Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*, Universitas Könyvkiadó, Bp., 2004, 379–389.

116. beszéd (S)

D1: 1594. november?

A: a hamis írásmagyarázokról szóló beszéd

180. old.

... brachium saeculare ... – Világi karhatalom, az Egyházat a *ius advocatiae* alapján megillető állami segítségnyújtás, amely az egyházi fegyelem kikényszerítésére szolgált. (Magyar Katolikus Lexikon)

117. beszéd (S) [tör.]

D1: 1594. november–december?

A: ?

[121. beszéd (S)

D1: 1594. december 24.

A: karácsony]

122. beszéd (S)

D1: 1594. december 31. – 1595. január 1.

A: újévi beszéd

123. beszéd (S)

D1: 1595. január 6.

A: vízkereszt

124. beszéd (S)

D1: 1595. január 6. után

A: vízkereszt utáni első vasárnap?

Melléklet

1. beszéd (M)

D1: 1595 böjti időszakában [?]

D2: 1639 böjti időszakában

A: nagyböjti prédikáció

2. beszéd (M)

D1: 1595 böjti időszakában [?]

D2: 1639 böjti időszakában

„1639. húshagyó kedd után való héten.”

A: nagyböjti prédikáció

208. old.

... *Parancsolt az Isten tefelölled az ő angyalinak, hogy minden te utaidban megőrizzenek, kezekben viselnek tégedet, hogy lábadot meg ne üssed az kőbe...* – *Ha ez világ mind ördög volna.* [A sor a 46. zsoltár Luther által készített német fordításának (inc. *Ein feste burg ist unser Gott*) Skaricza Máté által magyarra ültetett változatából (inc. *Erős vár nekünk az Isten*) való.]

209. old.

... Spiria Ferencet is, ki egyszer megtért, másszor az ebokádásra visszament. ... – Spira Ferenc (Francesco Spiera) Európa-szerte ismert históriája a magyar és erdélyi szöveghagyományban is, mind verses szövegekben, mind vitairatokban, mind prédikációkban felbukkan. Az jó módú olasz jogtudós a reformációs tanok hatására megtért, majd az velencei inkvizíció ösztönzésére 1548-ban rekatolizált, és nyilvánosan visszavonta nézeteit saját szülővárosában a Padovától nem messze fekvő Cittadellában. Emiatt azonban olyan vallási kétségbeesés vett erőt rajta, hogy 1548 végén önmarcanolásában nyolc hét alatt lényegében halálra éhezette magát. A történetről, korabeli európai forrásairól, valamint magyarországi és erdélyi recepciójáról bővebben ld.: TURI Tamás, *Spira Ferenc históriájának magyar és erdélyi recepciójáról*, KM 120 (2014), 103–130.

3. beszéd (M)

D1: 1595 böjti időszakában [?]

D2: 1639 böjti időszakában [?]

D3: 1642. március 20.

„Se 20 die Martii scribebam Anno 1642.”

A: nagyböjti prédikáció

4. beszéd (M)

D1: 1595. böjti időszakában [?]

D2: 1639. böjti időszakában [?]

A: nagyböjti prédikáció

Beszédvázlat (CV)

D1: ?

A: ?

Személynevek, helységnevek listája

Személynevek

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
A, Á		
Ábel	Ábel	Abel
Abimelek	Abimelech	Abimele, Abimelec
Abínóam	Abínóam	Abinoam
Ábrahám	Ábrahám	Abraham
Agamemnón	Agamemnon	Agamemnon
Ágár	Ágár	Agar, Agár
Ahasvérus	Ahasvérus	Assverus
Ahítófel	Akhitófel	Achitophel
Aineiasz	Aeneas	Aeneas
Ajax	Ajax	Aiax
Akháb	Akháb	Achab, Acab
Amálek	Amálek	Amalech
Amasiás (Amásia)	Amasiás	Amasias
Ámán	Ámán	Aman
Ammon	Ammon	Ammon
Ámosz	Ámosz	Amos
Anna	Anna	Anna
Apollós	Apolló	Apollo
Arkhimédész	Archimedes	Archimedes
Artaxerxész	Artaxerxes	Artaxerxes
Asmodeus	Asmodeus	Asmodeus
(Marcus) Aurelius	Aurelius	Aurelius
B		
Bárák	Bárák	Barach, Baruch
Barnabás	Barnabás	Barnabas

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Benhadád	Benhadád	Benadad
Benjámín	Benjámín	Beniamin
C		
Calmunna	Salmunna	Salmuna, Salmana
Círusz	Cyrus	Cyrus
Croesus, Krőzus	Croesus	Cresus
D		
Daidalosz	Daedalus	Dedallus
Dareiosz	Darius	Darius
Dániel	Dániel	Daniel
Dávid	Dávid	David, Daudid
Debóra	Debóra	Debora
E, É		
Edóm	Edóm	Edom
Elimás	Elimás	Elimas
Elizeus	Elizeus	Eliseus
Eteoklész	Eteocles	Etiocles
Ezékiás	Ezékiás, Ezékia	Ezechias, Ezechia
Ézsaiás	Ézsaiás	Esaias
Ézsau	Ézsau	Esau
F		
Fánuel	Fánuel	Phanuel
G		
Gamáliel	Gamáliel	Gamaliel
Gedeon	Gedeon	Gedeon
Góliát	Góliát	Goliat
H		
Hámán	Hámán	Aman
Hágár	Hágár	Agar, Agár
Héber	Héber	Haber
Heródes	Heródes	Herodes
Hésziodosz	Hesiodus	Hesiodus
Holofernész	Holofernész	Holofernes, Holophernes

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
Homérosz	Homerus	Homerus
Hóseás	Hóseás	Osea, Oseas
Hunyadi János	Hunyadi János	Hunyadi Janos
I		
Ignatius (Antiochiai Szent Ignác)	Ignatius	Ignatius
Illés	Illés	Illyés, Illies
Isbóset	Isbóset	Isboset, Itboset[!]
István	István	Istuan
Izmael	Izmael	Ismael
Izrael	Izrael	Israel
Izsák	Izsák	Isach
J		
Jábín	Jábín	Jabin
Jáél	Jáél	Jahel
Jakab	Jakab	Jakab
Jákob	Jákob	Jacob
János	János	Janos, Ianos
János (Baptista)	János	Janis, Ianos
Jefté	Jefté	Jephte
Jeremiás	Jeremiás	Jeremias
Jeroboám	Jeroboám	Jeroboam
Jerubaal	Jerubaal	Jerobaal
Jezabel	Jezabel	Jezabel
Joákház	Joákház	Joachaz
Josephus (Flavius)	Josephus	Josephus
Jozafát	Jozafát	Josaphat, Josephat
Jób	Jób	Job
Jóel	Jóel	Joel
Jónás	Jónás	Jonas
József	József	Joseph
Józsué	Józsué	Josue
Júdás	Júdás	Judas
Júdás (Makkabeus)	Júdás Makkabeus	Judas Macchabeus
Judit	Judit	Judith

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
K		
Káin	Káin	Cain
Ketúra	Ketúra	Cethura
L		
Lázár	Lázár	Lazar
Lót	Lót	Loth, Lóth
M		
Madián	Madián	Madian
Manassé	Manassé	Manasses
Marcus Claudius Marcellus	Marcus Marcellus	M. Marcellus
Mardokheus	Mardokheus	Mardochoeus
Mária	Mária	Maria
Márta	Márta	Martha
Mátyás	Mátyás	Matyas
Midján	Madián	Madian
Mikeás	Mikeás	Micheas
Mikál	Mikál	Michel
Mózes	Mózes	Moyses
N		
Nábót	Nábót	Nabot
Nabukodonozor	Nabukodonozor	Nabugodonozor
Náthán	Náthán	Nathan
Nesztór	Nestor	Nestor
Nikanor	Nikanor	Nicanor
Nikodémus	Nikodémus	Nicodemus
O, Ó		
Óréb	Óréb	Oreb
Ozeás	Ozeás	Oseas
P		
Pál	Pál	Pál, Pal
Pilátus	Pilátus	Pilatus
Platón	Plato	Plato
Polükratész	Polükratész	Polycrates

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Modern magyar alak	Az átírásban szereplő alak	A kéziratokban szereplő alak
R		
Rafael	Rafael	Raphael
Ráguel	Ráguel	Raguel
S		
Salamon	Salamon	Salamon
Salmanazár	Salmanazár	Salmanazar, Salmanazaar
Salmunna	Salmunna	Salmana
Sára	Sára	Sara
Saul	Saul	Saul
Sénakhérib	Sénakhérib	Sennacherib, Senacherib
Simeon	Simeon	Simeon
Sirák	Sirák	Syrach, Sirach
Sisera	Sisera	Sisera, Sisara
Sz		
Szolón	Solon	Solon
T		
Titus	Titus	Titus
Tóbiás	Tóbiás	Tobias
Turnus	Turnus	Turnus
V		
Vespasianus	Vespasianus	Vespasianus
Z		
Zakariás, Zakaria	Zakariás	Zacharias, Zacharia
Zebah	Zebah	Zebee
Zebedeus	Zebedeus	Zebedeus
Zeéb	Zeéb	Zeb, Zeeb

Földrajzi nevek

Antiókhia	Anthiochia
Assur (Asszíria)	Assur
Asszíria	Assyria
Athénás (Athén)	Athenas
Babilónia	Babylonia
Betlehem	Bethlehem
Betulia	Bethulia
Boczra (Botzra, Bocra)	Boshra
Cesaria (Caesarea, Cézárea Filippi)	Cesaria
(Santiago de) Compostela	Compostella
Damaszkusz	Damascus
Edóm	Edom
Efézus	Ephesus
Egyiptum (Egyiptom)	Aegyptum
Erdély	Erdely
Emmaus	Emaus
Fönícia	Phoenicia, Phanicia
Galilea	Galilea
Garizim	Garizin
Gomora	Gomorrha
Izrael	Israel, Izrael
Jerikó	Jerico
Jeruzsálem	Jerusalem, Jerus.
Jordán	Jordan
Júda	Juda
Júdeá	Judea
Kánaán	Canaan, Canaan, Canaan, Chanaan
Kísón	Cisson, Kisson
Konstantinápoly	Constantinapoli
Lanis	Lanis
Lauretum (Loreto)	Lauretum
Libanus (Libanon)	Libanus
Lídia	Lydia
Listra	Lystra
Magyarország	Magiar ország, Magiar orszagh
Memphis (Memfisz, Nof, Mof)	Memphis
Navarra	Navarra

SZEMÉLYNEVEK, HELYSÉGNEVEK LISTÁJA

Nébó-hegy	Nebo
Ninive	Ninive
Pergamon	Pergam [?]
Perzsia	Persia
Rafidim	Rafidim
Róma	Roma
Sárdis (Szardeisz)	Sardis
Segor (Cóár hegye)	Segor[!]
Seir hegye	Seir hegye
Siló	Silo
Sion	Sion
Sínai-hegy (Szináj)	Synay
Szamária	Samaria
Számosz	Samus
Szicília	Sicilia
Szíria	Syria
Szodoma	Sodoma
Szukkót	Sochot
Tábor-hegy	Tabor hegi
Tírus	Tyrus
Trója	Troia
Veres-tenger	Veres Tenger
Zsidóország	Sido ország

Szójegyzék

A

- adamáskő = gyémánt
ahol = amott (EMSZT I. 140.)
alatt = alul (EMSZT I. 209.)
alattomban = titokban, titkon; lopva (EMSZT I. 209–210.)
aránz = arányoz = gondol, vél, ítél (EMSZT I. 403.)

Á

- álgú = ágyú
álnak = álnok = aljas, alávaló, galád (EMSZT I. 266.)
általag = holdó; kis hordófajta (EMSZT I. 277.)
általért = megért (EMSZT I. 281.)

B

- babosgat = áztat, hiteget (EMSZT I. 538.)
bátor = ám, hát; noha, ámbár (EMSZT I. 604.)
bekertel = kerítésbe foglal, kerítéssel körülvesz, bekerít (EMSZT I. 718–719.)
békó = béklyó, bilincs (EMSZT I. 729.)
bennetek = közületek (EMSZT I. 787.)
bolyog = ide-oda megy, erre-arra járkal; forgolódik (EMSZT I. 991.)
bontakozás = romladozás; rongálás; fogyatkozás (EMSZT I. 998.)
borcsiszár = borkereskedő, aki különféle borokat kever, vegyít; az iszákos ember gúnyneve
búzt költ = valótlanúságot talál ki és terjeszt; ocsmány hírt kelt és terjeszt (EMSZT I. 339.)

C

- captio (lat.) = fortély, csel, csalás
caput (lat.) = fejezet
cifra = díszes dolog, luxustárgy, díszesen kivarrt, díszített ruha (EMSZT I. 169–171.)
concilium (lat.) = zsinat
contiuncula (lat.) = beszédecske, kis beszéd

CS

- csikorgó = szélmutató, szélkakas

D

derékképpen = illendőképpen, az ügghöz illően; tulajdonképpen, valójában
(EMSZT II. 331–332.)

E

egészség felé tart = vigyáz magára

egyarányú = egyforma (EMSZT II. 602.)

egyedül való létel = egyedüllét

egyenetlenegy = egyetlenegy

egyes = egységes (EMSZT II. 653–655.)

egykor = egyszer (EMSZT II. 677.)

együtt = az egyik helyen; egy helyen (EMSZT II. 702.)

együtt való létel = együttlét

eklzsia (lat. ecclesia) = gyülekezet, egyházközség

éktelen = dicstelen; ocsmány, gyalázatos; rettentő, szörnyű (EMSZT II. 737–739.)

eldül = lefoglal, feldül, kifoszt, elrabol (EMSZT II. 800.)

eláll, elébbáll = útra készen megjelenik (EMSZT II. 804–805.)

elébb = előbbre, tovább (EMSZT II. 809.)

elément = előmenetel, haladás

elig = alig (EMSZT II. 973.)

elsüt = elfonnyaszt (EMSZT II. 1188.)

esztékéllés = ösztökélés

esztennap = egy heti idő, egy héttel ezelőtt

esztrág = gólya (EMSZT III. 487.)

etc. (lat.) = et cetera = és a többi

evictor (lat.) = eviktor = szavatos (MSZT III. 502.)

exceptio (lat.) = törvényes ellenvetés, kifogás

É

éjszak = észak

ért = tud (EMSZT III. 378–379.)

étő = méreg (EMSZT III. 496.)

F

fecskend = fröcsköl

fegyverderék = lemezvértzet (EMSZT III. 765.)

fékes = kantáros (EMSZT III. 814.)

felcífráz = feldíszít (EMSZT III. 865.)

felfejt = felbont, érvénytelenít, eltöröl (EMSZT III. 921.)

feltámadás = fellázadás, felkelés (EMSZT III. 1095–1096.)

firtogat = faggat, firtatgat (EMSZT IV. 126.)

folyamni = folyamodni, fordulni

fottig = teljesen

főalj = párna, vánkos (EMSZT IV. 338.)
 fujtogat = fojtogat

G

gonoszul = rosszul (EMSZT IV. 632–633.)
 goromba = tudatlan, oktalan; félkegyelmű; esztelen; pallérozatlan (EMSZT IV. 637.)
 gorombaság = ostobaság, esztelenség (EMSZT IV. 637.)
 grádics = lépcsőfok, lépcső (EMSZT IV. 659.)
 gratia (lat.) = kegyelem
 gubernál = vezet, kormányoz (EMSZT IV. 671.)
 gubernáló = kormányzó, vezető (EMSZT IV. 671.)

GY

gyámol = gyám, támasz, pártfogó (EMSZT IV. 715–716.)
 gyűlöség = gyűlölség (EMSZT IV. 835–836.)
 gyűszű = erszény (EMSZT IV. 847.)
 gyűt = gyűjt

H

hagyítás = hajítás, fegyverdobás
 hátraver = visszaver (EMSZT IV. 1222.)
 hatta = hadta = hagyta
 hazafordul = hazatér, hazamegy (EMSZT IV. 1252–1253.)
 hevűség = hévség = hőség (EMSZT V. 79.)
 héa = híja
 honhagyás = otthonhagyás
 hozzája = hozzá; magához stb. (EMSZT V. 323–335.)

I

idétlen = éretlen, koraszülött (EMSZT V. 433–434.)
 igazít = küld, irányít (EMSZT V. 489–491.)
 ingyen sem = egyáltalán nem, éppen nem (EMSZT V. 653.)
 iustitia (lat.) = igazság

K

kacor = fanyelű görbe kés, metsző kés (EMSZT VI. 8.)
 kering = kerülget (EMSZT VI. 426–427.)
 keserves = keserű (EMSZT VI. 510.)
 kérel = kérlel (EMSZT VI. 425.)
 kérkedéken, kérkedékeny = dicsekvős
 késén = későn, később
 késérget = kísértget
 kísértet = kísértet = kísértés (EMSZT VI. 991.)

készség = hajlandóság, (fel)készültség, készenlét (EMSZT VI. 535.)
 kételen = kénytelen (EMSZT VI. 551.)
 kommandál = ajánl (EMSZT VII. 68–69.)
 komplárság = complárság = kompolárság = üzérkedés (EMSZT VII. 97.)
 konfirmál = megerősít, bizonyít (EMSZT VII. 128–129.)
 kóborol = kóborog, portyáz, rabol, (fel)prédál, dézsmál (EMSZT VIII. 16.)
 kólika = colica = hascsikarás, gyomorgörcs (EMSZT VII. 43–44.)
 kótyavetye = árverés (háborús szerzeményekből is) (EMSZT VII. 289.)
 kótyavetyére hány (kótyavetyehányás) = árverés tartása (EMSZT VII. 289.)
 kőeső = jégeső (EMSZT VII. 313.)
 közönséges = általános, egyetemes érvényű; közös, valamely közösségre együttesen vonatkozó (EMSZT VII. 570–573.)
 köztök = egymás között
 kufárság = üzérkedés (EMSZT VII. 627.)
 kuldus = koldus
 kuracél = páncél, páncéling (eredete: lat. coriacea vestis) (EMSZT X. 432.)

L

lakozik = tartózkodik valahol, lakik; lakmározik, lakomázik (EMSZT VII. 794.)
 lakozni = lakomázni, lakmározni (EMSZT VII. 794.)
 lakta = valaki által/valakitől lakott (EMSZT VII. 795–796.)
 lapács = lapály
 lege (lat.) = olvasd
 leselkedik = leselkedik, leskelődik (EMSZT VII. 1045.)
 leveg = lebeg (TESZ 2. 762.)
 linea = vonal; igaz út; sor (EMSZT VII. 1165–1166.)

M

marha = vagyon; ingóság; értéktárgy; pénz; holmi; áru; jószág; tulajdon (EMSZT VIII. 170–177.)
 martalék = préda, zsákmány (EMSZT VIII. 200.)
 másuá = máshová
 maszlag = méreg, halméreg (EMSZT VIII. 241.)
 medgyen, medgyünk = mit tegyen, mit tegyünk
 megagg = megvénül
 megbúdulás = megbódulás = felbolydulás/zavarodás; megzavarodás (EMSZT VIII. 362.)
 megcsökkönik = meghátrál, megtorpan; lehanyatlik, alábbhagy (EMSZT VIII. 411.)
 megiszamodik = megcsúszik
 megkap = megragad, elkap, megfog (a verésre) (EMSZT VIII. 758–759.)
 megkonfirmál = (írásban/pecséttel) megerősít (EMSZT VIII. 808.)

SZÓJEGYZÉK

megnyom = legyőz (EMSZT VIII. 952.)
megöregbít = megnövel, megnagyít (EMSZT VIII. 992.)
megsérszik = megsérül (EMSZT VIII. 1058.)
megsonyorgat = megsanyargat
megcsiszamodik = megcsuszamodik = hirtelen megcsúszik (EMSZT VIII. 413.)
meghamisít = megcáfol (EMSZT VIII. 639–640.)
megvesz = (várat) bevesz; megszerez (EMSZT VIII. 1294–1297)
megveszett = elsilányodott, tönkrement, elkorhadt megévődött (EMSZT VIII. 1299–1300.)
mélyföld, magyar = mérföld, magyar mérföld = 8353,6 m (régebben 8937,4 m és 8379,0 m)
mélyföld, olasz = (római) mérföld (= ezer lépés = 8 stadion) = kb. 1478 m
melly = mell, mellkas; ruhának, páncélnak a mellkast fedő része (EMSZT IX. 40–41.)
mellyeszt = melleszt = madarat levág, tolltól megfoszt, kopaszt; malacot, sertést leöl, levág (EMSZT IX. 51.)
mellyvas = mellvért
menna = manna
mennytű kő = villám (EMSZT IX. 124.)
mesterség = mesterkedés, álnokoskodás (EMSZT IX. 163.)
mesterséges = ügyes, rafinált, körmönfont (EMSZT IX. 165.)
metszünk = mit teszünk, mit tegyünk, mitévők legyünk (EMSZT IX. 184.)
mia = miá = miatt
mindéltig = egész életében, mindenkor, mindig (EMSZT IX. 244.)
minden = mindenki (EMSZT IX. 251–252.)
minnen = saját, önnön (EMSZT IX. 278.)
minnenmagunk = sajátmagunk (EMSZT IX. 278.)

N

N. B. = Nota bene. (lat.) = Jól jegyezd meg.
negédes = fennhéjázó, öntelt (EMSZT IX. 554.)
negédség = fennhéjázás, nyegleség, önteltség (EMSZT IX. 554.)
notál = felír, feljegyezz; megjegyezz, számon tart (EMSZT IX. 690.)

NY

nyilvábban = világosabban
nyilván = nyíltan, nyilvánosan, bizonyára, világosan (EMSZT IX. 793–794.)

O

odavan = elvész, eltűnik, elpusztul (EMSZT IX. 962.)
oraculum (lat.) = orákulum = isteni szózat, kijelentés, jóslat
osztón = osztén = aztán

Ö

önnön köztök = önnön köztük = közöttük, egymás között (EMSZT VII. 593.)
 öreg = nagy; magas; magasra nőtt (EMSZT X. 182–194.)

P

paré = paraj = spenót (EMSZT X. 506.)
 pántolódik = vitatkozik, kötekedik (EMSZT X. 438–439.)
 pártaöv = fémveretes díszöv, vastag díszes deréköv
 pátriárka= ősatya (EMSZT X. 577.)
 pipiskedik = tetszelegve büszkélkedik, dicsekedik
 piricske = verés (piricskol = megver) (EMSZT X. 730.)
 pirongat = dorgál, szid (EMSZT X. 730.)
 pirongság = piromság = szégyen, megszégyenülés (EMSZT X. 731–732.)
 pomagránát = gránátalma (EMSZT X. 801.)

R

ragadomán = ragadomány = zsákmány, préda (EMSZT XI. 25.)
 roshad = korhad, rothad (EMSZT XI. 520.)

S

sensus (lat.) = értelem
 serde = sedre = szeleburdi, hebehurgya
 skóla = schola = iskola (EMSZT XI. 828.)
 sojtolás = sújtolás = büntetés, verés (EMSZT XI. 954.)
 sonál = szonál = szól (EMSZT XII. 620.)
 stádium = stádium = távolság mérésére szolgáló mértékegység (1 stádium
 (futam) = 62,5 láb = 185 m)
 strázaállás = őrségállás (EMSZT XI. 940.)
 sulyok = lesújtó büntetés (EMSZT XI. 955–956.)
 suvad = (be)csúszik, (be)szorul (EMSZT XI. 972.)

Sz

szakmány = fizetés, zsold; fizetéses, zsoldos (katona) (EMSZT XII. 27.)
 szár = lábszár
 szekernye = csizmaszerű bőr lábbeli (EMSZT XII. 276.)
 széllal = szét, széjjel (EMSZT XII. 237.)
 széllalhány = széthány, széjjelhány
 szentencia = sententia (lat.) = ítélet, bírósági határozat, végzés (EMSZT XII.
 381–382.)
 szerénszerte = szerteszt, több irányba, mindenfelé (EMSZT XII. 435.)
 szilígy = szelíd
 szilígység = szelídség
 szú = szív
 szúr = szüretel (EMSZT XII. 766.)

SZÓJEGYZÉK

T

tagai = társai; hívei

takarás = gyűjtés, szénagyűjtés (EMSZT XII. 810.)

talentum = (ókori) pénzegység (EMSZT XII. 846.)

tanúság = tanóság = tanulság (lat. *documentum* értelemben)

temett = tömött, sok

tentatio (lat.) = kísértés, próbatétel

tereh = teher

tetem = emberi test, testrész, tag (TESZ 3. 909–910.)

tibolyog = tébolyog = kételkedik, tévelyeg

tíbolygás = tébolygás = tévelygés, irányvesztettség; a megzavarodott ész
rendetlen csapongása

triumfál = diadalmaskodik, győzelmet arat

tüktököt = titeket

U

uralni = úrként tisztelni, urának, parancsolójának tekinteni; urának szólítani (EMSZT XIII. 783.)

V

vakol = vakul

vásárol = kereskedik, kalmárkodik

vastag = erős, nagy erejű

veritas (lat.) = igazság

véghez megy = végbemegy, teljesül

vide (lat.) = lásd

videlicet (lat.) = tudniillik, azaz

villomás = villámlás (EMSZT IX. 116.)

Zs

zsendely = zsendely

Rövidítésjegyzék

Antik irodalmi művek rövidítésjegyzéke

Aes.	Aesopus
<i>Fab.</i>	<i>Fabulae</i>
Arist.	Aristoteles
<i>Eth. Nic.</i>	<i>Ethica Nicomachea</i>
<i>Metaph.</i>	<i>Metaphysica</i>
<i>Rh.</i>	<i>Rhetorica</i>
Cic.	Cicero
<i>Inv. Rhet.</i>	<i>De inventione rhetorica</i>
<i>Nat. D.</i>	<i>De natura deorum</i>
<i>Off.</i>	<i>De officiis</i>
[ps.-Cic.]	
<i>Rhet. Her.</i>	<i>Rhetorica ad Herennium</i>
Greg. I	Gregorius I
<i>Mor. in Iob</i>	<i>Moralia in Iob, Ep. ad Leandro</i>
Hdt.	Herodotos
<i>Hist.</i>	<i>Historia</i>
Hes.	Hesiodos
<i>Op.</i>	<i>Opera et Dies</i>
<i>Hist. Aug.</i>	<i>Historia Augusta</i>
<i>Div. Aur.</i>	<i>Divus Aurelianus</i>
Hom.	Homeros
<i>Il.</i>	<i>Ilias</i>
Hor.	Horatius
<i>Ars P.</i>	<i>Ars poetica</i>
Iambl.	Iamblichus
<i>VP</i>	<i>Vita Pythagorae</i>
Joseph.	Josephus Flavius
<i>AJ</i>	<i>Antiquitates Judaicae</i>
<i>BJ</i>	<i>De Bello Judaico</i>
Niceph. Callist.	Nicephorus Callistus
<i>Hist. eccl.</i>	<i>Historia ecclesiastica</i>

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Ov.	Ovidius
<i>Ars am.</i>	<i>Ars amatoria</i>
<i>Pont.</i>	<i>Epistulae ex Ponto</i>
<i>Tr.</i>	<i>Tristia</i>
Pl.	Platon
<i>Resp.</i>	<i>Respublica</i>
<i>Ti.</i>	<i>Timaeus</i>
Plin.	Plinius
<i>Nat.</i>	<i>Historia naturalis</i>
Plut.	Plutarchus
<i>Mor.</i>	<i>Moralia</i>
<i>Vit. Marc.</i>	<i>Vitae Parallelae: Marcellus</i>
<i>Vit. Solon</i>	<i>Vitae Parallelae: Solon</i>
Publ. Syr.	Publius Syrius
<i>Sent.</i>	<i>Sententiae</i>
Quint.	Quintilianus
<i>Inst.</i>	<i>Institutio Oratoria</i>
Sen.	Seneca
<i>Ep.</i>	<i>Epistulae</i>
Suet.	Suetonius
<i>De vita caes.</i>	<i>De vita caesarum</i>
Ter.	Terentius
<i>Hea.</i>	<i>Heautontimorumenos</i>
Verg.	Vergilius
<i>Aen.</i>	<i>Aeneis</i>

Bibliai könyvek rövidítései

Ószövetségi könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Gen.	1Móz	Mózes első könyve
Exod.	2Móz	Mózes második könyve
Lev.	3Móz	Mózes harmadik könyve
Num., 4 Moy.	4Móz	Mózes negyedik könyve
Deut.	5Móz	Mózes ötödik könyve
Jo.	Józs	Józsué könyve
Judic., Judicum	Bír	Bírák könyve
--		Ruth könyve
1 Reg.	1Sám	Sámuel első könyve
2 Re., 2 Reg.	2Sám	Sámuel második könyve
3 Reg.	1Kir	Királyok első könyve
4 Reg., 4 Regum	2Kir	Királyok második könyve
--		Krónikák első könyve
2 Par., 2 Paral., 2 Paralip., Paral.		Krónikák második könyve
--		Ezsdrás könyve
--		Nehémiás könyve
[j.n.]	Eszt	Eszter könyve
Job, Jób	Jób	Jób könyve
Ps., Psal., Psalm., Psalmo	Zsolt	Zsoltárok könyve
Pro., Prov., Prover., Proverb.	Péld	Példabeszédek könyve
Eccl., Ecclesiast., Ecclesiastae	Préd	A prédikátor könyve
--		Énekek éneke
Esa., Esaiiae	Ézs	Ézsaiás próféta könyve

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Jer., Jerem., Jeremiae	Jer	Jeremiás próféta könyve
Tren., Threni	JSir	Jeremiás siralmi
Ez	Ez	Ezékiel próféta könyve
Dan.	Dán	Dániel próféta könyve
Oseae	Hós	Hóseás próféta könyve
Joe., Joel	Jóel	Jóel próféta könyve
--		Ámós próféta könyve
--		Abdiás próféta könyve
Jonae.	Jón	Jónás próféta könyve
Mich., Micheae	Mik	Mikeás próféta könyve
--		Náhum próféta könyve
--		Habakuk próféta könyve
--		Zofóniás próféta könyve
--		Haggeus próféta könyve
--	Zak	Zakariás próféta könyve
--		Malakiás próféta könyve

Ószövetségi apokrif, deuterokanonikus könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Baruch	Bár	Báruch könyve
Sap., Sapien.	Bölcs	Bölcsesség könyve
--		Ezsdrás harmadik könyve
4. Esd.	4Ezsd	Ezsdrás negyedik könyve
--		Makkabeusok első könyve
2. Macchab., 2. Mac.	2Mak	Makkabeusok második könyve

RÖVIDÍTÉSJEYZÉK

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Sirac., Eccle.	Sir	Jézus Sirák fia könyve
Tob.	Tób	Tóbiás könyve

Újszövetségi könyvek

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
Matt., Matth.	Mt	Máté evangéliuma
Marc. Marci.	Mk	Márk evangéliuma
Luc., Lucae	Lk	Lukács evangéliuma
Jo., Joa., Joan., Joann., Joanni., Joh.	Jn	János evangéliuma
Act., Acto., Actor.	ApCsel	Apostolok cselekedetei
Rom.	Róm	Pál levele a rómaiakhoz
1 Cor.	1Kor	Pál első levele a Korinthusiakhoz
2 Cor.	2Kor	Pál második levele a Korinthusiakhoz
Gal.	Gal	Pál levele a Galatákhöz
Eph., Ephe., Ephes.	Ef	Pál levele az Efézusiakhoz
Phi., Phil., Philip.	Fil	Pál levele a Filippiekhez
Col., Coloss.	Kol	Pál levele a Kolosséiakhoz
1 Th., 1 Thess.	1Thessz	Pál első levele a Thesszalonikaiakhoz
Thess. 2, 2 Thess.	2Thessz	Pál második levele a Thesszalonikaiakhoz
Tim. 1	1Tim	Pál első levele Timóteushoz
2 Tim.	2Tim	Pál második levele Timóteushoz
Tit.	Tit	Pál levele Tituszhoz
--		Pál levele Filemonhoz
Heb., Haeb.	Zsid	A zsidókhöz írt levél
Jacobi	Jak	Jakab levele

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

a prédikációkban szereplő rövidítések	modern rövidítések	könyvek
1 Pet., 1 Petri	1Pét	Péter első levele
2 Pet.	2Pét	Péter második levele
--		János első levele
Ep. 2. Joan.	2Ján	János második levele
--		János harmadik levele
--		Júdás levele
Apoc., Apocalyp.	Jel	A jelenések könyve

Kódexek rövidítései

CV	<i>Conciones vetustissimae</i> , Kolozsvár, Academia III., MsU 262.
K2	<i>2. Kolozsvári Kódex</i> , Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/2.
M	<i>Marosvásárhelyi Kódex</i> , Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár. Jelzet: 0636.
S	<i>Sárospataki Kódex</i> , Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára. Jelzet: Kt. 7.
GyS	<i>Gyalai Sámuel prédikációgyűjteménye</i> , Kolozsvár, Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár. Jelzet: MS. 1777.
K1	<i>1. Kolozsvári Kódex</i> , Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/1.
K3	<i>3. Kolozsvári Kódex</i> , Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/3.
K4	<i>4. Kolozsvári Kódex</i> , Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/4.
K5	<i>5. Kolozsvári Kódex</i> , Kolozsvár, Academia III. Jelzet: MsU 737/5.
Sz	<i>Székelykeresztúri Kódex</i> , Marosvásárhely, Teleki-Bolyai Könyvtár, Kézirattár. Jelzet: 0439.

Általános rövidítésjegyzék

- BDE J. KÁLDOS – M. BALÁZS, *György Enyedi, Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II.*, V. Koerner, Baden-Baden & Bouxviller, 1993.
- EGYP 1. *Enyedi György prédikációi, 1. (67–99. beszéd) 2. Kolozsvári Kódex, Marosvásárhelyi Kódex, Sárospataki Kódex, Conciones vetustissimae*, s. a. r., az előszó, jegyz. LOVAS Borbála, MTA-ELTE HECE – Magyar Unitárius Egyház, Budapest, 2016.
- EGYVM *Enyedi György válogatott művei*, vál. BALÁZS Mihály, KÁLDOS János, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1997.
- ERASM. *Adag.* ERASMUS, *Adagiorum Chiliades*, J. Froben, Basel, 1515.
- EUET KÉNOSI TÖZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Az Erdélyi Unitárius Egyház története I.*, ford. MÁRKOS Albert, bev. BALÁZS Mihály, sajtó alá rend. HOFFMANN Gizella, KOVÁCS Sándor, MOLNÁR B. Lehel, Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2005.
- Explicationes*, 1598 ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*, Auctore Georgio ENIEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium, [typ. Heltai], [Kolozsvár], [1598].
- Explicationes*, 1619 ENYEDI GYÖRGY, *Az ó es új testamentum-beli helyeknek, mellyekből az Háromságról való tudománt szokták állatni, magyarázattyok*, ENYEDI Gyeorgy, Erdély országban az egy Atya Isten, es az ő Sz. Fia, az Iesus Christus felől, Sz. Lélek által ki adatott tudományban eggyező ecclesiáknak püspöke által deák nyelven iratott ; Torozkai Mátetól ... magyar nyelvre fordittatott, [typ. Heltai], [Kolozsvár], 1619¹, 1620².

RÖVIDÍTÉSJEYZÉK

- Explicationes*, cca. 1669 ENYEDI György, *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus Trinitatis dogma stabiliri solet*, Auctore Georgio ENIEDIO superintendente ecclesiarum in Transylvania, unum Patrem Deum et eius Filium Jesum Christum per Spiritum Sanctum profitentium, [typ. J. Ravesteyn?], [Amsterdam], [cca. 1669].
- KANYARÓ, 1898/1–2. KANYARÓ Ferenc, *Enyedi György egyházi beszédei I–II.*, KM, 1898/1, 22–29, 1898/2, 77–86.
- UEHT KÉNOSI TÓZSÉR János, UZONI FOSZTÓ István, *Unitario-Ecclesiastica Historia Transylvanica*, szerk. KÁLDOS János, bev. BALÁZS Mihály, lekt. LATZKOVITS Miklós, Balassi, Bp., 2002.

Bibliai helyek mutatója

Ószövetség

1Móz

1Móz 1,28	102
1Móz 3,17–18	146
1Móz, 9,3	102
1Móz 13,14–15	89
1Móz 15,13–16	156
1Móz 16	40, 41
1Móz 16,8–16	40
1Móz 17,20	40
1Móz 18,1–15	217
1Móz 18,20–21	156
1Móz 19,37	40
1Móz 19,38	41
1Móz 22,1–19	205
1Móz 25,1	40, 41
1Móz 25,30	39
1Móz 36,16	41
1Móz 37,27	40
1Móz 49,11	158

2Móz

2Móz 4,22–23	86, 193
2Móz 7,3	87
2Móz 12,46	194
2Móz 16,8	33
2Móz 12,29	154
2Móz 22,27	93

3Móz

3Móz 18,1–5	215
3Móz 25,23	100

4Móz

4Móz 10,11–12	95
---------------	----

4Móz 10,35	166
4Móz 14,42	93
4Móz 20,14–21	39, 40

5Móz

5Móz 4,5	81
5Móz 4,6	173
5Móz 5,7	215
5Móz 6,4	217
5Móz 6,16	213
5Móz 7,6	63
5Móz 8,3	214
5Móz 10,17	85
5Móz 13,4	205
5Móz 19,21	162
5Móz 28,64	72
5Móz 32,6	86
5Móz 32,13	149
5Móz 32,13–14	149
5Móz 32,14	158
5Móz 32,39	61, 62
5Móz 34,1	216
5Móz 34,1–6	216

Józs

Józs 10,11	55
Józs 11	51

Bír

Bír 4,1–18	51
Bír 4,17	51
Bír 6–8	52
Bír 6,11–24	52
Bír 7	24

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Bír 7,1	22	Neh	
Bír 7,25	52		
Bír 8,4–12	52	Eszter	
Bír 11,12–13	43	Eszter 3,5	36
Bír 11,14–18	43		
Ruth		Jób	
		Jób 7,1	127
		Jób 8	22, 24
1Sám		Jób 14,5	183
1Sám 2,6–7	61, 62	Jób 38,3	136
1Sám 8,7	33	Jób 38,7	176
1Sám 25	219	Jób 38,35	154
		Zsolt	
2Sám		Zsolt 1,2	170, 171
2Sám 5,22–25	92	Zsolt 1,4	54
2Sám 7,14	194	Zsolt 2,9	54
2Sám 16,23	104	Zsolt 18,8–17	55
		Zsolt 18,26–27	82
1Kir		Zsolt 19,2	84
1Kir 11,13	88	Zsolt 19,5	84
1Kir 10,1–13	219	Zsolt 19,8	81
1Kir 18	61	Zsolt 22,2	118
1Kir 20	70	Zsolt 23,4	122
1Kir 20,23–43	147	Zsolt 27,1	122
1Kir 21,1–16	61	Zsolt 34,8	217
1Kir 22,31	52	Zsolt 35,5	54
		Zsolt 35,5–6	217
2Kir		Zsolt 39,13	100
2Kir 13,4–5	120	Zsolt 40,2	95
2Kir 18,17–37	162	Zsolt 44,24	29, 30, 118, 119
2Kir 18,33	164	Zsolt 50,15	27, 120, 121
2Kir 19,32–37	166	Zsolt 60,3	19, 21, 23, 58, 59,
2Kir 25,5	204	60, 61, 62	
		Zsolt 60,4	61, 62
1Krón		Zsolt 60,5	63, 64
1Krón 1,32	40, 41	Zsolt 60,6	65, 66
1Krón 17,13	194	Zsolt 60,7	66, 67
		Zsolt 69,22	64
2Krón		Zsolt 73,28	60
2Krón 20	22, 24, 27, 28, 42, 43	Zsolt 76,12–17	85
2Krón 25,18	145	Zsolt 80,9	148
2Krón 33(?)	22, 24	Zsolt 83,2	19, 21, 23, 27, 28, 29,
		30, 31, 32	
Ezsdr			

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Zsolt 83,3	31, 32	Péld 9,10	77
Zsolt 83,4	35	Péld 13,16	80
Zsolt 83,5	36, 37	Péld 13,20	82
Zsolt 83,6	38, 39	Péld 14,1	77
Zsolt 83,7	38, 39,40, 41	Péld 15,22	80
Zsolt 83,7-9	39	Péld 18,10	86
Zsolt 83,8	41, 42	Péld 20,1	82
Zsolt 83,9	42, 43	Péld 20,18	80
Zsolt 83,10	19, 21, 23, 51	Péld 24,3	19, 21, 23, 76, 77, 78
Zsolt 83,12	52	Péld 24,4	77, 78
Zsolt 83,14	53, 54	Péld 24,5	76, 78, 80
Zsolt 83,15	54	Péld 24,6	76, 79
Zsolt 83,16	54		
Zsolt 83,17	55	Préd	
Zsolt 83,19	55	Préd 1,2	105
Zsolt 84,11	113	Préd 3,1	196
Zsolt 90	176	Préd 8,17	100
Zsolt 91,11	208, 212, 213	Préd 9,12	19, 21, 23, 100, 101,
Zsolt 91,11-12	94, 189, 190, 208	102, 103	
Zsolt 92	176	Préd 9,13-18	79
Zsolt 115,16	84	Préd 11	101
Zsolt 118,6-7	123	Préd 12,13-14	105
Zsolt 121,1	19, 21, 23, 91, 92, 93		
Zsolt 121,2	92, 96	Énekek	
Zsolt 121,3	93, 94		
Zsolt 121,4	29, 94, 120	Ézs	
Zsolt 121,5	95	Ézs 1,4	148
Zsolt 121,6	95	Ézs 2,2	151
Zsolt 121,7	96	Ézs 5,1	19, 21, 23, 144, 145
Zsolt 121,8	96,97	Ézs 5,2	145, 146
Zsolt 125,1	165	Ézs 5,3	146
Zsolt 127,1	77	Ézs 5,5	147
Zsolt 128,1-3	156	Ézs 5,5-6	147
Zsolt 130,1	22, 24	Ézs 5,6	147
Zsolt 132,13-14	74, 184	Ézs 5,7	148, 149
Zsolt 137,1	22, 24	Ézs 5,8-30	150
Zsolt 139	83	Ézs 5,10	159
Zsolt 146,3-5	87	Ézs 6,9-10	75
Zsolt 146,4	87	Ézs 6,10	87
Zsolt 146,5	129	Ézs 7,18	154
		Ézs 9,1	132
Péld		Ézs 10,5	163
Péld 1,7	81, 173	Ézs 10,26	52
Péld 1,24-30	197	Ézs 11,4	140

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Ézs 13	184, 185	Jer 5,3	60, 62
Ézs 19,13–15	54	Jer 5,15	70, 154
Ézs 22,12	75	Jer 7	22, 24
Ézs 29,14	104	Jer 8,7	197
Ézs 29,15	95	Jer 9,14	64
Ézs 31,1	96	Jer 10,11	92
Ézs 33,1	19, 21, 23, 161, 162, 163	Jer 15,1	75, 156
Ézs 33,2	165	Jer 17,7	129
Ézs 33,3	165, 166	Jer 23,1	53
Ézs 33,4	166	Jer 23,15	64
Ézs 33,5	166	Jer 29,19	69
Ézs 33,6	167	Jer 51,6	71
Ézs 33,7	22, 23	JSir	
Ézs 34	166	JSir 1,12	157
Ézs 37	70	JSir 1,15	157, 160
Ézs 37,23	33	JSir 2,20	157
Ézs 37,24–29	55	JSir 5,21	88
Ézs 37,35	88	Ez	
Ézs 45,22	100	Ez 16,15–42	148
Ézs 46,3	86	Ez 34,2	53
Ézs 46,9	100	Dán	
Ézs 48,18	216	Dán 3,49	217
Ézs 48,20	71	Dán 4,26–30	56
Ézs 49,15	85	Dán 7,10	154
Ézs 49,17–19	190	Hós	
Ézs 52,1	64	Hós 4,1	146
Ézs 59,17	136	Hós 4,11	82
Ézs 60,17	155	Hós 6,1	61, 62
Ézs 63	217	Hós 11,1	193
Ézs 63,1–4	157	Hós 13,19	59, 60
Ézs 63,2	158	Jóel	
Ézs 63,10	88	Jóel 3,5	165
Ézs 63,15	19, 21, 23, 83, 84, 85	Ám	
Ézs 63,16	86	Ám 3[?]	58
Ézs 63,17	87, 88	Ám 3,2	64
Ézs 63,18	90	Ám 8,11	152
Ézs 66,1	83, 84	Abd	
Jer			
Jer 2,21	148		
Jer 3,20–22	85		
Jer 4,3	159		

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Jón		4Ezsd	
Jón 1,5	118, 119	4Ezsd 1,25	59
		4Ezsdr 5,23	148
Mik		Bár	
Mik 3,1	19, 21, 23, 186	Bár 3,33–35	155
Mik 6,15	160		
Náh		Bölcs	
		Bölcs 2,23–24	215
Hab		Bölcs 5,18–20	136
		Bölcs 6,24	80
Zof		Bölcs 15,3	173
		Bölcs 16,13	122
Hag		Eszt	
Hag 2,17	61	Eszt 3,5	36
Zak		Jud	
Zak 2,8		Jud 8,1–14,19	55
Zak 2,12	33	Jud 8,2–3	95
Mal		Sir	
	*	Sir 1,1	81
		Sir 10,2	94
1Mak		Sir 11,28	104
		Sir 39,30–31	154
2Mak		Tób	
2Mak 11,6	217	Tób 2,17–18	149
2Mak 15,30	55	Tób 5,4–10	217
3Ezsd		Tób 8,1–4	216
		Tób 13,2	122

Újszövetség

Mt		Mt 10,16	134
Mt 1,18	22, 23	Mt 10,23	182
Mt 2,13	19, 22, 24, 189, 217	Mt 10,28	182
Mt 2,14	191	Mt 10,40	33
Mt 2,15	193	Mt 11,25	93
Mt 2,19	217	Mt 11,29–30	90
Mt 3,2	74, 107	Mt 12,28	107
Mt 3,7	74	Mt 12,48–50	44
Mt 3,9	86	Mt 15,8	74
Mt 3,1	204	Mt 15,14	198
Mt 3,13–17	203	Mt 16,16	209
Mt 3,17	170, 203, 208, 209	Mt 16,17	131
Mt 4,1	19, 203, 204	Mt 16,24	117
Mt 4,3	19, 207, 208	Mt 16,26	210
Mt 4,3–4	207	Mt 18,1	19, 21, 23, 106, 107
Mt 4,4	210, 212, 214	Mt 18,2	108
Mt 4,5	19, 211	Mt 18,3	108, 109
Mt 4,6	212	Mt 18,4	110, 111, 112
Mt 4,6–7	213	Mt 21,21	124
Mt 4,7	213	Mt 21,33	70, 148
Mt 4,8	19, 215, 216	Mt 21,33–44	70
Mt 4,10	217	Mt 21,33–46	151
Mt 4,11	217	Mt 21,37	69
Mt 5,19	112	Mt 21,39–41	45, 46
Mt 6,13	205	Mt 21,40	147
Mt 6,17	219	Mt 23,8	45
Mt 6,33	169	Mt 23,32	156
Mt 7,2	162	Mt 23,33–36	155
Mt 7,7	31, 32	Mt 23,35	184
Mt 7,11	31, 32	Mt 23,37	184
Mt 8,23	19, 21, 23, 114, 115, 116	Mt 24,20	22, 23
Mt 8,24	115, 116, 118	Mt 24,46	101
Mt 8,25	119, 120, 121	Mt 26,6	19, 219
Mt 8,26	121, 125	Mt 26,10	220
Mt 8,26–27	124	Mt 26,11	220
Mt 8,27	120, 125	Mt 26,12	220
Mt 9,1–8	125	Mt 26,30	176
Mt 9,17	187	Mt 26,52	162
Mt 10,14–15	185	Mt 27,40–43	209
		Mt 28,18	126

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Mk		Lk 12,32	128, 133
Mk 1,12–13	204	Lk 12,35	136
Mk 1,13	203	Lk 13,31	19, 21, 23, 178, 179
Mk 3,33–35	44	Lk 13,32	180, 181, 182, 183
Mk 4,37	115	Lk 13,33	183
Mk 4,38	118	Lk 13,34	74, 184
Mk 4,39	123	Lk 14,8	110
Mk 5,13	132	Lk 14,28	77
Mk 5,36	128	Lk 14,31–32	80
Mk 8,34	117	Lk 16,25	192
Mk 8,35	122	Lk 16,29	170
Mk 9,23	128	Lk 17,10	89
Mk 9, 33–37	106	Lk 17, 21	107
Mk 14,38	141	Lk 18,1	141
Mk 16,9	132	Lk 18,1–6	31, 32
		Lk 18,6	155
		Lk 18,6–8	31, 32
Lk		Lk 19,42	75, 196, 197
Lk 1,79	132, 198	Lk 21,20	19, 21, 23, 69, 70
Lk 2,13–14	176	Lk 21,20?	70
Lk 2,14	138	Lk 21,21	71
Lk 3,14	98	Lk 21,24	72, 152
Lk 4,6	217	Lk 21,34	82
Lk 6,27	55	Lk 22,3	216
Lk 7,39	106	Lk 22,7–23	119
Lk 7,42–47	220	Lk 22,45–46	216
Lk 7,46	219		
Lk 8,22	115		
Lk 8,24	119	Jn	
Lk 9,23	117	Jn 1,5	198
Lk 9,24	96	Jn 1,11	198
Lk 9,46–48	106	Jn 1,18	170
Lk 10,30	204	Jn 2,24	182
Lk 10,41–42	169	Jn 3,1–21	188
Lk 10,42	169	Jn 3,19	198
Lk 11	219	Jn 3,20	35
Lk 11,5–8	31, 32	Jn 4,21–23	185
Lk 11,9	31, 32	Jn 5,14	22, 24
Lk 11,13	31, 32	Jn 5,33	204
Lk 11,24–28	217	Jn 7,1	182
Lk 11,27–28	170	Jn 7,16	169
Lk 12,4	182	Jn 7,30	183
Lk 12,7	183	Jn 7,43	183
Lk 12,19	103, 163	Jn 8,12	198
Lk 12,31	169	Jn 8,33	86

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Jn 8,44	130, 137
Jn 9,31	65
Jn 11,7-9	179
Jn 11,25	182
Jn 11,26	122
Jn 12,1-8	219
Jn 12,31	132, 217
Jn 13,3	126
Jn 14,10	124
Jn 14,12	123, 124
Jn 14,30	132
Jn 15,18	132
Jn 16,33	117, 128
Jn 19,31	194
Jn 19,36	194

ApCsel

ApCsel 1,6	107
ApCsel 2,17-21	151
ApCsel 4,24	93
ApCsel 4,26-27	33, 34
ApCsel 4,27	37
ApCsel 4,29	142
ApCsel 5,28-29	181
ApCsel 5,39	33, 34
ApCsel 7,52	184
ApCsel 10,35	83
ApCsel 10,36	170
ApCsel 10,38	124
ApCsel 12,5	142
ApCsel 13,8-11	124
ApCsel 14,10	124
ApCsel 14,11	125
ApCsel 14,22	117
ApCsel 17,24-28	83
ApCsel 17,28	59
ApCsel 17,30-31	105
ApCsel 17,32	105
ApCsel 21,10	180
ApCsel 23,5	93
ApCsel 23,11	191
ApCsel 27,23-31	191

Róm

Róm 8,14	204
Róm 8,17	193
Róm 8,31	123
Róm 8,39	208
Róm 9,7-8	45
Róm 11	149
Róm 11,26	73
Róm 11,28	66
Róm 13,11	19, 22, 24, 197

1Kor

1Kor 1,21	132
1Kor 3,1-2	111
1Kor 3,4	147
1Kor 3,6-9	147
1Kor 10,11	153
1Kor 10,31	56
1Kor 13,11	111, 196
1Kor 14,10-14	177
1Kor 14,20	111
1Kor 15,33	82
1Kor 15,50	131

2Kor

2Kor 3,4-5	129
2Kor 4,3-4	132
2Kor 4,6	132
2Kor 6,2	197
2Kor 10,3-4	136
2Kor 11,14	208

Gal

Gal 1,8-9	213
Gal 4,28	45, 46

Ef

Ef 2,1-2	133
Ef 4,14	111
Ef 4,15	173
Ef 4,22	19, 22, 24, 187
Ef 4,26	210
Ef 5,8	198

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Ef 6,10	19, 21, 23, 127, 128, 129	Zsid Zsid 1,3	107
Ef 6,11	129, 130	Zsid 1,7	154
Ef 6,12	131, 132	Zsid 2,1–3	217
Ef 6,13	134	Zsid 3,7–8	75
Ef 6,14	19, 21, 23, 135, 136, 137	Zsid 4,12	139
Ef 6,15	138	Zsid 6,7–8	146
Ef 6,16	139	Zsid 6,8	147
Ef 6,17	139	Zsid 11,1	139
Ef 6,18	141, 142	Zsid 12,18–22	151
		Zsid 12,28	90
Fil		Jak	
Fil 2,8–9	110	Jak 1,5	81
Fil 3,1	172	Jak 1,12	206
		Jak 1,13	205
Kol		Jak 1,22	22, 23
Kol 3,16	19, 21, 23, 169, 172, 173, 174, 175	Jak 3,4	79
Kol 4,3	142	Jak 4,13–15	104
		1Pét	
1Thessz		1Pét 1,13	136
1Thessz 5,8	136, 139	1Pét 2,1–2	111
1Thessz 5,17	141	1Pét 2,20	110
		1Pét 5,8	130, 206
2Thessz		2Pét	
2Thessz 2,8	140	2Pét 2,4	207
2Thessz 2,10–11	88		
2Thessz 3,1	142	1Ján	
1Tim		2Ján	
1Tim 1,18–19	127	2Ján 1	217
1Tim 2,1	142		
2Tim		3Ján	
2Tim 2,3	127		
2Tim 3,16	174	Júd	
2Tim 4,7–8	143	Jel	
Tit		Jel 1,16	140
Fil		Jel 2,12–16	140
Fil 3,1	172	Jel 3,1–2	156
		Jel 6	22, 24
		Jel 6,10	155

BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

Jel 8,5	155, 156	Jel 14,19	156, 157
Jel 11,1–14	184	Jel 14,20	157, 158
Jel 12,9	130	Jel 15,1–4	176
Jel 12,10	279	Jel 16,20–21	55
Jel 13,10	162	Jel 18,4	71
Jel 14,8	64	Jel 18,4–5	190
Jel 14,15	156	Jel 19,13	170
Jel 14,17	19, 23, 153, 154	Jel 19,14–16	140
Jel 14,18	155		

Névmutató

A

Abimelek (Abimelech) 212, 239
Abinóám 51, 239
Abrugyi György 231
Aesopus 103, 255
Agamemnón (Agamemnon) 80, 239
Ahasvérus 103, 239
Aineiasz (Aeneas) 141, 239
Ajax 80, 239
Akháb 52, 61, 70, 133, 147, 155, 239
Akhitófel (Achitophel) 104, 239
Amálek 41, 239
Amasiás (Amásia) 144–145, 239
Ammon 41, 239
Anakreón 234
Anna 61, 191, 239
Apolló 147, 239
Arisztotelész 76, 138, 170, 172, 236,
255
Arkhimédész (Archimedes) 79, 239
Artaxerxész (Artaxerxes) 109, 235,
239
Asmodeus 216, 239
(Marcus) Aurelius 98, 239

Á

Ábel 184, 239
Ábrahám (Abraham) 40–41,
44–45, 52, 66, 83, 86–87, 89–90,
149, 151, 156, 170, 192, 205, 217,
239
Ádám 146, 176, 205
Ágár ld. Hágár
Ámán (Hámán) 36–37
Ámosz (Ámos) 58, 64, 152, 239, 258
Árkosi Tegző Benedek 11
Árkosi Tegző Ferenc 11
Áron 194

B

Balázs Mihály 7, 9, 14, 261–262
Bárak 51, 56, 176, 239
Barnabás 125, 239,
Báruch (Baruch) 155, 239, 258
Basta, Giorgio 63, 231–232
Benhadád 147, 240
Benjámin 38–39, 192, 240
Bethlen Gábor 231
Bíró Gyöngyi 7, 11,
Bruto, Giovanni Michele 236

C

Calmunna ld. Salmunna
Chabrias v. Cabrias 79
Chítreaus, David 78
Cicero 77, 103, 109, 172–173, 189,
235, 255
Círusz (Cyrus) 104, 109, 235, 240
Comenius 78
Cornelius 17
Croesus (Krózus) 104, 240

D

Daidalosz (Daedalus) 212, 240
Dareiosz (Dárius) 80, 240
Dániel 56, 122, 154, 208, 217, 258
Dávid 29, 42, 55, 58–64, 66–67, 74–
75, 77, 83–84, 87–89, 92–96, 104–
105, 113, 118–120, 122, 147, 154,
170–171, 176, 184, 189, 194–195,
203–204, 208, 212, 214, 224, 240
Debóra 51, 176, 219, 228, 240
Devecseri Gábor 233

E

Edóm 39, 240
Elimás 124, 240

- Elizeus 123, 240
 Enyedi György 7, 9–10, 13–14, 27,
 79, 103, 109, 201, 203, 207, 211,
 231, 233, 234–235, 237, 261–262
 Erasmus 78, 80, 103, 261
 Eteoklész (Eteocles) 109, 235, 240
 Euripidész 235
 Ezékiás 155, 161–162, 164, 166–168,
 177, 240
 Ezékiel 53, 148, 258
 Ezsdrás 148, 257–258, 265, 271
- É**
 Éva 205
 Ézsaiás 17, 33, 52, 54–55, 70–71,
 75, 83–87, 88, 95–96, 100,
 104, 132, 136–137, 140, 145,
 148, 150–151, 154–155, 157–159,
 161–163, 165–166, 184, 190,
 216–217, 240, 257
 Ézsau 39, 41, 240
- F**
 Fánuel (Phanuel) 191, 240
- G**
 Gamáliel 33–34, 240
 Gedeon 22, 51–53, 56, 212, 214–215, 240
 Góliát 204, 214
 Gregorius (Nagy Szent Gergely)
 171, 255
 Groák Lajos 236
- Gy**
 Gyalai Sámuel 13, 226–227, 260
- H**
 Hágár 40–41, 219, 228, 240
 Hámán 103, 240
 Henrik, III. (IV.) 235
 Hérodotosz (Herodotos) 80, 104, 255
 Heródes 33–34, 36–37, 109, 142,
 178–183, 190–191, 193, 209, 214,
 235, 240
- Hevesi Andrea 231
 Héber 51, 240
 Hésziódosz (Hesiodus) 81, 232, 240,
 255
 H. Hubert Gabriella 237
 Holofernész 55, 70, 240
 Homeros (Homerus) 80, 85, 138,
 233, 241, 255
 Horatius 77, 232, 255
 Hóseás 59–62, 82, 146, 193–194, 241,
 258
 Hunyadi Demeter 14, 233
 Hunyadi János 56, 241
- I**
 Iamblikhosz (Iamblichus) 255
 Ibicus 17
 Ignatius (Antiochiai Szent Ignác)
 108
 Illés 61, 123, 241
 Isbóset 62–63, 241
 István (protomártír) 72, 178, 184,
 241
 Izmael 40–41, 241
 Izrael 45, 86–87, 241
 Izsák 39, 44–46, 66, 149, 151, 217,
 241
- J**
 Jábín 51, 241
 Jáél 51, 219, 228, 241
 Jakab 79, 104, 184, 205–206, 241, 259
 Jákob 22, 39, 66, 73, 86–87, 129, 149,
 151, 217, 241
 János Baptista 74, 86, 98, 107, 179,
 203–204, 241
 János (evangélista) 22, 24, 65,
 86, 92, 115, 117, 123–124, 126,
 130, 132, 153–155, 157, 169–170,
 179–180, 182–183, 185, 194, 198,
 204, 208, 217, 219, 228, 241,
 259–260
 Jefte 43, 241

NÉVMUTATÓ

Jeremiás 22, 24, 53, 60, 64, 69–71,
75, 85, 88, 92–93, 129, 148, 154,
156, 160, 197, 241, 258
Jeroboám 109, 235
Jerubaal 22, 241
Jezabel 61, 241
Jézus Krisztus 17, 21–22, 31–32, 35–37,
44–46, 49, 55, 63, 66, 68–75, 77, 80,
82–84, 86, 88, 90, 93, 96, 101, 103,
105–134, 136–138, 140–141, 143–145,
147–148, 151–152, 155–156, 159, 162–
163, 169–173, 176, 178–185, 187–190,
193–198, 203–204, 206–216, 220, 234
Jézus, Sirák fia 16, 81, 94, 104, 154,
243, 259
Joakház 120, 241
Josephus Flavius 73–74, 166, 193,
219, 241, 255
Jozafát 27–28, 42–43, 222, 241
Jób 22, 24, 127, 133, 136, 154, 176, 183,
205, 207, 216, 257
Jóel 151, 258
Jónás 118–119, 122, 258
József (Jákob fia) 40, 220, 241
József (Mária jegyese) 189–191, 193,
214, 241
Józsué 51, 55, 123, 241, 257
Júdás (Iskarióti) 133, 138, 209, 216,
220, 228, 241
Júdás (Makkabeus) 55, 241
Judit 95, 215, 219, 228, 241

K

Kajafás 220
Kanyaró Ferenc 9–10, 12, 233, 237, 262
Káin 138, 241
Káldos János 7, 9, 13, 261–262
Ketúra 40–41, 52, 241
Kénosi Tőzsér János 261–262
Krisztus ld. Jézus Krisztus

L

Lajos, II. 236
Lázár 192, 219, 228

Lázár (Mária testvére) 219, 228
Lovas Borbála 9–10, 14, 235, 261
Lót 40–44, 71, 89, 190, 214, 242
Lukács (evangélista) 17, 21, 23, 69,
77, 80, 82, 89, 98, 103, 105–107,
115, 119, 132, 136, 141–142, 155,
169, 170, 176, 178, 191, 196, 198,
204, 216–217, 219–220, 228, 259
Luther 78, 238

M

Madián 21, 51–52, 241–242
Manassé 95, 242
Marcus Marcellus 79, 242
Mardokheus 36–37, 242
Mária Magdolna v. Mária Magdalé-
na 132, 169, 219, 228
Mária (Szűz Mária) 22, 176, 191,
214, 219, 228
Márk (evangélista) 106–107, 115,
118–119, 123, 203–204, 219, 228,
259
Márta 169, 242
Máté (evangélista) 17, 21–24, 45, 93,
106–108, 112, 114–115, 124, 131,
147–148, 151, 155–156, 176, 184,
189, 193, 203–204, 207, 210, 215,
217, 219, 228, 259
Mátyás (király) 56, 242
Midján ld. Madián
Mikál 176, 242
Mikeás 22–23, 160, 186, 242, 258
Minerva 77, 232
Moáb 40
Molnár Dávid 231
Mózes 16, 63, 69, 72, 75, 81, 86, 89,
93, 105, 123, 149, 156, 160, 166,
170, 173, 176, 193–194, 204–205,
212–214, 216, 242, 257

N

Nábót 61, 242
Nabukodonozor 38, 55, 150, 152,
204, 212, 242

Nagy Sándor 79
 Náthán 147, 242
 Nesztór (Nestor) 80, 242
 Nicephorus Callistus 108, 255
 Nikanor 55, 242
 Nikodémus 188, 242
 Noé 71
 Nonius Marcellus 79

O

Ortvay Tivadar 236
 Ovidius 78, 212, 232, 256
 Ozeás ld. Hóseás

Ó

Órész 52–53, 242

P

Pákay János 13
 Pál 45, 59, 66, 72–73, 82–83, 88,
 105, 117, 123–125, 127, 130–133,
 135–136, 139–140, 142–143, 147,
 149, 153, 169–170, 172, 177, 180,
 182, 191, 198, 208, 213, 217, 242,
 259
 Paulus Dersi 11
 Péter (Petrus) 110–111, 124, 130,
 136, 142, 151, 162, 170, 206–207,
 209–210, 260
 Pfaffard, Caspar 78
 Pilátus 33–34, 36–37, 182, 242
 Platón (Plato) 17, 85, 138, 236, 242, 256
 Plinius 102, 256
 Plutarkhosz (Plutarchus) 79–80,
 104, 256
 Polükratész 103, 242
 Possár Anna–Mária 14
 Publius Syrius 104, 256
 Püthagorasz (Pythagoras) 17

Q
 Quintilianus 172, 256
 Quintus Aemilius Lepidus 234

R

Rafael 216, 242
 Ráguel (Raguel) 216, 242
 Reusner, Nicholas 235

S

Salamon 38–39, 42, 73, 76–82, 86,
 88, 100–103, 105, 136–137, 149,
 173, 194–197, 215, 243
 Salmanazár 36, 38, 42, 243
 Salmunna 52–53, 240, 243
 Saul 62–63, 133, 176, 212, 243
 Sámuel 61–62, 75, 156, 166, 204, 257
 Sára 40–41, 216, 219, 228, 243
 Sedékiás 150, 204
 Seneca 78, 198, 232, 256
 Sénakhérib 33, 55, 70, 88, 154, 161–
 162, 167, 243
 Simeon 176, 191, 243
 Simon 219, 228
 Simon József 9
 Sisera (Sisara) 21, 51, 176, 243
 Skaricza Máté 238
 Solymossy Sándor 236
 Spiria Ferenc (Francesco Spiera)
 209, 238
 Suetonius 109, 235, 256

Sz

Szabó Miklós 236
 Székely Mózes 63, 231–232
 Szolón (Solon) 104, 243
 Szókratész (Socrates) 17

T

Terentius 117, 235, 256
 Titinius 79
 Titus 70, 243
 Tóbiás 122, 149, 205, 216–217, 243, 259
 Trencsényi–Waldapfel Imre 232
 Turnus 140, 243
 Túri Tamás 238

NÉVMUTATÓ

U

Uzoni Fosztó István 261–262

V

Vergilius 85, 141, 256

Vespasianus 70, 243

Z

Zakariás 33, 176, 198, 243, 258

Zebah 52–53, 243

Zebedeus 107, 243

Zeéb 53, 243

Zepirus 80

Zs

Zsámboky János 236

Errata

(Javítások az *Enyedi György prédikáció 1. kötet*hez)

oldalszám	hibás hely	javítás
9. oldal	... az 1670-es években az 1570-es években ...
19. oldal, 24. lj.		kimaradt bibliográfiai tétel: BARTÓK István, „ <i>Sokkal magyarabbúl szólhatnánk és írhatnánk</i> ”. <i>Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között</i> , Akadémiai – Universitas, Bp., 1998, főként 168–253.
36. old., *, 404. old., 446. old.	... Demoszthenésznek ... Demoszthenész	... Démoszthenésznek ... Démoszthenész
73. old.	M: Deus quomodo Christus est	M: Deus quomodo in Christo
108. old.	... in columitas...	... incolumitas ...
128. old.	... frigidae aquae	... frigidae aquae ...
154. old.	... Socratesnél lib. 5. cap. 22. Socratesnél lib. 5. cap. 22. ...* * SOCR. Hist. Eccl. 5.22.
163. old.	... impiorum imperiorum ...
173. old.	... mint egy Diagoras mint egy Diagoras...* * DIOG. LAERT. De vit. et dogm. philosoph. 6. 2. 59.
177. old.	... In die Dominico Palmarum.	... In die Dominico[!] Palmarum.
190. old.	M: De Genelogia Maria	M: De Genelogia[!] Mariae
285. old.	... patriarcháknak pátriárkáknak ...
237. old.	... De vera doctrinae De verae doctrinae ...
373. old.	... incomumnitas incolumitas ...
374. old.	... impiorum imperiorum ...

